

M
62.271:2

B/1. 105

**A
MAGYAR MŰVELŐDÉS
KÁLVÁRIÁJA
AZ ELSZAKÍTOTT
TERÜLETEKEN
1918-1928**

**ÍRTA:
DR OLAY FERENC**

**ELŐSZÓVAL ELLÁTTA:
GRÓF APPONYI ALBERT**

BUDAPEST, 1930

A MAGYAR NEMZETI SZÖVETSÉG KIADÁSA

✓
MAGYAR MŰVELŐDÉS KÁLVÁJA *
KÖNYVTÁR

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

A
MAGYAR MŰVELŐDÉS KÁLVÁRIÁJA
AZ ELSZAKÍTOTT TERÜLETEKEN
1918—1928

NÉPSZABADSÁG
KÖNYVTÁRA

A MAGYAR MŰVELŐDÉS KÁLVÁRIÁJA AZ ELSZAKÍTOTT TERÜLETEKEN 1918–1928

★

ÍRTA:

DR OLAY FERENC

ELŐSZÓVAL ELLÁTTA:

GRÓF APPONYI ALBERT

★

A MAGYAR KULTÚRA VÁLSÁGOS ÉVEI 1918–1927
MÁSODIK ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVÍTETT KIADÁSA

BUDAPEST, 1930

A MAGYAR NEMZETI SZÖVETSÉG KIADÁSA.

NÉPSZABADSÁG

KÖNYVTÁRA

197 J Lelőjezős

1918-1928

M.62.271:2

2018

ELŐSZÓ

A legnagyobb örömmel teszek eleget annak a felhívásnak, hogy dr. Olay Ferenc „A magyar kultúra válságos évei“ című könyvének újabb kiadásához az előszót írjam. Ez a könyv valóban megérdemli a második kiadást, méltó arra, hogy minden magyar ember annak tartalmáról tudomást vegyen és azáltal tisztán lássa faji fennállásunk veszélyeit. Arról van benne szó, hogy miként irányul a mi rovásunkra megnagyobbodott szomszéd államok politikája, céltudatosan és következetesen, a tőlünk elszakított magyarságnak, fajunk számbeli ereje egyharmad részének, kulturái megsemmisítésére. Kezdődik ez az actió már a népiskolánál, de súlypontját a magasabb műveltséget közvetítő és előmozdító tanügyi és egyéb kulturális intézmények üldözésében leli, mert közvetlen célja a magyar intelligencia gyengítése, a magyar nép természetes vezetőinek megtizedelése. A rendszer, mely ezt a célt szolgálja, a legteljesebben a román politikában jut kifejezésre. A Romániának jutott részekben van az elszakított magyarságnak legnagyobb contingense; román uralom alá jutott Erdély, ez a régi magyar kultúrterület; ott foly az actió a legnagyobb rendszerességgel. Eszközei könnyen áttekinthetők. Az a földbirtokreform, a melynek erdélyi kiadása teljes ön-

kény gyakorlását engedi az illetékes hatóságoknak, lehetővé tette mindazoknak a többnyire földbirtokba fektetett nagy kulturális alapítványoknak elkobzását, melyekben éppen Erdély bővelkedett és amelyekben egy valóban kifejtett és nagyszerű eredményeket mutatott kultúrélet nyugodott. Sehol Nagy-Magyarországon nincs annyi magánalapítvány tanügyi célokra, úgy katolikus, mint református vagy unitárius, mint Erdélyben, az azokból fenntartott intézmények évszázados hírneve pedig messzi az ország határán kívül terjesztett fényt, a tudományosság minden ágában kerültek ki ezekből világhírű tudósok, az országban pedig magas körvonalú szellemi életet fejlesztettek. Most fennállásuk anyagi gyökereit vágta el a sociálisnak hirdetett, de ott igazán főleg politikai irányú földbirtok-reform. Hogy meddig állhat fenn az, ami belőlük maradt, azt csak a jó Isten tudja; mert ugyanaz a földbirtok-reform elapasztotta az áldozatkészség forrásait is, amelytől pótlásra lehetne várni. A magyar intelligencia tehetős része maga is vagyoniilag tönkre van téve; hiába akarna áldozni: nincs miből. Ami pedig mégis fennáll mint magyar középfokú tanintézet, azt többnyire magán-intézetté devalválták, úgy hogy növendékei csak egy idegen, román vizsgáló bizottság előtt tehetnek le vizsgát, mely a főiskolára nyit utat; ennél a vizsgánál pedig a tanulók 70—90%-át elbuktatják, úgy hogy a serdülő magyar intelligencia előtt el van zárva a boldogulás útja.

Joggal lehet tehát a magyar intelligencia válságáról beszélni, vagy legalább a magyar intelligencia egy harmadának végveszélyéről. Eddig testvéreink hősies ki-

tartással állják meg helyüket, bár minden segítségtől elvágja őket az a kulturális vesztegzár, melyet magyarországi könyvek, folyóiratok, tudományos értekezések bevitelére ellen az utód-államok emeltek. Ez a vesztegzár valóságos európai kultúrbotrány számba megy; fel is emeltük ellene szavunkat a Nemzetek Szövetségénél, melynek egy nagyhangzású névvel ellátott osztálya van: „a Szellemi együttműködés“ osztálya. Ebben az osztályban akadt is visszhangja panaszunknak, de a politikusok azután elgáncsolták az ott történt megállapításoknak minden eredményét. Ez többnyire így megy, mikor rólunk van szó; mert a mérvadó tényezők előtt még mindig „ellenség“ vagyunk.

Egyelőre tehát nem tehetünk sokat a határainkon kívül dúló magyar kultúrválság enyhítésére és testvéreinknek más reménysugárt alig nyujthatunk, mint azt, amely mindenkori törhetlen kitartással van összekötve. Mi soha nem szűnő érdeklődéssel kísérjük küzdelmüket és soha bele nem fáradunk abba, hogy a művelt világ figyelmét erre felhívjuk. Kitartásunk azt jelenti, hogy töretlen erőben akarjuk bevárni azt a nekünk kedvezőbb kialakulását a világhelyzetnek, melyet a mi munkánk csak nagyon lassan tud előbbre vinni, de a mely ma még passiv tényezők előretörése folytán, a mint erre a történelem lapjain számos példa van, minden pillanatban előállhat és melynek kihasználására készen kell állnunk. Úgy, a mint van, örökké nem tarthat; ennek látása dereng a köztudatban, ott is, ahol legkevésbé hisszük, a hol azt nyíltan még nem akarják elismerni. A világpolitikai bölcsesség abban állana, hogy a szükséges vissza-

térést az igazságosság és észszerűség útjára a józan belátás eszközölje és az újabb katasztrófák kényszerítsék azt ki, újabb rombolásokon keresztül, melyekből, lehet-e valamit fölépíteni, nagyon is kétséges. Bízunk a jóságos Istenben, de egyúttal tegyük meg kötelességünket.

Gyöngyösapáti, 1929 november havában.

Apponyi Albert.

ELŐSZÓ

AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

A trianoni békediktátum az ezeréves, szervesen egységes Magyarország területéből kétharmad részt és lakosságából háromötöd részt — köztük három és fél millió magyart — a legnagyobb önkényességgel szakított ki és ezt a hatalmas területet és a rajta élő tizenhárom millió lelket — a nélkül, hogy a lakosságot megkérdezték volna — négy különböző állam: Német-Ausztria, Csehország, Rumánia és Szerbia között osztotta szét. Mintha ennek az esztelen és gonosz cselekedetnek, a nemzetiségi elv és önrendelkezési jog eme durva legázolásának várható súlyos következményeitől maguk a békeszerződések alkotói is megriadtak volna, az ébredező lelkiismeretfurdalás elaltatására bizonyos rendelkezéseket vettek fel a békeszerződésekbe, amelyeknek azt a hivatást szánták, hogy megvédjék az idegen uralomnak kiszolgáltatott nemzeti kisebbségeket az új imperium elnyomó és megsemmisítő törekvéseivel szemben. Mintha tompítani akarták volna a prédául odadobott millióknak jajveszékeltő tiltakozását a karthágói béke könyörtelen kegyetlensége ellen és mintha megnyugtanni próbálták volna egy ezeréves, szilárd állami lét ismert és megszokott keretéből erőszakosan kiragadott és bizonytalan, új viszonyok közé taszított emberek millióit; megcsillogtatták előttük a nemzetközileg biztosított kisebbségi védelem biztató paládiumát.

E rendelkezések elvileg valóban biztosítják az idegen uralom alá került kisebbségek részére — többek között — a polgári és politikai jogok egyenlő élvezését, a vallás szabad gyakorlatát, bármely nyelv szabad használatát a magán, üzleti, vallási életben és a sajtóban, az iskolák és nevelőintézetek autonóm létesítését, illetve azok autonóm fenntartását és pedig szabad nyelv-

használattal, valamint szabad vallásgyakorlattal, s biztosítanak végül a kisebbségek kulturális céljaira megfelelő részesedést az állami bevételekből. Ezzel a békeszerződések megteremtői az utódállamokba bekebelezett nemzeti kisebbségek kulturális és vallási életének teljes zavartalanságát, szabad fejlődésének lehetőségét a jövőre is fenntartani kívánták és kifejezetten e feltételek mellett juttatták e hatalmas területeket Csehországnak, Szerbiának és Rumániának.

A békekötések óta immár hét esztendő telt el, próbaköve annak, hogy vajjon a békekötéseket helyes és szilárd alapra, avagy az önkény futóhomokjára építették-e, — hogy vajjon az abban foglalt és nemzetközileg biztosított védő rendelkezések világosan kifejezett rendeltetésüknek csakugyan megfeleltek-e vagy sem és tényleg védelmet nyújtottak-e, békét, megnyugvást és beletörődést teremtettek-e ama mindent felforgató nagy államjogi változásokba, amelyeket a békekonferencia türelmes zöldasztalánál oly könnyedén, az érdekeltek meghallgatásának kikapcsolásával, Clemenceau és társai, ezek a vakmerő államfelforgatók, elhatározták.

Erre a feleletet, a lelketfelháborító, döbbenetes választ megadja ez a könyv a tények és rideg valóságok leplezetlen felsorakoztatásával. Elénkbe tárja a szomorú és rettentő képet: elszakított magyar véreink kétségbeesett, hősies, de a legtöbbször hiábavaló küzdelmét nyelvük, ősi nagy kultúrájuk és vallásuk védelmében az utódállamok balkáni erkölcsű, kultúrát, emberiséget, jogot és nemzetközi kötelezettséget nem ismerő és nem respektáló, egyenesen véreink megsemmisítésére törő hadjáratával szemben. És szemünk elé vetíti a meggyötörtetésnek, a letiportságnak, a megalázottságnak, a testi és lelki szenvedéseknek szívfacsaró, véget nem érő kálváriáját, amely osztályrészül jutott elszakított véreinknek.

Lehetetlen, hogy Csonka-Magyarország nyolcmilliónyi magyarsága meg ne hallja az elszakított területek ezeréves magyar kultúrájára zuhanó fejszecsapásokat, ősi iskolai és egyházi intézményeinek robajló összeomlását és fel ne ismerje azt a roppant veszedelmet, amelyet ezeknek az évszázadokon át felhalmozódott nagy, magyar morális és kulturális kincseknek elpusztítása jelent reá nézve politikai, nemzeti, kulturális és vallási szempontból egyaránt. Aki magyar ember ezt a könyvet olvassa, annak fülébe

zúg a magyar végek pusztulásának állandóan kongó vészharangja, riasztó figyelmeztetésül, hogy cselekednünk, meg kell tennünk mindent, szorongatott véreink megmentésére, amíg nem késő, amíg a magyar nyelvet és kultúráját barbár kezek teljesen ki nem irtják az elszakított Nyugaton, Északon, Keleten és Délen.

Ennek a könyvnek azonban nemcsak magyarul, de a nagy nyugati nyelveken is meg kell jelennie. Hadd olvassák a művelt nemzetek fiai, hogy tulajdonképen mit is műveltek azok az országalapító nyugati államférfiak, akik Trianonban szétromboltak egy ezeréves nagy kultúrországot, Nyugatnak elismert védőbástyáját és helyébe tették a barbár kultúrátlanságnak, a balkán szellemek rombolva pusztító uralmát. Vajjon tisztában voltak-e, hogy mit cselekszenek, vajjon ezt akarhatták-e Trianon rövidlító bölcsei — ezt a kérdést szegzi neki minden művelt olvasónak e könyvnek valamennyi lapja. Minden bizonnyal nem akarhatták ezt a nagy nyugati államok vezető politikusai, hiszen a nyugati nemzetek a századok folyamán annyi vér- és anyagi áldozatot hoztak a műveltség, a nyugati civilizáció védelmére és továbbterjesztésére. Hiszen az utolsó évszázadnak története nem egyéb, mint a nyugati kultúra tudatos és diadalmas előrevitele mind az öt világrészbe. Kizárt dolog tehát, hogy a békét megalkotó nyugati államférfiak tudatosan akarhatták volna a nyugati kultúra határán lévő magyar örállomások kiszolgáltatását és elpusztítását éppen azok által, akiknek kulturális meghódítása és a nyugati erkölcsnek és szellemnek színvonalára emelése volt egyenesen feladata a történeti Magyarországnak.

Ez a könyv dörömbölni fog minden magyar ember és egyben minden művelt külföldi olvasó lelkiismeretének ajtaján és messzehangzó hirdetője lesz annak, hogy az a kulturális és erkölcsi szégyenfolt, a nyugati civilizáció nagy elveinek és eszméinek az a cinikus megcsúfolása, amelyet Trianon minden jóérzésű ember szemében jelent, soká nem maradhat meg, ha Európa továbbra is Európa akar maradni és nem akarja megtagadni évszázados nemes tradícióit és rendeltetését.

Budapest, 1927 szeptember havában.

Báró Perényi Zsigmond,
a Magyar Nemzeti Szövetség Országos elnöke.

*Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy Hazában,
Hiszek egy isteni Örök Igazságban;
Hiszek Magyarország feltámadásában.*

Amen!

I.

Bevezetés.

A trianoni békeszerződés megalkotása és előzményei. — Wilson és 14 pontja. — Magyarország felosztása. — A kisebbségi szerződések.

*A Kárpátoktól le az Al-Dunáig
Egy bős üvöltés, egy vad zivatar!
Szétszórt hajával, véres homlokával
Áll a viharban maga a magyar!*

(Petőfi, 1823—1849.)

Amidőn nagy harcunk a fegyverletétellel véget ért és megindultak a súlyosan vérző ország ellen nagyhirtelenében lábrakapott szomszédaink: e szorongattatásunkban a reménységnek egy halvány sugara mégis világított felénk túl az Óceánról, a washingtoni Capitoliumról.

Ez a reménységár, az Északamerikai Egyesült-Államoknak a világháborúba történt beavatkozása után, 1918. évi január hó 8-án, Wilson (1856—1924.) köztársasági elnök által a háború befejezésére és a méltányos béke megvalósítására szabatosan megállapított és elhangzott program: a 14 pont volt.

E pontok a következők:

1. Minden békeszerződés nyilvános legyen és nyilvánosan jöjjön létre, ne legyenek többé titkos szerződések és megállapodások, hanem a diplomácia mindig nyíltan és az egész világ színe előtt dolgozzék.

2. A tengeri hajózás teljes szabadsága a területi vizeken kívül békében is, háborúban is, kivéven ama tengereket, amelyeket nemzetközi szerződések végrehajtása végett egészen vagy részben elzártak.

3. Minden gazdasági korlátozás lehető gyors megszüntetése és mind-ama nemzetek kereskedelmi viszonyának egyenlősége, amelyek csatlakoznak a békéhez és egyesülnek megtartására.

4. Adjanak és kapjanak megfelelő biztosítéket arra, hogy a népek fegyverkezését a belső biztonsággal megegyező mérték legkisebb fokára szállítják le.

5. Az összes gyarmati követelések szabad, őszinte és teljesen pártatlan rendezése, amely azon alapul, hogy szigorúan követi azt az alapelvet, hogy az összes szuverenitási kérdések eldöntésekor az érdekelt lakosság érdekeinek kell, hogy ugyanannyi súlyuk legyen, mint a kormányok jogainak.

6. Az egész orosz terület kiürítése és az Oroszországot érintő összes kérdések oly módon való szabályozása, amely biztosítja a világ többi nemzeteinek legjobb és leghabzóbb együttműködését arra, hogy Oroszországnak megfelelő alkalom nyíljon saját politikai fejlődése és nemzeti politikája dolgában függetlenül dönteni és biztosítsa Oroszország őszinte és barátságos fogadtatását a szabad nemzetek társaságában oly törvények mellett, amiket ő maga kíván, sőt még annál is többet, hogy támogatást kapjon mind abban, amire Oroszországnak szüksége van és amit maga kíván. Az a bánásmód, amelyben Oroszország testvérnemzetei részéről az elkövetkező hónapokban részesül, világos példája lesz az utóbbiak jóakarátának és annak, hogy saját érdekeik megkülönböztetésével tudnak-e megértést tanusítani szorongatott helyzete iránt.

7. Az egész világ helyeselni fogja, hogy Belgiumot ki kell üríteni és ismét helyre kell állítani anélkül, hogy kísérlet történnék ama szuverenitás korlátozására, amelyet az összes többi szabad nemzetekkel egyetemben élvez. Csak ez a cselekedet az, amely alkalmas arra, hogy ismét helyreállítsa a nemzetek között való bizalmat ama törvények iránt, amelyeket ők maguk egymásközt való viszonyaik szabályozására megállapítottak. E kiengesztelődő magatartás nélkül a nemzetközi jog egész szervezete és ereje örök időkre csorbát szenvedne.

8. Fel kell szabadítani az egész francia területet és helyre kell állítani a megszállt részeket. Jóvá kell tenni azt az igazságtalanságot, amely Franciaországot 1871-ben Poroszország részéről az elzász-lotharingiai kérdésben érte és a világképét közel ötven évig nyugtalanította, hogy a béke mindenkinek érdekében biztosítottassék.

9. Az olasz határok kiigazításának világosan felismerhető nemzeti vonalak szerint kell megtörténnie.

10. Ausztria-Magyarország népeinek — amelyeknek helyét a nemzetek között megoltalmazni és biztosítani kívánjuk — a legelső alkalommal lehetővé kell tenni autonóm fejlődésüket.

11. Romániát, Szerbiát és Montenegrót ki kell üríteni és a megszállt területeket helyre kell állítani. Szerbiának szabad és biztos kijáratot kell adni a tengerhez. A különböző balkánállamok egymásközt való viszonyát barátságos megbeszélés útján nemzetiségi hovatartozásuk történelmileg megadott vonalainak értelmében kell megállapítani. A különböző balkáni államok politikai és gazdasági függetlenségét és területi sérthetlenségét garanciák útján kell megermenteni.

12. A jelenlegi Ozmán-birodalom török részének biztosítani kell a szuverenitás biztos élvezetét, de éppúgy kétségtelen biztosítékokat kell adni a most török uralom alatt élő többi nemzetiségeknek is, autonóm fejlődésük feltétlen zavartalansága tekintetében. Szabad átjáróul meg kell nyitni a Dardanellákat az összes nemzetek hajói és kereskedelme számára, nemzetközi garanciák mellett.

13. Független lengyel államot kell biztosítani, amely magában foglalja a kétségtelenül lengyel lakosság-lakta területeket. Lengyelországnak szabad kijáratot kell adni a tengerhez és gazdasági függetlenségét és területi integritását nemzetközi szerződéssel kell biztosítani.

14. Meg kell teremteni a nemzetek általános szövetségét. Külön szerződésekkel kell gondoskodni arról, hogy a nagy és kis államok politikai függetlensége és területi integritása kölcsönös garanciákkal biztosítottassék.¹⁾

A 14 pont voltaképpen csak összefoglalása volt azoknak az elveknek, amelyeket Wilson a háború céljaiként 1914-től kezdve kifejtett és szabatosan megállapított.

Nemzetek önrendelkező joga, tengerek szabadsága, fegyverkezések megszüntetése, népszavazás, annexió és kárpótlás nélkül való béke, a titkos diplomácia megszüntetése és a többi, mind-megannyi feltételek a nagy és kicsiny nemzetek, győzők és legyőzöttek között levő különbségek megszüntetésére: ezek Wilsonnak ünnepélyes és az egész világ előtt tett fogadalmai, amelyek „megzavarták a lelkeket és meggyöngítették az ellenállást“, s amelyek alapján és azokban bízva, tették le a fegyvert, több mint négy-éves dicső küzdelem után a központi hatalmak.

„Wilson elnök valamennyi üzenetében mindig azt hangoztatta, hogy ő igazságos békét akar, megjelölte az ezt szolgáló feltételeket is“. Mindenki aggodalommal leste szavait: új világosságként fényeskedett és mindenki bízott benne, nemcsak azért, mert az elnök nagy népet képviselt, hanem azért is, mert a halál hatalmas pusztítása közepette az élet nagy gondolatát jelentette.“

Bár Wilson üzeneteiben (— a 14 pont felállítása után még több ízben nyilatkozott —) „az amerikai demokrácia formális kötelezettséget vállalt magára nemcsak az ellenséggel, hanem az egész világ valamennyi országával szemben“ s az ezekben foglalt elveket a nyugati hatalmak lelkesedéssel elfogadták, mégis keserűen kellett csalódnok a legyőzötteknek és legkeserűbben nekünk,

¹⁾ Nitti: Nincs béke Európában. 37—39. oldal.

magyaroknak¹⁾ akik a szépen prédikáló Wilsonban Messiás helyett Antikrisztust találtunk, s akiknek e nevet történelmünk leggyászosabb lapjaira kell feljegyeznünk, ha még oly becsületesek voltak is szándékai.²⁾

Itt jegyezzük meg, hogy a versaillesi béke előkészítésében Nittinek része nem volt, ellenben amikor 1919 július havában az olasz kormány vezetését átvette, első ténykedéséül annak aláírása volt esedékes, bár elődjétől, Sonninótól kérte ennek elintézését (Nitti: Európa tragédiája és Amerika).

Egyébként egy fiatal román politikus, dr. Tilea Virgil, aki a békétárgyalások alkalmával Vajda-Vojvoda román miniszterelnök titkára volt, „Románia diplomáciai működése 1919 novembertől 1920 márciusig“ című munkájában bizonyítékokat szolgáltat arra, hogy Olaszország javunkra kísérelt meg dolgozni.

Annak ellenére, hogy a győztes államok mind elfogadták Wilson elveit, mégis, amikor az elnök Párisba érkezett, útját állta a háború alatt, sőt elvei kihirdetése után is — kötött sok titkos szerződés,³⁾ amelyeknek következtében nagyjában kész helyzetet talált. Próbált is ellene küzdeni, de csak lanyhán (kivéve, amikor amerikai érdek — pl. Kínával, Japánnal került tárgyalásra) s mindig engedett Clémenceau (1841—1929) határozottságának és Lloyd George rábeszélő tehetségének. De még tovább is ment, mikor hozzájárult ahhoz, hogy a legyőzöttek ne vehessenek részt a békétanácskozásokon,⁴⁾ hanem az előzetes meghallgatásuk nélkül, távollétükben hozott ítélet *kihirdetésénél* lehessenek csak jelen.

Mily magasan voltak felette ennek a módszernek a történelem egyéb békétárgyalásai! Így pl. az 1814—15. évi bécsi kongresszus a franciákat, annak ellenére, hogy Napoleon felforgatta

¹⁾ „Nehéz időkben a pesszimizmus mindig egészségesebb állapot és hasznosabb, mint az optimizmus.“ (G. Ferrero: Hogyan menthető meg Európa?)

²⁾ Nitti: i. m. 6. old.

³⁾ Lansing „A békétárgyalásokról“ című könyvében felemlíti, hogy Wilson egyik pontja elfélté a titkos diplomáciát, ő maga azonban mindent titokban tárgyalt Párisban a győztes nagyhatalmak miniszterelnökeivel. Olyan béke lett belőle, amelyet a nagyhatalmak nemcsak az ellenségnek, hanem kisebb szövetségeseiknek is diktáltak. Titkosság és cselszövények bemoeskolták — úgymond — a párisi tárgyalásokat s ezek eredménye is csalás és cselszövény lett.

⁴⁾ A legfelsőbb haditanács 1919 január 12-én kimondotta, hogy a békekonferencia ülésein csak az 5 győztes nagyhatalom, ú. m.: Franciaország, Nagybritannia, Olaszország, az Egyesült-Államok és Japán vehetnek részt.

egész Európát, megsértett úgyszólván minden uralkodócsaládi és nemzeti érdeket, — nemcsak hogy nem zárta ki a tárgyalásról, hanem Talleyrand (1754—1838), a franciák egyik legügyesebb diplomatája, még nagy befolyást is gyakorolt arra.

És amikor látjuk, hogy a paris-környéki békeszerződések *diktátorai* elsősorban a *francia* Poincaré és Clémenceau voltak, akkor rá kell mutatnunk, hogy volt idő, amikor hasonló esetben

Neuilly s/S. Château de Madrid, ahol a magyar békeküldöttség lakott.

éppen a franciák élesen gúnyos tiltakozással éltek az *ily* módszer ellen.

A spanyol örökösödési háború (1701—14) folyamán ugyanis, amikor a franciák ügye a lehető legrosszabbul állott és a hollandusok a Gertruydenberg-ben 1710-ben folytatott tárgyalásokon — a helyzetet kihasználva — napról napra súlyosabb és megalmazóbb feltételeket szabtak a franciáknak, XIV. Lajos király (1638—1715) megbízottja, *Polignac* abbé (1661—1742), egy alkalommal ezeket mondta: „Uraim, Önök úgy beszélnek, mint akik nem szokták meg azt, hogy győzzenek! (Messieurs, vous parlez comme des gens, qui n'êtes pas habitués à vaincre!)“¹⁾

¹⁾ Dr. Halmay Elemér: A revíziós gondolat a világpolitikában.

„... un des peuples les plus braves, les plus éloquents et les plus tenaces dont les annales du monde fassent mention.“ (Édouard Sayous: *Histoire générale des Hongrois* I. köt. II. old.)

Az előzetesen tett ántántnyilatkozatok és a háború szerencsés befejezésére sorsdöntő¹⁾ amerikaiak elnökének ünnepélyesen kinyilatkoztatott és elfogadott elvei sutbadobásával jöttek létre a szilárdnak hitt európai civilizációt alapjaiban és még a háború borzalmainál is jobban megrendítő békeszerződések, amelyek etikailag is bonckés alá vehető, kettős játék eredményei voltak egyrészt Wilsonnal, másrészt a legyőzött államokkal szemben, — hisz úgy az elnök részvételének a párisi konferencián, mint a fegyverletételnek alapja az a jogos meggyőződés volt, hogy a kötetendő békeszerződések a 14 pontban foglalt s az ezeket folytatólag követő elvi kijelentéseknek gyakorlati megvalósítását fogják jelenteni.²⁾

Az eredmény pedig ez elvek sutbadobása volt a — Versailles, Saint-Germain-en-Laye, Neuilly-sur-Seine, Trianon és Sèvres³⁾ nevekhez fűződő — békeszerződésekben.⁴⁾

¹⁾ Nitti: i. m. 32. oldal: „Az Egyesült-Államok beavatkozása nélkül az ántánt semmi esetre sem nyerte volna meg a háborút.“

Victor L. Berger (megh. 1929.) wisconsini képviselő, az Egyesült-Államok alsóházában 1926. évi június hó 18-án tartott beszédében a párisi békeszerződések kíméletlen bírálat alá vette s többek között ezeket mondta: „A háborút a szövetkezett hatalmak érdekében mi döntöttük el. Beavatkozásunk nélkül a háború eldöntetlenül végződött volna és Európa ma dolgoznék...“ (Földes Béla: *Amerika és a békeszerződések*. Kelet népe. 1926 dec.).

²⁾ Fuhrmann F.: *Keynes közgazdasági kiadványai*. (Külügyi Szemle 1923 I—II.)

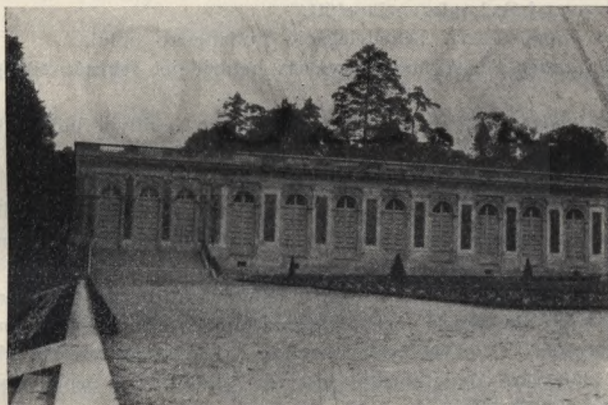
³⁾ Versaillesben 1919. június 28-án Németországnak, — Saint-Germain-en-Laye-ban 1919. szeptember 10-én Ausztriának, — Neuilly-sur-Seine-ben 1919. november 27-én Bulgáriának, — Trianon-ban 1920. június 4-én Magyarországnak, — és végül Sèvres-ben 1920. augusztus 10-én Törökországnak diktálták a „békét“. Utóbbi ország kedvező körülmények között megtagadta a szerződés aláírását, mire a jelentékenyen enyhített újabb szerződést Lausanneban 1923. július 24-én írta alá.

⁴⁾ Keynes „A béke gazdasági következményeiről“ szóló munkájában azt mondja, hogy a vak szenvedély, a kapzsiság sugalmazta a varsaillesi békeszerződést, amely a Wilson-féle 14 pontban foglalt elvi kijelentéseknek nem megvalósítása, hanem megcsúfolása.

„... amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják; de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz s mindig kétséges. Tűrni fog a nemzet, remélve a szebb jövőndőt s bízva ügyének igazságában.“

(Deák Ferenc (1803—1876) második fölirati javaslata 1861. aug. 8.)

Miután az adott szóban bízva, a magát megadó Magyarországot az ellenséges *megszállás* legbrutálisabban 5 részre (Magyarország, Erdély, Felvidék, Délvidék, Fiume) szakította szét, s a békeszerződés alapján azután 6-iknak Ausztria, 7-iknek Len-

Versailles. A Grand-Trianon palota szárnya, ahol a magyar békeparancsot aláírták.

gyelország lépett a területünkön osztozkodók közé, — és végigszenvedtük a győztesek által vérfagyasztó nyugalommal, passzívan szemlélt Károlyi-forradalmat¹⁾ és Kun Béla tanácsköztársaságát,²⁾ békét sóvárgó nemzetünk utolsó reménysugarát a wilsoni elvek alapján összeült békekonferencia tüntette el, az igazságot

¹⁾ 1918 november 1. — 1919 március 21.

²⁾ 1919 március 21. — 1919 augusztus 1.

lábbal tipró legszörnyűbb békeszerződéssel, amelynek alapvonása az engesztelhetetlenség, amely megtagadja az *igazi* élethez, az *igazi* szabadsághoz való jogot.

A párisi békekonferencia¹⁾ által Magyarországra nézve megállapított békeszerződést a versaillesi *Grand-Trianon* palotában 1920. évi január hó 15-én nyújtották át a szövetségesek s azt Magyarország meghatalmazottai 1920. évi június hó 4-én délután 4 óra 15 perckor írták alá.

A trianoni szerződéssel kapcsolatos főbb események:

1919 december 1. A Legfőbb Tanács a budapesti Amerikai Misszió útján felszólítja a magyar kormányt, hogy kiküldötteit a béketárgyalásokra küldje Neuillybe.

1919 december 10. A kiküldöttek útnakindítását Paris megsürgeti.

1920 január 5. A magyar kiküldöttek elindulnak. 7-én érkezés Neuilly s/S., Château de Madridba.

1920 január 15. A békefeltételeket 15 napos határidővel átnyújtják.

1920 január 16. Gróf Apponyi Albert nagy beszéde francia, angol és olasz nyelven a békekonferencia előtt.

1920 január 18. A békedelegáció Budapestre indul.

1920 január 26. A magyar válasz határidejét február 12-éig hosszabbítják meg.

1920 február 9. A magyar delegáció ismét Neuillybe indul, ahová 12-én érkezik meg.

1920 március 31. A békedelegáció Budapestre visszatér.

1920 május 5. A magyar ellenjavaslatokat elutasítják és Millerand kísérelésével a végleges békeszerződés szövegét átnyújtják s 10, majd újabb 10 napos határidőt tűznek ki a válaszádra.

1920 május 16. A békedelegáció lemondását bejelenti Millerandnak, a Legfőbb Tanács elnökének, mert a békeszerződést elfogadhatatlannak találja.

1920 május 17. A magyar kormány a kényszerhelyzetből kifolyólag a szerződés aláírására nyilatkozatot tesz, de tiltakozik a népek önrendelkező jogának megsértése ellen.

1920 május 22. Millerand a békeszerződés aláírását június 4-re tűzi ki.

1920 június 4. Délután ¼5 órakor a magyar megbízottak a versaillesi *Grand-Trianon* palotában a békeszerződést aláírják.

1920 október 26. Gróf Csáky Imre külügyminiszter törvényjavaslatot terjeszt be a trianoni békeszerződés becikkelyezéséről.

1920 november 13. A békeszerződés megszavazása.

1921 július 26. Délután 6 órakor, Párisban, a francia külügyminisztérium „Salon d'Horloge“ nevű termében Jules Cambon elnöklete alatt megtörté-

¹⁾ A békekonferencia 1919 január 18-án nyílt meg Versaillesben és 1919 május 7-én ért véget.

nik a trianoni békeszerződésnek, valamint a hozzácsatolt jegyzőkönyveknek és nyilatkozatoknak kicserélési szertartása és az ú. n. „életbelépés“. (Mis en vigueur.)

1921 július 27. A békeszerződés mint 1921. évi XXXIII. t.-c. kihirdetetik és hatályba lép. (A törvény megszavazása és kihirdetése között azért telt el oly hosszú idő, mert három főhatalom ratifikálása volt az előfeltétel s ez csak 1921-ben következett be, miután a japánok ratifikálták a szerződést.)

A trianoni békeszerződés alapján, amelyet az 1921 : XXXIII. t.-c.-be iktattuk, ezeréves területünk 67·2%-a, népességünk 58·3 százaléka, illetve Horvát-Szlavonországok hozzászámításával területünk 71·52%-a és népességünk 63·56%-a¹⁾ minden megkérdezésünk nélkül került ellenséges uralmak alá.²⁾

A Magyar Birodalom területi és népességi mérlege az 1910. évi népszámlálás adatai szerint a trianoni békeparancs után a következőképen alakul:

O r s z á g	Terület		Népesség	
	km ²	%	száma	%
Nagy-Magyarország	325.411	100·00	20,886.487	100·00
Romániához csatolt terület	102.181	31·40	5,236.305	25·07
Jugoszláviához csatolt terület	63.572	19·52	4,141.121	19·82
Cseh-Szlovákiához csatolt terület	62.366	19·17	3,537.813	16·91
Ausztriához csatolt terület	4.022	1·24	292.041	1·40
Lengyelországhoz csatolt terület	583	0·18	24.880	0·12
Olaszországhoz csatolt terület	21	0·01	49.806	0·24
Nagy-Magyarországtól elcsatolva összesen :	232.745	71·52	13,281.966	63·56
Csonka-Magyarországnak maradt :	92.666	28·48	7,604.521	36·44
Magyarország Horvát-Sz. orsz. nélkül	282.870	100·00	18,264.533	100·00
Anyország vesztesége	190.204	67·2	10,660.012	58·3
Maradt	92.666	32·8	7,604.521	41·7
Bosznia-Hercegovina elveszett	51.200	100·00	1,900.000	100·00

¹⁾ „Az 1920. évi népszámlálás demográfiai adatai.“ 4. oldal. (Az 1910. évi népszámlálás adatai alapján.)

²⁾ „Csonka-Magyarország térképét megtekintve, elszörnyűködünk azon, hogy vannak emberek, akik azt hiszik, hogy a gondviselés őket azért küldte a földre, hogy államokat büntetésből megszüntessenek és újakat teremtsenek. Magyarország ezeréves állam. történelmi és földrajzi egység, évszázadok által összeforrasztva s belső vonzóerők által összetartva, amit sem fegyver, sem toll, máról holnapra fel nem bonthat.“ (G. Ferrero: A béke tragédiája.)

*Óh, mily esés volt ez, jó hazafiak!
Elestem akkor én, ti és mi mind,
Míg véres ármány kérkedett felettünk.*
(Shakespeare. 1564—1616.)

A 10 milliónyi magyarság nemzeti egységének megszüntetése miatt elszakított testvéreink oly uralmak alá jutottak, amelyek a békeszerződéseknek kijátszásával vagy nyílt megtagadásával, a magyar szellemi élet elfojtására törekszenek, hogy így

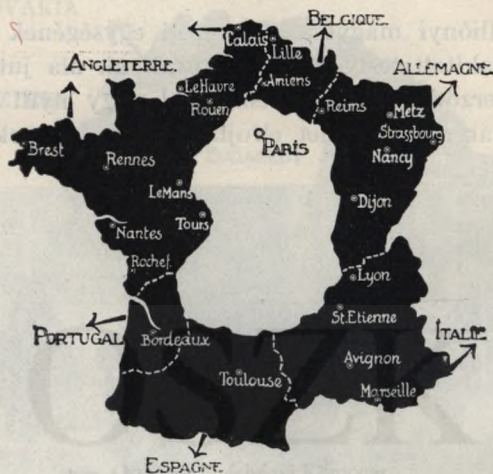
Versailles. A magyar küldöttség 1920 június 4.-én távozik a Grand-Trianon-palotából.

azokat vagy idegen kultúrájuk járma alá hajtják, vagy amennyiben erre nem hajlandók, a műveletlenségbe visszataszítják.

Az új uralmak minden ténykedése arra irányul, hogy a magyar kultúra alkotásait, intézményeit kiirtsák s így az érzelmi és szellemi közösség leghatalmasabb összekötő kapcsait meg-lazítsák, semmivé tegyék.

A trianoni békeszerződés, mint már említettük, a nemzeti-ségi elvre való hivatkozással, az abszolút magyar többségű Magyarországából *három új nemzetiségi államot* — Cseh-Szlovákia, Románia és Jugoszlávia ¹⁾ — létesített, amelyekben a magyarság tekintélyes számú kisebbséget alkot (Csehszlovákiában kb.

Ha a trianoni békét a győzőkre szabták volna.

A megcsönkített Franciaország.

1,100.000, Romániában 1,700.000, Jugoszláviában 560.000, továbbá Német-Ausztriában — a Bécs és környékén élő nagyszámú magyarságot nem számítva — az elszakított magyar területen 26.000, végül Fiumében 6000 volt az elszakítás időpontjában a magyarok száma).²⁾

¹⁾ Saját adataik szerint 1921-ben: 1. Cseh-Szlovákia 13,604.080 főnyi lakosságából 8,759.186 cseh és szlovák, 4,844.894 pedig más nemzetiségű volt; 2. Románia 16,019.306 főnyi lakosságából 10,785.174 román és 5,234.132 más nemzetiségű; — végül 3. Jugoszlávia 12,600.000 főnyi lakosságából 9,600.000 délszláv és 2,700.000 más nemzetiségű. (Sebess: Die neuen Agrardemokratien.) De ezen adatok kellő megvilágítása céljából nyomatékosan kell azt hangsúlyoznunk, hogy a délszláv gyűjtőnév alatt csak 4,600.000 a szerbek száma, míg 3,500.000 horvát és kb. 1,000.000 szlovén, az összlakosságból csak 6,000.000 görög-keleti szerb vallású! A többi nemzetiségi kisebbség így oszlik meg: 600.000 német, 500.000 magyar, 500.000 bolgár, 500.000 albán, 300.000 török és a fennmaradó többi, más nemzetiségű. (Bajza József. Magyar Külpolitika. 7/1927. szám.)

²⁾ Dr. Buday László: Magyarország küzdelmes évei. 18. oldal.

A békekonferencia a legyőzött államokra (— kivéve Németországot —) diktált szerződéseiben a kisebbségek védelmét is felvette, belátva e kérdés nagy jelentőségét és fontosságát, amit azzal is kimutatott, hogy a szerződéseket *alaptörvényeknek* monddta ki.

Ha a trianoni békét a győzőkre szabták volna.

A megcsönkített Belgium.

Így a trianoni szerződés szintén tartalmaz a Csonka-Magyarországon lakó kisebbségek védelmére irányuló rendelkezéseket (54—66. cikkek). Viszont már a békeszerződéseket megelőzően, a főhatalmak *külön kisebbségi szerződéseket* kötöttek az új utódállamok mindegyikével, amelyek közül minket a Csehországgal és Szerbiával Saint-Germain-en-Layeban 1919. évi szeptember hó 10-én és Romániával Parisban 1919. évi december hó 9-én kötött szerződések érdekelnek.¹⁾

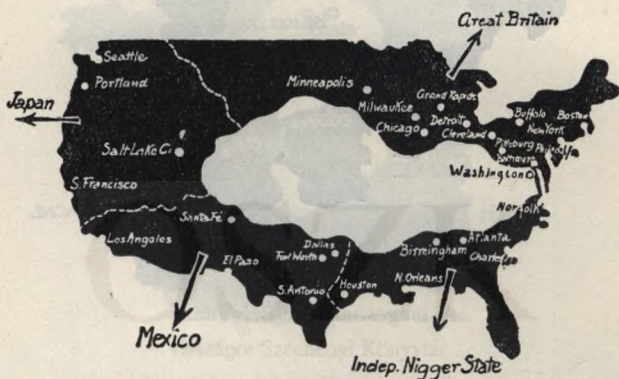
Az utódállamok (Csehország, Szerbia, Románia) ezenfelül a trianoni szerződés 44., 47. és 52. cikkeiben is kifejezetten elismerik a nagyhatalmakkal kötött kisebbségi szerződések hatályosságát.²⁾

¹⁾ Románia e szerződést 1920 augusztus 30-án ratifikálta és az 1920 szeptember 4-én lépett életbe.

²⁾ E három állam 1920 nyarán a kisántánt néven ismert szövetségbe tömörült, melynek főcélja területük megvédése elsősorban Magyarországgal szemben.

Mind a békeszerződések, mind a nagyhatalmak és utódállamok külön szerződésai, a kisebbségi kérdést tárgyaló, majdnem szó szerint egyező feltételeket tartalmaznak, amelyek szerint az utódállamok és a legyőzöttek e rendelkezéseket *alaptörvényekül* ismerik el, amelyekkel semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz ellentmondásban vagy ellentétben, hogy ezekkel szemben semmiféle törvény stb. nem hatályos s végül, hogy e szerződések a *Nemzetek Szövetségének védelme alá helyeztetnek.*¹⁾

Ha a trianoni békét a győzőkre szabták volna.

A megcsontított Északamerikai Egyesült Államok.

E szerződések magukban foglalják a kisebbségekkel szemben vállalt, illetőleg részükre biztosított következő kötelezettségeket: az élet és szabadság védelmét, a vallás szabad gyakorlását, az állampolgárság elnyerését, a polgári és politikai jogok élvezetét, valamint a törvény előtti egyenlőséget, bármely nyelv szabad használatának jogát a magán, üzleti, vallási életben és a sajtóban, a vallási, társadalmi, jótékonyági intézmények, iskolák és nevelőintézetek autonóm létesítésének, igazgatásának és felügyeletének jogát szabad nyelvhasználattal és szabad vallásgyakorlattal, hivatalok és méltóságok elnyerését, foglalkozások és iparok

¹⁾ Magyarországot a Nemzetek Szövetsége 1922. évi szeptember 18-iki közgyűlésében, egyhangúlag vette fel tagjai sorába. A felvételt a magyar nemzetgyűlés 1923. évi január 30—31. és február 1-én tárgyalta le s e törvényt mint 1923 : XII. t.-c. hirdettetett ki Magyarország Kormányzója által.

gyakorlása tekintetében a teljes egyenjogúság elismerését, végül a kisebbségek kulturális céljaira a köztárgyból megfelelő részesedés biztosítását.

A fentiekből látjuk, hogy e szerződések a nemzeti kisebbségek védelmét *elvben* kielégítően biztosítják, bár e védelem csak a kisebbségi védelem minimumának tekinthető.¹⁾

Ha a trianoni békét a győzőkre szabták volna.

A megcsönkített Nagybritannia

A *gyakorlat* ellenben mit mutat?

Míg a legyőzött és kizsákmányolt Maradék-Magyarország nemzetiségeinek — mint a múltban is — a legnagyobb és a békeszerződés rendelkezéseiben *túlmenő* mértékben biztosítja szabadságukat minden téren, addig az utódállamok az elemi emberi jogoknak, a civilizáció követelményeinek, valamint szerződéses kötelezettségeiknek figyelmen kívül hagyásával, a magyar kisebbséggel szemben megtévesztésekkel és nyílt erőszakkal éreztetik hatalmukat s érvényesítik részben idegen, részben vélt, de mindenképpen alacsonyabb kultúrájukat.

A nemzeti kisebbségek védelméről szóló cikkek, illetőleg szerződések a magyar kultúrának legjelentősebb és legvészthozóbb állomásai, mert ezeknek az utódállamok és a főhatalmak,

¹⁾ Br. *Wlassics Gyula*: A kisebbségi jogokat védő szerződések.

illetőleg a Nemzetek Szövetsége részéről való meg nem tartása a legfőbb oka minden panasznak, szenvedésnek és ellenségeskedésnek.

A magyar békefeltételek 1920. évi január hó 15-én kiadott első szövege az elszakított területeken lakó kisebbségek védelméről egyáltalában nem rendelkezett, mire a magyar békeküldött-

Ha a trianoni békét a győzőkre szabták volna.

A megcsönkített Olaszország.

ség ily irányú részletes javaslatot terjesztett elő, a főhatalmak azonban csak az utódállamokkal kötött külön kisebbségi szerződések elismerését és megerősítését vették fel a békeszerződésbe, egyébként pedig a magyar javaslatot azzal utasították el, hogy *a magyar kisebbségi védelem szabályait már a békeszerződés előkészítése során behatóan megtárgyalták és áttanulmányozták s az érdekelt államokkal kötött külön szerződések „feltétlen hatályossággal biztosítják“ a kisebbségek védelmét.*¹⁾

Hogy ez a feltétlen hatályosságú biztosítás az alaptörvénynek tekintendő szerződések, valamint a Nemzetek Szövetségének

¹⁾ A magyar béketárgyalások. II. kötet. 489. oldal.

védelve az 1928. év végéig a magyar kultúrát illetően a valóságban miként festett, annak nagy vonalakban és néhány jellemző példában való ismertetését kívánja e munka kimutatni.

★

„Tőlünk függ minden, csak akarjunk!”
(Széchenyi. 1791—1869.)

Az igazság nagyobb diadalára és a civilizáció dicsőségére a magyarság, régi kultúrájával, harmadrendű szerepet tölt be az utódállamok területén.

Ha a trianoni békét a győzőkre szabták volna.

A megcsonkított Japán.

A magyar kulturális intézményeket s az azokat irányító személyeket és testületeket a legváltozatosabb módokon akadályozzák működésükben, hogy így tehessék tönkre és rajtuk keresztül kultúránkat.¹⁾

Szomorú tény, hogy most azok az államok mérnek megsemmisítő csapásokat a magyar kulturális intézményekre, amelyeknek vezető nemzetiségei — a szerb, román, tót — a legmesszebbmenő és a magyarságéval azonos állampolgári és kultu-

¹⁾ „Die Absperrung ist die Todsünde der Völker; denn das höchste Gesetz der Geschichte ist die Gemeinschaft.“ (Ihering.)

rális szabadságban éltek a régi Magyarországon. Mert ha a magyarság elnyomta volna tényleg a nemzetiségeket — mint ezt elvakult ellenségeink hirdetik —, úgy miként volna lehetséges, hogy Erdélyben a szászok már a XII. század óta, a szepesi szászok ugyancsak századok óta élnek bántatlanul, saját nyelvükkel és szokásaikkal, sőt Budapest közvetlen közelében tót, szerb és német szigetek teljes szabadságban állanak fenn napjainkban is! Ha itt nemzetiségi elnyomatás lett volna, akkor — ha a határokon nagy tömegekben élő nemzetiségek ellent is tudtak állani — legalább ezek az elszórt szigetek tűntek volna el s nem virágoznának ma is!

De azért kell hogy érezzék — és érzik is — az utódállamok cselekedeteiknek súlyát.

Ennek adott jellemző kifejezést Vajda-Vojvoda Sándor, volt magyar országgyűlési képviselő, aki mint román miniszterelnök, 1919. évi szeptember hó 18-án tartott beszédében — amikor a magyarokkal szemben elkövetett igazságtalanságokat és jogtalanságokat mentegette, — kijelentette, hogy *rettenetes precedenst adtunk a magyarok kezébe!*¹⁾

Lássuk most már, mi volt a felelet kulturális téren a magyarságnak nemzetiségeivel évszázadokon át folytatott elnéző és megértést kereső politikájára, és milyen a helyzete az 1928. év végéig a kisebbséggé vált magyarság kultúrájának az utódállamokban!

A következő fejezetekben közölt adatok, amelyek a lefolyt 10 év különböző időpontjában támadt rövidebb-hosszabb ideig tartó, vagy állandó sérelmeket bizonyítják, nemcsak egyes helyi hatóságok vagy személyek támadásai a magyarság ellen, hanem az utódállamok rendszeres, tervszerű hadjárata szülőföldjükhöz rendületlenül ragaszkodó magyar véreink és a magyar kultúrát elfogadott, ezer esztendő balsorsában velünk hűségesen kitartó, egyes más nemzetiségeink ellen.

¹⁾ *Laky Dezső*: Csonka-Magyarország megszállásának gazdasági kárai. 14. oldal.

II.

Az egyházak.

„*Recrudescunt diutina inclytæ gentis
Hungaræ vulnera.*“

(II. Rákóczi Ferenc, 1676—1735, kiáltványa a magyarokhoz 1704-ben.)

A honfoglalás, majd később a hitújítás idejéből kiinduló magyar egyházi szervezeteket az új határvonalak a legönkényesebben szabdalták össze.

A *katholikus egyház* Magyarországon 4 egyháztartományra és 25 egyházmegyére oszlott, Horvátország 1 egyháztartományt alkotott 4 egyházmegyével, összesen tehát 5 egyháztartomány és 29 egyházmegye terült el a magyar királyság történelmi határai között. De ezenkívül az egész országra kiterjedő szervezetei voltak a bencés, prémontrei, cisztercita, piarista, jezsuita, szentferencrendi, minorita, irgalmas szerzeteseknek, valamint számos női szerzetnek.

A szorosan vett Magyarországon, a *római katolikusok* 18 püspökségük közül 4-nek egész területét (Nyitra, Besztercebánya, Szepes, Erdély), 11-nek többé-kevésbé nagy részét (Esztergom, Vác, Győr, Szombathely, Pécs, Csanád, Kalocsa, Szatmár, Nagyvárad, Kassa, Rozsnyó) veszítették el, míg érintetlenül csak 3 maradt (Székesfehérvár, Veszprém, Eger). A 3310 anyaegyházból 1432 maradt meg, s így a veszteség kb. 56%-ot tesz ki.

A 7 *görög katolikus* püspökség közül a hajdudorogi magyar püspökség plébániáinak fele (83) maradt nálunk, míg másik fele (80) Romániához került; az eperjesi, munkácsi és nagyváradai püspökségeknek mindössze 24 plébániája maradt itt, míg a lugosi, szamosújvári és gyulafehérvár-fogarasi püspökségek teljesen elszakadtak.

A görög-keleti román és szerb egyházak 7 püspöksége közül az aradi, temesvári és bácsi püspökségekből 27 plébánia maradt vissza, a szentendrei 42 plébániáját tartva meg, 7-et veszít, — míg a verseci, karánsebesi és nagyszebeni teljes egészükben elszakadtak.

A református és evangélikus egyházkerületek közül a történeti emlékekben leggazdagabb és legnagyobb 1—1erdélyi, teljes egészükben kerültek idegen uralom alá, míg a többi 4—4 egyházkerület nagyrészt érzékeny veszteséget szenvedett.

A reformátusok lelkészségeik felét (1078 elkerült, 1008 maradt) veszítették el.

Az evangélikusok lelkészségeik kétharmadát veszítették el. És pedig elszakadt 76 egyház (442 anyaegyház, 264 leányegyház), míg 404 egyház (250 anyaegyház, 154 leányegyház) maradt meg.

Az unitáriusok¹⁾ egyetlen püspökségüket, a kolozsvárit és majdnem összes lelkészségeiket veszítették el, mert e csonka hazában, a Duna-Tiszamenti egyházkörben mindössze csak 5 lelkészségük tengődik.

Az 1919/20. évi adatok alapján²⁾ vallási megoszlás szempontjából a trianoni békeparancs az alábbi változásokat idézte elő:

Ország	Róm. kath.	Gör. kath.	Ref.	Ág. ev.	Gör. kel.	Unit.	Izr.	Egyéb
Magyarbirodalom	10,888.138	2,025.508	2,621.329	1,340.143	2,987.163	74.296	932.458	17.452
Csonka-Magyarország	4,729.591	158.097	1,597.112	471.964	77.414	5.082	468.429	8.197
Elszakított terület	6,158.547	1,867.411	1,024.217	868.179	2,909.749	69.214	464.029	9.255
Cseh-Szlovákia	2,113.149	602.268	228.184	396.504	1.999	245	232.738	598
Románia	1,007.603	1,233.749	719.162	262.732	1,789.776	68.763	178.871	4.788
Jugoszlavia	2,698.753	30.818	70.241	155.606	1,116.929	175	44.850	3.795
Ausztia	293.912	109	5.507	53.026	50	15	5.874	6
Fiume	45.130	467	1.123	311	995	16	1.696	68

A joghatóság gyakorlásának megakadályozása tekintetében. kivétel nélkül, azonnal a legszélsőségesebb eljárást követték az utódállamok. Nem túrték el, hogy magyar egyházfő elszakított területen, vagy utódállamban székelő egyházfő magyar területen

¹⁾ Az erdélyi országgyűlés Tordán 1568-ban Erdélyre, a magyar országgyűlés Pozsonyban 1848-ban egész Magyarországra mondta ki, hogy az unitárius vallás *bevett vallás*.

²⁾ Magyar Statisztikai Szemle. 7—8/1923. 290. oldal.

gyakorolhassa joghatóságát. És ebben vallás és vallás közt különbséget nem tettek.

Csak mint jellemző tényt említjük fel, ezzel az eljárással szemben, hogy 1650 körül Theodosius bukaresti metropolita gyakorolta a joghatóságot az erdélyi görög-keleti vallásúak fölött. De ma is vannak cseh egyházközségek beosztva a bresloui érsek alá és viszont a prágai és olmützi érseknek németországi és lengyelországi plébániák felett gyakorolnak joghatóságot. Magyarország tehát más elbánásban részesül a trianoni igazság diadalára! ¹⁾

Területi veszteségeiknél, valamint a joghatóság gyakorlásának megakadályozásánál azonban még sokkal súlyosabban nehezednek az egyházakra azok a sérelmek, amelyek a vallásszabadságon esnek s így pusztulásukat idézhetik elő.

A magyar egyházak egyes funkcionáriusaival kíméletlenül bántak, tekintélyes részüket kiüldözték és kiutasították, — egymás után veszíték el iskoláikat, intézményeiket, sőt templomaikat is. Az ezeknek fenntartására szolgáló vagyonaik, birtokaik legnagyobb részét elvették, különösen a földreformok cégére alatt, de meg az orthodox egyházak által az uralkodó vallás címén támasztott igények alapján, amely igények az államhatalom által tényleg ki is elégítetnek.

Az egyházaknak így anyagiakban is igen érzékeny veszteségeik vannak, olyannyira, hogy a protestánsok külföldi hitsorsosaik támogatására szorultak, sőt az unitáriusok oly válságos helyzetbe kerültek, hogy az ittmaradtak 1924 júliusában kénytelenek voltak országos gyűjtést indítani.

¹⁾ Moldován: A magyarországi románok. 113. old. Pesti Hírlap. 1927. X. 13.

Magyarország a világháború előtt.

*„A magyar nemzet nem pusztulhat
el s ha sírba tennék is, előbb-utóbb fel
fog támadni.“*

(Saint-René Taillandier. 1817—79.)

A cseh hatalom alá hajtott területeken — annak ellenére, hogy a csehek állítólag kulturáltabbak a szerbeknél és románoknál — az egyházak üldözése azonnal a megszállás után kímélet és minden tekintet nélkül megindult.

A Presbiteri Világszövetség bizottsága, mielőtt 1920-ban Erdélybe ¹⁾ érkezett volna, több háborús államon utazott át s ezek között Csehország egyházi állapotait is megvizsgálta.

A vonatkozó jelentés Csehországra nézve megállapítja, hogy — az akkor még megszállásnak nevezett — cseh terület-foglalást és közigazgatást is az erőszak jellemzi.

Az egyházak működését gyanus szemmel nézik, a személyes szabadságot nem tisztelik, az iskolaügyekbe beleavatkoznak, a tanítókat elüldözik és az iskolaépületeket lefoglalják.

A cseh közoktatásügyi miniszter 1922. évi január hó 28-án 714. szám alatt kelt rendeletével minden iskolában eltiltotta Szűz Mária ünnepeit s ezen napokon kötelezővé tette az iskolai előadások megtartását.

A pozsonyi káptalan üléseit csak rendőri felügyelet jelenlétében tarthatta meg.

A reformátusokat kényszerítették, hogy eredeti püspökségeiktől elszakadjanak, mert nemhogy püspökeik megjelenését, de még rendeleteiknek és leveleiknek a határon való átküldését is megtiltották.

Ezen — külföldi általános — megállapítás után lássunk most néhány esetet.

A cseh megszállás kezdetétől fogva nehéz megpróbáltatásoknak van kitéve a római katolikus egyház.

¹⁾ Lásd 68—69. oldalt.

A felvidéki minisztérium vallásügyeinek intézésével Medvezky Károly volt szerzetest bízták meg, aki a róm. kath. papság felett korlátlanul rendelkezett, elcsapta, áthelyezte, kinevezte őket! Megtiltotta a csonka országban székelő főhatóságokkal való érintkezést és részükre útlevelek kiállítását. Szent István napjára betiltotta az istentisztelet megtartását, sőt a magyar nyelv használatát még a magánérintkezéseknél is betiltotta! Az egyházellenes cseh intézkedések miatt 1924 november 26-án, Zsolnán püspöki tanácskozást tartottak, amely tiltakozó pásztorlevél kibocsátását határozta el. Ennek kihirdetését a templomokban, hatóságilag eltiltották. A mégis ellenszegülők ellen pedig a büntető eljárást megindították.

Püspökeit és egyéb papjait a csehek a magyarok és az urak barátainak minősítve, ezzel a nép ellenszenvét és haragját váltották ki.

Az egyházi főbb méltóságokkal való barbár eljárásra jellemző gróf Batthyány Vilmos nyitrai, Radnai Farkas besztercebányai róm. katolikus, a Novák István eperjesi és Papp Antal munkácsi görög katolikus püspököknek egyházmegyéjükből való kiűldözése és kiutasítása, Balázs János és Kheberich Márton szepesi püspöki helynök lemondatása, hogy így helyükbe „megfelelőbb személyek legyenek ültethetők.”¹⁾ (Jogcím az volt, hogy a tót nyelvet nem beszélik.)

Betiltották a magyar szentek ünnepeinek megtartását, a magyar nyelv használatát oly papok részéről, akik tótul tudnak, a róm. kath. egyház tulajdonát képező több mint 200.000 kat. holdnyi birtokokat lefoglalták, azok kezelésére cseheket neveztek ki, a magyar eredetű és szalagú egyházi zászlókat és jelvényeket eltávolították. Az 1923. évre szóló egyházi naptárakban már a magyar szentek nem voltak benne.

A 124 tiszta magyar plébánia részére magyar szeminárium felállítását nem engedélyezték.

A főpásztorok közül gróf Batthyány Vilmos (1870—1923.) nyitrai püspök ellen történt az első felháborító brutalitás, akinek nyitrai palotájába 1919-ben legionáriusok szállásolták be magukat és az épületre kitűzték a huszita zászlót. A palotába nőket

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet, 204—5. oldal.

vittek be s ezekkel oly orgiákat csaptak, hogy nemcsak a magyar, de a tót hívők megbotránkozását is kiváltották. A palota előtt álló Szűz Mária-szobrot megcsonkították s az előtte kalapjukat megemelő híveket kigúnyolták. A karácsonyi éjféli szentmisén állati hangon ordítottak, hogy a szertartásokat és imákat megzavarják. Pár napra rá a püspököt elfogták s a városban levő kaszárnyába

Radosna. A püspöki kastély.

vitték, ahol megtiltották, hogy akár ő, akár papjai magyarul mondhassanak imákat és prédikációkat. Amidőn a püspök ez ellen arra hivatkozva tiltakozott, hogy híveinek 70%-a magyar, megfenyegették, majd 19 napra internálták s ez idő alatt még látogatók fogadását sem engedték meg.

A radosnai püspöki nyaraló bútorait tüzelőnek vagdosták fel s mindent összezúztak, majd a katonaság kivonulásakor a csőcseléket a nyaraló kifosztására hívták fel, mert hisz a nyitrai püspök ide úgy sem teheti be a lábát többé. Eljárásukkal meg voltak elégedve s még Lipótvárott is eldicsekedtek tetteikkel.

Egy ízben az érsekújvári magyarok egy nyitrai járórt elfogtak, mire ennek szabadonbocsátását úgy erőszakolták ki, hogy a püspököt, plébánost s több magyart elfogták s átüzentek, hogyha a járórt szabadon nem bocsátják, főbelövik azokat.

A sok és állandó zaklatás melett azután a tót katolikus autonómia erőszakoskodásával szemben kifejtett határozott ellenállása miatt, a kormány Batthyány püspököt, mint a köztársaság ellenségét, 24 órás határidővel kiutasította, amely rendeletet 1919 március 27-én kézbesítették részére azzal, hogy ellenállás esetén letartóztatandó és az illavai fegyházba szállítandó.

A szomorú sorsú egyházfejedelem azután, távol híveitől, 1923-ban halt meg Körmenten.

Papp Antal munkácsi görög katolikus püspököt 1921. évi szeptember hó 25-én bérmálási körútja alkalmával Taracközön a cseh pénzügyőrök és postások brutálisan inzultálták.¹⁾

1924-ben az elszakítás után létesült új cseh-szlovákiai egyházkerület püspöke, Bartók Béla ellen indult meg a küzdelem, akit a cseh kormány nem volt hajlandó elismerni s ezért az egyházkerület fenntartására megígért évi 100,000 korona segélyt nem folyósította. Az egyes egyházakkal nem a püspök, hanem az esperesek útján érintkezett, ami az egyházi szervezeti szabályokkal ellenkezik s így a vallási autonómiát sérti. Kifogásul, mint Papp Antal munkácsi görög katolikus püspök esetében, azt hozták fel, hogy Bartók nem tette le a hűségesküt. Azt azonban elhallgatták, hogy még 1922-ben bejelentette erre való hajlandóságát, de annak letételére 1924-ig nem hívták fel.²⁾

A lelkeskedő papsággal nemkülönben bánnak el s papi személyek kiutasítása még 10 évvel a világháború befejezése után is napirenden van. Így pl. 1926-ban a Felvidéken 26 éve tartózkodó Szőke Kázmér csicsói esperes-plébánost annak ellenére, hogy egyházi főhatósága államellenes működés vádjá alól felmentette, kiutasították. 1927-ben hagyta el a Felvidéket az agg Palkovics Viktor gutai plébános, volt prágai nemzetgyűlési képviselő, akit „illetőség hiányában“ utasítottak ki Cseh-Szlovákiából, bár 49 évig lelkipásztorkodott Gután és törvényhatósági bizottsági tag

¹⁾ Ludwig: Le sort des minorités nationales en Hongrie et en Tchéco-Slovaquie. 71., 95—6. oldal.

²⁾ Magyarság 1924. VIII. 14.

és képviselő is volt.¹⁾ 1927 őszén az Erdős-Kárpátokban a cseh hatóságok ismét megkezdték a jogtalan kiutasítások sorozatát és a magyarok vérlázító üldözésének első áldozata a munkácsi magyarság egyik legkitűnőbb, általánosan kedvelt vezetője, Szabó Lajos, munkácsi róm. katolikus esperes-plébános, akit mint nemkívánatos elemet a köztársaság területéről azonnali hatállyal egyszersmindenkorra kiutasítottak.

Jellemző a cseh hatóságoknak leplezetlen magyarüldözésére, hogy a rendőrbiztosság intézkedése elleni fellebbezést a zsupánátus egy félórán belül elutasította és a kiutasítást még akkor sem volt hajlandó hatályon kívül helyezni, amikor a görög katolikus, a református és a zsidó hitközség is küldöttségileg járt közben Jech dr. nagyzsupánnál, a kiutasítás visszavonása érdekében.

1927 november 17-én cseh detektívek a halmi-i román határállomásra kísérték s ott a román rendőrségnek adták át, amely Kolozsvárra kísértette, ahonnan november 27-én Nyírábrányon át Magyarországra toloncolták. Szabó Lajos oly területen működött, amely ma Romániához tartozik, de 1902 óta oly területen működött, amely ma Csehországhoz tartozik, amennyiben 1902-től 1909-ig mint beregszászi segédlelkész, 1909-től 1920-ig mint királyházi plébános és 1920-tól mint munkácsi plébános működött, s 1910-ben királyházi illetőséget nyert.

Arra a kérdésre, hogy a köztársaság területén való tartózkodása miért nem volt kívánatos az állam szempontjából, a zsupán a következőket sorolta föl: Szabó Lajos esperes kísérte a Felvidéken és Erdős-Kárpátokban járt angol újságírókat; október 28-án a köztársaság megalakulása ünnepén nem tűzött ki zászlót a templomra; különböző temetéseken államellenes gyászbeszédeket tartott.

Ugyancsak 1927 októberben Bárkássy Károly nyitraszalóki református lelkészt kémkedés gyanúja miatt letartóztatták és Ungvárra szállították.

Igen érdekes esetről tesz említést Sir Robert *Donald* „The Tragedy of Trianon“ című munkájában (35. oldal), amikor ismerteti Hlinka tót katolikus néppártjának hivatalos lapjában, a

¹⁾ Budapesti Hírlap, 1927. V. 17.

„Correspondance Slovaque“-ban 1925 október 1-én megjelent azt a hírt, hogy a csendőrök abból a célból, hogy az eperjesi hazafián érző ferencendi szerzeteseket kompromittálják, egy agent provocateur-t csempésztek be a zárdába, aki azt állította, hogy horvátországi szerzetes-testvér. A barátok rájöttek a csalafintaságra s kitették a szűrét. Erre letartóztatták a zárdafőnököt, minek az lett a folytatása, hogy a város lakossága és a csendőrség között összetűzés támadt, amelyben többen megsérültek s végül is 24 embert tartóztattak le.

Ugyancsak a lelkészkedő papság ellen számtalan eljárást indítottak államellenes magatartás miatt s még ma, több mint 10 év után, sem szűnik az üldöztetésnek ez a módja.

A nagyszámú eset közül felemlítjük, hogy pl. 1921-ben az ungvári és pöstyéni plébánosokat letartóztatták, mert Szent István napján szentbeszédet tartottak, 1923 január havában eljárást indítottak Kuszy Emil losonci evangélikus és Balázs Dezső duna-szerdahelyi római katolikus lelkészek ellen. Fandovics András rostolai görög katolikus lelkészt 1922 októberben 69 társával együtt letartóztatták, dr. Hlacsny Imre premontrei-szerzetest 1924/25-ben 6 havi börtönre ítélték. Illecskó Lajos poprádi esperest és Reindl Lajos rudnói plébánosokat az oltár előtt hurcolták el.¹⁾

A megszállás elején a népet a papság, mint az urak és magyarok barátai ellen ingerelték s amikor azután a papokat egyes községekből kiűzték, az így megüresedett helyeket saját embereikkel töltötték be, mint pl. Nagyborovén, Zábaván, Jablonkán stb.

A Felvidéken levő 9000 tót-anyanyelvű református részére a cseh kormány külön tót egyházkerület létesítését kívánta az egyházkerület által elrendelt népszavazás ellenére, mely szerint a hívők 90%-a nem kívánta a kettészakadást.

A cseh közoktatásügyi miniszter az egyház egyik tagjának oly kijelentésére, hogy a népszavazás eredménye után remélhetőleg az elszakadás kérdése nyugvópontra jutott, mint ez egy demokratikus államban másképen nem lehet, az illető szemébe mosolygott s így szólt: „Demokrácia! (itt legyintett egyet a kezével),

1) Steier: Ungarns Vergewaltigung.

a szlovák egyházmegye megszervezése állami presztizskérdés.“ Meg kell még jegyeznünk, hogy az illető miniszter a szociáldemokrata párthoz tartozik! A fennálló rendelkezések szerint a református teológiai tanulmányok 1927-ig Magyarországon végezhetők. Ellenben tanítói okleveleinket nem fogadják el.¹⁾

De tovább szétnézve a magyar felekezetek elleni sérelmek során, azt is láthatjuk, hogy az 1925. év derekáig a református lelkészek 1919—20. évi törvényes államsegélyüket, a református nyugdíjintézet pedig 1924. évi államsegélyét nem kapta meg.²⁾ Ezáltal nemcsak a lelkészek, de maguk a református egyházak is súlyos anyagi helyzetbe kerültek.

Politikai okokból pedig 42 református lelkész állampolgárságát tagadta meg a cseh kormány, míg a rimaszombati és losonci református gimnáziumokat elvette az egyháztól.

A mai helyzet az, hogy a Cseh-Szlovákiához csatolt Felvidéken a legutóbbi népszámlálás adatai szerint, mintegy 220,000 főre rúg a reformátusok száma, akik a tiszáninneni, kárpátalji és dunáninneni egyházkerületet alkotják s az új tót református egyházmegyével jó viszonyban élnek. A református elemi iskolák száma körülbelül 230. Az új református teológia pedig 1926 óta Losoncon működik.³⁾

Az evangélikusok autonómiáját mindjárt kezdetben 2 évre felfüggesztették, majd pedig kieroszakolták, hogy két egyházmegyét (keleti és nyugati) alkossanak, de viszont azt, hogy a magyarok és németek külön evangélikus egyházkerületeket létesíthessenek, nem engedték meg s a cseh kormány által megállapított szabályzatok elfogadására szorították. Teológiai akadémiájukat Pozsonyban és Eperjesen elvették, illetőleg szláv szemináriumokká alakították át, hogy így a magyar teológusok tanulmányaikat ott ne folytathassák. A vallásos könyveiket pedig cenzura alá helyezték.

A püspökségek, káptalanok, szerzetesrendek és egyházi alapítványok vagyonát kisajátították s így a multban számos egy-

¹⁾ Magyar Kisebbség, 13/1925. szám.

²⁾ Magyar Kisebbség 15—16/1925.

³⁾ Pesti Hírlap. 1927. IV. 30.

házi intézmények, iskolának, plébániának célját szolgáló vagyonokat rendeltetésüktől minden igaz ok nélkül elvonták.¹⁾

Így pl. a premontrei-rend kassai főgimnáziumának ősi épületét, az irgalmas-rend pozsonyi, szakolcai és szepesváraljai kórházait és intézeteit még 1918-ban lefoglalták, hogy a 16 millió aranykorona értékű ingó és ingatlan vagyont tulajdonukba kerítsék.²⁾

A kassai római katolikus hitközség alapszabályait nem látamozták, mert akkor a hitközség iskolákat tarthatna fenn.

Figyelmük nem kerülte el az imakönyveket sem és rendeleteket bocsátottak ki a magyar imakönyvek beszolgáltatására, amelyek az ősrégi magyar énekeket: Boldogasszony Anyánk... Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga... stb., továbbá imákat a hazáért, királyért tartalmazzák.

A tiszáninneri református egyházkerület által először 1752-ben, majd 1824-ben és 1863-ban kiadott tótnyelvű zsoldárkönyv új, negyedik kiadásának forgalomból való kivonását rendelte el 1924-ben a pozsonyi minisztérium, azon a címen, hogy ez a könyv a Magyarországgal való összeköttetés és érzelmi kapcsolat jele s ezért használata államellenes cselekedet.

Kegyetlenül jártak el a magyar Himnusz éneklőivel szemben is (Kassa, Ungvár stb.) s a számtalan himnusz-per, férfiak, sőt nők brutalizálása és letartóztatása — mert nemzeti imádságunkat egyházi ünnepélyek és istentiszteletek alkalmával énekeltek — tanúsága ezen eljárásuknak.

Így pl. 1921 január 20-án Ungvártt Zádor Jenő és társait a bíróság a magyar himnusz éneklése miatt 2 heti államfogházra és 200 korona pénzbüntetésre ítélte. A dobsinai bíróság Sárkány Kálmán és társait hasonló vétség miatt ítélte el. Léváról 10 fiatal leányt csendőrök kísérték be Aranyosmarótra a megyei fogházba, mert 1921 október 6-án a református templomban a magyar himnuszt énekeltek.

1924/25-ben Fehér Miklós várgedei rk. plébánost 3 havi, Kiss Ferenc gordvakisfalui református lelkészt 1 havi, Lattkó

¹⁾ Ludwig: Le sort des minorités. 68—71. oldal.

²⁾ Laky Dezső: Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. 12. oldal.

Mária kassai tanítónőt 14 napi fogház és 200 korona pénzbüntetésre ítélték el ugyancsak a himnusz éneklése miatt.¹⁾

1927 elején ítéltetett el legfelsőbb fokon 15 napi államfogházra Korláth Endre, a cseh nemzetgyűlés tagja, mert 1922 augusztus 20-án az ungvári katolikus templomban a magyar Himnuszt énekelte. Indokolása, az e nagy bűnbe visszaeső Korláth büntetésének az, hogy Szent István emlékének megünneplése irredenta jellegű, különben is a vádlott egy katolikus templomban vett részt az ünnepélyen, jóllehet ő maga protestáns.

1928 második felében Jónás Imre alsógyőrödi rk. plébánost 14 napi elzárásra ítélték, mert a lorettói litániából nem hagyta ki azt a részt, amely Szűz Máriához, mint Magyarország patronájához fohászkodik.²⁾

1928 január elején a nyitrai törvényszék 1 havi fogházzal sújtotta Weszely István nagycétényi róm. kath. kántort, mert a beérkezett jelentés szerint 1927 július 16-án a nagymisén a magyar himnuszt játszotta az orgonán. A kántornak védekezését, hogy Bach praeludiumát játszotta, a tanuk vallomása ellenére, nem fogadták el.³⁾

De előfordult oly eset is, hogy állami alkalmazottat (bíró!) kénszernyugdíjaztak, mert leánya a himnuszt éneklők közé tartozott.

1928 február havában a nyitrai polgárok közül többen, akik 1927 augusztus havában Budapestre látogattak, idézést kaptak a rendőrségtől, ahol arranézve kezdték faggatni őket, hogy miért utaztak augusztus 20-ára, éppen Szent István napjára, Budapestre és vajjon résztvettek-e a körmenetben. Az útleveleket beszedték tőlük s még hetek múlva sem adták vissza, bár a csehek egyetlen törvénye vagy rendelete sem tiltja, hogy cseh-szlovák állampolgárok valamely külföldön rendezett egyházi és nemzeti ünnepen résztvehessenek. Így tehát a hatóság nyilvánvaló jogtalanságot, jogfosztást követett el.⁴⁾

A csehek mindjárt a köztársaság kikiáltása után megkezdtek a képrombolást, midőn Prágában a művészi kivitelű régi

1) Steier: Ungarns Vergewaltigung.

2) Magyarország, 1928. XII. 15.

3) Magyarország, 1928. I. 13.

4) Prágai Magyar Hírlap, 1928. III. 10.

Mária-szobrot ledöntötték. Ezt a Felvidéken még nagyobb szenvedéllyel folytatták. A cél a katolikus vallás megalázása volt.

Az útszéli feszületeket és Szűz Mária-szobrokat igen sok helyen profanizálták, megrongálták vagy elpusztították. A Bohemia című lap cikkben is tiltakozott ez ellen. Így pl. Rózsahegy — mint a Prager Tagblatt közölte — 1920-ban a XVIII. századbeli Szűz Mária-szobor (Patrona Hungariae) nyakába kol-

Nyitra. Várkapu és várhid a szobrokkal.

dustarisznyát akasztottak (amiért Hlinka tót képviselő interpellált is), Nyitrán a várhídon állott és a XVIII. századból származó Szűz Mária-szobrot tették tönkre.) *Znión* a bevonulás után *Szent János szobrát* a község egyik végéről elhurcolták Mária szobra mellé s a szoborra cédulát akasztottak azzal a felírással, hogy „*János jött Máriához leánynézőbe*“. *Pozsony* vidékén, Mária-völgyben a *lourdesi kápolna szobrai*t megcsonkították. Ugyanilyen vandalizmusnak esett áldozatul a *Szent Kútnál* felállított *Szent Pál szobra* és a *Stupava* felé vezető út mentén felállított *Szent Orbán szobra*. A *đunaszerdahelyi* kálváriáról a *szentek szobrai*t ledobálták. Azután következett a feszületek eltávolítása és

¹⁾ Magyarság. 1927. V. 1.

megsemmisítése. Kassán a gázgyár melletti Hernád-hídfőnél álló kápolnában a Nepomuki Szent János-szobrot rombolták le.

Mindezek pedig érthető magyarázatra találnak abban, hogy Masaryk már mint elnök, kijelentette, hogy a katolikus egyház „mérges kígyó, melynek fejére kell hágni“.¹⁾

De ez a durva kegyetlenség és vadság még a jobbérzésű cse-

Kassa. A lerombolt Hernád-hídfői Nepomuki-szobor.

hekre is rossz hatással volt s az előtörő megbotránkozásnak hangot is adtak.

Így *Holecek József* „Prvé triletí Csl Republiky“ (A csehszlovák republika első három éve), Prágában, 1922. megjelent munkájában ezeket írja: „1919-ben Szlovenszón a mi katonáink annyira megfélemeztek magukról, hogy a keresztet céltáblául használták s lövöldöztek a feszületre. *Selmebányán a nagytemplomban a cseh katonák bőjti időben álarcosbált rendeztek, cigány-*

¹⁾ Magyarság. 1927. V. 1.

zene mellett, papi ruhába öltözve táncoltak. Ez a gonosz képrombolás, ha hamarosan véget nem vetünk neki, oda fog fajulni, hogy művészi értékű tárgyak megsemmisülnek. Nem vagyok képes felfogni, hogy ezek a csehek mi módon akarják a szlovákokat a köztársaság és a cseh nemzet számára megnyerni. 1920-ban a prágai kormánynak jelentették, hogy 273 keresztet és szent szobrot döntöttek le. A kormány elrendelte a kereszték eltávolítását. Nyilvánvaló, hogy a kereszték kidobása az iskolákból tápot adott, hogy a községekben és a mezőkön álló keresztet is lerombolják, ami különösen Szlovenszón nagy politikai hiba

A csehek által megrongált kegytárgyak.

volt, a legnagyobb hiba, amelyet a cseh kormány a köztársaság fennállásának első két éve alatt elkövetett.¹⁾

A csehek garázdálkodásai arra készítették a felvidéki katolikus egyházmegyéek püspöki helynökeit, hogy Zsolnán tartott tanácskozásukból küldött pásztorlevélben ezeket írják: „A vallás ellenségeinek merészsége napról-napra nagyobb és durvább támadásokban nyilvánul. Látjuk, hogy 1919-ben a csehszlovák köztársaságban 300 templomot kiraboltak, 500 szent szobrot ledöntöttek és 1513 iskolából a szent keresztet kidobták.”²⁾

De a csehek sehogysem tudnak megbékülni Szent István tiszteletével, amelyet — mint láttuk — nem bírnak a Felvidékről teljesen kiküszöbölni. Ennek elérésére Szent Vencel régi tisztele-

¹⁾ Nagymagyarország. 1929. XII. 1.

²⁾ Slovensky Národ. 1920. XI. 14.

tét kezdik tág körben terjeszteni, bár az egyházakkal szemben tanúsított viselkedésük szándékuk komolyságát és hitbeli alapjait erősen kétségessé teszi.

A zsidóságot Cseh-Szlovákia külön nemzetiségnek minősítette s a zsidóság egy részének ily módon történt elidegenítése a magyarságnak erős gazdasági gyöngítésével is járt.

Az elidegenítés nemcsak a héber iskolák felállításának s így egy külön zsidó kultúra támogatásának köszönhető, mert a gazdasági érdekek is a csehek karjaiba hajtották a zsidók egy részét. A zsidóságnak ez az utóbbi csoportja — természetesen a harmadik csoportjuk a magyarsághoz való szorosabb kapcsolat és érzésük folytán a balsorsban sem tagadta meg a multat — gyermekeit a német és cseh iskolákba járatja.¹⁾ Ellenben a különböző felekezetek elleni támadásokkal szemben teljes erővel támogatják a csehek a huszitizmust és a cseh nemzeti egyház gondolatát. Utóbbi ellen dr. Kordač Ferenc prágai érsek elnöklésével a cseh és morva püspöki kar is pásztorlevelet adott ki. Ebben megállapítják, hogy a hatóságok a katolikus egyházat nem részesítik oltalomban az erőszakos támadások ellen, sőt egyenesen elősegítik a szakadást. Az egyháztól elszakadt és általa kiközösített papok látnak el miniszteri referensi állásokat éppen az egyház ügyeiben és júdásbérrel csalogatják a szakadásba a gyöngelméjű embereket. A katolikus templomokat erőszakkal elrabolják, a hithű lelkipásztorokat durván bántalmazzák, sőt életüket is fenyegetik.

¹⁾ Farkas Gyula: Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. (Budapesti Szemle. 1927. X.)

Magyarország a világháború után.

„Mindig rágondolni,
de sohasem beszélni.“
(Gambetta. 1838—1882.)

Romániában van legnehezebb helyzetük a nem-román egyházaknak.

Amíg a görögkeleti és görög katolikus román egyházak az állam minden kedvezését élvezik, a magyar egyházakat minden eszközzel igyekeznek megfojtani.

Ravaszsággal csinálják ezt is, hogy a külföldnek port hintsenek a szemébe. A külföldön például eldicsekednek azzal, hogy a katolikus, református és unitárius lelkészeknek éppen úgy folyósítják az államsegélyt, mint a görög katolikus és a görögkeleti románoknak. Azt azonban nem mondják meg, hogy a magyar egyházak kezén volt birtokok kilencvenöt százalékat földbirtokreform címén elkobozták és ezzel a magyar egyházakat koldusszegénységre ítélték ugyanakkor, amikor a román egyházak számára a földbirtokreform címén elszedett földekből óriási darabokat hasítanak ki. Még ott is, ahol mutatóba sem akad román. A külföldön hivatkoznak arra, hogy az ő országukban minden egyház egyenlő jogot élvez. De nem mutatják meg a külföldnek a román alkotmánytörvény 22-ik szakaszát, amelyik kimondja, hogy „Az ortodox keresztény és a görög katolikus egyházak román egyházak. Az ortodox román egyház, miután ennek a kebelébe tartozik a románok túlnyomó többsége, uralkodó egyház a román államban, a görög katolikus egyházat pedig elsőség illeti meg a többi vallással szemben“. Ennek a szakasznak természetes folyománya azután az alkotmánytörvény 72. szakasza, amely szerint amíg a görögkeleti és a görög katolikus egyházaknak minden metropolitája és megyéspüspöke, összesen tehát huszonhárom főpapja, hivatalból széket kapott a szenátusban, addig a többi egyháznak csak egy-egy püspöke lehet tagja a legmagasabb törvényhozó testületnek. Ez is csak akkor, ha legalább kétszáz-ezer hívet képvisel. Az unitáriusokat és a katolikus magyarokat

a 72. szakasz alapján teljesen megfosztották szenátusi tagságuktól. Az unitáriusokat azért, mert nincsenek kétszázezren. A római katolikusokat pedig azon a címen, hogy az ő képviselőikre nem a kolozsvári, hanem a bukaresti katolikus püspök illetékes, mely utóbbinak érseki kinevezésével biztosították rangelsőségét is.¹⁾

A római katolikus egyház helyzetét súlyosabbá teszi az is Romániában, hogy hívői nem románok, sőt $\frac{2}{3}$ -ad részükben magyarok. Ez a körülmény a szó szoros értelmében román nemzetű az állami problémává teszi a római katholicizmust. Romániában 1,137.868 római katolikus él, köztük 980.868 a Magyarországtól elcsatolt területen. Ezekből 624.858 magyar, 279.977 német, 5818 román és 52.215 egyéb.²⁾

Az egyházi vezetőkkel a románok is kiméretlenül bántak. A Temesvártt székelő dr. Glattfelder Gyula csanádi püspököt állandó megfigyelés alatt tartották, még hivatalos utazásaiban is akadályozták, végül pedig egyszerűen kiutasították. Gróf Majláth Gusztávot, a szelídlelkű, közbecsülésben álló erdélyi római katolikus püspököt, székeskáptalanát és a gyulafehérvári róm. kath. papokat 1919 szeptemberében internálták s ezt oly szigorúan hajtották végre, hogy a püspök még házikápolnijában sem misézhetett. A püspökkel szemben Maniu Gyula volt magyar országgyűlési képviselő, az erdélyi román kormányzótanács elnöke azt hozta fel, hogy idegeneket fogad és Magyarország integritása alapján áll! Attól az időtől, hogy a püspök internálását feloldották, útjain egy ideig detektívek figyelték.³⁾

A megszállás első hónapjaiban a püspök hivatalos és magánlevelezését egyaránt visszatartotta a cenzúra, úgyhogy papágával szinte kizárólag csak szóbeli üzenetek útján érintkezhetett. Felettes érsekségével — a kalocsaival — nem tárgyalhatott s általában úgy egyénileg, mint hivatásánál fogva a legnagyobb korlátozásoknak volt kitéve.

1919 tavaszán Gaiu román ezredes azt híresztelte Majláth püspökről, hogy bolsevista. Mikor a püspök ezért magyarázatot kért, azzal indokolták, hogy „kétségtelen, hogy Majláth püspök

¹⁾ Benda Jenő: Elnémult harangok (Pesti Hírlap. 1927. IX. 10.)

²⁾ Magyar Szemle. 1928. szeptember.

³⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet, 292—3. oldal.

bolsevista, hisz vásott ruhában jár, minden szegénnyel szóbaáll s mindenkinek azt írja: Kedves Fiam...¹⁾

A presbiteri (református) Világszövetség jelentése szerint — e jelentésről még bővebben lesz szó — néhai Nagy Károly erdélyi református püspök kolozsvári lakásának legnagyobb részét elvették a hatóságok, úgyhogy ágyát kénytelen volt hivatali szobájában felállítani.

Ferencz József (1835—1928) erdélyi unitárius püspököt is 1920-ban a kolozsvári kilakoltató bizottság Z. 599/1920. számú határozatával kolozsvári rezidenciájából kiutasította és ugyane sors érte Kirchknopf Gusztáv kolozsvári evangélikus esperest 2 segédlelkészével együtt, azon a címen, hogy nem kívánatos elemek. A vonatkozó határozatokat azonban nagy fáradozások árán az elsőül közölt esetben sikerült visszavonatni, az utóbbiaknál pedig „egyelőre“ felfüggeszteni.²⁾ Az esperest később tényleg ki is üldözték.

A kisebb egyházi személyekkel még kevésbé jártak el kesztyűs kézzel.

A gyulafehérvári római kath. főgimnázium, Szporni János nevű pap-tanárát 1919. évi június hó 27-én a tövisi vasúti állomáson Bacila román főhadnagy azon a címen, hogy minden magyar pap és elsősorban a püspök „bolseviki“, embereivel végigpofoztatta, majd emberei ráparancsoltak, hogy vessen keresztet. Mivel ezt kétszer a római katolikus szertartás szerint cselekedte, 25 botot vertek rá. Végre harmadszor az ortodox rítus szerint vetette a keresztet, amire újabb 25-öt kapott, hogy „máskor ne felejtse el ezt a keresztvetési módot“. A két román orvossal felvett láttelepet a nagyszzebeni kormányzótanácsához küldötte fel a püspök, ahonnan sürgetés után, az ügyet a katonai hatósághoz tették át. A katonai hatóság először az egész esetet egyszerűen letagadta, majd pedig kijelentette, hogy a paptanár bolseviki, azonban a kért bizonyítékokat a katonai titoktartásra való hivatkozással, nem volt hajlandó kiadni.

Stenczel Lajos brassói helyettes-plébánost és Dávid György alsóbölkényi református lelkészt 25—25 botütéssel sujtották.

¹⁾ Az erdélyi egyházmegeye és a román impérium. 12. old.

²⁾ Recueil des griefs de la Minorité hongroise de Roumanie. 14. oldal.

Se szeri, se száma azoknak a lelkészeknek, akiket prédikációjuk tartalma, a román zászló ki nem tűzése s más hasonló okok miatt, de sokszor a legcsekélyebb ok nélkül is, hosszabb-rövidebb időre börtönbe zárattak. Így pl. Botár Gáspár szamosújvári, dr. Hirschler József kolozsvári, Nagy István nagyági, Rakk József zalatnai, Trefán Leonárd szerzetes, Balogh Ignác szárazpataki, Kacsó László jobbágytelki, Nagy János brádi római katolikus lelkészeket, — Kacsó Lajos mezőmadarasi, Szőnyi Géza küküllővári, Bene István aldobolyi, Mircsi Ferenc teleki, Pap Lajos magyarláposi, Egerházy Lajos újtordai, dr. Barabás Samu kolozsvári, Bertalan József 72 éves aranyospolyáni, Kozma László sztanei református lelkészeket, — Kiss Károly petrozsényi, Székely Kelemen sepsikőröspataki, Pethő Kálmán nyomáti unitárius lelkészeket stb. stb. záratták el.¹⁾

A brit és külföldi unitárius társaság kiküldöttje, Rev. W. H. Drummond, 1919 október hó 20—28 közötti kolozsvári tartózkodásáról jelentette, hogy 1919. évi október hó 27-én olyan rendeletet bocsátottak ki, mely szerint minden prédikáció szövege 10 nappal előadása előtt a cenzor elé terjesztendő. A cenzura után pedig azon változtatást tenni nem szabad.²⁾

A kolozsvári piarista rendházba román tiszteket szállásoltak be, akik éjjelente utcai lányokkal orgiákat csaptak s mikor a rendfőnök ez ellen felszólalt, bezárással fenyegették meg.

A kolozsvári nagytemplomban a román cenzor prédikálás közben felkiabált a szószekekre és a szónoklat abbanhagyását követelte.

Ugyancsak a kolozsvári minoritarend főnökét, miután a lefoglalt rendházban bírói ítélettel egy szobát visszakapott, harmadnapra rendőri úton kidobták.

Csikszeredán a magyar egyházi énekek előadását megtiltották és a „Boldogasszony Anyánk . . .” című egyházi dal miatt a papot és a kántort 25 bottal fenyegették meg.

Botár Gáspár szamosújvári hittanárt 1 évi börtönre ítélték, mert 1919 májusban Szűz Máriáról, mint Magyarország Nagy-

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet 228—9, 242. oldal. — Die Beschwerden der ungarischen Minderheit in Siebenbürgen.

²⁾ The Grievances of the Hungarian Minority in Roumania. 8. oldal.

asszonyáról beszélt, pedig akkor még a békeszerződés megkötve nem volt.¹⁾

1927 őszén dr. Nagy Elek nagybaconi református lelkészt egy temetési beszéde miatt a sepsiszentgyörgyi sigurancia letartóztatta, egy hétig fogva tartotta, majd pedig beszállította a kolozsvári hadbírórságra. A hadbírórság Nagy Eleket szabadon engedte, de alig került vissza falujába, csendőr jelent meg nála és ismét bekísérte Sepsiszentgyörgyre. Itt kihallgatása után megint szabadon bocsátották. A pap kálváriája azonban nem ért véget, mert a sepsiszentgyörgyi ügyészség fellebbezése folytán a brassói tábla újra elrendelte dr. Nagy letartóztatását s ennek következtében ismét a sepsiszentgyörgyi ügyészség fogházába szállították. 1927 december elején pedig dr. Kiss Ferenc budapesti egyetemi tanársegédet, aki Nagyszalontán szülei meglátogatása alkalmával egy bibliamagyarázó, vallásos összejövetelen vett részt, vallásos köntösbe burkolt irredenta propaganda címén letartóztatták, Kolozsvárra hurcolták és haditörvényszék elé állították. Semmi sem lévén rábizonyítható, a vádat tiltott gyülekezet összehívása címén módosították, Nagyszalontára küldték s ott rendőri felügyelet alá helyezték, amíg ügyét a hadbírórság le nem tárgyalta s fel nem mentették.

Az egyházak gyengítésének és elsorvasztásának leghatásosabb eszköze, az úgynevezett agrárreform, amelynek áldásairól az Amerikai Unitárius Bizottság tagjai, Rev. Sidney B. Snow-nak 1921. évi október hó 2-i jelentése kimerítően és lesújtóan nyilatkozik.

Az 1640 óta fennálló erdélyi római katolikus státus mintegy 27.000 kat. holdnyi birtokait kényszerbérletbe vették, amivel e birtokok jövedelméből fenntartott 7 főgimnázium, 1 főreáliskola, 7 nevelőintézet, 1 árvaház, 25 polgári iskola, 4 ipariskola és 120 főnyi tanszemélyzet fenntartása és díjazása a legnehezebbé vált.

Ugyanez a sorsa a püspöki, egyházközségi és kegyes alapítványi birtokoknak is és jellemző, hogy a románok a római katolikus rendeltetésű birtokokat nem római katolikus, hanem csak görögkeleti esetleg görög katolikus állampolgároknak adták bérbe.²⁾

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet 242—3. oldal.

²⁾ Die Beschwerden ... 10—15. oldal. Magyarországi 1924 V. 23.

Azt nem is lehet csodálni, hogy ezeknek a birtokoknak vételárát az 1913. évi árban szabták meg.

A kisajátításnak egy érdekes módszerével szerezték meg a görög katolikus románok Kolozsvártt a minoritarendnek a Deák Ferenc-utcában levő templomát s ennek, valamint a rendháznak fenntartására szolgáló 3 bérházból, egy műmalomból és 150 holdas birtokból álló vagyont.

Kolozsvár. Minorita-templom.

Hét esztendő óta szívós munkát folytattak a görög katolikusok ennek megszerzésére, noha a minoriták három évszázados lelkészkedésükkel és tanítói működésükkel, magyar hívek adományaiból és alapítványaiból gyűjtötték ezt a határozott célú magyar vagyont.

Kezdetben csak közös használatát kérték a templomnak, majd miután vételi ajánlatuk nem sikerült, azt a közvetített megoldási módot találták ki, hogy ajándékozzák a minoriták e va-

gyonukat a római Szentszéknek s az önkéntes felajánlás után majd a görög katolikusok kapják meg. A kitartó nyomás végre is sikerült s fenti módon a balázsfalvi görög katolikus érsekség vette át az ajándékot. Az utolsó istentiszteleten elhangzott búcsú szentbeszéd után a közönség könnyezve hagyta el a templomot, mintha temetésen lett volna. Valóban az is volt, hisz Kincses Kolozsvár magyar katolikusai a magyar szót temették a templomban.

A kolozsmonostori és alvinci templomot, valamint a szilágyosmlyói minorita rendházat és fogarasi várkapolnát a görög katolikusok szintén átvették a római katolikusoktól.

Onisifor *Ghibu* román egyetemi tanár a hatalom birtokosainak az erdélyi katholicizmusról alkotott felfogásáról igen őszinte képet festett. 276 oldalas röpiratot adott ki, amelyben azt hirdeti, hogy az ősrégi róm. kath. státus *provokáció a román állam ellen* s ez tulajdonképen politikai és egyházi szervezet Erdély katholizálásának céljából. Következtetése, hogy ezt a szervezetet meg kell semmisíteni, javait, alapítványait el kell kobozni, mert a magyarosítást szolgálják. Az erdélyi püspöki székhelyet Romániába kell áthelyezni, míg Majláth püspököt ki kell utasítani.¹⁾

A kisebbségi magyar egyházak ellen folytatott kíméletlen háborúnak egyik legjellemzőbb esete, a *marosszentimrei református templom* kisajátítása.

Marosszentimre, nem messze Gyulafehérvártól — az arad-tóvisi vasútvonal mellett — fekszik. A református templom festői dombtetőn áll. *Magyarország egyik legrégebbi műemléke.*

A néphit szerint Hunyadi János építette a Mezőid béggel 1442-ben vívott csatája emlékére, — ezért nevezik Hunyadi-templomnak. — A tudományos megállapítások szerint azonban valószínű, hogy már a XIII. század elejéről való s Hunyadi János csak új szentélyt építtetett hozzá s védőfallal vétette körül.

Eredetileg római katolikus templom volt, már századok óta azonban 28 hold szántófölddel, 2 hold belsőséggel és paplakkal a marosszentimrei református körlelkészségé.

Az elrománosodott községben 10 hívő, míg a közvetlen környéken további 80—100 hívő lakik.

¹⁾ Magyarság 1924. V. 23.

A románok uralmával politikai jelszó lett a templomnak a görög katolikusok részére való odaigérése.

A református lelkészt ijesztgették, majd 1921-ben merényletet is követtek el ellene, hogy elriasszák, de végre is látszólag elsimultak az ellentétek, mert a görög katolikusok a *református lelkész személyes közbenjárására* a nagyenyedi református Beth-

Marosszentimre Református templom.

len-kollégium helybeli földjéből, kedvezményes áron és jó helyen — a református templom mellett — céljaikra területet kaptak.

Mikor a görög katolikusok kérelmére a hirhedt román agrárreformot ott is végrehajtották, az előzmények ellenére megindult nemcsak a külsőségek, de a paplak és a templom ellen is a kisajátítási eljárás azon a címen, hogy nekik templomuk, a reformátusoknak pedig hívőjük nincsen. Az a körülmény, hogy a földreformtörvény a belsőségeket *teljesen*, az egyházi földeket pedig *32 holdig* mentesíti (míg házak s még kevésbé templomok

kisajátítását a törvény nem is ismeri) — természetesen — még csak szóba sem került!

Az igénybevételt elsőfokon *egyházi szükséglet* címén végezték (R. A. 48/1923. sz. a.), majd a támadt felháborodás és fellebbezés folytán másodfokon csak a 28 hold külsőséget vették igénybe (Sz. 582/1923. sz. a.), míg a templomra, paplakra és belsőségre nézve az eljárást mindaddig felfüggesztették, amíg a kultuszminisztérium meg nem állapította, hogy az építmény nem állami tulajdon, tekintve, hogy azokat *Huniade* magyar hadvezér építette és amíg a minisztérium meg nem állapítja, hogy ennek a műemléknek milyen rendeltetést szán és melyik felekezetet kívánja gondozásával megbízni!

Az eljárás folyamán az elnök az ellenbizonyítékok felsorakoztatása alatt türelmét veszítette s arra hivatkozva, hogy „*a magyarok még most sem akarják tudomásul venni az impériumváltozást*“, az öklére mutatott s így kiáltott fel: „*Ez nem jogi, hanem hatalmi kérdés!*“¹⁾

1923 július 10-én megjelent azután Marosszentimrén Constantinescu földművelésügyi miniszter, Ciparanu és Petrini államtitkárok, Metes prefektus és Daianu görög katolikus kanonok kíséretében s megerősítette az előbb említett két határozatot, amely szerint a 28 hold szántóföldet és 2 hold belsőséget kisajátították, — míg az ősi templomnak a görög katolikus egyház részére való átadását rendelték el. Ezután a templomba ment, ahol ünnepélyesen kijelentette, hogy ezzel az átadás végleg megtörtént.

A birtokvételt 1923. évi december hó 14-én a primpretor, pretor, egy mérnök, a községi bíró, a román pópa és a tanító közreműködésével végezték.

A bizottság elnöke előhívatta Sáfrány Lajos református lelkészt és felszólította, hogy a „törvény nevében“ (!) adja át a templom kulcsait. Az öreg lelkész ezt megtagadta, amire a primpretor új lakatot tétetett a templom kapujára, a toronyra felhuzatta a román lobogót és megkondíttatta a harangot. Végül pedig megfenyegette a lelkészt, hogy eljárást indít ellene „a hatóságokkal szemben való ellenállásáért.“

¹⁾ Magyar Kisebbség 12/1923, 22/1924. szám.

A kisajátítási árat is megállapították 1400 pengőben! A kulcsot pedig átadták a görög katolikus papnak azzal az indoklással, hogy a templom műemléknek lévén minősítve, a görög katolikus pap mindig kéznél lesz, hogy a látogatókat bebocsássa, mert a református pap gyakran nem tartózkodik helyben.

A primpretor azt is kijelentette, hogy a református pap továbbra is tarthat istentiszteletet a templomban, azonban ismételt kérés és fellebbezés ellenére a kulcsot sohasem adták át neki.¹⁾

Íme az „elnémult harangok“ egyik szomorú esete!²⁾

A marosszentimrei református egyházzal szemben követett ez az eljárás román részről sem találkozott osztatlan helyesléssel.

Az „Adeverul“ című bukaresti lap az esetet a következő megjegyzéssel kísérté: „Azt hisszük, hogy a marosszentimrei templom kisajátítása, minden törvényes alapot nélkülözve, nyomorúságos ténykedés“.

A görög katolikus érsek-metropolita lapja, az „Uniera“ így írt: „Még nem tudjuk, hogy a mi illetékes egyházi hatóságaink mit fognak tenni a marosszentimrei templommal, amelyet a kormány felajánlott, de egyet tudunk és ez az, hogy eddig Románia nem rendelkezik oly törvényes alappal, amely felhatalmazást ad a templomok kisajátítására. Mi tehát ellentétben állunk a marosszentimrei templom kisajátításával szemben és ha rajtunk volna, ez a templom nem lenne görög katolikus templommá csak az illetékes protestáns egyházi hatóság beleegyezésével. Máskülönben ki biztosítaná nekünk azt, hogy holnap ez a törvénytelen kisajátítás nem történhetik meg más templomokkal is?“

Ez a precedens azután követésre is talált. Az 1923. év szeptember havában a radnai agrárbizottság, Popoviciu Péter elnöklelete alatt kisajátította Vinyesden az Ürményi-család birtokával egyetemben a XV. századból származó római katolikus templomot s átadta a görögkeleti román egyháznak, amely — pillanatnyilag legalább is — visszautasította az évszázados magyar templomot, ezzel is bizonyosságot téve arról, hogy az erdélyi románok

¹⁾ Sir Robert Donald: The Tragedy of Trianon. 102. oldal.

²⁾ Rákosi Viktor: „Elnémult harangok“ című örökbecsű regényében, évekkal a világháború kitörése előtt, látnoki szemmel írta le a magyar református egyház bekövetkezett elnyomását.

erkölcsi felfogása nem mindenben egyezik az ó-romániai felfogással.

És amikor a nem-ortodox egyházak, lelkészségek, felekezeti iskolák javait kisajátították (Felsőbánya, Szamoskrassó, Csomaköz, státus iskolák, ref. kollégiumok stb. stb.), ugyanakkor még a román lakossággal alig rendelkező községekben is (Szilágyzovány 28, Szilágypér 247, Érmihályfalva 13, Érsemjén 4, Szilágynagyfalva 205 román lakossal, az 1910. évi statisztikai adatok szerint), a román egyházak, lelkészek, tanítók és iskolák javára 25—50 hold földet ítéltek oda az agrár reformbizottságok.¹⁾

A kisebbségi egyházak biztonsága még 1927-ben, tehát az új impérium kilencedik évében sem volt teljes, amire példa a következő eset: A szilágyvármegyei Alsóvalkó község reformátusai pap nélkül maradtak, mire az ideiglenesen megüriült papi lakást az ottani csendőrség részére elrekvirálták. A nagyhét elején Gheite főszolgabíró a lakás felnyitását követelte, ami ellen presbiterium tiltakozott. Erre az egyházigazgatót az egyik csendőr puskatussal összeverte, a többi presbitert a csendőrségre vezették, majd pedig ez alatt a lakást feltörték, az ott lakó lelkészhelyetteslevita bútorait kidobálták. A református templom ajtaja a papi lakás udvaráról nyílt s a községi bíróság ezek után értesítette az egyház gondnokát, hogy a hívek a jövőben nem mehetnek az udvaron át a templomba, hanem „ha mindenáron templomba akarnak járni, csináltassanak más utat.”²⁾

A vallási kisebbségekkel való türelmetlen román bánásmódra jellemző, hogy a görögkeleti államvallás érdekében még saját fajtájukkal szemben is erőszakoskodnak.

Így *Tilicska* szoborvármegyei község 66 főnyi görög katolikus lakossága, templomát közadakozásból óhajtotta felépíteni, gyűjtési engedélyt kért az illetékes minisztériumtól. Ez véleményét kért, — de nem a görög katolikus, hanem — a görögkeleti metropolitától, aki természetesen nem javasolta a gyűjtési engedély megadását azzal az indokolással, hogy nem kívánatos egy államban többféle felekezet támogatása és létezése.³⁾

¹⁾ Veridicus: Les infractions au Traité des Minorités en Roumanie. 12—16. oldal.

²⁾ Pesti Hírlap 1927. IV. 20.

³⁾ Magyar Kisebbség 9/1924. szám.

A vonatkozó átirat befejezése így szól: „Az egész román nemzet legfőbb érdeke, hogy csak *egyetlen* oltára legyen, ahol a nemzet *minden* fia áldozzék. Ez okból, azt hisszük, nem jó, ha segítséget nyújtunk egy második oltár építésére, sem ebben a községben, sem másokban. — Szeben, a főegyházmegyei consistorium 1923. évi december hó 16-án tartott epitrofiális tanácsüléséből! N. Balan s. k. metropolita, V. Nistor s. k. consistoriális titkár.“¹⁾

A libatóni, pálosremetei, csebi és pojánai görög katolikus román templomokat különféle módokon a görögkeleti román egyház vette birtokába.

A fenti elvek hatályosságára a legújabb időkből csak arra az egy példára utalunk. A román görög katolikusoknak 1928 március havában a kultusz-törvényjavaslat ellen indított nagy mozgalma folyamán Marosvásárhelyt összehívott tiltakozó gyűlése után megtartani szándékolt egyházi körmenetet a román hatóságok betiltották s mikor a több ezer főnyi tömeg ezt mégis meg akarta tartani, a csendőrség puskatussal verte szét azokat, s ez alkalommal a 76 éves Nistor Grigor vajdakúti lelkészt is bántalmazták.

E gyűlés alkalmával Campoianu főesperes kijelentette, hogy a mostani törvényjavaslatban foglalt sérelemhez hasonlók voltak a magyar uralom alatt is, de akkor lehetett tiltakozni s ezt nem akadályozták meg...

A néhány ezer főnyi, jó magyar, római katolikus örménység részére még áldozatok árán is, a román kormány külön püspökséget kíván felállítani, hogy így az örménységet elszakítva a magyarságtól, elnemzetlenítse s e módon ez a kis magyar sziget csakhamar eltűnjék a románok között.²⁾

Nem a türelmesség mintaképét mutatja-e az a tény, hogy 305.000 magyar görög katolikus 1912-ig a görög katolikus román egyház igazgatása alá tartozott csak azért, hogy az állam a románokkal minden összeütközést kikerüljön?

A hajdudorogi görög katolikus magyar püspökségnek az 1912. évben való felállítását a legnagyobb ellenszennvel és taj-

¹⁾ Magyarság 1927. évkönyve. Áfra Nagy János cikke.

²⁾ Közművelődés. 7—8/1924. szám. 359. oldal.

tétköz dühvel fogadták a románok, mert így az elrománosítás terve megghiúsult, s éppen ezért nem riadtak vissza a legutolsó eszköznek, a pokolgépes merényletnek alkalmazásától sem.

A világháborút megelőző évtizedekben számos merénylet és lázadás-szerű mozgalom adta jelét az ellenünk folyó aknamunkának, amelyek mind azt bizonyították, hogy egyes nemzetiségeink, — főleg amelyeket hosszú időn át dédelgettünk, — csak az első pillanatot várják, hogy hálájuk jeléül hátulról döfjék belénk a tört és bizonyították azt is, hogy a hamu alatt parázs izzik, ami csak alkalomra vár, hogy lobogó lánggal lobbanjon föl.

A replika-per (1893), a memorandum-per (1894), a szatmári per (1882), az ezredéves ünnep ellen 1896 július 11-én Parisban rendezett gyűlés, a magyarbarát Mangra Vazul (1850—1918) nagyszebeni gör.-keleti metropolita elleni 1914 májusi bukaresti inzultus, az 1913—14. évi máramarosszigeti orosz schisma per stb. mind ezt igazolták.

A merényletek sorát a monarchiabarát Sándor szerb királynak és Draga királynénak 1903. évi június hó 11-én, az orosz kormány támogatásával és a hadsereg tisztjei által történt páratlanul kegyetlen meggyilkolása nyitotta meg, mint a bekerítő politikának első gyümölcse, amelynek következtében az uralkodói székbe az Obrenovics-ház helyébe a Karagyorgyevicsok kerültek.

A Sarajevóban 1914. évi június hó 28-án ugyancsak a szerb hadsereg tisztjeinek közreműködésével és a Narodna Obrana szervezet által végrehajtott gyilkosság pedig, amely Ferenc Ferdinánd trónörökösnek és feleségének, Hohenberg hercegnőnek életébe került, a békeidők utolsó merénylete volt.

De kegyetlenségénél és alattomoságánál fogva kiemelkedik a merényletek sorából a debreceni gör. kath. magyar püspök ellen intézett pokolgépes merénylet. 1914 február 23-án, amelynek eredménye az volt, hogy 3 emberélet (Jaczkovics Mihály kanonok, Slepkovszky János püspöki titkár és dr. Csath Sándor jogtanácsos), valamint 8 súlyos és 27 könnyű sebesült esett áldozatul.

Miklóssy püspök véletlen folytán úgy menekült csak meg, hogy közvetlen a robbanás előtt a telefonhoz hívták Nyíregyházáról.

A békeszerződésekben s így a trianoni békeparancs 161. §-ában a győztesek hatalmi szavakkal rákényszerítették a központi hatalmakra, tehát Magyarországra is azt a részükről kétséget kizáró módon megállapítani mind mai napig sem sikerült vádat, hogy a világháborút a mi szándékosan előidézett bűnösségünk okozta. Kérdezzük tehát: a debreceni eset, mely csak egy mellékszöveg volt a háborút megelőző ellenséges tevékenységek hosszú sorozatainak, vajjon ugyancsak nem az ellenkezőjét bizonyítja ennek a roszhiszemű megállapításnak?

És — ha a háború előtt történt ily esetek mellé sorakoztatjuk a mai magyar kisebbségek egyházi helyzetét — vajjon lehet-e majd vállalni a

történelem ítélőszéke előtt a vesztesekre parancsolt békeszerződésekért a felelősséget?

A hajdudorogi görög katolikus magyar püspökség törzsjavadalmát Pászthory Árkád bazilrendi szerzetes, volt avasi görög katolikus lelkész hatalmas alapítványa alkotja, amelynek bikszádi és szatmári birtokait a románok azonnal a megszállás után azon a címen, hogy a birtok tulajdonosa külföldön lakik, zár alá vették s türelmességük és jóindulatuk jeléül azóta a püspökség

Debrecen. A pokolgépes merénylet színhelye, ahol a robbanás történt.

és a püspök részére egy fillért sem adtak a jövedelemből, ellenben a birtokot kifosztották élő- és holtfelszereléséből, a kiterjedt erdősegeket pedig letarolták.

A szatmári agrárbizottság, mely a birtokot zár alá vette, megindította a kisajátítási eljárást azon a címen, hogy a birtok tulajdonosa — aki most a görög katolikus püspök — külföldön lakik. A kisajátítás ellen Miklóssy István püspök fellebbezéssel élt, de a legfőbb agrárbizottság 1927 őszén végső fokon kimondta, hogy a birtok jelenlegi tulajdonosát „abszentistának“ minősíti s így az 1400 holdas birtokot véglegesen kisajátítja.¹⁾

¹⁾ Pesti Hírlap. 1927 X. 7.

Most tehát a Nemzetek Szövetségén volna a sor, hogy igazságot szolgáltatson e „kulturcselekedet“ felett.

A román területhez csatolt magyar görög katolikusokat pedig belekényszerítették a görög katolikus román egyház szervezeteibe, mert a magyar püspök joghatóságát nem ismerik el.

Az egyházak és a román állam közötti viszony rendezése céljából még 1925 január havában a román kormány törvényjavaslatot terjesztett be, amely azonban csak 1928-ban vált törvénnyé.

Az új törvény oly sok módot nyújt a kormánynak az egyházak belső ügyeibe való beavatkozásra — amivel az eddig más téren nyert bőséges tapasztalataink szerint a legszélsőbb határon túl is élni fog — hogy arról az önkormányzati szabadságról, amellyel a magyar uralom alatt az egyházak rendelkeztek, még megközelítőleg sem lehet többé szó.

Egyébként a római katolikus egyház és a román állam egymáshoz való viszonyának rendezésére szolgáló *konkordátum* létesítésére már 1920-ban Goga Octavián kultuszminiszter megkezdte a tárgyalásokat. Ezeket 1926 elejéig utódai is folytatták.

A magyar katolikusság részéről állandó nyugtalanság kísérte az éveken át tartó tárgyalásokat, de a görögkeleti egyház is ébren tartotta az érdeklődést.

Goldis volt kultuszminiszter az ellene intézett támadások hatása alatt 1928-ban röpiratot adott ki, melyben bejelentette, hogy a konkordátumot már 1927 május 10-én aláírta Ferdinánd király nevében, míg ezt a római Szentszék részéről Gasparri bíboros eszközölte, de életbeléptetése csak mindkét fél ratifikálása után történik meg. Ez azonban 1929-ig késett, aminek okául De Raux jezsuita szerzetes az „Ellenzék“ 1928 augusztus 28-i számában azt jegyezte meg, hogy Lapedatu miniszter az ortodox klérus és más politikai tényezők hatása alatt több fontos pont megváltoztatására tett lépéseket.¹⁾

A román uralom alá került *zsidóság* helyzete nagyobb változáson ment át. Mint egy jelentésük mondja: „A multhoz visszavezető hidakat a hirtelen támadt tűz mind felgyújtotta és benne elpusztul sok minden, mit legdrágább értéknek becsültünk: egy

¹⁾ Magyar Kisebbség, 1928. IX. 16.

majdnem százéves nyelvi és kulturális összefüggés s a vele kapcsolatos hazafiérzés, egy magasabbrendű kormányzati és társadalmi erkölcsben való hit, a törvény és jogtisztelet tudata, az igazságnak mindenekfölött való uralma. Egy oly új légkörbe jutottunk, melyben az egyéni érdekek a túltengésig érvényesülhettek, de a kollektív javak és az erkölcsi értékek nem találtak kellő védelemre.“

Már e néhány szó is mily sokat fejez ki a multa: a *magyar* uralomra nézve, és a jelenre: a *román* uralomra!

Magyarország Romániához csatolt részeinek zsidósága 3 részre osztható: 1. a zsidó nemzetiekre, vagyis cionistákra, 2. az orthodoxokra és 3. a haladó (kongresszusi), valamint az ú. n. „statusquo ante“ zsidóságra.

A cionisták zsidó nemzeti álláspontot, az orthodoxok a Talmud kultúrájából élve, a hazafias érzésen felül álló erős vallássosság álláspontját foglalván el, az előbbieket az uralomváltozás alig érintette,¹⁾ míg az utóbbiakat saját kultúrájukban és vallási hagyományaikban erős támasztékot találtak az átalakulás izgalmai között, úgyhogy e 2 frakcióról egyéb mondanivalónk nem akad, mint hogy az erdélyi cionisták a „Zsidó Nemzeti Egyesület“-ben tömörültek, a kormány jóakarátú viselkedése mellett. A kormánytámogatás magyarozatát abban kell keresnünk, hogy az is alkalom volt a zsidóság egy részének a magyarságtól való eltávolítására.

A kongresszusi és statusquo ante zsidóság ellenben — a magyarsággal való eszmei, nyelvi és kulturális kapcsolatoknak megszakadása folytán — vallási, de főleg iskoláztatási téren küzdelmes helyzetbe került.

Sem az orthodoxok, sem a haladók, 1926-ig nem tudták 1922-ben alakult vallási szervezetük, az „Erdély Bánáti Izraelita Hitközségek Szövetsége“ részére a kormány jóváhagyását megkapni, szemben a zsidó nemzetiekkel s kénytelenek a de jure elismertetés helyett a kétes értékű de facto elismertetéssel beérni.

¹⁾ Dr. Fejér Márton erdélyi ügyvéd, aki az erdélyi zsidó hitéletben vezetőszerpet játszik, 1926-ban „Zsidók és zsidóság“ címen megjelent könyvében élesen támadta az erdélyi cionistákat és azokat okolja, hogy a román népszámláláskor a zsidókat külön nemzetiségnek vették és a zsidó iskoláktól a magyarul való tanítás jogát megvonták.

Tudományosan képzett rabbik behozatala nem lehetséges. Az államsegélyeket a rabbik, hitközségek részére nem folyósítják, a meglevőket megvonják.

Míg az orthodoxok a Romániához csatolt terület zsidóságának nagyrészét alkotják, a cionisták pedig régen csak pár emberről álló csoportjukat tekintélyesen megnövelték, addig a haladók kötelékébe 1926-ig 30 anya- és 13 fiókhitközség tartozott 50.000 fővel. A hatalom nyomása miatt azonban soraikat már egyes hitközségek kiválásukkal és az orthodoxokhoz való csatlakozásukkal kezdik megbontani (pl. Hátszeg, Kőrösbökény).

1925-ben a haladó zsidók orsz. irodája kötelékébe tartozó 30 hitközség közül csak 21-nek volt rabbija, úgyhogy az istentiszteletek és vallásoktatás sok helyen szünetelt, más helyeken pedig erősen csökkent, ellankadt.

Az új egyházi törvényjavaslat nem ismer frakciókat, csak egységes zsidóságot.

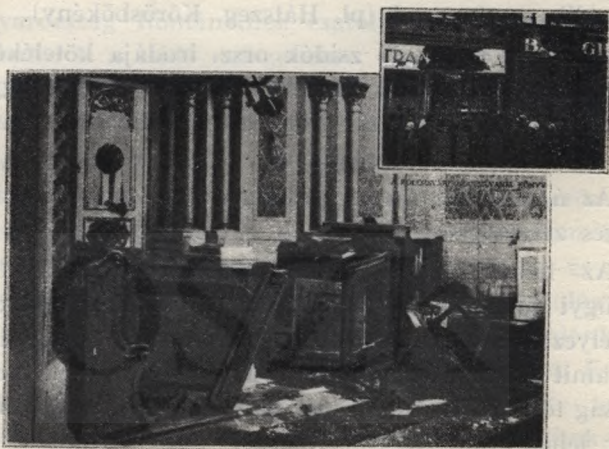
Az Erdély-Bánáti rabbiegyesületnek engedélyezésekor a vallásügyi miniszter 13732/1922. sz. a. többek között csak 1 évre engedélyezte a megalakulást, — tanácskozó nyelvül a román tette, amit akkor alig beszélt valaki közülük, — a tanügyi szakbizottság törlését kívánta, — tiszteleti tag pedig csak román állampolgár lehet.

A nagyváradai tankerületi főigazgatóság 5948/1923. sz. a. az ottani középiskola igazgatóságához rendeletet intézett, mely szerint fegyelmi terhe alatt a zsidó hittant csak románul vagy héberül szabad tanítani, de semmi szín alatt sem magyarul. Ez ellen felirattal fordultak a közoktatásügyi miniszterhez, amelyben kérik e rendelet visszavonását, mert „a vallás tanítójának a szív húrjait kell szavával rezgésbe hoznia, de ezek a húrok csak az anyanyelv szavára rezonálnak, az ő anyanyelvük pedig magyar. A volt magyar impérium idején még az állami iskolákban is taníthatott románul a hitoktató, ha nem tartott igényt az óradíjra. Pedig a román hitoktató is magyar alattvaló volt...“¹⁾

¹⁾ Jelentés az Erdély-Bánáti Orsz. Izr. Iroda 1924 és 1925. évi működéséről. Kolozsvár 1925.

Jegyzőköny az Erdély-Bánáti Rabbiegyesület 1924 nov. 17-én Aradon tartott közgyűléséről. Kolozsvár. 1925.

1927 december első napjaiban a Magyarországtól elszakított magyar terület számos városában — főleg Nagyváradon december 4—5-én, és Kolozsvártt december 7-én — a régi Románia 5000 diákjának nagyváradi kongresszusából kiindulólág több napon át tartó véres zavargások törtek ki a zsidók ellen. Üzletek feltörése és kifosztása, zsinagógák feldúlása mellett, súlyos bántalmazások érték a zsidó lakosságot. A hatóságoknak kezdetben passzív viselkedése, majd később lanyha és lassú fellépése mellett

Kolozsvár. A szétrombolt zsinagóga belseje.

igen nagy anyagi kár is érte a zsidóságot. A tüntetések hevében nem-zsidó magyarokat is — így Kolozsvártt Hajnal László magyar újságíró, — sőt Nagyváradon Keller Wilfred *Nedson* egyesültállamokbeli kapitányt, az amerikai keresztény diákszövetség kiküldöttjét is súlyosan bántalmazták, úgyhogy utóbbit kórházba kellett szállítani. Ennek diplomáciai lépés is lett következménye, mert az amerikai és angol követek Bukarestben erélyesen tiltakoztak az állampolgáraikat ért személyi és anyagi károsodás miatt. Az amerikai kapitánynak ennek folyományaként tekintélyes kártérítést is volt kénytelen a román kormány fizetni. Kolozsvártt dec. 7-én a hazafelé utazó diákok a város valamennyi zsinagógájába behatoltak, a szent könyveket széttépték, elégették. Az első rohamot a Ferdinánd király-úti zsinagóga ellen intézték a Nagy-

váradról hozott dorongok, botok, kávéházi függönyrudak segítségével. A vaskerítést kidöntötték, betörték az összes ablakokat, felfeszítették a zsinagóga ajtaját s egész belső berendezését összezüzták. Ez volt a sorsa a malom-utcai két zsinagógának, valamint a Mikes Kelemen-utcainak is. A főrabbi kijelentette ez alkalommal, hogy Erdélyben, a vallásszabadság klasszikus földjén, ahol a zsidóság a XV. század óta él szervezett vallási életet, még ily események nem történtek.

Nagyvárad. A Zion zsinagóga a román diákok pusztítása után.

Nagyváradon azután 1928 januárban a kegytárgyak gyászszertartásán Kecskeméti Lipót főrabbi oly nagyhatású beszédet mondott, hogy a zsidó hitközség elhatározta a beszéd nyomtatásban való megjelentetését is, de ezt a cenzura felsőbb utasításra nem engedélyezte, annak ellenére, hogy ezrekre menő nyilvánosság előtt hangzott el, kivonatosan a lapokban is megjelent és a beszéd elhangzásakor a román hatóságok megjelent képviselői nem találtak benne semmiféle államellenes vagy izgató célzatot.

A „kultúrfölény“-nek a „győztesek“ részéről történt ezt a megnyilatkozását azonban már nemcsak az elszakított területek és Csonkamagyarország lakossága vették észre, hanem heteken át az egész művelt világ és a világsajtó is kimerítően tárgyalta.

Ellenben az a nemzetközi szerv, amelynek egyenesen hivatása és kötelessége, hogy ily esetekben, amikor a kisebbségi jogok legsúlyosabb megsértésének esete forog fenn, közbelépjen: a Nemzetek Szövetsége, semmiféle intézkedést nem tett, bár történetesen a Tanács éppen ülésezett!

A vallás és lelkiismereti szabadság román értelmezésére jellemző a *nazarénusokkal* és *baptistákkal* való bánásmód is.

Amíg Magyarországon e két felekezet szabadságban élt, addig a románok 1922-ben Aradon, Nagyváradon és Nagyszalontán lévő egyházközségeiknek működését felfüggesztették. Mikor egy román képviselő ez ügyben interpellációt terjesztett elő, Goga Oktavián közoktatásügyi miniszter kijelentette, hogy ő nem tiltotta be a felekezetek működését, de mint hallotta, ezt a vidéki, főleg katonai hatóságok tették s ő hajlandó működésüket újból engedélyezni, ha istentiszteleteiket román nyelven fogják tartani. E követelésnek nyilvánvalóan az az oka, hogy a felekezetek tagjai tisztán magyarok lévén, az teljesíthető ne legyen.¹⁾

A történetekre 1924-ben Gilbert *Laws*, a baptistaszövetség kontinentális bizottságának elnöke, az angol közvélemény figyelmét is felhívta. Előadta, hogy a románok a baptisták imaházait bezárják, a papokat és híveket bebörtönzik, a gyűléseket csendőrök zavarják széjjel és a baptista házasságok jegyzékbevételel megtagadják. Annál inkább sajnálatos ez az üldöztetés, mert Románia Anglia szövetségese volt a világháborúban — mondja a felhívás. Ha ezek az állapotok tovább tartanak — fejezi be — Románia teljesen el fogja veszteni jó hírnevét a világ előtt.

¹⁾ Le comité des hongrois proscrits de Transylvanie: Mémoire. 42—44. oldal.

Magyar nemzeti törekvések.

„Mit marjátok mindnyájan a magyart?
Török s tatártól, mely titeket védett,
Magyar kezekben villogott a kard.“

(Petőfi.)

A magyar — különösen a protestáns — egyházak jajkiáltásait hamarosan meghallották külföldi hitsorsosaik is — akik teljesen átérezték, hogy mit jelent a vallás- és lelkiismereti szabadság — s 1918—1927 között a vallási kisebbségek sérelmeinek megvizsgálására több bizottságot küldtek ki.

Ezek a bizottságok, bár az utódállamok — nevezetesen Románia — nem látták valami szívesen működésüket, nagyfontosságú és döntő bizonyítékokkal támogatott jelentéseket bocsátottak közre és küldtek meg a legilletékesebb tényezőknél.

E közlemények, jelentések rendkívül fontosságúak már azért is, mert pártatlan, semleges, sőt az első két évben még jogilag véve ellenséges országok polgárai közvetlen tapasztalatainak és adatainak alapulnak.

Az unitáriusok, mint már említettük, 1919 őszén kiküldték Erdélybe W. H. Drummond lelkészt. Ennek jelentése alapján az Amerikai Unitárius Szövetség bizottságot alakított, amelynek három tagja: Snow és Metcalf lelkészek, valamint Wilte amerikai repülőtiszt voltak. Ezek 1920-ban 105 erdélyi várost és falut látogattak meg három hónap alatt.¹⁾

1922-ben újabb bizottság indult el Cornish, Perkins, Spreight és Redfern tagokból állva.²⁾

A harmadik bizottság, melyben az unitáriusokon kívül az amerikai és angliai egyéb protestáns felekezetek is részt vettek, 1924 nyarán *Cornish* unitárius lelkész vezetésével tartott vizsgálatot.

¹⁾ Jelentésük: *Transylvania under Roumanian Rule. Report of the American commission. 1920.*

²⁾ Jelentésük: *Transylvania in 1922. Report of the commission sent by the American and British Unitarian Churches to Transylvania in 1922.*

Az amerikai unitáriusok hatalmas lendülettel vették ki részüket szorongatott hitsorsosaik védelmében és nagy összegekkel — 1919-ben 42.000 dollárt gyűjtöttek! — siettek segítségükre, de nem kis részük van a világ közvéleményének tájékoztatásában sem.¹⁾

Az elszakított területen levő református egyházak megvizsgálására a Skót Egyesült Szabad Egyház Edinburghból két megbízottját még 1919-ben kiküldte Kelet-Európába, főleg pedig Erdély területére.

A kiküldött bizottság tapasztalatairól és véleményéről a Skót Egyesült Szabad Egyház 1920. évi január hó 8-án lord Curzon angol külügyminiszterhez emlékiratot nyújtott át (The United Free Church of Scotland: Hungarian Reformed Church. 8-th January 1920).

Bevezetésében hivatkozik a kiküldetés előtt a magyar református egyház helyzete ügyében az angol külügyminiszterhez 1919. évi március hó 19-én intézett jegyzékére s a külügyminiszternek 1919. évi április hó 14-én és május hó 12-én kelt válaszaira, amelyekben biztosította (!) a skót egyházat, „hogy bármily területi változások történjenek Kelet-Európában, a békeszerződés meg fogja hagyni a vallásszabadságot és nincs ok arra, hogy a fajok szerint (!) megállapított határok a protestánsok vallási ténykedéseit gátolnák, vagy hogy a románok által elvett területen a protestáns érdekek és intézmények nem jó bánásmódban részesüljenek.“

A kiküldöttek jelentéseiből a skót egyház megállapítja, hogy „alapos volt félelmünk, melyet március 19-én kifejeztünk emlékiratunkban amiatt, hogy a magyar református egyházat veszély fenyegeti fennállásában, integritásában, jogaiban és szabadságában, valamint általában a protestáns vallásszabadságot, lelkiismeretszabadságot és kultuszt Magyarország azon területén, melyeket más keleteurópai hatalmak csapatai foglaltak el. Ezen félelmünk a protestáns civilizáció fennállása miatt még nagyobb, mint tavasszal volt...“

Ezekután az emlékirat kifejti, hogy a skót egyház hivatva érzi magát, hogy félelmének és aggályainak alapjául szolgáló okait közölje.

Nem a nép, de az új hatóságok veszélyeztetik a református egyház szabadságát és jogait, mert ezek intéznek folyton támadásokat a vallásszabadság, emberiesség és igazságosság ellen.

Az emlékirat és jelentés közzététele után a Presbiteri Világszövetség (presbiterianus = református) elhatározta, hogy bizottságot küld ki a sérelmek megvizsgálására.

¹⁾ Unitárius Értesítő. 2/1928.

A bizottság el is utazott a helyszínére és alapos vizsgálat alá vette a református egyházak helyzetét Magyarországon, Csehországban és Erdélyben. Az 1920. év augusztus—október hónapjaiban tartott működéséről a bizottság a Presbiteri Világszövetséghez 1920. évi november hó 4-én jelentést adott be: „A Presbiteri Világszövetség keleti bizottságának jelentése Közép-Európá-

Adeverință de primire.

Despre 92 Lei — fit. — adecă Nouăzeci doi Lei care sumă domnul Zoltan Fayron

a plătit-o la acest oficiu ca competențe de timbru tacse pentru pompieri și tacse pentru poliție pentru oserata religioasă în birou care se pună în cale in 26 iul 1920 de la 6-10 h

Brasov, 23 Iul 1920

Tipografia Gândii Trandafirului Brașov.

A Presbiteri Világszövetség 1920 augusztus—októberi erdélyi útja alkalmával a Brassóban tartott templomi összejövétel engedélyezése fejében „zsarolt” (mint a jelentés mondja) 92 leiről szóló nyugta.

nak, főleg a román uralom alatti Erdélynek helyzetéről. Összeállította: Curtis A. William edinburghi teológiai tanár, Fleming J. R. a világszövetség főtitkára és Webster J. Macdonald skót ref. lelkész.¹⁾

A harmadik egyházi bizottság az Amerikai Unitárius Szövetség megbízásából utazott ugyancsak 1920-ban Erdélybe „Ame-

¹⁾ Közzététetett a Református Presbiteri Világszövetség folyóiratának a „The Quarterly Register”-nek 1921. évi februári számában.

rikai Unitárius Misszió" néven, amelyet *Drummond* Vilmos unitárius lelkész helyszíni vizsgálata előzött meg.

A misszió 105 várost és falut tekintett meg, vagyis 9 kivételével az összes felekezetükbeli egyházközségeket.

Igen jellemző, hogy amikor az Amerikai Unitárius Misszió jelentését közhírré tették, a missziót kísérő magyar unitárius lelkészt, aki a kolozsvári unitárius teológia legidősebb tanára, a románok azonnal letartóztatták, bebörtönözték és három ízben megbotozták azon a címen, hogy az amerikai bizottságot irredenta szellemben és a románokkal szemben ellenséges szándékkal tájékoztatta!

Ezzel a tanárral egyidőben volt bezárva egy-egy református és római katolikus lelkész is, akiket ugyancsak súlyos testi bántalmazásokkal illettek. Mikor az egyházak és a külföldi képviseltek tiltakoztak e minősíthetetlen cselekedetek ellen, a románok tagadták a bántalmazásokat s csak abbéli tévedésüket ismerték el, hogy három különböző felekezethez tartozó személyt *egy* helyiségben tartottak elzárva s így alkalmat adtak teológiai vitakozásra! ¹⁾

Miután a külföldi egyházi vizsgálóbizottságok adatait egyrészt a román kormány hamisaknak és részrehajlóknak minősítette, másrészt a Nemzetek Szövetsége nem tette hatályos intézkedések alapjává, a sérelmek feltárása és a panaszok állandósultak a vallási kisebbségek részéről.

1924-ben azután a new-yorki Nemzeti és Vallási Kisebbségeket Védő Liga, amelynek az Egyesült Államok tudósai, politikusai és egyháziíi (többek között W. H. Taft, az Egyesült Államok volt elnöke, R. Lansing és H. Hoover volt miniszterek) a tagjai, elhatározta, hogy egy vegyes angol-amerikai bizottságot küld ki Erdélybe a Vallási Kisebbségi Jogok Amerikai Nagybizottságából, hogy a vallási kisebbségek panaszait a helyszínen megvizsgálta és a beigazolt panaszokat a román kormánynak átadja.

A felhozott sérelmekre a román külügyminiszter 1924. évi október hó 28-án adta meg válaszáat, amelynek bevezetésében kiemeli, hogy a vádaskodások Románia ellenségeitől és rágalma-

¹⁾ Le comité des hongrois proscrits: Mémoire. 42—44. oldal.

zótól származnak. Hangsúlyozza, hogy a román állam politikáját a kisebbségi kérdésben a „legszelebb liberalizmus és tolerancia szelleme“ lelkesíti s így ha e politikának alkalmazásában „néhány tévedés követtetett el“, ezeket „a zűrzavaros idők“ és „alarendelt hivatali személyeknek“ lehet betudni, de a román kormány szigorúan el van határozva arra, hogy ezeknek azonnal véget vet, ha róluk tudomást szerez.

Az egyes panaszokra adott válaszok azonban, nem tudták megnyugtanni a bizottságot, amely kijelentette, hogy a kormány válasza következtlen és csak az a célja, hogy az érdekelt köröket tévedésbe ejtse s ahelyett, hogy a legsúlyosabb sérelmeket, ígérétehez képest orvosolná, azokat tagadja, remélve, hogy ez a megoldás elégséges.

Ennek az állításnak igazolására felhoz a jelentés néhány sérelemre adott jellemző, de elfogadhatatlan feleletet és kiemelve, hogy a miniszter részéről tett azt az ígéretet, hogy a protestáns és unitárius középiskolákkal elkövetett igazságtalanságokat 1924 augusztus havában orvosolni fogják, csak pusztá ígéret maradt, *a bizottság kijelenti, hogy általában számolt azzal, hogy a román kormány ígéréteiben nem lehet bízni.*

Megállapítja továbbá a bizottság azt a tényt, hogyha nem találják meg a lehetőségét az erdélyi vallásügyek és a magyar kisebbség kérdésének megoldására, ez az ország a világ legszomorúbb vidékeinek egyike és a világbéke állandó veszedelme lesz.

Következőleg — összegezi a jelentés — mindazoknak, akiknek szíve az igazságosság eszményéért és a világbéke érdekében dobog, egyesülniök kell, hogy ezek a sérelmek orvosoltassanak. Felhívja a bizottság Anglia és Amerika egyházait, hogy amíg idő van rá, siessenek úgy erkölcsileg, mint anyagilag a veszélyben levő erdélyi magyar egyházaknak segítségére. Ez szent kötelességük. Reméli a bizottság, hogy az öt kiküldő Liga meg fogja találni a módot, hogy a román kormányt a jog és igazság tiszteltére kényszerítse. Lehet, hogy ennek eléréséhez időre lesz szükség, de ennek az időnek el kell jönnie. Itt nem egy faj érdekeiről van szó, hanem a művelt világ jóhírnevéről!

Az Erdélyben 1919-től kezdve több ízben megjelent egyházi bizottságok lelkiismeretes jelentéseit tehát ez az 1924. évi bizottság mindenben igazolta, és sajnos, annak bizonyítását is

tartalmazza, hogy a lefolyt 6 év alatt a magyar egyházak és ezek iskolái ellen az 1918. év végén megindított támadás erejét nem veszve, halad a maga útján.

Meg kell jegyeznünk, hogy a román lapok többsége említést sem tett a fenti emlékiratról. Csak a „Lupta“ című bukaresti napilap — amely a magyar kisebbséget sohasem mulasztotta el támadni — tárgyalta 1925. évi április hó 1-iki számának vezércikkében. Támadja a kormányt, amely a külföldet abban a hitben ringatja, hogy Romániában minden rendben és teljes megelégedésre történik s a kisebbségeket illetően valóságos meseországoknak állítja be az országot. Nagy hiba a kisebbségekkel való bánásmód, mert a szabadon és kényszer nélkül aláírt szerződésekben kijelentették, hogy a kisebbségek teljesen egyenjogú honpolgárok. A rendszabályoknak csak az a hatásuk, hogy a királyságban élő kisebbségekben a gyűlöletet ébresztik fel ahelyett, hogy barátokká tennék azokat. Természetes tehát, hogy ezek elégedetlenek és tekintetük a külföld felé fordul. Így a kormány maga az, amely az irredentapolitikát megteremtette. Ebben a lehetetlen helyzetben, amikor a sérelmek és elégedetlenség oly nagyok, nem lehet Románia körül kínai falat vonni. Vagy azt hiszi a kormány — fejezi be —, hogy a határokon kívül, ahol nem a legjobb hírünk van, kedvező lesz az országra, ha még a kisebbségek gyötrésével is vádolnak? ¹⁾

Az 1927. év tavaszán a „Vallási Kisebbségek Jogait Védő Amerikai Bizottság“ küldött ki Erdélybe bizottságot, amely bizottság az előző évek kiküldetéseinek szélesebb és kiterjedtebb mederben való megisméltése volt. Az eddigi külföldi vallási bizottságoknak azt a nagy hátrányát, hogy a római katolikusok hivatalosan hiányoztak belőlük, ez alkalommal a nálunk már több ízben járt *Louis Cornish*-nak sikerült elosztatni és a szövetséghez csatakozott, most már a katolikusok élén *O'Connel* bostoni római katolikus érsek is s így a régi mozgalom keretei lényegesen kibővültek.

A fenti bizottság vezetője ez alkalommal dr. H. A. *Atkinson* volt, akinek elnöklése alatt 1—1 római katolikus, református és unitárius papból állott a bizottság. Csatlakozott hozzájuk egy

¹⁾ Veridicus: i. m. 54—62. oldal és Magyar Kisebbség 10/1925. szám.

francia református pap is s egész Románia területén 5 héten keresztül folytatták tanulmányaikat.

A bizottság nemcsak a magyarság régi panaszaiival, hanem az időközben támadt újabb sérelmekkel is alaposan foglalkozott és pedig Románia összes kisebbségeit illetően.

A munka 1927 július havában ért véget s ennek anyagát és eredményét a bizottság „Tíz év után“ címen¹⁾ adta ki.

A szerbek valláspolitikája a csehek nyomdokain halad, bár annál talán mégis enyhébbnek mondható a monarchikus államforma és a görögkeleti szerb egyház hatása miatt.

Az új állam alkotmánya államvallást ugyan nem ismer, de azért mégis a görögkeleti szerb vallás részesül minden előnyben a többiek felett. A balkáni és keleti felfogás az egyházat általában csak eszköznek tartja politikai és nemzeti céljainak elérésére s ezért képtelen az egyházi autonómiának, mint kifejezetten *vallási* intézménynek, tehát az egyház magasabb vallási, erkölcsi és tanító hivatásának megértésére.

Miután pedig a nyugati egyházak teljesen függetlenek az államok politikai céljaitól és ezen felülemelkedő hivatás szolgálatában állanak, ezeket a szerb állam nem bírja a keleti egyház alacsonyabb színvonalára szorítani, erkölcsi és szellemi függetlenségüktől eltéríteni s így a pánszlávizmus, pravoszlávizmus szolgálatába állítani.

A Saint-Germain-en-Laye-ban 1919. évi szeptember hó 10-én kötött kisebbségi szerződés 2., 7. és 8. pontjai, valamint az 1921. évi január hó 29-én alkotott vidovdáni²⁾ alkotmány 12-ik pontja

¹⁾ Roumania ten Years after. By a deputation from the American Committee on the Right of Religious Minority. (The Beacon Press, Inc. Boston).

²⁾ „Vidovdáni“ alkotmánynak nevezik, mert az 1921 június 28-án megszavazott törvényt 1921 június hó 30-án a szerbek Szent Vid (Vitus) nevű szentjük emlékét megőrkítő nemzeti ünnepén hirdették ki.

Egyébként érdemes megjegyezni, hogy az alkotmány megszavazásához szükséges abszolút többséget a szerbek csak úgy tudták megszerezni, hogy a parlamenti pártokból a kormány anyagi ellenszolgáltatások fejében rábírta a szlovén földműveseket és a bosnyák muzulmánokat, a törököket és albánokat, hogy szavazzák meg az alkotmányt. A horvát Nemzeti Klub tagjai és a szlovén klerikálisok pedig kivonultak az alkotmányozó gyűlésből,

biztosítják az egyházak és a vallásgyakorlás szabadságát, vagyis e biztosíték kettős: nemzeti és nemzetközi alapon nyugszik.

E két rendelkezés kimondja a vallás- és lelkiismereti szabadságot: a vallás gyakorlásának, a vallási intézményeknek, a felekezeti iskoláknak és egyesüléseknek teljes szabadságát.

Az alkotmány részletezi és teljesen elfogadhatóan szabályozza az egyházak jogait és kötelességeit.

A polgári, katonai kötelezettségek függetlenek a vallások szabályaitól. Az elismert és bevett felekezetek belső vallási ügyeikben, alapítványaik és javaik kezelésében — a törvény határai között — önállóságot élveznek. Senki sem kötelezhető egyházi ünnepélyeken való részvételre. Az egyházak híveikkel, ha azok a határokon kívül székelnek, az összeköttetést fenntarthatják. Ez eljárás módozatait külön törvényben *fogják* megállapítani. Amennyiben egyházi célokra az állami költségvetésben bizonyos összegeket vesznek fel, úgy ezek a bevett és elismert felekezetek között híveik számarányában és a tényleges szükséglet mértékében osztandók fel. Az egyházi személyek hivatalos hatalmukat sem vallási tevékenységükben, sem irataikban, sem más módon nem használhatják fel híveik politikai befolyásolására.

Mindezek a rendelkezések tehát az adott viszonyok között megnyugtatóknak volnának mondhatók, ha nem csak papiroson volnának, de a valóságban is megfelelő alkalmazást találnának.

Sajnos, meg kell azonban állapítani, hogy a való életben nem vitték keresztül s így a nem-orthodox egyházak sérelmei számottevők.

Különösen a római katolikusokat éri a legtöbb sérelem, noha a szerb anyanyelvű bunyevácok, sokárok is e vallás hívei.

Mindenekelőtt levő törekvése az államnak és az évek óta folyamatban levő concordátumtárgyalásoknak az állam részéről ez a főfeltétele, hogy a római katolikus egyház a latinról az ó-szláv szertartási nyelvre térjen át, amely óhajnak teljesülése a római katolikus egyháznak és híveinek elszlávosítását jelentené.¹⁾

de már előre érvénytelenné nyilvánították a meghozandó alkotmányt, mint ami az 1917 július 20-án létrejött korfui deklarációval — a délszlávok egységének kimondása — ellentétben áll és a horvátok, valamint szlovének majorizálásával jön létre. (Bajza József: Jugoszlávia. 25, 43—4. oldal.)

¹⁾ Justus: La politique scolaire et ecclésiastique du royaume S. C. S. 15—18, 21. oldal.

Ez a kérdés az, amit általában „glagolica-kérdés“ néven ismernek. Talán felesleges is itt nyomatékosan rámutatni arra, hogy a magyar kisebbségre a glagolica végveszedelmet, teljes megsemmisítést jelent s így utolsó lehelletig kell ellene küzdeni.

A római katolikus megüresedett püspökségek betöltése évek hosszú sora óta egész Jugoszláviában függőben van, úgyhogy 7 püspökség üres.¹⁾

Rendkívül súlyosan érinti a nyugati egyházakat az általános papihány is. Bár a katolikus egyház a horvát teológiákra küldheti papnövendékeit, ez nem megoldás, mert a magyar és német ifjúság olyan főiskolákra kerül, ahol sem a magyar, sem a német nyelvekben nem igen gyakorolhatja magát, pedig ezeknek a nyelveknek a tökéletes ismeretére van szüksége, ha hivatását komolyan akarja betölteni.

De sok a panaszuk az egyházaknak a hitoktatás körül is, amennyiben a vallási tankönyveket az állam hagyja jóvá, a hitoktatókat pedig szintén az állam nevezi ki.

A katholicizmus ellen dúl legfőképp a harc. Ennek jellemzésére hivatkozunk a szerb költségvetés vallásügyi tételeire, melyek az ország lakosságának 39·4%-át kitevő katolikusai részére 1922/23-ban 11·2%-ot, 1924/25-ben 25·4%-ot, 1926/27-ben pedig 23·5%-ot juttattak. A protestánsok, akik a lakosság 1·8%-át teszik ki, 1922/23-ban 0·2%-ot, 1924/25-ben 0·4%-ot, 1926/27-ben 0·5%-ot kaptak. A zsidók 0·5%-os arány mellett 1922/23-ban semmit, 1924/25-ben 0·16%-ot, 1926/27-ben 0·76%-ot kaptak.

Ezzel szemben az orthodox egyház, melynek tagjai a lakosság 46·6%-át teszik, 1922/23-ban 67·1%-ot, 1924/25-ben 45%-ot és 1926/27-ben 48%-ot kaptak. Érdekes, hogy a muzulmánok (kormánytámogatók!) 11·1%-os számarányuk mellett 1922/23-ban 17·2%-ot, 1924/25-ben 14·3%-ot, 1926/27-ben 14·05%-ot kaptak.

A magyarsággal vonatkozásban levő szentek ünnepei, képeiknek a templomokban való kifüggesztése hatóságilag tilos. A nem-orthodox vallású katonák kötelesek az orthodox vallási ünnepeken résztvenni. A tisztán vallásos és lelki vonatkozású Mária-kongregációkat legfőképpen, de általában a kulturális és is-

¹⁾ Magyar Kisebbség. 1924 jan.—febr. szám.

kolai vonatkozású egyesületeket is elnyomják azon a címen, hogy nemzetközi célok és nemzetellenes propadanda céljait szolgálják.

A lelkészekkel, szerzetesekkel szemben e területen is, minden alkalmat megragadtak, hogy hatalmukat éreztessék. Így például egyik vajdasági magyar lap 1927 őszén közölte, hogy Újvidéken letartóztatták hazaárulás címén Mária Polixéna zárdafőnöknőt, mert a Budapestről hozott katolikus imakönyvekben a Nemzeti Miatyánk is benne van. Az ügyész, bár a katolikus egyház küldöttsége teljes anyagi és erkölcsi garanciát vállalt, két napig a fogházban tartotta, míg a vizsgálóbíró szabadlábra helyezését el nem rendelte és a vádtanács az apáca ellen a további eljárást meg nem szüntette.

Az agrárreform itt sem kíméli az egyházak tulajdonában levő földeket, amelyeket 518 holdig kíméletlenül sajátított ki az állam, hogy így, anyagi eszközeiktől megfosztva, akadályozza meg hivatásuk kifejtését, amely célra rendelvek. A legmegdöbbentőbb, hogy ezeket az elkobzott javakat az ortodox egyház és papsága a maga számára követeli. Itt meg kell említenünk a szerb földbirtokreform jellemző sajátosságát, hogy t. i. agrárpolitikai célt nem szolgál, mert célja az erőszakos politikai szerbesítés, amelyet a földreform-kormánybiztosoknak csaknem diszkrecionális joga biztosít. Ennek következménye azután, hogy járasonként más és más képet nyújt a reform végrehajtása.¹⁾

A legnagyobb igazságtalanság, ami a nem-ortodox egyházakat érte: összes iskoláiknak államosítása vagy bezárása, ami a régi, 1904. évi április hó 9-iki szerb elemi iskolai törvény 10. pontja alapján történt, mely csak állami vagy magániskolákat ismer.

A Saint-Germainban kötött kisebbségi szerződésnek és a vidovdáni alkotmánynak a felekezeti iskolákat megengedő rendelkezéseit a jog és igazság nagyobb dicsőségére tehát nem alkalmazták.

A római katolikus szerzetesrendek zárdáinak és iskoláinak az új orosz rendszer szerint „nemzeti célra“ történt elkobzása után, a szabadkai apostoli püspöki helynök a belgrádi közoktatásügyi miniszterhez emlékiratot intézett, amely szerint csak a Bács-

¹⁾ „Délmagyarország a szerb megszállás alatt.“ 34. oldal.

kában 20 zárdát, 212 felekezeti iskolai tantermet, 70 tanítói és kántori lakást csukattak be, a kántori és tanítói javadalmazásokra rendelt földeket pedig kisajátították.¹⁾

A rendszeres egyházüldözés ellen egész Jugoszlávia római katolikus püspöki kara 1922. évi április hó 30-án a zágrábi érsek elnöklete alatt tiltakozó nagygyűlést tartott, amely minden sérelmet emlékiratban összefoglalva, a szerb kormányhoz juttatta el.²⁾

A horvát püspöki kar 1927. évi őszi konferenciáján a katolikus egyház nehéz helyzetével foglalkozott. A belgrádi kormány az orthodoxyát támogatja, a latin szertartású katolikusokat teljesen elnyomja s míg a szerb papok dús államsegélyt élveznek, a katolikusoktól elveszik az egyházi földet, azokat felosztják és kárpótlást alig adnak. Az a katolikus lelkész, aki a háború alatt ezer pengő segélyt kapott, ma mindössze 250 dinárt kap, míg az orthodoxok államsegélye 4—7 ezer dinárig terjed. A római katolikusok hitbéli megoszlása céljából Belgrád a horvát parasztságot anyagi előnyökkel kísérelte meg kecségtetni. Mikor ezzel számottevő eredményt nem sikerült elérni, a különféle szakadárokat támogatta. A nemzeti egyházat, reformkatolikusokat és az ó-katolikusokat. Ez utóbbiak tudtak csak sikereket elérni, az államhathatós támogatásával, amely az ó-katolikus egyházat 1923-ban elismerte. Ezen egyház élén 1924 óta a zágrábi püspök áll, kinek 50 papja van. 1926 óta már papképzőjük is működik Zágrábban.³⁾

A jugoszláv statisztika nem különbözteti meg az evangélikusokat és a reformátusokat, de hitelt érdemlő adatok szerint az evangélikusok száma körülbelül 157.000, a reformátusoké 60.000. Jugoszlávia a protestánsokat is megakadályozta, hogy Magyarországon maradt püspökeikkel érintkezzenek s így önálló szervezkedésre kényszerülnek.

A református egyház az elszakítás következtében oly kicsi lett, hogy nem tud önálló egyházkerületté alakulni, mert fenntartása nagyon költséges. Ezért egyházmegyei szervezetbe kény-

¹⁾ Justus: i. m. 18—21. oldal.

²⁾ „Délmagyarország a szerb megszállás alatt.” 22. oldal.

³⁾ Bajza József: Jugoszlávia. 33—6. oldal.

telén tömörülni, mert a szerb kormány nem engedi meg, hogy felsőbb hatósága Magyarországon székeljen. Alkotmánya azonban még sincsen, mert zsinatot e célból eddig nem tarthattak. Főesperes áll az egyházmegye élén, 4 alesperessel. Iskoláikat mindet elvesztették, 11 lelkészi állásuk betöltetlen. Ugyanez áll az evangélikus egyházra is. Tehát a protestáns egyházak kénytelenek új önálló jugoszláviai egyházakká formálódni, ami azonban nekik csak hihetetlen anyagi áldozatok árán fog sikerülni. A protestáns egyházak, kicsiségük miatt, eddig nem tudtak maguknak papnevelőket, teológiai akadémiákat felállítani. Így még ma is számos lelkészszégük pap nélkül vergődik, vagy leviták, világiak látják el úgy, ahogy az isteni szolgálatot. Sok papjukat egynapos határidőn belül átdobták a határon. Természetes, hogy ez az állapot létében fenyegeti a protestáns egyházakat. Egyébként e három egyháznak a hitéleti sajtója működésben van és pedig a katolikus „Hitélet“, a református „Magvető“ és az evangélikus „Vándorút“ a lapjaik.

A zsidóknál teljes sikert értek el a jugoszláv központosító törekvések. Már 1923-ban a belgrádi rabbit kinevezte a király országos főrabbiá s alatta 100 rabbi áll. Rabbiképzőintézetük azonban még sincsen. Az egyházon belül a zsidóság két, külön-külön szervezkedő csoportra oszlik, ú. m. a volt török területeken (Bosznia, Hercegovina, Szerbia, Montenegro, Macedónia) évszázadok óta élő széfard (spanyol) és a magyar, osztrák és horvát területeken élő askenázi (galíciai) zsidókra, kiknek $\frac{1}{3}$ -a spanyol, $\frac{2}{3}$ -a galíciai.¹⁾

A jelentéktelenebb felekezetek sem kerülnek ki sorsukat a vallásszabadság szerb értelmezése alól. Így 1925 őszén a szerb vallásügyi miniszter rendeletet adott ki, melyben a nazarénus és adventista felekezetek működését eltiltja, imaházaik és egyéb helyiségeik bezárását rendeli el.²⁾

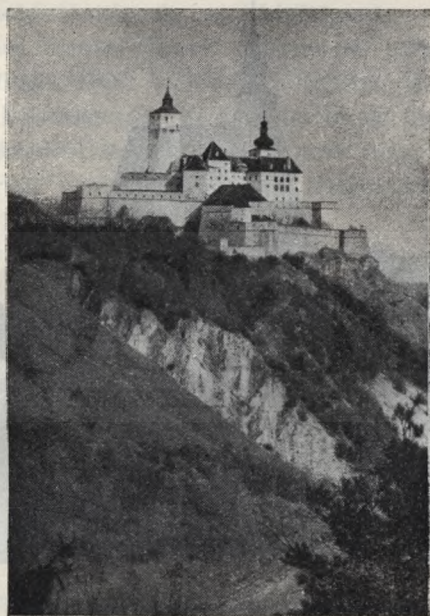
¹⁾ Bajza József: Jugoszlávia. 35—6. oldal.

²⁾ Magyarorság 1925 XI. 17.

„Gardez-vous de demander du temps!
Le malheur n'en accorde jamais!“
(Mirabeau. 1749—91.)

Az elszakított Nyugat-Magyarországon is az iskolák útján érte a felekezeteket a legtöbb sérelem.

A római katolikus egyház hívei e területen a multban a győri és szombathelyi egyházmegyékhöz tartoztak. A hatalom

Fraknói vár.

átvétele után a hívőket régi püspökeik joghatósága alól kivonták és összevonásuk mellett az „Apostolisches Vikariat“ hatáskörébe kerültek.

Az evangélikusok autonómiája megszűnt és a pátens érvényes rájuk is. A gyülekezetek ugyan több esetben kérték a változott viszonyoknak megfelelő közjogi helyesbítésekkel az autonómia és a magyar egyházi alkotmány fenntartását, de hasztalanul.

Igazgatásilag úgy az evangélikus, mint a református egyházak az úgynevezett „Evangelischer Oberkirchenrat A. B. und H. B.“ alatt állanak.

A lelkészeket — kevés kivétellel — magyarbarátoknak tekintik az osztrák hatóságok s eszerint kezelik őket. Ezeket a lelkészeket megfigyelik s jogvédelemben alig részesülnek. A vallásellenes politikai pártok agitátorai egyes helyeken sikerrel gyako-

Sámfalva. Róm. kath. templom.

roltak hatást a népre, amely megtagadta a lelkészek járandóságának fizetését, a politikai hatóságok pedig lanyhán, vagy egyáltalában nem léptek fel, úgy hogy pl. az ily közigazgatási kérdésekben is most az apostoli vikáriushoz kell a katolikusoknak fordulniok.

Míndezek azonban nem gátolták a hatóságokat abban, hogy szükség esetén a lelkészeket nem egyházi, hanem politikai kihirdetésekre felhívják. Így pl. a németújvári kerületi főnök (Bezirksverwaltungsamt in Güssing) 1922. évi február hó 23-án G. H. 1059/1922. szám alatt felhívta a lelkészségeket, hogy az állam-

határok megváltoztatásáról szóló értelmetlen és valótlan hírek terjesztőinek megbüntetésére és internálására vonatkozó rendeletét a szószékről hirdessék ki.

A Szent István-napi istentisztelet megtartásáért a papságot magyar irredenta üzelmek címén a hatóságok felelősségre vonták, mit sem törődve azzal, hogy az ünnep megtartását a lakosság követelte és a papság ez elől kitérni nem tudott.

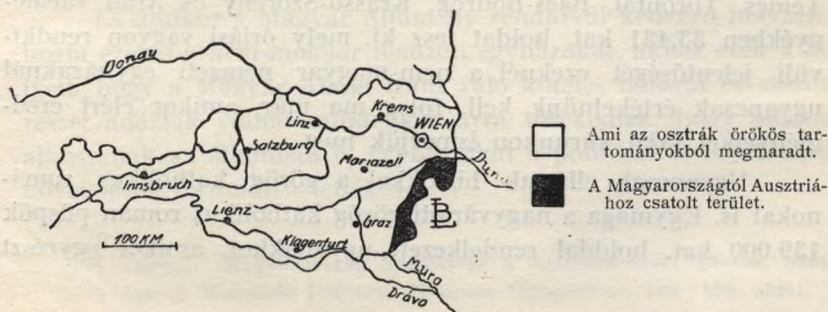
De a papság ezen az elszakított területen is ki volt téve bírói eljárásoknak, bebörtönzésnek vagy kitiltásnak.

Így például Kuntár József nagynardai plébánost 1922-ben a csendőrök letartóztatták s először Felsőőrre, majd Bécsbe hurcolták, ahol a Landesgericht II.-ben tartották fogságban azzal a váddal, hogy lázadást szított „Burgenland“-ban az osztrák uralom ellen. Horvát nemzetiségű hívei fellépésére engedték csak szabadon.¹⁾

A magyar Ágfalva község plébániájához tartozó, de elcsatolt Lépesfalva egyházi adóügyének tárgyalására Tóth János ágfalvai plébános 1927 január elején szabályszerű útlevéllal oda utazott, az osztrák csendőrök őrizetbe vették s a nagymartoni kerületi kapitányságra szállították, ahol Tóth János előtt, — aki azelőtt az elcsatolt Fertőmedgyesen volt plébános és a magyarokkal való tartása miatt az osztrák hatóságok sanyargatásának volt kitéve — kihirdették, hogy mint a közcsendre veszélyes egyén, 2 évre „Burgenland“ területéről kitiltott.²⁾

¹⁾ Vasvármegye. 1922. IV. 12.

²⁾ Pesti Hírlap. 1927. I. 13.

„Sósabbak itt a könnyek
S a fájdalmak is mások,
Ezerszer Messiások
A magyar Messiások.“

Az utódállamoknak a nemzeti egyházaikon kívül álló vallásfelekezetekkel tanúsított és az emberi szabadsággal, jóerkölcsökkel, törvényekkel és nemzetközi szerződésekkel ellenkező s itt néhány példával igazolt eljárásával szemben lássunk végezetül néhány adatot arra nézve is, hogy viszont a Magyar Állam milyen eljárást tanúsított a most uralomra került egyházakkal.

A vázolt százalmas helyzettel szemben a Magyar Állam vallási türelmességének bizonyítéka, hogy a görögkeleti és a görög katolikus egyházak szerveit a multban az önkormányzat minden biztosítékával ellátta, akárcsak a többi magyar egyházét.

Az alkotmányos élet beállta után — 1868-ban — ténykedését a Magyar Állam a szerb és román nemzeti egyházak önkormányzatának az 1868. évi XI. t.-c. útján való rendezésével kezdte meg.

Megszervezte a román és a szerb nemzeti egyházakat a szerbartási nyelv szabad használatával, egyházi, iskolai és alapítványi ügyeik önálló (autonom) intézésével.¹⁾ Ezeket a nemzeti egyházakat birtokokkal látta el. Ily módon a görögkeleti egyházak 95.394 kat. holdat kaptak, továbbá a 18 görögkeleti kolostor birtoka Temes, Torontál, Bács-Bodrog, Krassó-Szörény és Arad vármegyékben 33.431 kat. holdat tesz ki, mely óriási vagyon rendkívüli jelentőségét ezeknél a nem-magyar nemzeti egyházaknál ugyancsak értékelnünk kell, főleg ma már, amikor elért eredményeiket saját kárunkon ismerjük meg.

Ugyancsak elláttuk birtokkal a görög katolikus románokat is. Egymaga a nagyváradi görög katolikus román püspök 139.000 kat. holddal rendelkezett ugyanakkor, amikor egyrészt

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet 204. oldal.

a „zsarnoki, elnyomó“ magyarságnak 305.000 görög katolikus *magyar* hívője még csak püspökséggel sem rendelkezett s ezt 100 éves küzdelem után tudta csak megkapni, — másrészt amikor a 40.000 főnyi *magyar* görögkeleti vallású polgárral senki sem törődött!

De megállapíthatjuk azt is, hogy az 1913. évi költségvetésben a Magyar Állam a román egyháznak évi 320.000, a szerb egyháznak évi 80.000, a szász evangélikus egyháznak évi 286.000 aranykorona államsegélyt adott, a lelkészek állami fizetéskiegészítésén kívül.¹⁾

A lelkészek állami fizetéskiegészítéséről szóló ú. n. „kongruatortvény“ lehetővé tette, hogy a lelkészkedő papság fizetése állami segítséggel felemeltessék, miáltal éppen a görög katolikus és görögkeleti *román* egyházak oly helyzetbe jutottak, hogy az előző állapottól eltérőleg, minden plébániájukon teljes theológiai végzettségű és nem mint azelőtt, négy középiskolás papokat tarthattak, amely intézkedés tehát lényegesen hozzájárult a román papok szellemi és erkölcsi színvonalának jelentős emeléséhez.

A görög katolikus, de főleg a görögkeleti egyházak Magyarországon oly szabadság és autonómia birtokába jutottak, amilyent egyetlen más államban sem élveztek.

E rendkívüli kedvező helyzetük folytán elért vagyonuk mai értékben alig becsülhető fel, amennyiben a görög katolikusok nagy birtokaikon kívül 13,277.239 aranykorona értékű alapítványokkal, a görögkeleti román egyház ingatlanain felül 12,000.000 aranykoronát meghaladó értékű alapítványokkal és a görögkeleti szerb egyház 112.126 kat. hold ingatlannal és 16,495.236 aranykorona egyéb értékkel rendelkeztek.

És amikor a Magyar Állam ily rendkívül kedvező helyzetbe hozta ezeket a *nem-magyar* nemzeti egyházakat, akkor ezek a helyett, hogy a Magyar Állam iránt való köteles hálával és elismeréssel adóztak volna, mindenkor arra törekedtek, hogy államot alkossanak az államban és egyházaikat a politikai és nemzetiségi követelések fórumaivá tették.²⁾

¹⁾ Angyal: Magyarország felelőssége a világháborúért. 58—59. oldal.

²⁾ Jancsó Benedek: Defensio Nationis Hungaricae. 149—159. oldal.

A román kormány pedig hatályos eszközökkel és nyíltan segítette őket, hisz például 1892-ben 750.000 frankos tételt állított be az állami költségvetésbe a külföldi görögkeleti román egyházak támogatására,¹⁾ ami nyilván elsősorban és főleg a magyarországi román testvérek megsegítését célozta.

További és súlyosabb beszámítás alá esik a hajdúdorogi görög katolikus magyar püspök ellen egy román tiszt által elkövetett gyilkos merénylet, amelyről már előbb volt szó.

Ugyancsak vallási alapokon nyugodott a Magyar Állam ellen irányuló az az izgatás, amelynek háttérében Bobrinskij gróf²⁾ és a Gerowski-fivérek állottak s amely az 1911. év tavaszán a máramarosszigeti skizma-perrel nyert befejezést.

A mozgalom, amelynek homlokterében a magyar királyi Kúria által 4½ évi börtönre elítélt Kabalyuk Sándor ruthén szerzetes, népies nevén „Alexej atya“ állott, orosz pánszláv mozgalom volt azzal a célzattal, hogy a rutének a magyar uralom alól „felszabaduljanak“ és a cár uralma alá kerüljenek.

Az a felfogás szolgált a mozgalom alapjául, hogy minden görögkeleti vallású embernek egyházi feje az orosz cár, tehát minden görögkeleti vallású ember orosz. Ezért kell tehát a görögkeleti államegyházba belépni. „Itt az ideje — hirdette Kabalyuk — hogy fegyverrel folytassuk a harcot a szent Oroszországért; amíg Ausztria Szerbiát fenyegeti, addig Oroszország a galiciái határon összpontosítja seregeit.“

De nem mulaszthatjuk el, hogy bizonyítás szempontjából román forrásra is hivatkozzunk. Moldován Gergely román történetíró „A magyarországi románok“ című művében (113. oldal) a következőket írja: „Rákóczi György 1643-ban rendeletet adott ki, mely szerint a román templomokban a papok román nyelven szolgáljanak s prédikáljanak. A püspökök és esperesek megerő-

¹⁾ Horváth Jenő: Magyar diplomácia. 116. oldal.

²⁾ Bobrinskij Alexejevics Wladimir gróf, Galiciának főkormányzója lett 1914 őszén, amikor az oroszok rövid időre elfoglalták. Mint Maurice Paléologue „A cár országa a nagy háborúban“ című munkájában (168. old.) jellemzi, „világnézetének alapelve a görög katolikus vallás gyűlölete... Szerinte a görög katolikusok az ortodoxia árulói, renegátok, hitehagyottak. Erőszakkal kell visszavezetni őket a tiszta igazság útjaira...“

sító leveleiben a román nyelvre vonatkozó kikötések állandóan helyet foglalnak . . . Ezzel a rendelkezéssel a népnyelv használata az egyházban biztosítva volt, a szláv papok befolyása pedig szűkebb körre lett szorítva. Amíg nálunk ezek az örvendetes események történtek, Theodosius bukaresti metropolita, kinek egyházi főhatósága alatt állott Erdély, az erdélyiek részére azt a rendeletet bocsátotta ki, hogy a templomokban ne merészeljék a saját nyelvüket használni.“

1928-ban Jaksics Vazul szerb író és tanár előadásban ismertette azt a tényt, hogy Magyarország a szerbek kulturális önkormányzatát a legszélesebb és a legdemokratikusabb alapokon biztosította az 1868. évi IX. t.-c.-ben. E törvény értelmében — mondotta — a görögkeleti szerb egyház hívei jogosultak egyházi, iskolai, valamint az ezekkel kapcsolatos alapítványi ügyeket saját egyházi szervezeteikben önállóan intézni. Ez nem jelent mást, mint azt, hogy a Magyarország területére menekült szerbek már évtizedekkel ezelőtt, hogy a „kisebbségi jogok“ megszülettek volna, olyan önkormányzati jogokkal ruháztattak fel, amelyeknek nem kevesebbet köszönhetünk, mint azt, hogy kulturális és faji sajátásaikat érintetlenül biztosíthatták.

A hivatkozott törvény szerint pátriárkájukat és püspökeiket, az egyházi és polgári képviselőkből alakult szerb egyházi kongresszus választotta. Ugyanakkor, amikor a protestáns egyházaknak csak 2—2 püspöke lehetett a magyar főrendi háznak tagja, minden szerb főpap viselte ezt a méltóságot.

Mindezzel szemben tény az, hogy az elmúlt 10—12 év szerb uralma alatt Dél-Magyarországon a nem-szerb lakosság egyházainak helyzete is a legsúlyosabbá vált, pedig éppen a Jugoszláv államnak volna meg elsősorban is minden oka arra, hogy a Magyar Állam által a szerbek részére biztosított páratlan önkormányzat elismeréseként a legnagyobb előzékenységgel viseltessék a magyar kisebbség iránt.¹⁾

Az előadottakból láthatjuk, hogy mennyivel kevesebbre becsülik a vallás- és lelkiismereti szabadságot az utódállamok, mint a régi Magyarország. És amikor a belső hitéletbe is annyira be-

¹⁾ Magyar Külpolitika. 2/1929. szám.

avatkoznak, hogy kezdetben sokszor még az istentisztelet nyelvét is meghatározták, akkor ne felejtsük el, hogy a „soviniszta“ magyar uralom idejében a *nem*-magyar istentiszteletek — 1900-ban — a következőképen oszlottak meg: német 1186, tót 1118, román 3315, rutén 441, horvát-szerb 325, egyéb nyelvű 111 gyülekezetben, — szemben 4390 magyar nyelvű egyházközséggel.¹⁾

¹⁾ 1900. évi Statisztikai Évkönyv.

Szerbia a világháború előtt.

Szerbia a világháború után.

Szerb nemzeti törekvések.

III.

Közoktatásügy.

„Repülj, repülj! és délen valahol
A bujdosókkal ha találkozol:
Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk,
Mint oldott kéve, széthull nemzetünk.

(Tomba, 1817—1868.)

Legnagyobb és legérzékenyebb veszteségünket az *oktatásügy* terén szenvedtük.

Nagyértékű és pótolhatatlan gyűjteményeket, felszereléseket, épületeket, kulturális alapítványokat vettek el és állítottak saját szolgálatukba az utódállamok. A pedagógusok ezreit fosztották meg állásuktól s lehetetlenné tették addigi hivatásuk gyakorlását.

Veszteségeink e fajtáját azonban messze felülmúlja az a katasztrofális és kiszámíthatatlan kár, amely az elszakított területeken lakó *magyar* gyermekeknek anyanyelvükön, *magyarul* való oktatásának jogát és lehetőségét igyekszik céltudatosan és minden rendelkezésre álló eszközzel semmivé tenni.¹⁾

E téren az utódállamok igen érzékeny és fájó eredményeket biztosítottak maguknak az 1918. évtől mostanáig terjedő idő alatt, 3.000.000 magyar elnemzetlenítéséért és beolvasztásáért 4 fronton, 190.000 négyzetkilométernyi óriási területen folytatott kíméletlen küzdelmükkel!

Az összeomlásig Magyarország mindenkor a legteljesebb szabadságot biztosította nemzetiségeinek tanügyi téren is s ezt az állapotot ma is, sőt még fokozottabb mértékben, fenntartja, mert

¹⁾ „S'il tient sa langue, il tient la clé qui de ses chaînes le délivre.“
(F. Mistral.)

e kérdésben nem áll a viszonyosság alapján, ami méltóságával és ezeréves multjával ellentétben volna.

A magyar közoktatásügyi alaptörvény: — az 1868. évi XXXVIII. t.-c. — nem tette magáévá az *állami* oktatás elvét, mert a kötelező oktatáson kívül a legteljesebb szabadságot biztosítja azáltal, hogy az országban lévő minden község, vallásfelekezet, társulat vagy magánszemély létesíthet és fenntarthat iskolákat. Nem korlátozza a tanítás nyelvének szabad megválasztását s a magyar nyelv kötelező tanítása mellett, minden nemzetiség szabadon használhatja a tanítás nyelvül anyanyelvét.¹⁾

Nemzetiségeink nemcsak hogy teljes mértékben és háborítatlanul éltek mindenkor a multban, és élnek ma is e jogokkal, *de tekintélyes összegű állami támogatást* vettek és vesznek igénybe iskolai céljaikra.

Az 1913/14. iskolai évben (az utolsó békeév) Magyarország 16.929 elemi iskolája közül 3321 *nem*-magyar tanítási nyelvvel működött, amelyek közül 2048 részesült *államsegélyben!* És pedig 1480 román, 182 német, 307 tót, 31 szerb, 40 rutén, 3 vend és 2 cseh iskola.²⁾ Ezeknél a *nem*-magyar tannyelvű elemi iskoláknál az államsegély 1914-ben 2,615.000 aranykoronát (= 3,029.570 pengő) tett ki.³⁾

Középiskolai tanulóink 82,6%-a volt magyar anyanyelvű, mégis 16 *nem*-magyar tannyelvű (6 román, 1 szerb, 9 német) középiskola működhetett.⁴⁾

A közép- és felsőoktatásnál a nemzetiségi iskolák arányszáma ugyan kisebb, de ennek természetes oka az, hogy a nemzetiségek nagy tömegei a községekben laktak, már pedig az ily iskolák leginkább csak a városokban állíthatók fel.⁵⁾

Mi voltunk tehát a nemzetiségek elnyomói? Mi akadályoztuk a kisebbségek nemzeti kultúráját kifejlődésében?

Ma szomorúan kell megállapítanunk, mily végzetes hiba volt állami támogatásban, fizetéskiegészítésekben, sőt építési segélyekben részesíteni azokat a nemzetiségi iskolákat, amelyek —

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet 205. oldal.

²⁾ Ludwig: i. m. 40—41. oldal.

³⁾ Buday: Magyarország küzdelmes évei, II. kiadás 192. oldal.

⁴⁾ Buday: i. m. 195. oldal.

⁵⁾ Angyal D.: i. m. 56. és 60. oldal.

igen kevés kivételt nem tekintve — a magyarság elleni izgatásnak melegágyai, az ezeréves hazától való elszakadásnak és az ország összeomlásának előkészítői voltak.

Ugyanis már az 1840-es években megkezdődött a Tiszáig terjedő Romániát ábrázoló térképek terjesztése, mint a nemzetiségek felbukkanó tevékenységének jele. Számos magyarországi görögkeleti és görög katolikus román iskolában foglaltak le ily térképeket, amelyeket a román tanítók és papok csempészttek be. A szerbek a világháború elején, a csehek 1915-től már szintén terjesztették a Délszláv Állam, illetve Nagy-Csehország térképeit.

Vajjon tűrte volna-e más állam, hogy ezeréves területén a jótéteményként beengedett és letelepített nemzetiségek iskoláikban oly tankönyveket, térképeket, jegyzeteket terjesszenek, amelyek az ország politikai egysége és biztonságát veszélyeztették évtizedeken át? Csak a magyarságnak messzemenő béketűrésének és jóindulatának jelét kell látni minden elfogulatlan bírálóknak abban, hogy nem sokkal erőteljesebben lépett fel a kormányhatalom a hazárulásszámba menő számtalan eset megismétlődésének megakadályozására.

Jellemzéseképen felemlítjük, hogy 1868-tól 1895-ig — tehát 27 év alatt — 164 tankönyvet volt kénytelen a magyar közoktatásügyi kormányhatóság kitiltani Magyarország területéről, amelyek között 84 román, 16 osztrák, 14 német, 18 tót, 12 szerb, 3 horvát, 9 rutén, 7 cseh és 1 magyar nyelvű volt.¹⁾

Az 1895. éven túli időből — amikor a nemzetiségi mozgalom a legerősebb iramot vette fel — sajnos nem áll rendelkezésre áttekinthető kimutatás, de a legnagyobb valószínűséggel lehet arra következtetni, hogy az utolsó 20 év alatt a kitiltott tankönyvek száma még nagyobb volt.

Ugyancsak nagy volt a kitiltott térképek száma is, amelyekkel a magyarság elleni küzdelem folyt.

A hatóságok természetesen a féktelen izgatásokat nem nézheték szó nélkül s több esetben a megtorlás végett eljárást indított, amikor már a törvényszegés kiáltóvá lett. A hozott ítéletek persze még féktelenebb izgatásoknak lettek az előidézői. A leg-

¹⁾ Morlin-Szuppán: A magyarországi népoktatásügy. II. kötet, 625. old.

hevesebben és elszántabban a románok támadtak így a magyar haza egysége ellen.

Példaként néhány tankönyvet említünk fel. Mehedinti Simon bukaresti egyetemi tanár és közoktatásügyi miniszter földrajzi tankönyve, Murgoci egyetemi tanár és Popa-Burca középiskolai tanár földrajzi könyve, Jorga Miklós egyetemi tanár történelem könyve stb. stb., amelyek mind, mint a magyarok által erőszakkal elfoglalva tartott román tartományokról beszélnek Erdélyről, Temesről, Máramarosról, amely területeket igyekezni kell minden igaz románnak Romániával egyesíteni. Ugyanily szellemben oktatták a román hadsereget is, ilyen pl. Bureanu, Moinescu és Paskievici (1912), Arifeanu és Virgil olvasókönyvei.

1894-ben gróf Apponyi Albert a delegáció ülésén is szóváltette a tankönyvek és térképek útján folytatott mozgalmat.¹⁾

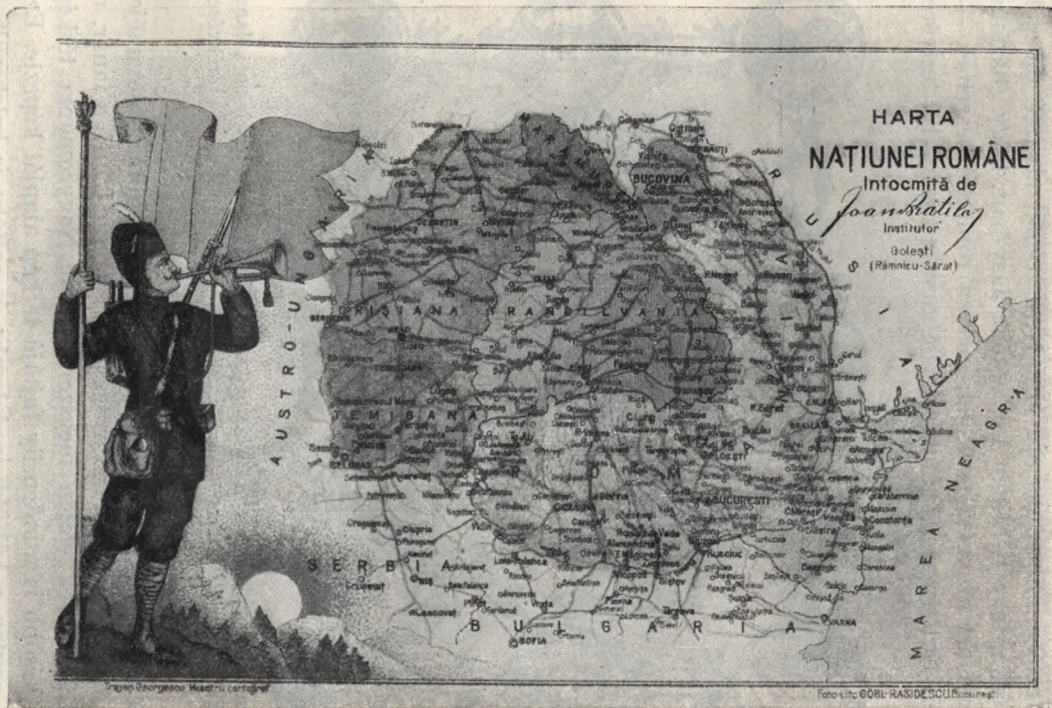
Azokat a román tankönyveket, amelyek azt tanították, hogy Magyarország a mi hazánk, hogy az országban többféle nemzetiség lakik, amelyek együtt alkotják az egységes és osztatlan magyar nemzetet, hogy az állam nyelve a magyar, mely a sok nemzetiség között a megértést közvetíti, a legszigorúbban elítélték s a tanulóknak a magyar nyelvre való tanítását kínzásnak nevezték.²⁾

A vármegyék közigazgatási bizottságai és tanfelügyelői az 1880-as évek második felétől kezdve mind gyakrabban tettek jelentést a minisztériumnak a magyarelles izgatásnak egy nehezebben elérhető módjáról is. A román tanítók ugyanis tollba-mondták a gyermekeknek azokat a verseket és dalokat, amelyek nyomtatásban terjeszthetők nem voltak. E dalok mind a románok egyesülését, a román harcosok magasztalását, a háromszínű lobogó dicsőítése a mártirok himnuszát, az ellenség becsmerlését tartalmazták. (Pl. Az unió dala, A derék harcfiak, Fegyverrel!, A mártirok himnusza, Janku vitéz indulója stb. stb.)

De a magyarelles agitációt még jobban szemléltetik a térképek. Itt is a románok járnak elől.

¹⁾ Jancsó: A román irredentista mozgalmak története. 215—16. és 357—376. oldal.

²⁾ Az erdélyi és magyarországi román egyházak és iskolák élete és szervezete a világháború előtt. 22. oldal.

Román térkép a békeidőkből. Határ a Tiszánál.

A nemzeti érzésnek és öntudatnak a nagy francia forradalom (majd az 1848-as forradalmak) által történt felébredése következtében Kogalniceanu Mihály, a román nemzeti mozgalom vezérférfia, már 1843-ban kijelentette Jasy-ban, hogy „hazámnak tekintem azt az egész területet, melyen románul beszélnek — és nemzeti történelemnek Moldva, Oláhország és erdélyi testvéreink

A román hadügyminiszterium hivatalos kiadásában 1922-ben megjelent „Manualul ostasului Roman“ című katonai tankönyvben közölt térkép Románia törekvéseiről.

történetét.“ Így jött létre a felállítandó Dákó-Románia eszméje is, amely célból az erdélyi származású Treboniu Laurian tanár, már az 1840-es évek elején megszerkesztette Nagyrománia térképét, amely később is minden ily fajtájú térkép alapját képezte. Ez az eszme azután a külföldi irodalomba és sajtóba is belekerült.

I. A. Vaillant már 1844-ben kiadta ily célzatú nagy, 3 kötetes munkáját „La Roumanie ou historie, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d’or, ardaliens, valaques, et moldaves, résumés sou le nom des romans“ címen. E munkához csatolt térképen Románia már a Tiszáig terjed.

Közel 100 éve tehát, hogy a térképek is szolgálatba állottak, hogy így meginduljon az a lavina, amely azután maga alá temetett bennünket. Már az 1880-as évek elején megjelentek a

A szerb követelésekről készült francia nyelvű térkép, melyet a világháború alatt terjesztettek már.

román papok és tanítók kezeiben a térképek s ezek útján a Tiszáig terjedő Nagyrománia eszméje, mint a nemzetiségek felbukkanó tevékenységének kiáltó jelei.

A térképek mindjobban elterjedtek s már levelezőlapokon is terjesztették eszméiket.

A szerbeknél a világháborút megelőző időkből csak egy térkép áll rendelkezésünkre, amelyen Dél-Magyarország, a Dunántúl a Balatonig s természetesen Horvátország, Bosznia, Albánia, Montenegro vannak szerb igényként feltüntetve. A térképet 1914 októberben foglalták le Péterváradon.

A csehek már 1915-ben terjesztették Nagy-Csehország térképeit. A Párisban megjelent „La Nation Tchèque“ című folyó-

RÉGION TCHÉCOSLOVAQUE

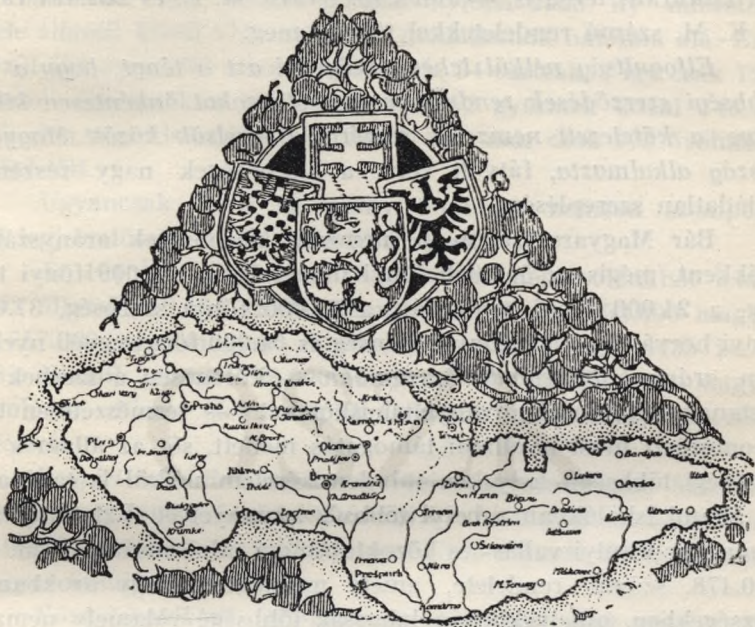
Ernst Denis francia egyetemi tanár „Les Slovaques“ című művében 1917-ben megjelent cseh aspirációs térkép.

irat (1915), Ernest Denis egyetemi tanár „Les Slovaques“ című munkája (1917) mind hozzák a mai cseh területek térképét, sőt már 1908-ban is volt Prágában ily térkép látható.¹⁾ Igen jellemző, hogy Denis könyvének térképein mily bizonytalanság uralkodik Pozsony városának elnevezése körül. A rómaiak által *Pisionium*-nak nevezett város, amelynek magyar *Pozsony* nevére 1002, illetve 1052-ből, német *Prespurk* nevére 1042-ből van a legrégebbi adatunk s amelyet tótul *Presporok*-nak hívtak, — Denis könyvében hol mint *Prespuck*, hol mint *Prespurck*, majd pedig mint *Beretislava*

¹⁾ Eöttevényi Olivér: A külföld felvilágosítása. Magyar Külpolitika. 3—4/1929. szám.

szerepel 1917-ben, hogy azután 1918-ban általánosan a *Bratislava* név alakuljon ki.

A csehek tevékenységét ismerteti az a térkép is, melyet a világháború folyamán, egy levélboríték belső részére nyomva csempészték be Kassára, a hadapródiskola egy növendékének.

Nagy-Csehország térképe, amelyet a csehek a világháború folyamán a kassai hadapródiskolába csempészttek.

Jellemző, hogy Pozsonyt a térképen itt is még *Prěspurk*-nak nevezték!

Magyarországon sohasem fordult elő, hogy a kormány írta volna elő a szülőknek, mely iskolába tartoznak gyermekeiket beiratni, mert a tanulók bármely nemzetiségű vagy külföldi iskolát látogathattak. Még kevésbé fordult elő, hogy az iskola-létesítőnek és fenntartónak azt a jogát, hogy a tanítási nyelvet megállapíthassa, a magyar állam nemcsak papiroson, de a valóságban is ne respektálta volna.

Kivétel csak az ú. n. Apponyi-törvénynek az a rendelkezése — s ez a magyarságnak legegységesebb önvédelmét jelenti —,

hogy magyar gyermekek részére nem lehet *nemzetiségi tan-nyelvű* iskolát nyitni.

A két forradalom után a megcsonkított Magyarország egyik legelső feladatának tekintette, hogy újból megerősítse, sőt kiterjessze a nemzeti kisebbségek egyenjogúságát minden téren — tehát kulturális téren is, — ami a 4044/1919. M. E. és 209.494/1919. V. K. M. számú rendeletekkel történt meg.

Elfogultság nélkül lehet leszögezni azt a tényt, hogy a kisebbségi szerződések rendelkezéseit, sőt azokat önkéntesen kibővítve, a kötelezett nemzetek részéről a legelsők között Magyarország alkalmazta, fátyolt vetve a kisebbségek nagy részének háladatlan szereplésére.

Bár Magyarországon a nemzeti kisebbségek arányszáma csökkent, mégis az 551.000 főnyi németség, a 142.000 főnyi tót-ság, a 24.000 főnyi románság, a 17.000 főnyi szerbség, 37.000 főnyi horvátság, 1500 főnyi ruténség és 61.000 főnyi egyéb nyelvű nép, *arányukat meghaladó számban* — különösen a szerbek — tartanak fenn saját anyanyelvű iskolákat — természetesen túlnyomórészt most is állami támogatás mellett, sőt az állam a kisebbségi többségű helyeken minden kérelem nélkül is taníttatja az állami iskolákban a helyi többség anyanyelvét. Ezt tárgyazza a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1923. évi 110.478. számú rendelete, amely megengedi, hogy azokban a községekben, amelyekben a lakosság többsége valamely nemzeti kisebbséghez tartozik, vagy ahol 40 ilyen tanuló jár iskolába, az állami és községi népiskolákban az illető kisebbség nyelvén lehessen tanítani, — vagyis ezáltal a felekezeti iskolák régi joga az állami és községi iskolákra is kiterjesztetett.¹⁾

Vajjon az elszakított 3½ milliónyi magyarsággal szemben az utódállamok szintén ilyen, vagy legalább megközelítő megértéssel és támogatással viseltetnek-e, erre az alábbiakban találjuk meg nagy általánosságban a szomorú feleletet.

¹⁾ Dr. Ósz Béla: Magyar iskolák üldözése a Felvidéken.

„Ahol a harag vet, a megbánás arat“.

(Manzoni, 1785—1873.)

Legalsófokú intézeteinknek, a *kiseddévódáknak és menedékházaknak* $\frac{2}{3}$ -a veszett el, amennyiben 2958 ily intézetünk (fele állami) közül 1731 került az utódállamok hatalma alá. Ezek közül 572 cseh, 796 román, 309 szerb, 54 osztrák, s így csak 1227 maradt határainkon belül, míg 269.852 gyermek közül 148.489 esik el a régi kiseddévástól, 1921/22-ben már csak 975 óvóintézet működött.

Ugyancsak $\frac{2}{3}$ -os az arány általános nemzeti szempontból legjelentősebb *elemi népiskoláinknál*.

Az 1913/14. évben volt 16.929 elemi népiskolánkból (ebből 3502 állami), 10.494 (2580 állami) vész el, kb. 353.000 magyar és 757.000 nem-magyar tanulóval, s nálunk csak 6435 iskola (982 állami) marad 753.000 magyar és 106.000 nem-magyar tanulóval; *állami* elemi népiskoláinknak tehát túlnyomó része elveszett.

Polgári iskoláink száma a régi Magyarországon 532 (198 állami) volt, 109.095 (88.996 magyar) tanulóval s ezekből 292 (119 állami) került túl a határokra 32.135 magyar és 16.969 nem-magyar tanulóval.

Középiskolákból (gimnázium, reál) volt *fűk* részére 221 (77 állami) 76.331 (62.836 magyar) tanulóval, elszakadt 117 (38 állami) 36.684 (25.154 magyar) tanulóval.

Leányközépiskolánk 43 (21 állami) volt, míg 25 (8 állami) maradt meg; elveszett 18 (13 állami).¹⁾

Egyetemeink közül 2, a budapesti (1635) és debreceni (1914) maradt meg, — 2, a kolozsvári (1872) és pozsonyi (1914) idegen kézre került.

Szakiskoláink, mint az alábbiakból látni fogjuk, ugyancsak érzékeny veszteséget szenvedtek, mert ezek közül is a legtöbb és legmodernebbek a végeken állottak.

Gyógypedagógiai (vak, siketnéma) intézeteink közül 11 vak- és siketnéma-intézet vész el kb. 700 szerencsétlen gyermekkel és

¹⁾ Buday: i. m. 190—195. o. dal

pedig a csehek javára 4 (Pozsony, Körmöcbánya, Jolsva és Ungvár) és a románok javára 7 (Kolozsvár 2, Arad, Temesvár, Borosjenő, Brassó, Marosvásárhely).

A gyengeelméjűek részére szolgáló 3 gyógypedagógiai nevelőintézet közül 2 veszett el: a borosjenői állami és a pelsői magánintézet s csak a budapesti állami intézet maradt meg. A gyenge tehetségű tankötelesek iskoláztatására szolgáló 10 állami kisegítőiskola közül viszont 4 veszett el.¹⁾

Az állami javító-nevelőintézetek közül pedig a kolozsvári és a szamosújvári került az idegen hatalom birtokába.

Kisededővónőképző-intézetünk 2 állami és 9 felekezeti volt, melyek közül 5 felekezeti intézetet veszítettünk el, míg mai területünkön csak 2 állami és 1 felekezeti működik.

Tanító- és tanítónőképző-intézetünk 92 volt (köztük 30 állami), maradt 41 (11 állami) s így veszítettünk 51-et (19 államit).

Felsőkereskedelmi fiúiskolánk 54 volt (19 állami), s 26 (13 állami) veszett el, míg 28 (6 állami) maradt. Leányok részére 20 felsőkereskedelmi iskola volt, 8 elveszett s 12 maradt. Szembetűnő itt, hogy az egész Magyarország területén működött 19 állami fiú felsőkereskedelmi iskola közül 13 veszett el, *vagyis ebből az iskola-fajtából a nemzetiségi vidékeken sokkal több volt, mint a színmagyar vidékeken.*

Iparos- és kereskedőtanonciskolánk 732 volt, 378-at veszítettünk és 354 maradt.

Iparoktatási iskolánk 53 (43 állami, 7 államilag segélyezett) volt, amely számból 32 az elszakított területre esik (23 állami).²⁾

Gazdasági akadémiánk 5 volt, nagyszerű felszerelésekkel, gyűjteményekkel és internátusokkal ellátva s ezek közül 3 (Magyaróvár [1818-ban Albert Kázmér herceg alapította], Keszthely [1797-ben alapította gr. Festetich György], Debrecen [1906]) maradt meg, míg 2, a kolozsvári és kassai elveszett. Az utóbbit a csehek, a kultúra diadalára lefokozták középfokú iskolává.

18 földművesiskolánk közül 10-et veszítettünk el (Ada, Algyógy [gr. Kuun Kocsárd-alapítványa], Csíkszereda, Szilágysom-

¹⁾ Magyarország közoktatásügye 1919—1922-ben. 27. oldal.

²⁾ „Magyarország közoktatásügye 1915—18-ban“. 1916/18. évi Statisztikai Évkönyv. Buday: i. m.

lyó, Lugos, Csák, Rimaszombat, Breznóbánya, Kisszeben, Komárom) s csak 8 maradt meg.

Ezek az iskolák is elsőrendű felszerelésűek és mind internátusokkal ellátottak voltak. Közöttük a legkiválóbb és legideálisabb a komáromi volt, amely gazdasági tanítóképzőintézettel is rendelkezett.

Elvesztettük a szabadkai tejmunkásképző-, a pozsonyi, bihardíószegi, nagyenyedi és ménési szőlészeti és borászati szakiskolákat a velük kapcsolatos internátusokkal, nívós berendezésükkel és felszerelésükkel, laboratóriumokkal és szakkönyvtárakkal s mindössze csak 3 ily iskolánk (Eger, Tarcál, Kecskemét) maradt meg. A lipótújvári, görgényszentimrei és vadászerdői erdőri és vadőri szakiskolákat ugyancsak elvesztettük.

Mind ezek az iskolák is modern felszerelésűek voltak s kiváló képzettségű tanárok vezetése alatt, országunk határain kívül is elismerést arattak.

A felsoroltakon kívül számos gazdasági szaktanfolyam is működött a régi Magyarországon, amelyeket most mind nélkülözni kénytelenek úgy az elszakított területek, mint megmaradt területünk lakói.

A szakiskolák tanárait, 1—2 kivételével, kiutasították.

Egyéb főiskoláink közül elvesztek: a kassai (1777. Mária Terézia), nagyváradi (1780. Mária Terézia), eperjesi (1861.) és mármaroszigeti (1869.) jogakadémiák, a kolozsvári kereskedelmi akadémia, a selmecbányai Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola (1763. Mária Terézia), számos teológiai főiskola, melyeknek ha egy elenyésző kis része (Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola, mármaroszigeti ref. és eperjesi ev. jogakadémiák), elmeneült személyzetével talált is otthont e csonka hazában, épületeik, gazdag felszereléseik, gyűjteményeik mégis az utódállamok birtokába jutottak s régi helyükön nem szolgálhatják a magyar kultúrát.

Már az eddig felsorolt számszerű adatok is betekintést engednek abba a vízözönbe, ami a háború elvesztése folytán ránk kényszerített békeszerződésből következőleg elárasztotta az európai színvonalon álló, jól megszervezett magyar közoktatás ügyét.

Ennek az egységes szervezetnek megbolygatása még a ki-
sebbségi szerződések lelkiismeretes és az adott szó szentségéhez

méltó megtartása mellett is mérhetetlen kárt jelentene nemcsak a magyar, de a nyugati kultúra szempontjából is!

Amíg a mai Magyarországon a nemzeti kisebbségek nyelvén tanító iskolák — mint már láttuk — zavartalanul működnek s újak és újak nyílnak, addig elszakított területeinken a magyar tanintézeteket a legválogatottabb eszközökkel akadályozzák meg működésükben.

A volt állami iskolákat a magyar egyházak igyekeznének saját erejükből pótolni, de ezeknek ezer és ezerféle összeütközésük támad a hatóságokkal s e küzdelmekben kimerülve, egyre apad a számuk.

Igen súlyos sérelem és a kultúra mély hanyatlásának a jele, főleg az első években az volt, hogy az európai képesítésű tanárok és tanítók nagy részét az utódállamok kiüldözték állásaikból és képzett tanerők hiánya miatt igen sok esetben, alacsonyabb képesítésű vagy éppen csak írni-olvasni tudó s a legjobb esetben rövid tartamú, pár hetes tanfolyamokat végzett egyénekkal helyettesítették azokat.

Az utódállamoknak érdekében volt, hogy új területeiken a magyarság számát minél kisebbnek tüntethessék fel.

Ily törekvésekben a népszámlálások segítségével arra az eredményre jutottak, — hogy hivatalos adataik szerint — az 1910. évi magyar népszámlálás eredményével szemben, a magyarság száma 744,632 fővel fogyott.

A magyar népesség e hatalmas csökkenését — annak ellenére, hogy a multban a magyarság természetes szaporodása mindig jobb volt a többi nemzetiség szaporodásánál — úgy tudták kimutatni, hogy hatalmi szóval a magyar kisebbségből kiragadtak több százezer oly polgárt, akik addig magyarnak vallották magukat.

Igy a cseh-szlovák és román impérium alá került területeken a magyar és kis részben német anyanyelvű zsidóságból a cseh-szlovák területen 155.000, a román területen 181.000, tehát összesen 336.000 főnyi zsidó-nemzetiség alakult ki.¹⁾ A románok pl. valamennyi görög katolikus vagy görögkeleti vallású magyart románának, a nagykarolyi római katolikusokat mindet

¹⁾ Magyarság 1927. évkönyve, 161—2. oldal. Áfra Nagy János: Az elszakított magyarság sorsa és térvesztése a megszállott területeken.

németnek tüntetik fel, holott az 1910. évi népszámlálás adatai szerint ez utóbbiaknak alig $\frac{1}{10}$ -e tudott németül!¹⁾

Az 1920. évi erdélyi népszámlálás alkalmával annak megakadályozására, hogy a zsidók magukat magyaroknak vallhassák, az erdélyi államtitkárság egy rendeletében egyebek között kimondotta, hogy a zsidóság a „multban hamisan s mesterségesen csak mint hitfelekezetet vétetett figyelembe“, holott a zsidók nemzeti kisebbséget alkotnak s így zsidó nemzeti-séggként kejj jelentkezniök.²⁾

Sokszor azonban az utódállamok adatai önmagukat cáfolják meg a legjobban. Hogy egy példát említsünk fel, így Kassán, 1921-ben, a csehek szerint 60% cseh-szlovákkal és 17% más nemzetiséggel szemben csak 23% volt a magyarság aránya. Ugyanakkor azonban az elemi iskolások 64%-a járt a magyar és csak 36%-a cseh-szlovák iskolába.³⁾

De nehogy azt gondoljuk, hogy a népszámlálások ily szándékos irányítása csak a hatalom átvételét közvetlenül követő időkben történt! Az 1927. évi április hóban tartott rendkívüli román népszámlálás is szintén a régi ösvényeken mozgott, azzal a nyilvánvaló törekvéssel, hogy Európa nemzeti elött statisztikailag igazolhassa, hogy a Magyarországtól elszakított területeken nincs számbavehető magyar kisebbség. Az összeíróbiztosok töltötték ki, vagy javították ki lehetőleg a számlálólapokat, hogy azok adatai összhangba kerüljenek a végeredménnyel s így külföldi részről való utánvizsgálás esetén, hibák ne legyenek megállapíthatók. A számlálóbiztosokat — érthetően — leginkább a nemzetiségre vonatkozó adatok érdekelték s e téren volt a legtöbb visszaélés tapasztalható Kolozsvárt például, sok volt az oly összeírólap, amelyben a jegyzet rovatban történő megjegyzés helyett — mint ezt az utasítás rendeli — a biztosok egyszerűen kihúzták az adatokat s önkényes megállapításokat írtak be, kihasználva azt a körülményt, hogy e lapok igen körülményes és kizárólag román nyelven feltett kérdéseket tartalmaztak, tehát sokan nem is tudták azokat személyesen kitölteni. Így például a lakosság nagy része meg sem értette azt, hogy az anyanyelv helyett az ethnológiai származás feltüntetését követelték. („Népi eredet és születés alapján való nemzetiség.“) A magyarosított, vagy idegen hangzású nevéket sok esetben egyszerűen németnek minősítették át. A színmagyar (székely) Gyergyószentmiklóson 700 családfőt büntettek meg azért, mert magyar nemzetiségűnek vallották magukat és családjukat, holott az örmény egyházhoz tartoznak. Azt, hogy már egy évszázaddal ezelőtt a papon kívül egy lélek sem tudott az ősi nyelven beszélni, egyáltalában nem vették figyelembe. Az eddig követett gyakorlatot teljes egészében fenntartva, nem engedték meg, hogy a zsidó vallású polgárok magukat magyaroknak vallhassák. Bözödújfalú székely lakosságát zsidó nemzetiségűi és néperedetűnek tették meg, mert őseik a XVI. században a szombatos felekezetre tértek át, majd pedig tényleg a zsidó vallásra tértek át. Kolozs-

¹⁾ Pesti Hírlap, 1927 IV. 10.

²⁾ Keleti Ujság 1920 XI. 29.

³⁾ Pesti Hírlap, 1927 IV. 10.

várott azoknak a zsidóvallásúaknak számlálólapjairól, akik magyar nemzetiségűeknek vallották magukat, egyszerűen törölték a biztosok a „magyar” bejegyzést. Nagyváradon nem fogadták el a zsidóság ily értelmű összeírólapjait, hanem ezek helyett új lapokat állítottak ki. A Kolozsvárott megjelenő Ujság és Ellenzék című napilapok 1927 husvétii számaikban vezércikkben foglalkoztak a legújabb román népszámlálási rendelettel s felszólították az erdélyi zsidóságot, hogy a nemzetiségi rovatba ne zsidónak, hanem magyarnak vallják magukat. Ennek következménye az lett, hogy e lapok felelős szerkesztőit a kolozsvári hadbíróóság haditörvényszék elé állította. Természetesen ezek a megállapítások csak azokra az esetekre vonatkoznak, amikor az érdekeltek *nem* románoknak vallják magukat, mert különben a népi eredetnek az egész vonalon és kivétel nélküli feszegetése esetén, ugyancsak sok, magát románnak valló polgárt kellett volna más fajhoz és nemzetiséghez tartozónak elismerni. (Például maga az uralkodócsalád is német, Avarescu miniszterelnök tatár, Bratianu volt miniszterelnök bolgár, Trancu-Jasi miniszter örmény, Ruzsinszki tábornok lengyel, a Stirbey és Cantacuzino hercegi családok görög, a Ghyka-család albán, a Catargiu-család török eredetű stb., stb.) Ezt igazolja E. Lovinescu bukaresti egyetemi tanár, aki a modern román művelődés történetéről 1924-ben kiadott nagy munkájában megállapítja, hogy „Romániának egyáltalában nincs polgársága és a városok még a volt román fejedelemségben is idegen eredetűek.¹⁾

Mirevaló tehát a sajtószabadság? Mirevalók a kisebbségi egyházakra, iskolákra egyesületekre nézve nemzetközi szerződésekben biztosított jogok, ha nem lehet szabadon megválasztani a nemzetiséget? Hol van a Párisban székelő „Emberi Jogok Ligá”-ja? És hol van a szerződésekben biztosított jogok feletti örökösre hivatott Nemzetek Szövetsége?

Ezzel szemben példaként itt csak egy jellemző adatot hozunk fel a mi „magyarosítás”-unkra és pedig Nyugatmagyarország területére nézve.

Ha Nyugatmagyarországnak 1720., illetve 1773. évi néprajzi helyzetét összehasonlítjuk az 1920. évével, úgy végeredményként azt látjuk, hogy e 200 év alatt összesen 9 község (4 német és 5 horvát) magyarosodott meg, ellenben 23 község németesedett vagy szlávósodott el (15 német, 4 horvát és 4 vend), további 11 községben pedig igen erős kisebbségi jellegét veszítette el.

Veszteségünk annál súlyosabbnak minősül, mert ezek a községek a magyar nyelvterület szélén fekszenek.

E tudományosan és megcáfolhatatlanul megállapított tények is — melyek minden egyes más magyarországi nemzetiségnél is szerepelnek — bizonyosságai annak, hogy ellenségeinknek az a vádjá, hogy nemzetiségeinket elnyomtuk, mennyire nem állja meg a helyét s hogy a magyar nép saját hazájában a később behívott vagy bevándorolt népeknek nemcsak nemzetiségük megtartását, hanem még terjeszkedését is engedte.²⁾

¹⁾ Budapesti Hírlap, 1927 V. 20.

²⁾ Nemzeti Ujság. 1928 XII. 23.

Általában a statisztikai adatok célzatos összeállítása, a nemzetiség erőszakos megállapítása, a közoktatásügynek úgyszólván kizárólagos állami jellegűvé tétele, az illetőség kérdésének felves tése, a százezrekre menő kiutasítások, az agrárreformok keresztülviteli módja,¹⁾ s ezzel kapcsolatban az iskolai vagyonok kisajátítása és a sok egyéb, más intézkedés ássa alá a magyar kultúra

Kistapolcsány. József főherceg kastélya, amelyet a csehek Masaryk köztársasági elnöknek ajándékoztak.

évszázados alapját. A következőkben néhány közelebbi adattal fogjuk bizonyítani, miként fogadták az utódállamok kulturális intézményeinket és azok vezetőit.

¹⁾ Jellemző, hogy Románia a lefoglalt magyar kisebbségi birtokokból az eredetileg báró Nopcsa-féle alsó- és felsőfarkadini birtokokat Berthelot francia tábornoknak, Csehország pedig József kir. herceg nagytapolcsányi birtokát Masaryk köztársasági elnöknek *nemzeti ajándékként* adományozták, akik azokat *el is fogadták!* (Sebess: Die neuen Agrardemokratien, 82—83. oldal.)

*

„Dicső származástok régiségével
méltán büszkélkedhettek.“

(Napoleon, 1769—1821. Kiáltványa a magyarokhoz, Schönbrunn, 1809 május 15-én.)

A cseh-szlovák impérium alá került magyar terület kulturális helyzetét *Hubrmann* cseh közoktatásügyi miniszternek az a nyilatkozata jellemzi, amelyet 1918. évi december hó 12-én a cseh nemzetgyűlés megnyitásakor tett, hogy t. i. a cseh-szlovák nemzeti állam alapja és oszlopa az egész köztársaság területén keresztülvitt egységes cseh nemzeti iskola lesz! ¹⁾

Ez volt a kiinduló pontja a csehek oktatásügyi politikájának a Magyarországtól elszakított területeken.

A tanítók, tanárok felfüggesztésével, majd kiutasításával indult meg a küzdelem, amelynek úgyszólván kizárólag politikai jellege volt, hisz tótul beszélő vagy tót születésű pedagógus elég akadt volna, csak hogy a hatalom új birtokosainak csehekre, vagy legrosszabb esetben a cseh (és nem tót!) politika feltétlen híveire volt szükségük.

Ahol csak lehtett, cseheket alkalmaztak tehát úgy, hogy egy cseh-szlovák kimutatás szerint is a Felvidéken (a Ruténföld nélkül) a cseh-szlovák iskolákban 1926-ban 24·5% cseh és 75·5% tót tanító működött.

Főcéljuk a cseh *állami* iskola lévén, a felekezeti és egyéb jellegű iskolák megszűnését mindenképen siettetik és erőszakolják, mert ott saját tanítóikat nem tudják elhelyezni, viszont a nem-állami iskolák az anyanyelv tanítására mégis csak több gondot fordítanak.

A cseh kormány a még meglevő nem-cseh állami iskolákban ellenben a cseh nyelvnek oly mértékű tanítását rendelte el — és ezt évenként több ízben ellenőrizteti is —, hogy azt a tanulók folyékonyan beszéljék. ²⁾

¹⁾ Dr. Ósz Béla: Felső-Magyarország iskolaügye a cseh megszállás alatt. 6. oldal.

²⁾ Slovensky Východ kassai félhivatalos lap 21/1921. szám.

A csehekkel Saint-Germain-ben kötött *kisebbségi* szerződés 8. és 9. cikkeiben biztosított kisebbségi iskoláztatási jogokat már a cseh alkotmánytörvény 130. és 131. §§-ai úgy forgatják ki, hogy „amennyiben az állampolgárokat az általános törvények szerint megilleti a jog...“ De sem az iskolaállítási joggal, sem az iskolán kívüli népművelés eszközeivel nem élhet a magyar kisebbség, mert a Felvidékre a vonatkozó törvények hatálya fel van függesztve! ¹⁾

A magyar kisebbség elnyomásának egyik eszközéül a statisztikát használják fel. Területi beosztásaikat és statisztikáikat úgy állítják össze, hogy a magyarság a kisebbségi iskolák felállításához törvényileg rendelt 20%-os arányt lehetőleg el ne érje, ²⁾ s így magyar egyéniségétől és magyar kultúrájától az idegennyelvű és idegen szellemű állami cseh-szlovák iskolák útján eltávolodjék.

Vegyes nyelvű vidéken így élet-halál kérdése a magyarságra nézve, hogy a 20%-ot elérje. Képzeltető tehát, mily nagy figyelmet fordítanak a nyelvhatárok iskoláira s arra, hogy a vidékek magyarsága a 20%-ot el *ne* érje. Ennek meggátlására a magyar tisztviselők és nyugdíjasok gyermekeit, a szláv nyelvű vagy ily nyelvet beszélő, szláv típusú, esetleg csak szőke vagy kékszemű, avagy tandíjmentességet igénylő tanulókat cseh-szlovákoknak minősítik a nemzetiség megállapítására rendelt bizottságok, amelyek előtt a szülők állítása figyelembe sem jön. ³⁾

Kassa, Pozsony és Ungvár kivételével megszüntették az összes városok városi jellegét — a közigazgatás egyszerűsítésének hangzatos jelszava alatt — s így a volt városok az idegen nyelvű járásokba soroltatván be, elvesztették a jogot a magyar kisebbségi nyelv használatára. Viszont a járásokban úgy szállították le a magyar kisebbség arányszámát, hogy — a célszerűség jogcímén

¹⁾ Sziklay Ferenc: Kisebbségi jogfogyatkozás Csehszlovákiában. (Magyar Szemle. 3/1927. szám.)

²⁾ Az 1920. évi 122. számú cseh-szlovák törvény kimondotta, hogy azokban a bírósági járásokban, ahol a magyarság a 20%-ot meghaladja, a magyar nyelvet a hivatalos fórumok előtt is használhatja. A 17/1926. számú végrehajtási rendelet csekély 6 évvel a törvény meghozatala után lépett életbe, ezt megelőzően azonban az 55/1926. sz. utasítással a járásbírószági területi beosztást úgy változtatták meg, hogy a magyarokat 4 (Kassa, Rimaszombat, Nyitra, Gálszécs), a németeket és ruténeket 1—1 járásban kisebbségi jogaikból kiemelték. (Áfra Nagy J. i. m. 161. oldal.)

³⁾ Magyar Kisebbség. 13/1923. szám.

— idegen nyelvű községeket soroltak be oda. Így például a kassai bírósági járáshoz — melyben az 1929. évi népszámlálás szerint 20,43% volt a magyarság aránya — 1926 őszén 28 sárosvármegyei tót helységet osztottak be, minek következtében a magyarság 20% alá esett s ennek folytán a hivatalos nyelvhasználatra jogcímét elvesztette.¹⁾

A népszámláláskor az összeíró bizottságok azonban még az előbbinél is hatásosabb eszközökkel dolgoztak.

Rábészélés, a bevallások megváltoztatása és a legkülönbözőbb kényszereszközök alkalmazása napirenden voltak. Egy kerestst, aki családjával együtt egy szót sem tud tótul vagy csehül, a légionáriusok közbejöttével való kiutasítás terhe alatt kényszerítették, hogy cseh-szlováknak vallja magát; Trencsén és Liptó vármegyékben minden tót családnevű lakost, tiltakozásuk ellenére is, szlováknak minősítettek, a magyar tisztviselőket kiutasítással fenyegették, ha nem cseh-szlováknak írják be magukat (pl. Eperjesen); egyes városok külső területeit nem is járták be s így volt lehetséges, hogy 1921-ben, a valósággal nem egyezően, Kassa, Losonc, Érsekújvár, Nyitra nem magyar többségű városoknak minősítették.²⁾

A nemzetiséget megállapító bizottságok egyikének, a kassainak, Murgaš (ezelőtt Hegedűs) Károly kassai tanár, volt az elnöke, aki 1918-ig a függetlenségi pártnak lelkes tagja és a magyar ünnepek főszónoka volt, most pedig nem átalotta a legszükségesebb magyarelles álláspontot támogatni.³⁾ (Mehalt 1925-ben, mint a kassai cseh reálgimnázium igazgatója.) Ugyanilyen gyászos szerepet játszott dr. Banczik Samu késmárki ág. ev. liceumi tanár, aki állandóan magyar ruhában, Kossuth-nyakkendővel járt, függetlenségi párti vezérszónok volt a magyar uralom idejében s az összeomlás után Pozsonyban cseh főigazgató lett. Murgaš-sal együtt szlávósította Abauj-Torna vármegyét a renegát Simeček (azelőtt Gara) János kassai tanfelügyelő. Egy Leitman nevű kassai városi tanács tag, aki azelőtt Debrecenben és Hajdúnánáson volt tanító s hazafiás munkásságáért jutalmat is kapott,

¹⁾ Sziklay Ferenc: Kisebbségi jogfogyatkozás Csehszlovákiában. (Magyar Szemle. 3/1927. szám.)

²⁾ Ludwig: i. m. 47—8. oldal.

³⁾ Dr. Benisch: Az elszakított Felvidék iskolaügye.

amidőn 1928-ban a városi tanácsban indítványt tettek, hogy a magyar feleknek beadványaira a város magyar választ adjon, felszólalásában ezeket mondta: „menjenek a magyarok az ilyen indítvánnyal Debrecenbe, de ne merészkedjenek azt Košicén előterjeszteni!“¹⁾

Ugyancsak az idézett kisebbségi szerződés 9. cikkének második bekezdése szerint az állami költségvetésbe a közvagyonból származó tételek „mértányos“ és „megfelelő“ részét kell a kisebbségeknek megkapniok. A cseh alkotmány 132. §-a már ezt úgy kerüli meg, hogy „a közigazgatás általános érvényes szabályai szerint“ kitételrel teszi lehetővé a kibúvást.

Még a cseh hivatalos statisztika szerint is a magyarság aránya 5·6% (valójában több!), tehát a művelődési célokra felvett 782,382.452 cseh koronából 43,578.702 cseh korona esnek a magyarságra. E helyett például a főiskolákra felvett 116,235.000 cseh koronából egy fillért sem kap a magyarság, mert nemhogy főiskolája, de még egyetemi tanszéke sem volt! A szakiskoláknál pedig például a magyarság 0·9%-ot kap!²⁾

A Felvidéken a hivatalos cseh statisztika szerint (1922) a magyarság számaránya 23·5%, ezzel szemben a magyar elemi iskolák száma 20%, a középiskoláké 14% és a polgári iskoláké 16% volt. 16 tanító- és tanítónőképzőintézetből csak 1 tanítónőképző maradt meg Pozsonyban, tanítóképző egy sem. 12 gazdasági iskola közül csak 1, a híres komáromi maradt magyar, de az is párhuzamos (cseh) osztályokkal. A kassai felsőipariskola szintén párhuzamos osztályú. Magyar főiskola, mint említettük, egy sincs.³⁾

Amidőn azonban ezekről a *most* meglevő magyar iskolákról veszünk tudomást, ne felejtjük el, hogy a régi magyar iskolák eredeti mivoltukban megszűntek s ezek az új magyar iskolák, új tantervükkel, új tankönyveikkel és új tanerőikkel csavarják el a magyar gyermekek fejét.

Mint már jeleztük, a Felvidék iskoláinak átvételekor új tanítókra volt szükség, miután azonban nem volt elegendő, néhány

¹⁾ Az Óslakó. 1928. XII. 30.

²⁾ Sziklay Ferenc: Kisebbségi jogfogyatkozás Csehszlovákiában. (Magyar Szemle. 3/1927. szám.)

³⁾ Magyar Kisebbség. 15—16/1923. sz. és Ludwig: i. m. 75—6. oldal.

hetes pedagógiai tanfolyamon adtak képe­­sítést a jelentkezőknek, akik között sokszor nem alkalmas személyek is akadtak. Így pl. a sárosmegyei cseh tanfelügyelő hirdetését tett közzé a lapokban, amelyben legionáriusokat keres, hogy belőlük tanítókat képeztes­sen ki.¹⁾ Stefanek Antal tanügyi előadó maga jelentette ki, hogy mily sok alkalmatlan és gyenge elem, így alkoholisták, kicsapongó emberek kerültek a Felvidékre tanítani a felsőbb hatóságok tudta nélkül. A Slovák című lap még tovább ment, amikor azt írta, hogy botrány az, hogy amikor különféle ürügyek alatt egész sereg okleveles tanerőt bocsátanak el, ugyanakkor rendőri­leg körözött egyéneket küldenek a Felvidékre. Juriga Nándor, aki tót nemzetiségi képviselő volt a magyar időkben, röviden, de ve­lősen ezeket jelentette ki: „Prágában már nincsen hordár és Brünnben már nincsen szobaleány, mert mind elmentek Szlo­venszkóra tanítónak“.²⁾ Így Nagymihályon az egyik tanítónő azelőtt artistanő, Korompán pedig az egyik kaszirnő volt.³⁾ A kö­zépiskolai tanárhiányon segítő, — a magyarok nagy részét elkergették — falusi tanítókat is neveztek ki tanárokká.⁴⁾ A Cseh-Szlovák köztársaság 1926. évkönyve szerint a Felvidéken az állami polgári iskolákban 388 okleveles és 213 oklevél nélkül levő, a nem államiakban 24 okleveles és 28 oklevél nélkül levő cseh-szlovák tanító működött.⁵⁾

A magyar tankönyvek használata elvben tilos. A még átme­netileg használt és külföldön (értsd: Magyarországon) nyomta­tott tankönyvek további használatát Markovics cseh miniszter az 1924/25. tanév elején tiltotta meg, amely rendelet kibocsátására az adott okot, hogy a Felvidék tanfelügyelői Beöthy Zsolt „Iro­dalomtörténet“-ét és Pirchala Imre „Latin nyelvtan“-át „irredenta szellemű“-nek jelentették ki!⁶⁾ Pedig ezeket a tankönyveket már évtizedek óta használták Magyarországon, amikor magyar irre­dentának híre sem volt.

¹⁾ Magyar béketárgyalások. II. kötet. 90. oldal.

²⁾ Az elszakított magyarság közoktatásügye. 190. oldal.

³⁾ Dr. Ösz Béla: i. m. 9., 42—44. oldal.

⁴⁾ Magyar béketárgyalások. II. k. 90. oldal.

⁵⁾ Az elszakított magyarság közokt. ügye 196. oldal.

⁶⁾ 8 órai újság. 1924 X. 17.

Most a csehek adnak ki az állami könyvkiadóhivatal útján magyar könyveket, persze többnyire cseh tankönyvek fordítását.

A külföldi tankönyvek régi és általunk, sajnos, kellő figyelemre nem méltatott torzításai ezekben az új tankönyvekben is élnek, sőt mindinkább felvirágznak, hisz a cseheknek új történelmet is kell most gyártaniok.

Így pl. a „Csehszlovák nemzet története“ című tankönyvében dr. Pekár József prágai egyetemi tanár (fordította dr. Orbán Gábor) Giskrát jeles, viléz katonának igyekezik feltüntetni; a Wesselényi—Zrinyi összeesküvésről azt mondja, hogy ezt egyoldalúlag Bécs ellen való magyar nemzeti felkelésnek szokták feltüntetni, holott Zrinyi Miklós, Zrinyi Péter és Frangepán Ferenc horvátok voltak; mindenütt „csehszlovák“ nemzetről beszél; a szlovákok elnyomását akarja igazolni; a világháború kezdeményezőjéül az osztrák-magyar diplomáciát jelöli meg, „amelyet a magyar befolyás irányított“. ¹⁾

A Pozsonyban megjelent Mensik—Jahelka-féle „Honismertetés“ Szent Istvánról, mint a kiváltságos kaszt megalapítójáról és ezek útján a köznépet leigázó és kiszipolyozó uralkodóról emlékezik meg, — a szepesi németeket úgy tünteti fel, mint akik a tótokkal állati módon bántak, — Kossuth Lajos turóci „csehszlovák“ nemes volt, — Jánosik pedig nemzeti hős, ²⁾ — akit a „gazdagtól rabolt, szegénynek adott“ elv alapján végzett tevékenysége folytán 1713-ban felakasztottak! ³⁾

Kálaal „Szlovenszko története“ című tankönyvében a honfoglaló magyarokat mint műveletlen, durva népet, — Kulhanek „Csehszlovák történelmé“ben mint vad és neveletlen népet jellemzi, amely idővel a cseh-szlováktól vette át a műveltséget, — bár Árpád népe a szláv lakosságot egyrészt kiirtotta, másrészt rabságba vetette!

Klima Szaniszló „A csehszlovák köztársaság honismertetése“ című tankönyvében a magyarság történelmi nagyságai közül Illésházyt, Thurzó nádort, Thököly Imre fejedelmet, Nádasdyt, Zrinyit, Frangepánt szlovák nemesekként mutatja be s ez utóbbiakról úgy nyilatkozik, mint akik a tót szabadsáért küzdöttek a Habsburgok ellen. ⁴⁾

Dr. Prazák Albertnek a cseh-szlovák középiskolák III. osztálya számára írt és a cseh közoktatásügyi minisztérium által 71096/II/1926 szám alatt jóváhagyott olvasókönyvében azt bizonyítja, hogy Kossuth Lajos, a világhírű szabadsághős a tótokat szabadság helyett akasztófára juttatta.

Állítása szemléltetésére képet is közöl, amelyen terebélyes fa ágairól három akasztott tót lóg le, felirata pedig: „Kossuth szabadságfája Szlovenszkon“.

¹⁾ Magyar Művelődés. 7—8/1926.

²⁾ Közművelődés. 5/1924. szám. 237. oldal.

³⁾ A Ceské Slovo című lap 1930 tavaszán „Szobrot Jánosiknak, a tót zsványnak“ címen közölte azt a hírt, hogy a cseh belügyminisztérium a szobor felállítására engedélyét megadta.

⁴⁾ Dr. Ósz Béla: i. m. 13. oldal.

Így tanítják a történelmet, holott Kossuth éppúgy a tót, mint a magyar jobbágyok felszabadításának volt főharcosa.¹⁾

Stanislav, Klima, Janko Olvasókönyvének (Slovenský Hrdina. Praha, A.B. C. *második* oldalán színes gúnyképen egy tanterem látható Magyarország térképével és címerével. A magyar ruhába öltöztetett tanító bottal a kezében felettet egy ijedt tót gyereket s rámutat a táblára, melyen ez a felirat olvasható: Magyarország a szabadság szigete. $2 \times 2 = 5$. A tábla alatt pedig nyitott könyvvel egy tót gyerek térdepel, nyilván büntetésből, mert ezt a leckét nem tudta!

A történelmet meghamisító izgató kép dr. Prazák Albertnek a csehszlovák középiskola III. osztálya számára írt olvasókönyvéből.

Végül a cseh pedagógiának még egy kiváló termékét említjük fel: „A mi dalaink“ c. füzetet, melyet a cseh kultuszminisztérium 1920. IX. 6. 23.703. szám alatt engedélyezett a tót iskolák számára. A füzetke általánosan ismert, két hangnemben írott tót dalokat tartalmaz. *Hulla Emil modori cseh tanár* azonban, már meg nem állhatta, hogy egy szerény dalocskát, amely arról szól, hogy „aki a tótot szereti, áldja meg az Isten“, meg ne toldjon két új versszakkal, amelyekbe lelkének őszinte vágýát öntötte.

E versszakok így szólnak: „Aki a magyart megszereti, üsse meg a mennykő“ és hasonlókat kíván a következő versszakban a németeknek is.

A térképeket illetően érdekes az 1919-ben megjelent „Képes Kalauz Szlovenszkórról“ című munka, amelyből gyors egymásutánban két kiadás jelent meg.

¹⁾ Dr. Pechány Adolf: Mit tanítsanak a Felvidéki iskolákban? 21—2. o.

Az elsőhöz csatolt térképen sem a Csallóköz, sem a szobi határ még nem szerepel s egyebekben is, a határvonal hátrább van a mainál. Ezzel ellentétben az ugyancsak 1919-ben kiadott második kiadásban — nyilván a békefeltételek kialakulásához és lehetőségeihez idomulva — már a mai határok vannak felvéve a ruthénlakta területtel együtt!

A történelmi tények megváltoztatását azonban nemcsak a könyvekben, hanem még az iskolai írófüzetekben, írkákon is láthatjuk.

Stanislav, Klima, Jankó Olvasókönyvének gúnyképe.

Így pl. egy írka címlapján magyar honvédekkel szemben harcoló tótok szerepelnek s a szövegből — amelynek címe „Tót fölkelés 1848-ban“ — megtudjuk, hogy 1848-ban a magyarok a tótok anyanyelvét el akarták venni. amire a tótok vezérei hadsereget toboroztak, amely vitézül harcolt a magyarok ellen. Ferencz József császár, akiért a tótok harcoltak, nem ismerte el azok érdemeit, mert később kiegyezett a magyarokkal, sőt megengedte nekik, hogy a tótokkal tetszésük szerint bánjanak úgy, hogy a tótok csak a „tót háború“ (?) után érték el az igazi szabadságukat, amikor a tót földet elszakították Magyarországtól és megalakult a cseh-szlovák köztársaság.

Így hamisítják meg vakmerően a történelmet a bécsi titkos levéltár azon napfényre került adataival szemben, amelyeknek tanúsága szerint 1848-ban pénzen felbérelt legfeljebb 1000 főnyi tót csapat harcolt pár hétig a magyarok ellen, míg a Felvidéket Beniczky Lajos ezredes úgyszólván tisztán tótokból

álló zászlóaljaival védte, — Guyon Richárd honvédtábornok tót csapatokkal vívta meg a híres branyiszközi ütközetet úgy, hogy a bécsi és prágai cseh diákok vezetése alatt álló kis tót csapat, Frischeisen osztrák alezredes csapataival rövid pár hetes eredménytelen szereplés után Ausztriába húzódott vissza.

Mindezek Frischeisen osztrák alezredes jelentéseiből nemrég kerültek napvilágra, aki rámutat arra, hogy a tótok nagy többsége az osztrák csapatokkal szemben határozottan ellenséges magatartást tanúsított.¹⁾

SLOVENSKÝ LITERÁRNY SOŠIT

PÍŠANKA

Cseh iskolai füzet „történelmi“ fedőlapja.

Meg kell állapítanunk, hogy az oly sokat ócsárolt magyar uralom alatt ilyen, de még csak megközelítő iskolai kiadvány is, mely valótlan adatokkal és lázító képekkel sértette volna az ország nemzeti kisebbségeihez tartozó tanuló ifjúság lelkületét, sohasem jelent meg.

Az ilyen szellemű füzetek használatára most a magyar gyermekeket kötelezik és kényszerítik, kik tehát így saját fajuk és nemzetük lebecsmérelése árán, önérzetük megsértésével juthatnak csak a kultúrához.

¹⁾ Steier Lajos: Beniczky Lajos kormánybiztos és ezredes visszaemlékezései.

A prágai kormány iskolapolitikájának legfőbb célja az új állam 9 milliónyi nemzeti kisebbségének minél gyorsabb elnemzetlenítése és elcsehesítése lévén, ehhez Stefanek Antal csehbarát tót tanárt, a Slovensky Dennik volt szerkesztőjét és a Huszadik Század című budapesti radikális folyóirat munkatársát — a magyarságnak és az egyháznak konok ellenségét, dr. Seton Watsonnak (Scotus Viator), a magyarság rosszindulatú és végzetes szellemének pedig legodaadóbb informátorát, mint a szlovenszkói minisztérium tanügyi tanácsosát vette igénybe.

Hiába ígérgette Masaryk elnök, hogy a régi magyar uralomról igazságosan fog megtörténni az átmenet az új uralomra s hogy a legjobban látogatott iskolák megmaradhatnak, — a csehek mégis, már pár héttel bevonulásuk után, a *tanév közben* bezáraták a legtöbb magyar iskolát és a tanulók ezreit szélnek eresztették, holott még a románok és szerbek is legalább az iskolai évet be hagyták fejezni. De azért „Az új Európa“ című munkájában Masaryk mégis ezeket mondja: „Vegyes lakosságú államban teméntelen energiapazarlással és az erkölcsi színvonal süllyedésével jár az elnyomás. Az elnyomásban bűnös nép az erőszak alkalmazásával saját érdekei ellen vét.“¹⁾ Majd: „A modern humanizmus eszméje elismeri a gyöngébb jogát!“²⁾

Azonban, hogy a magyarság Csehországban a többi nemzetiségnél is hátrányosabb helyzetben van s csak *harmadrendű* tényező, arra a számtalan sok eset közül arra hivatkozunk, hogy amíg a Csehország északi részében lévő német kisebbségeknél a német iskolák német nemzetiségű tanfelügyelet alatt állanak, addig a Felvidéken magyar tanfelügyelet nincsen, hanem még a színmagyar vidékeken is cseh, vagy a legjobb esetben tót tanfelügyelők működnek.³⁾

Vagy nem harmadrendű beszámítást jelent az, hogy amikor Masaryk elnök — ki oly sokszor hivatkozik az egyenlőségre — 1921-ben egy kulturális alapot létesített, amelyből az ország összes nemzetiségei 100 millió koronában részesültek, akkor abból a magyarok egy árva fillért sem kaptak?⁴⁾

¹⁾ Sir Robert Donald: The Tragedy of Trianon. 25. oldal.

²⁾ Masaryk: Das neue Europa. 46. és 50. oldal.

³⁾ Ludwig: i. m.. 73. oldal.

⁴⁾ Ludwig: i. m. 95. oldal.

A diáksegélyezés terén is ugyanez a helyzet. Amikor az orosz és más emigráns tanulók felségítésére milliókat áldoznak, — a magyar diákok támogatására filléreket sem adnak s azok csak könyöradományokból tarthatják fenn magukat és szervezeteiket.

A régi Magyarország idejében a Felvidéken 2220 magyar tannyelvű elemi iskola volt. Az új uralom kezdetén 760 volt, ma már csak 728 működik. A most Russzinszónak nevezett területen 245 magyar tannyelvű iskola működött, ma 125 áll már csak fenn! ¹⁾

Egyébként tájékozással szolgáljon az 1927. évi állapotok tekintetében a következő kimutatás:

Iskola fajta	I. Szlovenszkói			II. Ruszinszkói		
	magyar iskolák					
	1918	1927	Veszteség	1918	1927	Veszteség
Elemi	2.220	746	1.477	245	125	120
Polgári	95	20	75	8	—	7
Középiskola	44	7	37	4	1	3
Tanítóképző	14	2	12	2	—	2
Szakiskolák	23	3	20	1	—	1
Gyógypedagógia	7	1	6	1	—	1
Egyetem	1	—	1	—	—	—
Jogakadémia	2	—	2	—	—	—
Erdészeti akadémia	1	—	1	—	—	—
Gazdasági akadémia	1	—	1	—	—	—
Összesen	2.408	779	1.632	261	126	135

Még a tiszta magyar vidékeken sincsenek a magyar elemi iskolák biztosítva, mert különböző címeken és célokra igyekeztek ezeknek épületeit igénybevenni, s így működésüket megakadályozni.

A magyar iskolák feltűnő nagy számának megszüntetésével kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy állami iskolát csak ott állított fel Magyarország — feltéve, hogy pénzbeli fedezet a költségvetésben rendelkezésre állott —, ahol ezt a lakosság kérte és a vármegyei közgyűlés ehhez hozzájárult. A felekezeti iskolák-

¹⁾ Prágai Magyar Hírlap. 1927. IX. 14. és XI. 30.

nál — és ezek a Felvidéken az iskolák 78%-át alkották — az iskolafenntartók állapították meg 1907-ben a tanítási nyelvet, s ha *akkor* a felekezetek a magyar tannyelvet választották,¹⁾ lehetetlen, hogy *most* önkaratukból úgy döntöttek volna, hogy 2510 magyar iskola átalakíttassék, 600 magyar iskola pedig teljesen megszűnjék.²⁾

A Felvidék megszállása után az óvodákat feleslegesnek minősítették és azokat beszüntették. Így a pelsőci óvodát is becsukták. A lakosság ezen intézkedés megváltoztatása végett a tanügyi hatósághoz fordult, ahonnan azt a választ kapta, hogy a pelsőci 40 tót tanköteles elhelyezésére szolgáló iskola céljaira kell az óvodaépület. Miután pedig Pelsőcnek lakosságából 33 volt a tót, teljesen megmagyarázhatatlan, hogy lehet összesen 33 tót lakosból 40 tót tankötelest kimutatni! Még az is lehetetlen, hogy az esetleg ott elhelyezett cseh tisztviselők gyermekei adják a tót tanköteleseket, mert egy ilyen kis községben minden valószínűség az ellen szól, hogy oly sok tisztviselő álljon ott alkalmazásban. A nyilvánvaló cél tehát: a magyar óvoda megszüntetése és a magyar tanulóknak tót iskolába való kényszerítése.

Kassán, a legnagyobb felvidéki magyar városban, 1923-ban 3500 magyar tanuló részére csak 1 magyar elemi iskola volt 18 tanteremmel, míg a 800 tót tanulónak — már láttuk, hogy ezek egy részét is miként minősítik tótoknak! — 3 iskolájuk volt 60 tanteremmel. Így marad azután a magyar tanulók igen tekintélyes száma iskola nélkül.

Dévényen, ahol a lakosság 63%-a német, és csak 6 tótul beszélő tanuló volt, tót iskolát nyitottak, Somorján, hol 92% a magyarság, a magyar evangélikus elemi iskolát 1921 október 12-én bezárták.

A magyar iskolák bezárását sokszor a tót lakosság sem kívánja. Így Elecskén, ahol 85% a tótság, beszüntették a magyar iskolát, mire a tót szülők kérték a tanítót, hogy külön díjazás ellenében magánúton tanítsa magyarul gyermekeiket.

Aranyosmaróton, melynek 66% magyar és 29% tót lakosa

¹⁾ 4280 iskola közül a magyar tannyelvet kívánta 3870, a tótot 344, a németet 22 és a rutént 44.

²⁾ Dr. Ósz Béla: i. m. 34. oldal.

van, cseh a tanítás nyelve. Ugyancsak tót és cseh iskolákat állítottak fel a magyar többségű Jolsván, Hernádcsányon, Hernádsadányon, Buzitán, Alsóláncon, Enyickén, Kisszaláncon, Garbóc-bogdányon, Bélyen, Ungváron, Makkosjánoson, Felsőremetén, Makrancon, Csécsen, stb., stb.

Abaujnádasdon, ahol a lakosság 40%-a magyar és 56%-a tót, cseh tanítót akartak megválasztani, aminek a tótok ellen szegültek. Erre az 1920/21. tanévben nem volt tanítás.¹⁾

A magyar uralom alatt a Felvidéken 114 polgári iskola volt, 11.431 magyar és 5879 nem-magyar tanulóval. 1926-ban így alakult a polgári iskolák száma: 96 cseh-szlovák, 3 német, 1 rutén és csak 16 maradt magyar.

A legradikálisabban a közép- és főiskolákkal szemben jártak el.

Azelőtt 43 középiskola működött 10.112 magyar és 2590 nem-magyar tanulóval. 1927-ben 45 volt, de csak 2 kizárólagosan magyar tannyelvű: Komáromban és Ipolyságon, míg magyarul is 10 középiskolában tanítanak (Beregszász, Érsekújvár, Kassa, Losonc, Pozsony, Rimaszombat, stb.). E mellett a középiskolai magyar tanárképzés lehetetlen helyzetbe került, mert a magyar tanárjelöltek is csak a pozsonyi cseh-szlovák egyetemen képezthetik magukat.

A felekezeti iskolákat elsősorban is nacionalizálták, hogy így pusztítsák ki belőlük a magyar szellemet és a magyar vezetést. Az evangélikusokkal mérsékeltbben bántak; pár magyar iskolát is meghagytak részükre (Pozsony, Rimaszombat), de párhuzamos (német vagy tót) osztályokkal, míg a többi tóttá tették (Eperjes, Igló). A katolikusokkal már nem bántak ily kesztyűs kézzel. Egyes városokból (pl. Eperjes) a magyarul tanító szerzetesnővéreket kiutasították. Az összes szerzetes gimnáziumokat (pl. az 1710-ben alapított nyitrai, az 1642 óta fennálló podolini, az 1739-ben alapított kisszebeni, a 120 éves lévai, az 1657. évi alapítású kassai, a 300 éves rozsnyói, az 1776 óta fennálló trencsényi, az 1727 óta működő rózsahegyí stb.) lefoglalták s államivá tették, vagy más célra rendelték. Így a rozsnyói premontreirendi főgim-

¹⁾ Dr. Ósz Béla: i. m. 32—35. oldal.

náziumból kaszárnyát csináltak.¹⁾ Kivétel csak a komáromi szent-benedekrendi főgimnázium, melyet meghagytak és a rendnek az iskola fenntartására szolgáló egy 1700 és egy 1800 kat. holdas birtokát elvették; később tárgyalások indultak meg a birtokok visszaadására azzal a feltétellel, hogy a magyarországi rendtartománytól elszakadnak.

A katolikusok erre Pozsonyban, Léván, Kassán új intézeteket akartak alapítani, mire válaszul a tanulókat katonasággal szóratták szét.

A középiskolák igazgatói és tanárai főleg csehek, vagy csehbarát tótok lettek, kiknek főfeladatuk magyar kartársaik ellen kémkedni és izgatni, hogy pedig a magyar tanárok függő viszonyban maradjanak, ezekkel csak évről évre kötnek szerződést.²⁾ Ennek hatásául kell betudnunk, hogy míg a Felvidék középiskoláiban a tanulók közül az 1924/25. tanévben 30—56% bukott el, addig a csehországi középiskolákban a bukások csak 15—20%-ot tettek ki!

A Felvidéken 1918 előtt 6 felsőbb leányiskola volt, amelyeket a csehek megszüntettek s azokat cseh- és tótnyelvű polgári iskolákkal helyettesítettek. Kassán, ahol 357 növendék közül csak 3 nem-magyar növendék volt, a cseh tannyelvet vezették be.

A legjobban szorongatott középiskolák közül a besztercebányai katolikus főgimnáziumot 1920. évi január hó 27-én Stefanek Antal tanügyi tanácsos bezáratta és tót gimnáziummá alakította át, amely február 12-én nyílt meg 13 cseh tanerővel és 317 beiratkozott tanulóval, akik közül csak 90 volt tót nemzetiségű. A tanítás eredményét féltő tanároknak ebből az alkalomból adta Stefanek klasszikus és jellemző válaszát, amely szerint *nem az a fontos, hogy a tanulók a tananyagban haladjanak, hanem teljesen elegendő, ha a nyelvben előmenetelt tanúsítanak.*³⁾

A kassai reálgimnázium párhuzamos osztályaiból a magyar osztályok tanulóinak 90%-a *kassai*, míg a *cseh-szlovák* osztályok tanulóinak 90%-a *vidéki*, idegen származású volt s ez utóbbiaknak 2 internátus állt rendelkezésre az 1922/23. tanévben. Igazság

¹⁾ Sziklay Ferenc: Kisebbségi jogfogyatkozás Csehszlovákiában. (Magyar Szemle. 3/1927. szám.)

²⁾ Ludwig: i. m. 71—87. oldal.

³⁾ Magyar béketárgyalások. II. kötet 90. oldal.

és méltányosság szerint, tehát a kassaiak (túlnyomórészt magyarok) igényelhetnék volna, hogy a késői hazamenetel elkerülése végett *délelőtt* nyerjék az oktatást s *délután* az internátusban lakók kerüljenek sorra. E helyett *délelőtt* a cseh-szlovák s utánuk este 8-ig a magyar osztályok tanítása folyt — ami szintén bizonyítéka a harmadrendű állampolgári mivoltnak. Mikor a magyarok ez ellen az állapot ellen zúgolódní kezdtek s legalább is felváltva való oktatást kívánták, a félhivatalos Slovensky Východ egyik 1923. évi számában „ármánynak és merénylet“-nek minősítette ezt az óhajt, azt a reményét fejezte ki, hogy ezt a „sovniszta provokáció“-t nem fogják meghallgatni.¹⁾

A rozsnyói állami reálgimnáziumban 1924. évi május hó 28-án — tehát közvetlenül az érettségi vizsgák előtt — közölték, hogy csak az a tanuló kerül vizsgáztatásra, akinek az apja már megszerezte az állampolgárságot. Vagyis akinek a csehek nem hajlandók illetőséget adni, annak gyermeke el lenne zárva a tanulás lehetőségétől.

Ez az intézkedés a szlovenszkói minisztérium Z. 35.121/1—1924. számú rendeletén alapszik, amely szerint a középiskolai beiratásoknál az illetőségi bizonyítványt fel kell mutatni. Miután a Felvidéken éppen az illetőség terén okozzák a csehek a legnagyobb zavarokat és tízezrével veszítik el az őslakók illetőségüket, amit egyébként a hatóságok utólag is elvehetnek (hisz ez alapon még 1926-ban is történtek kiutasítások), a beiratások idején az illetőségi kérdésnek ily erőszakos felvetése azt jelenti, hogy pár nap alatt még annak sem lehet az illetőségi bizonyítványt megszereznie, akinek ezt megtagadni nem tudnák, de még lehetlenebb helyzetbe kerülnek azok a magyarok, akiknek illetősége még nincs rendezve, pedig ezeknek száma a Felvidéken 1924-ben állítólag egy-kétszázezerre rúgott.²⁾

Az érsekújvári volt községi kath. gimnázium 16 tanárából 12-öt, akik közül ketten már 38 éve működtek ott, a szlovenszkói minisztérium 1924-ben elbocsátásra ítélte, mert nem volt rendben az állampolgárságuk. Az intézkedés magyarázata, hogy ez volt

¹⁾ Magyar Kisebbség 23/1925. szám.

²⁾ Magyarország, 1924. VI. 4. és VII. 8.

az előkészítése a párhuzamos cseh-szlovák osztályok felállításának.¹⁾

Igen jellemző a homonnai Drugeth János gróf által 1646-ban alapított ungvári királyi katolikus főgimnázium története, amely Ungvárnak a csehek által 1919 január hó 12-én történt megszállásával kezdődik. Január 16-án az iskolaépületet katonai célokra lefoglalták s a 700 tanulót hazakergették. 1919/20-ban az iskola csak állandó megszakításokkal tudta működését folytatni. Még 1920-ban orosz tannyelvű iskolává minősítették át, magyar párhuzamos osztályokkal. Ez utóbbiak azonban már az 1921/22. tanévtől kezdve, egy 1921 július 8-án kelt rendelettel fokozatos megszüntetésre ítéltettek. Ily körülmények között a magyarság magánjellegű gimnázium felállítását kezdte szorgalmazni a cseh-szlovák alkotmány 130. §-a értelmében. Az évenként megismételt kérelmeket a csehek öt évig válaszolatlanul hagyták, míg végre 1926-ban a kárpátalji kormányzóság 17.454—1926. szám alatt egyrészt szanálási szempontból, másrészt helyiség hiánya miatt, a párhuzamos osztályok, valamint a magángimnázium felállítása iránti kérelmet elutasította. Most a magyarság oly megállapodást létesített a russzinszkoói kormányzósággal, hogy a magyar magángimnáziumot mégis felállíthatja és pedig új épület emeléséig a római katolikus egyházközség egyik iskolaépületében. Alig fejeződtek be a kijelölt iskolaépület átalakítási munkálatai, a hatóság az épületet lefoglalta az orosz polgári iskola céljaira, majd néhány nap múlva közölte, hogy a magyar gimnázium létesítését nem engedélyezte. Az erre keletkezett nagy felzúdulás láttára azután megengedték, hogy a magyarság költségén átalakított épületben elhelyezett orosz polgári iskolában magyar párhuzamos osztályok legyenek felállíthatók.

Fentiekben tájékozással igen épületes példáját mutattuk be a magyar középiskolákkal szemben elkövetett cseh bánásmódnak egy oly magyar városban, amelynek még cseh hivatalos statisztikai adatok (1921) szerint is 39%-nyi a magyar lakossága.

Állítólag 1924-ben még azt is megtették a cseh tanügyi hatóságok, hogy leszavaztatták az ungvári orosz gimnázium tanulóit arra, hogy akarnak-e magyar gimnáziumba járni. A felelet

¹⁾ Szózat, 1924 VI. 8.

— nagyrészt félve a következményektől — természetesen *nem* volt s így hivatalosan megállapították, hogy ott magyar középiskolára szükség nincsen.

A tanítóképzőintézetekre nézve már említettük, hogy a Felvidéken volt 11 férfi és 6 női magyar tanítóképzőt megszüntették s csak 1 róm. kat. felekezeti (pozsonyi Orsolya-rendi) tanítónőképző maradhatott meg ideiglenesen. Azzal szemben, hogy magyar tanítóképzőintézetet felállítani nem lehet, de az új magyar tanítói okleveleket sem ismerik el és nem nosztrifikálják, elképzelhetjük, hogy tanítói utánpótlás hiányában mily sors fog várni a felvidéki magyar iskolákra, ha időközben méltányosabb intézkedés nem történik. Mert, hogy a magyar iskolákban állásvállalásra felhívott s alig pár magyar szót beszélő tót, vagy még inkább cseh tanítók a magyar tanításban eredményt nem érnek el, azt bizonyítani nem szükséges. A cseh-tót arányra nézve egyébként jellemző az az adat, hogy 1923-ban a Felvidéken 78 állami tanítóképzőintézeti tanár között *csak* 11 tót volt.

Végre 1927-ben sikerült a magyarságnak annyit kivívni, hogy a pozsonyi cseh-szlovák tanítóképző akadémián magyar párhuzamos osztályt létesítettek. De még itt is az első alkalommal 120 jelentkező közül 40-et vettek csak fel. Jellemző, hogy ennek a párhuzamos osztálynak fenntartására az 1928. évi cseh költségvetésben 16,090 cseh-korona szerepel akkor, amikor az egész államban 21.293,670 csehkoronát fordítanak a tanítóképzőkre, már pedig ebből a magyar tanítóképzést aránylagosan 1.186,057 cs.-korona illetné meg!

A 10 kereskedelmi iskolát és számos kereskedelmi és egyéb szaktanfolyamot cseh tannyelvűvé tették, Pozsonyban hagytak meg 1 párhuzamos tannyelvű iskolát.

Ipari szakiskoláink közül az európai hírű kassai felsőipariskolát csehé tették, de magyar osztályokat is hagytak benne. A 12 ipari szakiskolát és 28 szaktanfolyamot nagyrészt megszüntették.¹⁾

A szakoktatásra egyébként az egész köztársaság területén 118.364,989 cs.-koronát fordított az 1928. évi költségvetés, amiből a magyarság számarányát tekintve — a magyar szakoktatás-

¹⁾ Dr. Ósz Béla: i. m.

nak 6.604,070 cs.-koronát kellet volna kapnia. E helyett mindössze 960,350 cs.-koronát kaptak. Ezekből már tisztán láthatjuk gyakorlati érvényesülését a cseh kultúrpolitika azon sarkalatos elvének, amelyet Sedlaček miniszteri tanácsos fejtett ki egy pozsonyi küldöttségnek, amely magyar iskolákat kért, amidőn ezeket felelte: „A magyar kultúrának előmozdítása nem áll a mi érdekében“.¹⁾

A nagymultú eperjesi és kassai jogakadémiákat — ez utóbbit a pozsonyi jogi fakultásnál követett eljárás mintájára — szintén megszüntették.²⁾ A kassai gazdasági akadémiát pedig középfokú gazdasági iskolává fokozták le.

Magyarország egyik legrégebb és nagyhírű műszaki főiskolája, a selmechányai „Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola“ is az összeomlás után cseh kézre került.

Az Európában létesített mérnökképző iskolák között a második volt és Mária Terézia magyar királynő 1763-ban állította fel Selmechányán.³⁾ A bányamérnöki *elméleti* oktatás egyébként ezzel az iskolával kezdődött meg az egész kultúrvilágon!

Az iskola az első 45 évben csak bányászati irányú volt, bár erdészeti tárgyakat is adtak elő. 1770-ben a főiskola az „akadémia“ címet kapta. 1809-ben létesült az erdészeti tanintézet, amely azután 1838-ban egyesült a bányászati akadémiával „Bánya- és Erdőakadémia“ néven. A főiskolának 1904-ben állapították meg az új szervezetét, amelynek 1. bányamérnöki, 2. kohómérnöki és 3. erdőmérnöki fakultásai voltak.

A cseh megszálláskor a főiskola személyzete és egész hallgatósága menekülni volt kénytelen (1919 áprilisban), otthagya régi épületeit, felszereléseit, gyűjteményeit.⁴⁾

„A Selmechányán másfélszázadon át céltudatos és szakértő gonddal összehalmozott teljes gyűjteményeken, műszertárakon és 38,324 kötetből álló könyvtáron kívül a vaskohászati kísérleti ügyet egy többszázezer pengő értékű kísérleti laboratórium; az

¹⁾ Steier: i. m. 304. oldal.

²⁾ Ludwig: i. m. 88—90. oldal.

³⁾ Az első hasonló intézetet — „École de ponts et chaussées“ — 1747-ben Franciaország létesítette. Magyarországon egyébként előzetesen bányászati szakoktatással 1735-től Selmechányán, 1747-től pedig Szomolnokon és a Bánságban találkozunk.

⁴⁾ A főiskola Sopronban szervezetelt meg újra 1919-ben.

érc- és szénelőkészítés tudományos kérdéseinek megoldását hasonlókép egy külön e célra létesített telep szolgálta; a műszerek és egyéb felszerelés egy jó részét saját vas-, fém- és faipari műhelyekben állították elő; volt házilag kezelt, 60 lóerős Diesel-motorral, generátorral és akkumulátorteleppel egybekapcsolt külön elektromos központ is; tanulmányi célokra 476·65 kat. hold erdeje, 12,000 hold vadászterülete, üvegháza és méhessel kapcsolatos két botanikuskertje, 8 nagyobb halastava, 1 kisebb pisztrángtava, 26·9 kat. hold erdészeti kísérleti területe, modernül berendezett cél- és gömblövőháza és mindezek a megfelelő számú üzemi és lakásépületekkel felszerelve állottak rendelkezésre.¹⁾

A pozsonyi magyar királyi Erzsébet-Tudományegyetem cseh egyetemévé lett.

Az egyetem sorsára nézve 1919 január 10-én megegyezés jött létre Zoch Sámuel zsupán és az egyetemi tanács között, amelynek január 20-án írásbafoglalt rendelkezései szerint a csehszlovák állam tulajdonába átment egyetemen a tanév az eddigi rendszabályok értelmében fog befejeztetni.

A hónap közepe táján az egyetem rektora meghívást kapott a zsupántól egy értekezletre, amelynek célja a szlovák kormányának Pozsonyban, február 4-én leendő fogadtatásának megállapítása volt.

Az értekezlet tervezete szerint a rektornak kellett volna vezetnie az egyetem tanári kara és a pozsonyi közoktatásügyi intézmények üdvözlő küldöttségét. Január 21-én a rektor értesítette a zsupánt, hogy az egyetemi tanács határozata értelmében a fogadtatáson nem vesz részt, mert az, elemi hazafias érzésük ellen lenne.

Erre a zsupán január 28-án további intézkedésig az egyetemet bezáratta, az egyetemi tanács működését eltiltotta, a tanárokat rendőri felügyelet alá helyezte s őket a jövőre nézve csak magánegyénekeknek jelentette ki.²⁾

1919 tavaszán Pozsony városának és az egyetem tanácsának küldöttsége előtt Masaryk elnök azután kifejezett ígéretet tett,

¹⁾ Mihalovits János: A bányamérnöki és erdőmérnöki főiskola. (A magyar tudománypolitika alapvetése. 266—273. oldal.)

²⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet. 348—51. oldal.

hogy azt bezárni nem fogják és az uralomváltozás következtében szükséges fokozatos átmenetre 5—8 évet fognak engedélyezni.

Az ígéret ellenére, pár hét múlva oly törvényt hoztak, amely felállítja Pozsonyban a cseh egyetemet, hogy így a gazdag és teljesen modern felszerelés, valamint az egyetem célját szolgáló kb. 280 kat. holdnyi földterület gazdát cserélhessen!

A magyar orvosi és filozófiai fakultások 1919. évi szeptembertől szűntek meg, míg a jogi kart 3 évre meghagyták, hogy a hallgatók megkezdett tanulmányaikat befejezhessék.

Ez a határidő — amely a Habrmann cseh közoktatásügyi miniszterrel kötött *írásos* megállapodás eredménye volt — csak 1922. évi július hóban járt volna le, mégis 1921. évi augusztus hó 20-án rendelet jelent meg, amely a megállapodás ellenére, a jogi fakultást megszüntette.

Ezt az eljárást betetézte még az, hogy az egyetem minden ingóságát, bútorait, alapítványait — ez utóbbiak közül azokat is, amelyekre nézve az alapítók úgy rendelkeztek, hogyha a pozsonyi egyetem *magyar* jellegét elvesztené, úgy alapítványaik más magyar egyetemeket illetnek meg — lefoglalták és elvették.

Bár Pozsony 70,000 lakosa között a megszállás előtt összesen csak 5 cseh volt, mégis az egyetem orvosi karán a cseh nyelvet tették a tanítás nyelvévé. Ennek következménye az volt, hogy az 1919-ben beiratkozott 600 hallgató elszéledt és az új cseh egyetem hallgatók nélkül maradt.

Erre hatalmas propaganda indult meg az egyetem benépesítésére s a beiratkozó cseh és tót hallgatóknak tandíjmentességet, havi 200 csehkورونا költségmegtérítést és egyéb könnyítéseket ígértek.

Az eredmény 55 tót, 33 cseh, valamint 189 szegénysorsú magyar és német hallgatónak beiratkozása volt, mely utóbbiak a prágai német vagy külföldi egyetemeken való tanulásra anyagi eszközökkel nem rendelkeztek.¹⁾

Miután a prágai német egyetemre elsősorban csak cseh-német és sziléziai hallgatók vehetők fel, így sok felvidéki egyetemi hallgató Magyarországra jött tanulni. Ez ellen is sietve történt in-

¹⁾ Ludwig: i. m. 88—90. oldal.

tézkedés, amennyiben a cseh belügyminiszter 1921. évi július hó 22-én 13,608/1921. számú rendeletével megtiltotta, hogy a magyarországi egyetemekre utazó hallgatóknak útlevelet adjanak,¹⁾ a cseh kormány pedig a román példát követve, eltiltotta a szegedi és pécsi egyetemeken szerzett oklevelek honosítását, a többi egyetem és főiskola okleveleit pedig csak nehéz vizsgák letétele után fogadják el.

1921 októberében megnyílt a pozsonyi új jogi fakultás is, de legalább kezdetben, igen gyér számban jelentkeztek a hallgatók.

A háromfakultásos egyetem, — melyet Comeniusról neveztek el — cseh jellegét az adta meg, hogy 25 tanára között csak 4 tót volt,²⁾ míg ma már, 1 kivételével, mind cseh.³⁾

A cseh kultúrfelfogást jellemzi egyébként, hogy Micsura felvidéki miniszter úgy nyilatkozott, hogy „ha a magyarok más egyetemet akarnak, csak egy újat kell létesíteniök — saját költségükön“.⁴⁾

Egyébként jellemző, hogy amíg Csehországban 4 tudományegyetem, 4 műegyetem és számos más főiskola van, az 1.100.000 főnyi magyarságnak 1928-ban még egy magyar irodalmi és nyelvészeti főiskolai tanszéke sem volt. Az 1928. évi cseh költségvetés pedig egyetemi és főiskolai oktatásra 140.387,000 csehkoronát vett fel, amiből a Szlovenszkóra és Russzinszkóra 9.640,901 csehkورونا esik. A magyar egyetemi és főiskolai oktatásra a magyarság számarányának megfelelően 7.819,577 csehkoronát kellene juttatni, a valóságban azonban egy fillért sem kapnak.

A világháború előtt a csehek azzal vádolták a magyarokat, hogy a testvér tót nemzet nyelvét, kultúráját nyomják el. A világháború alatt a csehek többek között a tótok nemzeti felszabadítását és szabad fejlődésének előmozdítását is zászlójukra írták, de most minden tekintet nélkül erre a testvériségre, csehesíteni igyekeznek mindent. Eljárásuk még a magyarok évtizedes ellen-

¹⁾ Dr. Ósz Béla: i. m. 71. oldal.

²⁾ Ludwig: i. m. 88—90. oldal.

³⁾ Hlinka a Szlovákban 1927 május havában írt cikkében mint nagy sérelmet emelte ki, hogy a pozsonyi tót egyetem tanárai csehek.

⁴⁾ Ludwig: i. m. 76. oldal.

feleit (Hlinka, Juriga stb.) is évek hosszú során át tartó nyílt és elkeseredett ellenállásba vitte.¹⁾

Különösen a nyelvkérdésben éleződött ki a két nép között az ellentét, miután a tótok tiltakoztak a „cseh-szlovák“ nyelv ellen.

Bármennyire is igyekeznek politikai okokból a cseh-tót megegyezésre, ami 1926 végén nagynehezen sikerült is, ez állandó és szívből eredő nem lehet, hisz sem történelmi vagy politikai, sem gazdasági vagy kulturális kapcsolatok a két nép között a multban — félig-meddig is jelentős mértékben — nem voltak, s ha nyelvileg mindkét nép a szlávokhoz is tartozik, lelkileg és életfel-fogásban teljesen különböznek.

A tót nép hangulata, a krakói tót emigránsok panasza mutatják, hogy becsülték meg és érvényesítették a cseh „testvérek“ a Pittsburgban részükre biztosított jogokat.

Ugyanis 1918. évi május hó 30-án *Pittsburgban* (és ezt megelőzőleg 1915. évi október hó 27-én *Clevelandban*) a cseh emigránsok és a külföldön (főleg Amerikában) élő pánszláv tót-izgatók egyezményt kötöttek, amelyben a cseh és tót nemzetek egyesülését mondták ki.²⁾ E szerint a két nemzet *teljesen egyenjogú* lesz s a tótok autonóm parlamentet, tót közigazgatást, tót tanítási, tót igazságszolgáltatási nyelvet biztosítottak maguknak.³⁾

Hogy ezt a híres pittsburghi szerződést, illetve ha ez nem valódi, úgy az ebben foglalt és szélteben hirdetett elveket mily lelkiismeretesen tartják be a csehek, annak bizonyításául csak arra mutatunk rá, hogy a tót pártok egymásután tiltakoztak a cseh elnyomás ellen, tiltakoztak a cseh nyelv és irodalom tanítása ellen, követelik a cseh tankönyvek kiküszöbölését, a tót közigazgatási nyelv bevezetését, de mindeddig ezek az óhajok, kívánságok, követelések zárt ajtókra találtak.

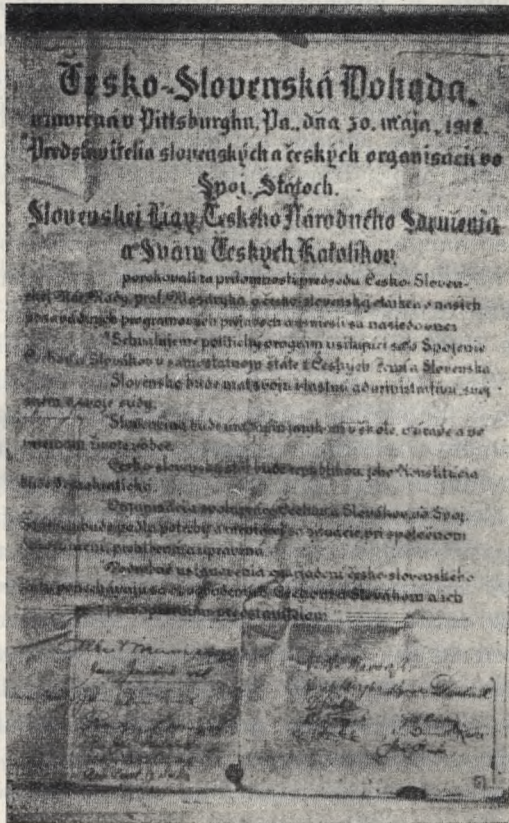
A krakói tót nemzeti tanács az 1922. évben Brüsszelben, a

¹⁾ Hlinka: „Les tchèques sont bien plus dangereux que les magyars“. (Aide Mémoire sur la Question Slovaque.)

²⁾ Dr. Adolphe Pechány: La question Tchécoslavaque. 13—14. oldal.

³⁾ Masaryk cseh köztársasági elnök 1929. évi október hó 12-én Hlinka Andrásához intézett levelében ezt az okmányt hamisítványnak jelentette ki. (Nagymagyarország. 1930. április 1.)

Népszövetségi Társaságok Uniója által tartott közgyűlésen benyújtott emlékiratában megállapítja, hogy *van tótkérdés*, amelyet a csehek idéztek elő azzal, hogy nem tartják meg a tótokkal szemben vállalt kötelezettségeiket. A tót hazafiakat és vezéreket sem-

Az állítólagos pittsburghi szerződés.

mibe sem veszik, sőt üldözik. Így Hlinka rózsahegy-i plébánost (a tót néppárt vezérét), aki a békekonferenciához beadott emlékiratában a tótok jogait követelte, annak idején fogságba vetették, Juriga Nándor plébánost százszor csunyábban üldözik — úgymond az emlékirat — mint a magyar uralom alatt (?). Végül hangoz-

tatja az emlékirat, — hogy a tótok *nem* csehek s azokkal semmiféle közösséget nem kívánnak.¹⁾

És amint nem tartják be a csehek a pittsburghi elveket, úgy nem hajtják végre a ruténföld autonómiájára nemzetközi szerződésben megállapított feltételeket sem.

Rákóczi népe, a rutének kényre-kedvre vannak kiszolgáltatva a cseh önkénynek, mert nincs, aki a nemzetközi szerződések nemcsak betűinek, hanem szellemének is érvényt szerezni akarna.

A Tatra csúcsain pedig megörökíthetik majd a tótok, hogy „itt élt egy nép szolgaságban századokon át, meghalt szabadságban egy emberöltő alatt“.

★

„Hadi erényeinél, nyelvének befolyásánál fogva, valamint intézményeit és erkölcsseit tekintve is, a magyar állam területén a magyar faj a legkiválóbb.“

(Reclus. 1837—1905.)

Románia, Erdélybe való bevonulása után, — rá sem hederítve arra, hogy a nemzetközi jog elemi szabályai szerint a megszállt terület jogilag még nem tartozott hatalma alá, — legelsősorban a magyar értelmiségre, mint a nemzeti hagyományok őrére és fenntartójára vetette rá magát.

Minden magyar életet megdermesztettek. Seregestől hajtották át a határon éveken keresztül — sokszor kegyetlen bántalmazások és teljes kifosztás után — a tisztviselőket (kiknek igen nagy része tanügyi alkalmazott volt), hogy így könnyebben lássanak hozzá a magyar uralom minden nyomának eltüntetéséhez.

A magyarság erejének legfőbb tényezője a magyar művelődés s így természetesen, hogy a magyar iskolák és egyéb magyar művelődési intézmények ellen indult meg a legelszántabb ostrom.

A román művelődéspolitikának irányelvét teljes egészében mutatja be dr. Maniu Gyula, volt magyar országgyűlési képviselőnek, mint a második nagyszabású román nemzetgyűlés elnökének energikus és jellemző kijelentése, amely szerint „Erdélynek“ el-

1) Conseil National Slovaque: Aide-Mémoire sur la politique slovaque.

románosítása a legsürgősebb és legközelebbi cél, amely nem ismer sem demokratikus, sem önkormányzati, sőt még kiváltsági akadályokat sem“.

Ez az irányzat hatja át a román hatóságok minden ténykedését annyira, hogy a magyarok joggal kérdik elkeseredésükben „hol van a jog és igazság békéje, amelyet a győzők megvalósítani akarnak?“¹⁾

Magyar botozás a „felszabadítók“ által Erdélyben.

A szolgálatukat ellátó magyar tisztviselők a megszállást közvetlenül követő időkben továbbra is megmaradtak állásukban és illetményeiket megkapták az Erdélyi Kormányzótanácstól, miután 1918 decembertől minden hivatalos kapcsolat megszűnt a magyar kormánnyal.

A kormányzótanács 1919 január 24-én kelt I. számú rendelete körvonalazta az új kormányzat közoktatásügyi elveit. E szerint községi, felekezeti, alapítványi és magániskolákban a tanítás nyelvét az iskolafenntartó állapítja meg. Az állami elemi is-

¹⁾ Magyar béketárgyalások. II. k. 91. lap.

kolákban a község lakossága többségének nyelvén történik az oktatás, a kisebbség részére pedig párhuzamos osztályok létesítendők. Az állami középiskolákban a megye, a felsőbb oktatásnál pedig az illető kerület vagy országrész lakossága többségének nyelve fog alkalmaztatni.

Az *állami* és *községi*, valamint görögkeleti román és görög katolikus román iskolákat — tekintet nélkül a lakosság anyanyelvére s az iskola fokozatára — azonnal románokká tették. Kivétel csak a székelykeresztúri tanítóképzőintézet és egynéhány más állami iskola abból a célból, hogy bizonyítható legyen, hogy a magyar tannyelvű *állami* iskolák is vannak.¹⁾

Ezen intézkedések után szabad volt az út, hogy minden erejükkel a nagyjelentőségű felekezeti és egyesületi iskolák ellen forduljanak, amelyekben a magyar kisebbség kultúrájának pilléreit látják.

Már Montecuccoli osztrák generális megmondotta a török háborúk alkalmával, hogy a háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz és harmadszor is pénz. És a románok kultúrháborújukban elsősorban a magyar kisebbségi iskolák fenntartásához szükséges anyagi eszközök megszerzéséhez vagy megsemmisítéséhez fogtak.

Első és haladéktalan teendőjük a még megmaradt felekezeti, alapítványi és egyesületi iskolák államsegélyének megvonása volt.

Céljuk további végrehajtásában — mint már az egyházak helyzetének ismertetésénél is láttuk — egyik leghatásosabb eszközük a hírhedt agrárreform, amelynek keresztülrészakolása során a felekezeti iskolák fenntartására rendelt alapítványok, iskolai alapvagyonok tekintélyes birtokai nevetséges áron kerültek kényszerbérletbe, vagy kisajátításra.

Így az iskolák tekintélyes része biztos jövedelmétől esett el s a felekezetek tagjaiknak áldozatkészségére szorulnak. Ahol azután a hívők a súlyos iskolai terheket nem bírják el, ott az iskolának meg kell szűnnie s így gyermekeik a magyarság és a magyar kultúra számára veszendőbe mennek.

Hogy pedig egyes egyházközségek iskolák fenntartására magasabb tandíj fejében ne vállalkozhassanak, elrendelték, hogy

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. k. 206. oldal, II. k. 125—8. oldal.

magasabb tandíj senkitől sem szedhető, mint amennyit az állami iskolák növendékei fizetnek.¹⁾

Így veszett el az erdélyi római katolikus státus vagyona, amelyből a legkülönbözőbb iskolafajták nagy számát tartották fenn, — így veszett el a reformátusok, az unitáriusok és az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület („EMKE“) vagyona legnagyobb részben. Pl. 1924 őszéig az erdélyi református egyházak és iskolák 58,000 kat. hold birtokából 21,000 kat. holdat sajtítottak ki — egyetlen fillér ellenérték nélkül.²⁾

Kolozsvár. „EMKE“ palota.

De eltiltották azt is, hogy a községek támogatásban részesítsék felekezeti iskoláikat. Pl. a gyergyói primpretor szigorú rendeletben mondotta ki, hogy „ha a községek a jövőben felekezeti iskolai célokra támogatást utalnának ki, ezen ténykedésük államellenes cselekedetnek fog minősíttetni“.³⁾

Az ily lépések után következett a dezorganizáció további tervszerű munkája.

A tanerők elbocsátásának, kiutasításának egyik módja az volt, hogy azonnal Erdély katonai megszállása után, minden ál-

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. k. 229. oldal.

²⁾ Magyar Kisebbség. 22/1924. sz. Nagy Károly ref. püspök beszéde a román szenátusban. 1924. XI. 3.

³⁾ „Ellenzék“ 1921. XI. 30.

GAZETA OFICIALĂ

PUBLICATĂ DE

CONSILIUL DIRIGENT AL TRANSILVANIEI, BANATULUI
 ȘI PĂRȚILOR ROMÂNEȘTI DIN UNGARIA.

Prețul abonamentului: pe un an 40 cor.,
 pe șase luni 20 coroane, pe trei luni
 10 coroane.

Un exemplar 50 bani.

Pentru publicații oficiale se va plăti o corbană
 pentru primete zece cuvinte, iar pentru următoarele
 zece cuvinte, sau mai puțin de zece cuvinte, câte
 50 bani, plus timbrul pentru chitanță și prețul
 exemplarelor dorite.

Pentru publicații particulare se vor plăti
 câte 20 bani de fiecare centimetru pătrat la prima
 publicare, acordându-se la publicarea a doua o
 reducere de 10%, iar la publicarea a treia o
 reducere de 20%.

Redacția și administrația: Sibiu, Strada Cisnădiei Nr. 4, etajul II, ușa 116.

Résortul Justiției.

Ordonanță

referitoare la judecătorii, avocați, notari publici.

Pe baza Decretului Nr. I. din 24 Ianuarie 1919
 a. ordonez următoarele:

§. 4.

Toate organele judiciare (magistrații, procurorii,
 avocații, notarii publici) au să dețină un nou jura-
 mânt oficial, după textul următor:

«Jur pe atotștiutorul Dumnezeu de a fi credin-
 cios Regelui Ferdinand I. și Statului Român, de a
 respecta cu sfințenie legile Țării și decretetele, ordona-
 nanțele Consiliului Dirigent, și de a îndeplini cu onoare,
 conștiință și nepărtinire funcțiunile ce îmi sunt în-
 credințate și a păstra secretul oficios. Așa să 'mi
 ajute Dumnezeu».

Acest text de jurământ se va aplica în toate
 cazurile, în cari se face amintire de jurământul func-
 ționarilor angajați la justiție, în legi, regulamente, sau
 ordonanțe de orice natură.

§. 7.

Acela, care provocat fiind nu va depune im-
 ediat jurământul (declarația solemnă), își pierde oficiul.
 Drepturile lui la pensie Statul Român nu le recu-
 noaște, iar avocatul, notarul public și expertii nu
 vor mai putea funcționa în această calitate a lor.

Destituirea din oficiu, respective interdicțiunea
 de a exercita profesiunea de avocat o vom enunța-o
 fără orice procedură prealabilă, îndatăce vom avea
 cunoștință despre denegarea jurământului.

Ordonanța de față intră în vigoare cu data pu-
 blicării în «Gazeta Oficială».

Nr. 121

Dr. Aurel Lasar,
 șeful resortului de justiție.

Resortul cultelor și al instrucțiunii publice.

Notă circulară

En chestiunea jurământului oficial al corpului didactic
 dela fosele școli de stat maghiare.

Aduc la cunoștința membrilor corpului didactic
 dela școlile de toate gradele, cari au aparținut sta-
 tului unguresc și atârnu direct de ministerul de
 culte și instrucțiune publică din Budapesta, că pot
 depune jurământul de fidelitate către Majestatea Sa
 Regele Ferdinand I al României și către Consiliul
 Dirigent Român, până în 15/28 Februarie a. c. Tex-
 tul jurământului este următorul: «Eu N. N. jur cre-
 dință Regelui Ferdinand I al României și Consiliului
 Dirigent, că 'voin ținea legile și ordonanțele țării,
 mă voin supune superiorilor, voin împlini datorințele
 împreunate cu oficiul meu cu punctualitate și con-
 științiositate, voin purta grijă de binele țării și al
 cetățenilor și voin păzi secretul oficial. Așa să-mi
 ajute Dumnezeu».

Toți aceia, cari vor face acest jurământ, se vor
 bucura de toate drepturile și beneficiile legale avute
 în cuprinsul statului unguresc.

Aceia însă, cari nu depun jurământul oficial, se
 consideră ca renunțați de bună voie la posturile

ocupate, pierzând orice drept la salariu, beneficii, sau
 pensie față de statul român. Unii ca aceștia nu vor
 fi primiți în nici o funcțiune din cuprinsul României.

Despre depunerea ori refuzarea jurământului
 oficial se va lua proces verbal, care va fi iscalit per-
 sonal de cel autorizați și interesați.

Cei cari fac jurământul oficial, dar nu cunosc
 limba română, sunt obligați — în conformitate cu
 art. 9 din Decretul Nr. II al Consiliului Dirigent —
 să-și însușească limba română în graiu și în scris în
 termen de 1 an.

În consecință, învit pe domniile prefecti și revizi-
 zori școlari, să execute întocmai aceste măsuri, cu
 îndatorirea de a-mi înainta rapoarte informative, în-
 soțite de procesele verbale.

Sibiu, 3/16 Februarie 1919.

Vasile Goldis,
 Nr. 951 șeful resortului de culte și instrucțiune publice.

Az erdélyi kormányzótanács hivatalos lapja. Rendelet 1919 február 6/19-én a
 hűségesküi letételére.

lami alkalmazottól megkövetelték, hogy a román királyra és Romániára esküdjenek fel. E követelés minden jogalapot nélkülöző volt, mert a békeszerződés megkötve nem lévén, jogilag Erdély nem tartozott Romániához s így a követelt eskü letétele a magyar eskühöz való hűtlenséget jelentette.¹⁾ De maga a románok által 1912. évi március hó 11-én törvénybe iktatott hágai egyezmény 45. szakasza is megtiltja, hogy „ellenséges hatalom a megszállott terület népességét hűségeskü letételére kötelezze“.

A románok később, hogy jogtalan és erkölcstelen eljárásokat szépítsék, azt állították, hogy csak fogadalom letételét kívánták és azt is csak oly értelemben, hogy az csak a hivatali kötelesség teljesítésére vonatkozik.

Akik leteszik az esküt — mondja a rendelet — azok „mindazon törvényes jogokat és kedvezményeket élvezni fogják, melyekben a magyar államon belül részük volt, míg akik az esküt megtagadják, állásukról önként lemondottnak tekintetnek, elveszítik jogukat a román állammal szemben fizetésükre, kedvezményeikre és nyugdíjukra nézve és Románia területén semmiféle hivatalra sem fognak elfogadtani“.

Az előbbi állítás azonban nem való, mert nem tekintve, hogy lehettek kivételek — általában rendes *eskü* letételét követltek s ily értelmű rendelet az erdélyi kormányzótanács hivatalos lapjának (Gazeta Oficială.) 1919. évi február hó 6/19-én Nagyszombatban megjelent 11-ik számában tétetett közzé.

A magyar tisztviselők nagy része azonban a *hűségeskü* letételére nem volt hajlandó addig, amíg törvényes alapot nem kap arra, hogy a rájuk nézve érvényben levő magyar hűségeskü kötelezettsége alól feloldva nem lesz. Mikor nagysokára Románia 1921 július 26-án ratifikálta a trianoni békeparancsot, akkor a hűségeskü megtagadása miatt 1919 óta kirekesztett magyar tisztviselők önként jelentkeztek a hűségeskü letételére, de nemcsak hogy nem fogadták vissza őket a románok, hanem minden nyugdíjgényüktől is megfosztották.

Az eskü letételét megtagadókkal szemben a legkíméletlenebbül bántak el. Lakásukat elvették, s rövid idő alatt eltávolították őket az országból, sokszor a nagy sietségben még bútoraikat sem

¹⁾ Comité des Hongrois proscrits: Mémoire. 36. oldal.

hozhatták el. Ilymódon még a békekötés előtt sok ezer magyar tisztviselőt távolítottak el.

Mindezek ellenére a magyar tanárok és tanítók az 1918/19. tanév végéig általában megkapták — hűségük nélkül is — illetményeiket és még levizsgáztathatták tanítványaikat.

Az élet-halál harc tehát teljes hevességgel csak az 1919/20. tanévvel kezdődött meg.

Az összes magyar állami és királyi katolikus iskolákat román állami tulajdonnak jelentették ki s birtokukba vették. A felekezeti iskolákkal szemben pedig minden személyi és dologi államsegélyt beszüntettek, birtokaikat pedig az agrárreform címén kényszerbérletbe adták s így egyszerre megfosztották azokat jövedelmeiktől.

A magyar és román uralom közötti nagy különbségre itt egy szerény adattal kívánunk rámutatni.

A brassói görögkeleti román liceum magyar államsegélyes tanárai közül 10-en, élükön Blaga Josif igazgatóval, az 1916-ban Erdélyből kivert román csapatokkal megszöktek és az ellenséghez csatlakoztak. Ekkor beigazolódott az is, hogy a háború kitörésétől kezdve az iskola besorozott tanulói átszöktek Romániába s az iskola cserkészei kémszolgálatokat végeztek. Ugyanaz volt a helyzet a brassói román alreáliskolánál és a román kereskedelmi iskolánál is.

Mikor a magyar uralom Brassóban visszaállott, az iskolákat nem zárták be s nem rendszabályozták meg a bebizonyított hazaárulás ellenére sem. Sőt, a magyar kormány új tanárok alkalmazását engedte meg. A románok kivonulása utáni csonkatanévben a román főgimnáziumban 20 román tanuló tett érettségi vizsgát, míg 1909/10—1918/19 között 437 román tanuló vizsgázott.

Ezzel szemben az erélyi római katolikus státus hét főgimnáziumára 1924/25—1927/28 között évenként és iskolánként csak 5—6 érettségiző tanuló esik.¹⁾

Akiket kiutasítani nem lehetett, vagy ezt megtenni valamely okból célszerűnek nem tartották, azokat a legkülönbözőbb módokon akadályozták hivatásuk teljesítésében, sőt még attól sem

¹⁾ Barabás Endre. (Magyar Szemle, 1928 január.)

riadtak vissza, hogy adott esetekben okleveles embereket *közmunkákhoz* rendeljenek ki.¹⁾

Az állami iskolákban megkívánták a román nyelven való tanítást, aminek következménye természetesen az lett, hogy a régi magyar tanerők kénytelenek voltak állásaiktól megválni s így az értelmiség egy érdemes csoportja jutott a legnagyobb nyomorba,

Sz. 9
1919

Dr. György Könczey
Dr. György Könczey

Nyílt rendelet.

Melynél fogva *Dr. György Könczey* nak meghagyatik, hogy f. évi *1919* máj. 8. n reggeli 6 órakor ~~igaz~~ kézi községi közmunka napszámba e városházánál megjelenni büntetés terhe alatti kötelmenek ösmerje.

Hátszeg, 1919 évi *1919*

Dr. György Könczey
rendőrkapitány

Mecseki F. szag. 2161.

Egy „nyílt rendelet” közmunkára.

mert az ilyeneknek nyugdíjjogosultságát sem ismerték el s 1928 végéig is eredmény nélkül folytak a perek, kérések az illetékes hatóságok előtt.²⁾

¹⁾ Pl. Dr. Könczey Gerő járási orvost a hátszegi rendőrkapitány két ízben — 1919 okt. 8. és 1920 márc. 5. — rendelte ki kézi községi közmunka napszámba. (Die Beschwerden der ungarischen Minderheit in Siebenbürgen.)

²⁾ De nemcsak a megmaradt tanügyi személyzetnél, hanem egyéb állami alkalmazásban állóknál is alkalmazták ezt a megrendszabályozást. Románnyelvi vizsgálatokat rendeltek el ismételten a vasutasoknál, postásoknál, közigazgatási személyzetnél s amikor csak lehet, áthelyezik azokat a régi román vagy az oroszoktól elszakított területekre. Egy 1927. évi belügyminiszteri rendelet a magyar határzónában szolgálatot tevő magyar anyanyelvű községi jegyzőket Besszarábiába és a Dobruzdzába helyezte át. (Magyar Külpolitika, 7/1927.) A hivatali esküt nem tett és román területen maradt, valamint elmozdított volt állami alkalmazottak, akiknek száma 2000-en felül van, 1928-ban még mindig nem kapnak nyugdíjat!

A felekezeti iskoláknál a közoktatásügyi miniszter nem kevesebbet kívánt, mint, hogy a tanítók — akiknek még alkalmuk sem volt a román nyelv elsajátítására — hetenként 12—16 órában tanítsák az új államnyelvet.¹⁾

Ne higyük azonban, hogy nem gondoltak volna román nyelvtanfolyam tartására, mert Negulescu miniszter — min ezt a Romania Noua című lap 1921. évi augusztus hó 5-én megjelent számában írta — sok száz magyar és szász tanítót a régi Románia 4 városába rendelt román nyelvtanfolyamra. A létfeltételükben veszélyeztetett tanítók pontosan meg is jelentek a kijelölt helyeken, ott azonban meglepetve hallották, hogy ily tanfolyamokról senkinek sincs tudomása. Városról városra küldték őket, míg azután dolguk végezetlen tértek vissza otthonukba.²⁾

A magyar tanerők kiszorítása és a magyar állami és községi iskolák elrománosítása következtében előállott tanítóhiány leküzdését — a csehek mintájára — Románia is, rövid tanfolyamok felállításával vélte megoldani, amelynek következménye igen sok esetben műveletlen és tudományos képzettség nélkül való³⁾ tanítók és tanárok alkalmazása volt. A középiskolai tanárképesítő vizsgálatot még 1919-ben megkönnyítették úgy, hogy még abban és a következő évben sok száz tanárt képeztettek. A tanárszükség miatt arra lehet alaposan következtetni, hogy az összeomlás után következett öt évben Romániának kb. 2¹/₂ ezer új román tanárt kellett képestenie, ami természetesen csak a tudományos képzettség rovására mehetett, s így e módszerrel azután fel is hagytak. Az elemi iskolai tanítóknál azonban már kevésbé voltak követelők. Angheliescu miniszter maga mondta egy alkalommal azt, hogy 30,000 állami tanító közül 10,000-nek nincs képestenie.⁴⁾

A csikszenmártoni elemi iskolához egy Batencian nevű gyulafehérvári kiségitő postaszolgát neveztek ki tanítónak a 6 hetes előkészítő tanfolyam után.⁵⁾

1) Magyar Kisebbség, 15—16/1925., Die Beschwerden... 43. old.

2) Züricher Neueste Nachrichten, 1924 V. 17., dr. Fritz Wirtz cikke.

3) Skót szabadegyház jelentése az angol külügyminiszterhez, 1920 jan. 8.

4) Gál Kelemen: Erdély magyar közoktatásügye, 1919—1926 (Budapesti Szemle, 1926 október, 115. oldal).

5) Az erdélyi egyházmege és a román impérium, 19. oldal.

Az „Adevărul“ 1925 január 19-iki számában Jonescu tanár ezeket írja: „... Az egész világ tudja rólunk, hogy a mi középiskolai tanári karunk legnagyobb része olyan helyettesekből áll, akik igen különböző előképzettséggel bírnak: papok, ügyvédek, orvosok stb. voltak. Ez azonban még igen szerencsés eset, mert egy nagy része a tudós férfiaknak más elemekből áll. Állomásfőnökökből, postásokból, távirászkökből, sőt egyenesen liceumi tanulókból is; sőt olyan kitűnő leánygimnáziumi tanárnő is akadt, aki oklevéllel is rendelkezett, azaz okleveles bába volt.“

Cartoian gyurgyevói középiskolai tanár egy cikkében arról emlékezett meg, hogy még a régi román területen levő tanerők között is vannak, akik az előírt minősítéssel nem rendelkeznek. Például — úgymond — van középiskola a régi királyságban, ahol egy falusi secretar a tanár; egy leányliceum, ahol a román történelmet egy gépirónó tanítja és egy államosított középiskola, ahol 3 tanárból az egyik csak hat középiskolát végzett, a másik tanító volt egy községben és a harmadiknak csak egy elemi osztálya van.¹⁾ *Simionescu* egyetemi tanár 1926 elején a *Viata Romaneasca* című legtekintélyesebb román irodalmi és tudományos folyóiratban, az általános román közoktatásügyi állapotokról értekezve, többek között ezeket mondja: — A női középiskolákban sok helyütt bábaasszonyok tanítják a természetrajzot, más középiskolákban pedig elcsapott vasutasok működnek igazgatókként. A cahuli főgimnázium tanári karában egyetlenegy képesített tanár sincs, másutt is legfeljebb, ha az igazgatónak van szabályszerű képesítése. Ilyen pl. a Baia de Arama-i középiskola tanári kara is, amelyben egy tanárjelölt, három abszolváltné jogász, egy állatorvos és egy orvos működik s ezek közül az egyik jogász kínlódik a logaritmusokkal, mint a felsőbb matematika tanára. *Strehaiban* a középiskolai tanárok valamennyien elemi iskolai tanítók. Így megy ez végig az egész vonalon. A bukaresti egyetemen külön osztályt állítottak fel, amelyen egy év alatt képeznek ki tanárokat.

A *Romania* című napilap 1926 februárban pedig ezeket írta: — Kéthárom elemi osztályú végzettségű yegének elemi iskolai igazgatók lehettek; a középiskolák nyolcadik osztályában hatodik és hetedik osztályos tanulók adhattak elő; vidéki gimnáziumokban kokottok működhettek, mint a francia és német nyelv tanárnői; az egyik erdélyi, még pedig a lugosi állami liceum portása, egyúttal mint a szépírás tanára is működhetett; tanítók olyasmiket taníthattak, amikről sohasem tanultak; a legtöbb újonnan létesített gimnázium tanári karát foglalkozás nélküli öregurak, ügyvédek, vasúti állomásfőnökök és más effélék alkothatták. Mindezek után aztán el kellett érnie azt is a román közoktatásügynek, hogy teljesen analfabéta tanítói is legyenek, olyanok, akik sem írni, sem olvasni nem tudnak. A Constanta megyei Ciobanu község lakossága fölíratilag kér vizsgálatot Rada Jordan Ghen a tanítónő ellen, akit ugyanez a miniszter három évvel ezelőtt nevezett ki a faluba s akiről időközben kisült, hogy egyáltalán nem tud még olvasni sem.

¹⁾ Sándor József román kamarai képviselő beszéde, 1925 február 20-án.

Igen súlyos rendelkezés volt az, amit eleinte szórványosan,¹⁾ majd pedig általánosan²⁾ alkalmaztak a románok — s ebben mindhárom utódállam megegyezik —, hogy valamely felekezet iskolájába más felekezethez tartozó gyermekek fel nem vehetők. Így például Székelymuzsna községben az eddig református iskolába járó unitárius vallású gyermekeket az állami iskolába kényszerítették, Nagyajtán viszont az unitárius iskolába járó református tanulókat utalták át az elemi iskolába. Aradon a római katolikus iskolába járó több másvallású gyermek szülei 1924-ben katolikusok lettek, nehogy kényszeríttessenek gyermekeiket az iskolából kivenni.³⁾ Ádámoson a református iskolát bezárták, mert az unitáriusok is igénybevétték. Dicsőszentmártonban 1919-ben református középiskola létesült 240 beiratkozott tanulóval, de a más valláson lévők kizáratván, 1924-ben már csak 110 tanulója volt az iskolának.⁴⁾ A Vallási Kisebbségi Jogok Amerikai Nagybizottságának — másutt bővebben tárgyalt — jelentésében ez a sérelem is, mint ami a kisebbségi szerződés 9. pontjával ellenkezik, felemlítést nyert. A román kormány válasziratában elismeri, hogy a vonatkozó 100.088. és 100.099/1923. számú miniszteri rendeletek így intézkednek abból az okból, „hogy a felekezetek és szekták“ között levő vetélkedést elhárítsa, de a kormány szerint azért viszont megvan a felekezeteknek az a joga, hogy iskolát állítsanak, különben pedig — szerinte — vannak állami kisebbségi iskolák is! Íme, mily szép választ lehet adni s a tényeket hogyan lehet elhomályosítani olyanokkal szemben, akik a helyzetet a legapróbb részletekig nem ismerhetik.⁵⁾

De nem riadnak vissza a szülők kényszerítésétől sem, hogy azok gyermekeiket román iskolába járassák. Így például Nagyküküllő megye tanfelügyelője 1921 szeptember 1-én körrendeletet adott ki, amely mindazokat az állami alkalmazottakat, akik gyermekeiket nem járatják állami iskolákba, az állam ellenségei-

¹⁾ Pl. a székelyudvarhelyi unitárius iskolánál már 1920-ban! Z. 836/1920. sz. rendelet.

²⁾ 63,875/1921., 26,169/1922., 100,088/1923. és 100,099/1923. sz. miniszteri rendeletek.

³⁾ Magyar Kisebbség, 13/1925. szám.

⁴⁾ Magyar Kisebbség, 14/1925. szám.

⁵⁾ Magyar Kisebbség, 13/1925. szám.

nek jelenti ki, akiknek nevét hivatalosan közölni fogja a minisztériummal.¹⁾ Popescu, háromszékmegyei tanfelügyelő, az Ellenzék 1921. évi január 19-i számában közzétett rendeletében kötelezte a községi előljárókat, szolgákat, nyugdíjasokat, nyugdíjas özvegyeket, hogy gyermekeiket csakis állami iskolákba járassák, különben esküszegőknek fognak tekintetni s mint ilyenekkel fognak velük elbánni.

A magyar uralom alatt a tanulók a legközelebbi iskolába járhattak, bármely felekezet volt is annak fenntartója, úgyhogy az 1910. évi népszámlálás adatai szerint 9593 római és görög katolikus gyermek járt református és 1668 görögkeleti gyermek római katolikus iskolába.

Ugyancsak cseh és szerb mintára bevezették a magyar tanköteleseknek faji vizsgálatát. E szerint, akiről megállapítják, hogy görögkeleti vagy görög katolikus vallású, még ha egy szót sem tud románul, román tannyelvű elemi iskolába tartozik járni. Kétes esetben hatósági okmányokkal, vagy a „hatóságok által elfogadott“ két tanuval kell igazolni, hogy két nemzedéken át a lemenők úgy apai, mint anyai ágon magyarok voltak.²⁾ A kolozsvári tankerületi főigazgatóság, 1926 tavaszán kimondta, hogy a román vagy német hangzású nevet viselő tanulók, még ha vallásuk meg is egyezik, a jövőben magyar felekezeti iskolába fel nem vehetők. 1928 őszén Costachescu közoktatásügyi miniszter körrendeletet adott ki arra, hogy a magyar anyanyelvű gyermekek bármilyen magyar iskolába beiratkozhatnak. Ennek ellenére a névvegyelemzéssel folytatott visszaélés nem szűnt meg. Például Háromszék megye román kir. revizora 1929. évi február 19-i kelettel rendeletet küldött a nagyajtai unitárius elemi iskolának, hogy onnan 12 tanuló azonnal távozzék és a helybeli állami iskolában jelentkezzenek, mivel a Kozma, Vajda, Máthé nevű unitárius tanulók román származásúak.³⁾

A magyar iskolák elnyomására még további adatokat is sorolunk fel.

Miután a román impériummal a magyar állami iskolák megszűntek, Braniste Valér, az erdélyi román kormányzótanács

¹⁾ Comité des hongrois proscrits: Mémoire. 38. oldal.

²⁾ Veridicus: i. m. 31—40. oldal.

³⁾ Brassói Lapok. 1929. II. 27.

kultuszosztályának főnöke, felhívta a református püspököt, hogy létesítsenek a reformátusok felekezeti iskolákat, mert így akarja a nemzeti kisebbségek kultúrigényeit kielégíteni, nehogy a tanítókezesek oktatás nélkül maradjanak.¹⁾ Ez az elvi álláspont igen elfogadható lenne, ha a gyakorlat nem az ellenkezőjét mutatta volna.

Így pl. Kiss Sándor kissolymosi és Orbán Lajos újszékelyi unitárius lelkészeket — mint ezt az Amerikai Unitárius Bizottság jelentéséből olvashatjuk — letartóztatták, mert püspökük rendelete értelmében megkísérelték felekezeti iskolák létesítését.²⁾ Az aradi reformátusok 1920-ban, majd az evangélikusok 1921-ben saját költségükön reáliskolát akartak felállítani, de az engedélyt nem kapták meg, mert az iskola „felesleges“, tekintve, hogy Aradon van már egy román reáliskola. Itt nyomatékosan rá kell mutatnunk arra, hogy Arad 63.000 lakosa közül 46.000 magyar anyanyelvű!

Az erdélyi református egyház 1870—1900 között több mint 200 elemi iskolát oly kikötéssel adott át épülettel és felszereléssel együtt a magyar állam igazgatása alá, hogy az átadott vagyontárgyak az egyház tulajdonai maradnak s csak addig maradhatnak állami *kezelésben*, amíg az állam azokban „kizárólag magyar tannyelvű iskolákat tart fenn“. A románok ezeket az iskolákat azonnal bevonulásuk után lefoglalták s nem engedték meg, hogy a református egyház iskoláit itt megnyissa.

Számos más esetben is szó nélkül elvették vagy „bérbevették“ a felekezeti iskolák épületeit vagy egyes tantermeit, hogy azokban állami iskolákat helyezzenek el (Dedrádszéplak, Nagybánya, Székelyzsombor, Kiskapus, Újvarsánd, Csernátfalu stb.), sőt a kolozsvári református leánynevelőintézetből kórházat létesítettek. Ha az ily igénybevett iskolaépületekhez földek is tartoztak, úgy természetesen azokat is elvették.³⁾

De előfordultak szörványosan oly esetek is, amikor az egyházak ingatlanain az állam vagy községek által felépített épületeket előzékenyen meghagyták a felekezeti iskolák részére, t. i.

¹⁾ 12.670/1919. és 27.807/1920. sz. rendeletek. Die Beschwerden. 18. oldal.

²⁾ Az Amerikai Unitárius Bizottság jelentése. 15. oldal.

³⁾ Die Beschwerden ... 18—36. oldal.

oly esetekben, amikor az illető községnek még a határában sem található román, — de persze a kellő bérösszeget nem felejtették el meghatározni. (Kálnok, Árkos, Bágyon, Vargyas, Recsenyéd, Homoród-Jánosfalva, Alsósimánfalva, Homoród-Karácsonyfalva, Magyarszovát, Oklád.) Ugyanez történt a színmagyar vidékek egyes magyar állami elemi iskoláinak épületeivel (Gagy, Nagyajta, Szentgerice).¹⁾

Az összeomlás után román kézre 796 kiseddóvoda és menedékház 34.000 magyar és 31.000 nem-magyar gyermekkel, 4928 elemi iskola 180.000 magyar és 300.000 nem-magyar anyanyelvű gyermekkel került.²⁾

A nagyfontosságú magyar óvodákat egymásután szüntették meg s kényszerítették a szülőket, hogy gyermekeiket román óvodákba járassák. A 7707/1923. és 61.770/1923. sz. közoktatásügyi miniszteri rendeletek a magyar határmenti összes városokban elrendelik a magyar óvodák beszüntetését. (Nagyvárad, Nagyszalonta, Nagykároly, Szatmár, Máramarossziget, Arad, Temesvár.)³⁾

A magyarság a fentvázolt és néhány kiragadott példával igazolt módon az 1919—1924. év végéig az átvett és újonnan létesült 3025 magyar kisebbségi iskolák 70%-át veszítette el!⁴⁾ Mindenképen jellegzetes és figyelemreméltó Giseanu közoktatásügyi államtitkárnak egy megjelent könyvében a magyar felekezeti iskolák rendszerének megszüntetése érdekében felállított követelése, melynek az indokolása szerint az államban nem lehet megtérni idegen citadellákat!

Az 1924. évben az új óvodai és elemi oktatási törvény és az 1925. évi magánoktatási törvény azután egységesen szabályozta a kisebbségek elemi oktatásának kérdését. A törvényjavaslatok benyújtásakor mindenki remélte, hogy végre elérkezett az alkalom, hogy a lefolyt évek alatt előfordult tévedéseket, igazságtalanságokat és erőszakosságokat az emberiség, méltányosság, no meg az 1919. évi december 9-i kisebbségi szerződés rendelkezései szerint fogja a román állam jóvátenni s így a békesség útját egyengetni.

¹⁾ Die Beschwerden. 18—38. oldal.

²⁾ Buday: i. m. 193. oldal.

³⁾ Barabás Endre: A romániai magyar oktatásügy. 17. oldal.

⁴⁾ Veridicus: i. m. 47. oldal.

E remények mennyiben teljesedtek, azt röviden az alábbiakban óhajtjuk tárgyalni.

E törvény elsősorban az óvodát létesíti, amelynek rendeltetését az idők során elmagyarosodott, eloroszosodott stb. románoknak az ősi nyelvhez való visszatérítésében találja. Így tehát — ami a legtermészetesebb volna — még az óvodákban sem írja elő az anyanyelven való oktatást.

Az elemi iskola hét osztályos, és a négy alsó osztályban még megengedi az anyanyelven való tanítást, azonban a román nyelv kötelező tanulása mellett. Arról nincs azonban gondoskodás, hogy a kisebbségi nyelvet megfelelően beszélő, vagy még kevésbé arról, hogy a kisebbséghez tartozó nemzetiségű tanító legyen alkalmazandó. Ennek következménye azután, hogy a magyar tanítási nyelvű állami iskoláknál nagy számban vannak oly — sokszor a régi királyság területéről származó tanítók, akik magyarul egyáltalában nem tudnak. Pl. Csíkjenőfalva róm. kath. magyar községben mind a 4 tanító román és görögkeleti vallású, akik egy magyar szót sem tudnak.

A nemzetiség, illetve faj megállapítására már az előző években szorgalmasan folytatott — és már felemlített — gyakorlatot e törvény 8. §-a megerősíti s a szülőknek azt a természetes jogát, hogy gyermekeinek nemzetiségét, valamint hogy melyik iskolát óhajtja részükre kijelölni, igen sok esetben illuzóriussá teszi. Kimondja ugyanis, hogy azok a román eredetű egyének, akik román anyanyelvüket elfelejtették, kötelesek gyermekeiket *román* tannyelvű állami vagy magániskolában taníttatni. A „román származás“ megállapítását a törvény nem magyarozza, ezt továbbra is a tanító vagy jegyző, avagy más „hiteles“ tanúk kénye-kedve fogja eldönteni.¹⁾

Vajjon mit tettek volna a románok annak idején, ha az „elnyomó“ Magyarországon az illyefalvi Papp, Pop, Popu, Lukaciu, (Lukács), Aciu (Ács), Suciú (Szücs), Takaciu (Takács), Mihályi, Hosszú stb. nevű *románokkal* szemben ezeket az elveket alkalmazták volna? *Akkor* Scotus Viator és társai ugyancsak fellármázták volna az európai közvéleményt és az elnyomásra ríkító színekkel

¹⁾ Veridicus: i. m. 31—33., 39—40. oldal.

mutattak volna rá! De ma — halotti csend a válasz és a megkínzott magyarság feljajdulásának még visszhangja is alig akad.

A törvénynek a kisebbségi magyar iskolaügy ellen való legerősebb ütőkártyája a „román művelődési zóna“ (románul: „zona eteroglota“ létesítése (159. §.), amely tulajdonképpen még a törvény szentesítése előtt, az 1924. évi május hó 3-án kelt 4077/1924. számú rendelettel lépett életbe és célja „a leghatásosabb román oktatást nyújtani a vegyes nemzetiségű vidékek lakosságának“, vagyis ezeknek intenzív elnemzetlenítése, mely célból e terület külön tanügypolitikai igazgatás alá kerül. Egyébként a kultúr-zóna szükségességét a törvény azzal indokolja, hogy az ország szélein, továbbá Csík, Háromszék és Udvarhely megyékben a román népet az idegen elemek elnemzetlenítették, vagy pedig a románság kultúra tekintetében hátrányba került az idegenekkel szemben.

A törvény e zónába 20 megyét sorol, amelyeknek *felét* a Magyarországtól elszakított részekből 47,000 km² összefüggő területet alkotó Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Udvarhely, Csík, Háromszék, Maros-Torda, Torda-Aranyos és Hunyad megyék alkotják s amely 10 megye lakosságából 1.102,000 főt tesz ki a magyarság.¹⁾

A többi 10 megye Bukovina 4, Besszarábia 4 és Dobrudzsa 2 megyéjéből egészül ki.

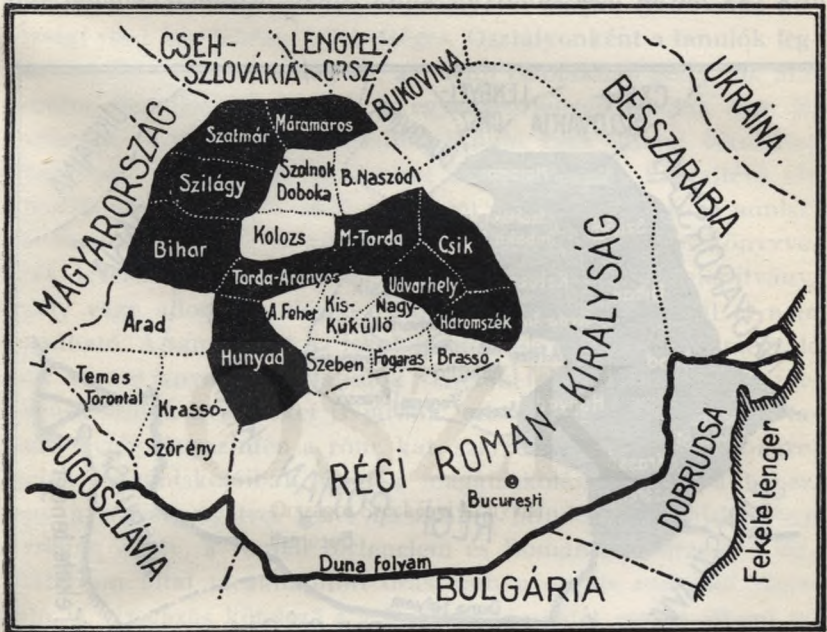
Jellemzi pedig az egész akciót, hogy az iskolai kultúr-zónába esik Erdély területének 46·5% -a, lakosságának 44·5% -a, magyarságának 66·4% -a, románságának 44·8% -a, németiségének 10·7% -a, római katolikusainak 43·9% -a, reformátusainak 68·9% -a, unitáriusainak 76·7% -a, ág. evangélikusainak 7·4% -a, izraelitáinak 62·7% -a, görög katolikusainak 52·5% -a, görögkeletieinek 31·8% -a.

Az ezekben a megyékben tanítói állást vállaló és *nem* erről a területről származó — tehát magyarul nem beszélő²⁾ tanítókkal való oktatás a célja e területi beosztásnak. Akik ebben a zónában működnek, továbbá nem erről a területről származnak, és kötelezik magukat ott 4 évig tanítani, — arra az időre 50% -kal

¹⁾ Jellemző, hogy e 10 magyar megyének területe, községei és lakossága a zónabeli összes 20 megyének kb. $\frac{3}{4}$ részét teszi ki!

²⁾ Lásd: Alexandru Aciu képviselő beszédét a román kamarában 1924 jun. 12-én.

magasabb illetményt kapnak, a korpótléokra igényt adó évek és az előléptetési határidők 1—1 évvel csökkennek és magas költözködési költséget kapnak. Továbbá, akik e területen való letelepedésüket bejelentik, azok 5 év helyett 3 évenként részesülnek korpótlékban és 10 hektár földet is kapnak!

Elemi iskolai kultúrzóna.

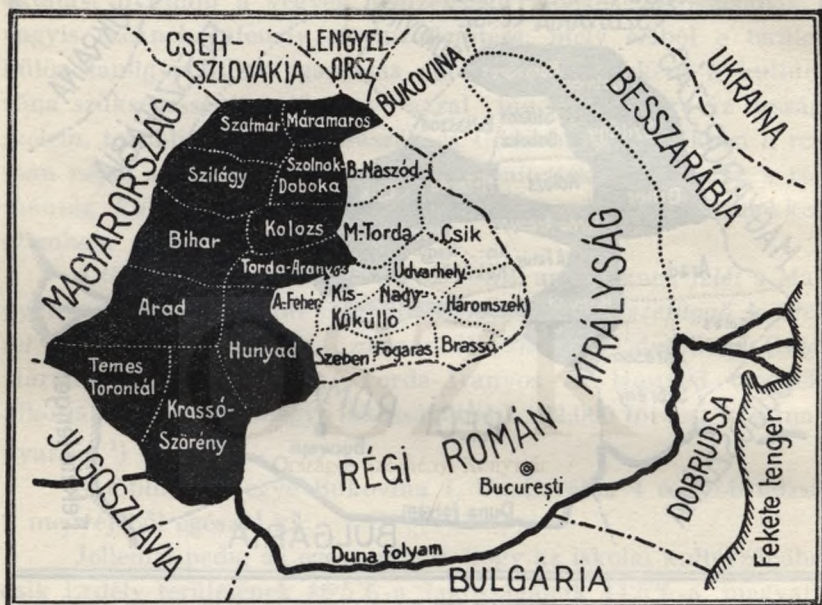
E törvényszakasz értelmében a román kormány sietett az 1924/25. tanévtől kezdve, többszáz ó-romániai tanítót, különösen a majdnem tisztán magyar lakosságú Háromszék, Csík és Udvarhely megyékbe (román lakosság 10·5%) kinevezni. Ugyanakkor, amikor a tisztán románok-lakta vidékeken, sok száz iskola van tanító nélkül, ami érthető is, hisz e helyeken 50%-kal kisebb a fizetés, nem tekintve a többi kedvezményt.¹⁾

Az új kultúrzóna-törvény életbelépte után, C. Angelescu miniszter 1922—1926. évi működéséről szóló jelentésében (Activita-

¹⁾ Veridicus: i. m. 35—36. oldal.

tea Ministerul Instructiuni 1922—1926, Bucuresti, 1926) idevonatkozólag ezeket mondja (8. lap): Már az első év alatt is igen öröndetes eredményt értem el, mivel több mint 3000 tanítót tudtam küldeni a határmenti zónába.

Az iskolai kultúrzónán kívül a román kormány 1926-ban még egy másik „iskolánkivüli kultúrzónát“ létesített a határszéli

Iskolánkivüli kultúrzóna.

megyékben. Ennek az a feladata, hogy az iskolánkivüli román oktatást e területen intenzíven végezze és a katonai, közigazgatási és iskolai ostromállapot állandó fenntartásával, minden idegen kultúra fejlődésének útját állja.

Az iskolánkivüli kultúrzóna területe már jóval nagyobb, amennyiben az erdélyi iskolai kultúrzóna 47,415 km²-nyi területével szemben 65,510 km²-re és 12 megye területére terjed ki. Természetesen a lakosság — és így a magyarok — száma nagyobb, mert az iskolai kultúrzóna 2.326.407 főnyi lakossága helyett 3.616,790 főre terjeszti ki „áldásdús“ működését.

De az elemi iskolai oktatási törvény még nem jelentette a kisebbségi iskolák ellen való roham utolsó fejezetét, mert az 1925. évi december hó 22-én kihirdetett „magánoktatási“ törvény követte az eddigi módszerek alkalmazásában.

E törvény kimondja, hogy a tanulók oktatása az állami iskolákon kívül a minisztérium engedélyével magán (felekezeti, hitközségi stb.) iskolákban is lehetséges. Osztályonként a tanulók legalacsonyabb létszáma átlag 10, az elemi iskolákban pedig 20. Magánúton tanítóképzőintézetek és egyetemi jellegű iskolák nem létesíthetők. Magánúton előkészített tanuló csak állami iskolában vizsgázhat. Tanítókul, tanárocul csak törvényes képesítésű oly tanerők alkalmazhatók, akik erre saját személyükre nézve miniszteri engedélyt kaptak és a hűségesküt letették. As összes könyvvezetés, levelezés román nyelven folytatandó. Semmiféle alapítvány, segély vagy adomány előzetes miniszteri engedély nélkül el nem fogadható. A tannyelvet az iskolafenntartók állapíthatják meg, de csak azonos anyanyelvű tanulók vehetők fel. Ahová román származású szülők gyermekei is járnak, ott csak a román lehet a tanítási nyelv, úgyszintén a róm. kat. szerzetesrendek vagy kongregációk magániskoláiban. Zsidók magániskoláiban csak a héber, vagy a román nyelvet lehet használni. Minden magániskolában a román nyelv, a román történelem és Románia földrajza a minisztérium által megállapított óraszámában csakis románul tanítható. A vizsgázás kötelező s a befejező vizsgálat csakis állami iskolában tehető le a miniszterileg megállapított vizsgadíj ellenében. A vizsgáról elmaradt gyermek hivatalból irandó át az állami iskolába. Az elemi iskola 3 felső osztályában a tanítási nyelv a román. A törvény minden feltételének megfelelő magániskolának a miniszter nyilvánossági jogot adhat s akkor ott is adhatnak bizonyítványt, de miniszteri kiküldött elnököl. Az alkalmazott tanerők kötelesek 5 éven belül román vizsgálatot tenni. Az 1918 december 1-e előtt nyilvánossági joggal bírt iskolák, vagy ezt azután megszerzett iskolák tovább is működhetnek e joggal, úgyszintén az ez időpont előtt működött felekezeti tanítóképzők.

Láthatjuk tehát, hogy a párisi kisebbségi szerződés végrehajtására szolgáló ez a törvény, a legtávolabbról sem az abban foglaltak lelkiismeretes betartására jött létre, hanem annak nyilvánvaló kikerülése. Ugyanis, bár az összeomlás előtt levő feleke-

zeti iskolák nehéz kikötések mellett és súlyos áldozatokkal tovább is működhetnek — ha tudnak, de sem az elvett iskolák visszaadásáról, sem a régi államsegélyek visszaállításáról nincs benne szó, vagy lehetőség, — míg új iskolák létesítése egyenesen a lehetetlenséggel határos.¹⁾

Igen jellemző a magánoktatási törvényre az Adeverul című bukaresti lap 1925. évi május 27-én megjelent számában egy román középiskolai tanár cikke, mely egyebekben ezeket mondja: „Oly rendelkezések vannak benne, amelyeket az erdélyi román iskolák nem ismertek a régi (magyar) uralom alatt“.

Ha az első években csak a magyar iskolák elnémitását célozták e rendelkezések, később megfordult a sors kereke. Az 1927/8. tanév elejével Anghelescu közoktatásügyi miniszter rendeletben megtiltotta az evangélikus német iskoláknak, hogy tanulóiik közé más vallásukat, vagy más anyanyelvűeket felvegyenek. A románok iránt oly lojális erdélyi szászok képviselői erre a rendelet sürgős visszavonását kérték annak hangoztatásával, hogy a rendelkezés fenntartása teljesen válságba sodorná a szász iskolákat.

Polgári iskoláink száma a megszálláskor 120 volt (52 állami), 979 tanerővel, 21,754 tanulóval.²⁾

A magyar állami óvónő-, tanító- és tanítónőképzőintézeteket mind elrománosították, csak 1 román állami magyar tannyelvű tanítóképzőintézet maradt meg Székelykeresztúron a 2 milliónyi magyarság részére, de ebben sincs sok köszönet, mert az eddigi magyar igazgató fölé 1925-ben egy Gligorescu nevű ó-romániai igazgatót helyeztek, aki magyarul egy szót sem tudott, akinek vezetése alatt ez időtől a tannyelv, valamint a vizsgálati nyelv is román. A magyar igazgatót pedig 1926 elején kitették. Ilyen, a külföld ámítására fenntartott magyar tannyelvű román állami iskola,³⁾ mert az, hogy egy állami iskolában — tartozzék az bármely fajtájú iskolához is — csak a magyar írást és olvasást tanítják, de még a magyar beszédet is eltiltják, talán még sem nevezhető magyar tannyelvű iskolának. A magyarság imételten követelte, hogy az iskola magyar tannyelvét adják vissza, de sikertelenül. Így a

¹⁾ Barabás Endre: A romániai állami elemi oktatás. 42—49. oldal.

²⁾ Buday: i. m. 193. oldal.

³⁾ Magyarság: 1926 II. 27.

magyar párt 1928. évi október hó 14-én tartott országos nagygyűlésén állította fel ezt a kívánságot.

A sokszáz magyar ismétlő- és szakiskolát is rendre megszüntették, illetve elrománosították. Az ismétlőiskolák száma a 4000-et, a tanonciskolák a 150-et meghaladták. 1926 őszén, az úgyszólván színmagyar Sepsiszentgyörgy város iparostanonciskolájánál — amelynek 360 magyar tanulója van — a román tanítási nyelvet rendelték el. Miután az iparostanoncok mindaddig az előkészítő osztályban maradnak, míg az állam nyelvét el nem sajátítják, másfelől azonban addig nem szabadíthatók fel, amíg az iskola három osztályát el nem végezték, most az a veszedelem állott elő, — miután ebben a városban románul megtanulni aligha tudnak — hogy soha, vagy csak nagyon későn szabadulnak föl.¹⁾

A *középiszkolák* kérdése volt Romániának azonnal a bevonulás után egyik legfontosabb problémája, hisz a hirtelen és nagymértékben megnövekedett országnak, a háborús veszteségek pótlása végett is, minél sürgősebben oly egyéneket kellett nevelnie, akik egyrészt a hatalmasan kibővült közigazgatásban foglaljanak helyet, másrészt a közoktatási és tudományos pályákon levő hiányokat betöltésék.

Azt már láttuk, hogy a tanárképzést kezdetben hogyan siettették, de ezenkívül iskolákra és növendékekre is volt szükség. Az új szervezés, építkezés, felszerelés nem volt elég gyors és mindenütt keresztülvihető, de meg hirtelenében elviselhetetlen költségeket is okozott volna. Tehát mi sem volt kézenfekvőbb, mint hogy a többi fajta iskolánál alkalmazott módszert alkalmazzák, s egyrészt a magyar állami középiszkolák elromanosításával, másrészt a történeti múltú felekezeti kollégiumok zaklatásával, megszüntetésével jussanak dúsan felszerelt, kitűnő elhelyezésű iskolákhoz a román ifjúság és a romanosítás céljaira, — de egyúttal a kisebbséggé vált magyarság kulturális haladását is megbénítsák és visszaszorítsák.

A hatalomváltozás előtt az elcsatolt területen 60 fiúközépiszkola volt (ezekből 19 állami, míg 6 román tannyelvű), 19,544

¹⁾ Pesti Hirlap. 1926. XI. 6.

tanulóval (köztük 12,888 magyar anyanyelvű).¹⁾ Az állami és királyi katolikus középiskolák államosítása, az utódlás jogán, természetesen azonnal megtörtént és pedig 19 fiú és 4 leány állami, illetve királyi katolikus középiskoláé.

Az így államosított középiskolák közül azokban, amelyekben a magyarság nagy többségben volt, fokozatosan megszűnő párhuzamos magyar osztályokat hagytak meg, míg a román anyanyelvű tanulók által nagyobb számban látogatott iskolákban azonnal csak a románnyelvű oktatást vezették be.

A felekezeti középiskolákat illetően — és ezek száma jóval nagyobb volt az államiaknál — a magyar közoktatásügyi rendszernek azzal a gyakorlatával szemben, hogy az a felekezeti oktatást favorizálta s állami iskolát csak ott létesített, ahol erre az egyházak valamely oknál fogva nem vállalkoztak, a román álláspont az lévén, hogy csak az állami oktatás jogosult, a legnagyobb kíméletlenséggel léptek fel.

A legkülönbözőbb ürügyekkel, vádakkal, jövedelmeik csökkentésével, állami segélyek megvonásával, a szülők befolyásolásával, a tanítási módszer megváltoztatásával, az iskolák belső életébe való állandó beavatkozással, az iskolák elnéptelítésével, nyilvánossági joguk megvonásával indították meg a románok a magyar felekezeti középiskolák ellen harcukat.

E harc legeredményesebb eszköze a nyilvánossági jog megvonása volt. Az így megbénított iskolák tanulóinak nagy pénz-áldozattal, a vizsgálatokra tekintélyes napidíjakkal kiküldött román vizsgálóbizottságok előtt, vagy lakhelyüktől közelebb-távolabb eső városokban lehetett vizsgázniook, mert csak az ezek által kiállított bizonyítványok érvényesek.

Így 1923-ban a közoktatásügyi vezérfelügyelő 7025/1923. számú rendeletével a vizsgálóbizottság vizsgadíjait, a középiskolák alsó osztályaiban fejenként 500 leiben, a felsőbb osztályokban 800 leiben állapította meg, a 220 lei ellenőrzési díjon felül.²⁾ Az ily vizsgálóbizottságok, amelyek más városból való, sőt ó-romániai tanárokból állottak, igen természetesen nem nagy jóindulattal kezelték a magyar felekezeti iskolák magyar tanulóit, akik

¹⁾ Buday: i. m. 194. oldal.

²⁾ Veridicus: i. m. 46. oldal.

ezenfelül a kötelező románnyelvű tárgyak tanulásával olyannyira túl vannak terhelve, hogy ennek eredményeként a bukások száma ijesztő mérvet öltött.¹⁾

A kisebbségi iskolák megrendszabályozására szolgált a 100,090/1923. számú rendelet, amelynek értelmében a kisebbségi középiskolákban a román nyelv, történelem, földrajz és alkotmánytan kizárólag csak román nyelven tanítható, vagyis aminek következtében még ezek az iskolák is kettős tanítási nyelvűvé alakulnak át, — a tanulók csak az iskolát fenntartó felekezethez tartozók lehetnek, — a fiúk és leányok közös tanítása tilos,²⁾ — a leányiskolák igazgatói csak nők lehetnek,³⁾ — a kisebbségi tanárok csak román vizsga után folytathatják működésüket,⁴⁾ stb., stb.

Az 1923/24. tanév végén, júniusban, négy nappal a vizsgálatok előtt, azután megjelent az 58,886/1924. számú végrehajtási utasítás, amely kimondta, hogy a magyar tanulók a záróvizsgálatot nemcsak saját tanáraik, hanem egy román tanárokból álló bizottság előtt, román nyelven tartoznak letenni.

Jellemző és sokatmondó, hogy a Vallási Kisebbségi Jogok Amerikai Nagybizottságának 1924-ben Erdélyben járt kiküldötteinnek arra a panaszára, hogy a fenti 58,886/1924. számú miniszteri rendelet meghatározza, hogy a vizsgálatok román nyelven teendők le, holott egy korábbi rendelet szerint csak a román nyelven tanított tárgyakból kell románul vizsgázni, míg a többiből a tanuló anyanyelvén, — a román kormány feleletet nem adott!

A középiskolákban az 1919/20. tanév végéig a régi magyar tanterv alapján, magyarul folyt az oktatás. A bizonyítványokat kezdetben nem akarták a románok érvényeseknek elismerni, majd hosszas tárgyalások után kimondották, hogy az írásbeli dolgoza-

¹⁾ Az „Adeverul“ román ellenzéki lap 1924-ben megjelent egyik számában „Hová vezet a törvénytelenység?“ címmel elmondta, hogy a középiskolák tanárai bizalmas intést kaptak, amely szerint a vizsgákon a kisebbségi nemzetiségű tanulókat lehetőleg oly szigorúan kell osztályozniok, hogy azok ne folytathassák középiskolai tanulmányaikat. (Pesti Hirlap. 1924 júl. 8.)

²⁾ Ezzel szemben a román középiskolák 1923-iki évkönyve szerint nagyszámú állami középiskolában bevezették a coeducatiót.

³⁾ Fenti évkönyv szerint 53 román leányközépiskolában férfi volt az igazgató.

⁴⁾ 1924-ben Marosvásárhelyen 50 egyetemet végzett tanár közül 47-et utasítottak vissza.

tok beküldése esetén a kolozsvári államtitkárság 1921 június 30-ig mégis rávezeti a bizonyítványokra az érvényesítő záradékot.

Az 1920/21. tanévtől módosították a tantervet, majd az 1921/2. tanévtől gyökeresen változott tanterv lépett életbe. A főelv volt, hogy minden átmenet nélkül, több tantárgynak az államnyelven való tanítása vált kötelezővé, továbbá áttértek az alsó 4 osztályban az „egységes középiskola“ megszervezésére. Mindennek következménye volt, hogy a tankönyvek nem voltak megfelelőek s az oktató munka kapkodással és tervszerületlenül indulhatott csak meg. A magyar nyelv és irodalom a vizsgálatokról kiszorult, ellenben az I. osztálytól kezdve a román, a II. osztálytól a német és a III. osztálytól még a latin nyelvet is tanulniok kellett a magyar iskolák tanulóinak. Míg Magyarországon a kisebbségi iskolákban csak a magyar nyelv és irodalomból kellett magyarul felelni, itt a nemzeti tantárgyakból (nyelvtan, irodalom, történelem, földrajz) és az idegen nyelvekből kell románul felelni. Tehát pl. a magyar fiúknak románból kell franciára fordítani és még szótár használata is tilos!¹⁾

Az ily rendelkezéseknek szomorú következménye lett, hogy például az 1923/24. tanév végén az aradi római katolikus főgimnázium 850 tanulója közül 82,3%-ot, a szatmárnémeti református főgimnázium összes tanulóit, a szászvárosi református Kuún-Kollégium tanulóinak 85%-át, a nagyváradi zsidó középiskola tanulóinak 62%-át, a marosvásárhelyi római katolikus kereskedelmi iskola tanulóinak 60%-át buktatták el a záróvizsgálatokon.²⁾

Az 1925. évi március 7-iki érettségi törvénnyel elrendelt záróvizsgálatok az 1924/25. tanév végén még gyászosabb eredménnyel végződtek, amennyiben az elszakított magyar területen vizsgálatra bocsájtott magyar tanulók 73,3%-a bukkott meg. Összehasonlítás végett jegyezzük meg, hogy ugyanezen területen a vizsgálatra bocsájtott román tanulónak mindössze csak 36,4%-a bukkott el, ami a magyar bukásoknak felét teszi! Így például Kolozsvárt a magyar tanulók 88%-át, Szatmárnémetiben 88%-át buktatták meg. De a „loyális“ szászok sem jártak sokkal jobban, mert a 400

¹⁾ Gál Kelemen: Erdély magyar közoktatásügye 1919—1926. (Budapesti Szemle, 1926 október.)

²⁾ Veridicus: i. m. 44—46. oldal.

éves brassói Honterus-főgimnázium 28 tanulója közül 16-ot, a besztercei szász főgimnázium 32 tanulója közül 12-öt ért el a bukás végzete.

Az 1924/25. tanévvégi vizsgák elszomorító eredményei után megindított tárgyalások alapján az 1925/26. tanévvégi vizsgálatoknál remélt kedvezőbb változás sem következett be, mert a közoktatásügyi minisztérium jelentéséből (Ellenzék, 1926 VII. 24) azt látjuk, hogy míg egész Romániában az 1925/26. tanév végén vizsgára jelentkezettek 52·65%-a vizsgázott sikerrel (4997 : 2631), addig Erdélyben csak 47·68% (1555 : 792). Még rosszabbak az eredmények a *magyarság* középiskoláinál, amennyiben 16 felekezeti (7 róm. kat., 7 reform., 2 unit.) iskolánál sikerrel csak 35·96% (253 : 91) vizsgázott, vagyis ezt az erdélyi átlaggal összehasonlítva, csak a magyar kisebbséggel való kedvezőtlenebb elbánására lehet következtetni.¹⁾

A magyar érettségizők ellen az előző évek írtóhadjárata az 1926/27. tanév végén sem enyhült meg észrevehetően. Így pl. a marosvásárhelyi kerületben az érettségizők 80%-a, Temesvárott 48%-a, Déván és Gyulafehérvárt 44—44%-a, Brassóban 78%-a bukott el.²⁾

1927-ben Kolozsvárt a pótérettségien 133 diák jelentkezett, akik 20—24 éves fiatal emberek és negyedszer, sőt ötödször mentek neki az érettségi vizsgának. A jelentkezők közül 84-et ismét elbuktattak. Az unitárius kollégiumnak egyetlen volt növendéke sem tette le sikerrel az írásbeli érettségét. Feljegyzésre érdemes, hogy a vizsgáztató bizottság elnöke, Dima kolozsvári egyetemi tanár, az unitárius növendékekre vonatkozó eredményt ezekkel a szavakkal hirdette ki:

— Az unitáriusok közül egy se ment át — és kacagva tette hozzá: — Hiába, az egyetlen Istenükben való hit még nem elég ahhoz, hogy érettségét tegyenek . . .

A megalázott diákok a főigazgatóhoz járultak küldöttség útján és más bizottság kijelölését kérték, de hiába.

Déván 148 jelölt állt ki az érettségire, ezek között 31 magyar.

¹⁾ Gál Kelemen: Erdély magyar közoktatásügye. 1919—1926. (Budapesti Szemle, 1926. október.)

²⁾ Pesti Hírlap, 1927 VII. 5. Magyarság, 1927 VII. 7.

Közülük 21-en már az írásbelin elbuktak, a szóbelin pedig 9-en, úgyhogy csak 1 lett érett — mutatóba!

A román középiskolák bukási arányának megvizsgálásánál figyelembe kell vennünk, hogy a fenti eredményt nemcsak kizárólag a tanulók hanyagságának szabad betudnunk, hanem a tanárok egy része hiányos előképzettségének, amiről már a nagy tanárihiány pótlásának kérdésénél említést tettünk. Így azután inkább érthető, hogy a szakképzett és okleveles tanárok vezetése alatt álló

Arad. Bibics-alapítványi főgimnázium.

felekezeti kisebbségi középiskoláknál *presztizs* kérdése volt a 70—80%-os buktatás!

A magyar középiskolákkal folytatott bánásmód néhány jellemző esetét az alábbiakban adjuk.

Aradon 1919-ben az 1745 óta fennálló Bibics-alapítványi római katolikus főgimnáziumot, gyűjteményeivel és híres könyvtárával együtt lefoglalták, bár az telekkönyvileg bejegyezve azzal képezi a Bibics-alapítvány tulajdonát, hogy abban az alapító kifejezett rendelkezése szerint *római katolikus* vallású tanárok vezetése alatt *magyar tanulók* neveltessenek.

Az 1100 magyar tanuló földél nélkül maradt s a szép épületbe román gimnázium került. Később sok tárgyalás után, az aradi római katolikus egyházközség által létesített új római katho-

likus fiú- és leánygimnázium részére az alapítványi épületben helyet szorítottak, de — bért kellett fizetniök! Majd az új magyar középiskolát új épületben helyezte el az egyházközség s megfelelően berendezte és felszerelte. 1922. évi május 12-én azonban — a VIII. osztály vizsgáinak megkezdése után — a román közoktatásügyi minisztérium megvonta az iskola nyilvánossági jogát, mert 1. nincs megfelelő épülete, 2. nincsenek gyűjteményei, 3. az egyházközségnek nincs elég jövedelme a személyi és dologi kiadások fedezésére, 4. a tanároknak nincs megfelelő képzettségük s így az iskolánál hiányzik a megfelelő színvonal!

Először elvették az iskola eredeti épületét elsőrendű felszereléssel, gyűjteményeivel, ezután pedig az új iskola felszerelését soha senki meg nem vizsgálta, az egyházközség jövedelme után senki nem érdeklődött, pedig abból megállapíthatták volna, hogy akkor évi 500,000 leiből az iskolát fenn lehetett tartani, a 30 tanár oklevelét senki be nem kívánta és az iskola színvonalát sem ellenőrizték, — mégis kimondották a lesújtó ítéletet! E kíméletlen eljárás következtében a leánygimnázium 2 évvel később működését kénytelen volt be is szüntetni.

A szatmárnémeti-i római katolikus főgimnáziumot — amelyet Pázmány Péter bíbornok-hercegrímás 1636. évi szeptember 16-án alapított — Breban Sándor nagybányai görög katolikus esperes, mint az Erdélyi Román Kormányzótanács megbízottja, úgy vette át, hogy 1919. évi június hó 18-án szuronyos román katonákkal Bagossy Bertalan pap-igazgatót egyszerűen eltávolította. Hiába kérte a püspök az épületet, azt nem adták vissza többé. Erre a hajlék nélkül maradt 500 növendéket egyik püspöki épületben helyezték el, ahol az iskola 1920 szeptembertől 1923 áprilisig működött, amikor is minden előzetes tárgyalás és értesítés nélkül elvették ezt az épületet azzal, hogy azt a magyar kormányak 1912-ben (!) nem volt joga a püspökségnek eladni, tehát állami tulajdon ma is!

Máramarosszigeten az 1730 óta fennálló római katolikus főgimnázium annak idején épületének felépítéséhez államsegélyt kapott s ez elég jogcím volt ahhoz, hogy 1920-ban lefoglalják és román gimnáziummá alakítsák. Erre a magyar tanulók átmentek az ugyanottani ősrégi, 1542 óta fennálló, református főgimnáziumba, amelyet azonban erre szintén bezárattak, ürügyül adván,

hogy az iskola igazgatója államellenes magatartású, bár e vád alól a hadbírótság felmentette.¹⁾

Nagyváradon a premontrei-rendi katolikus, Nagyszebenben az 1808 óta működő római katolikus főgimnáziumot szintén a tanári karok állítólagos államellenes magatartása miatt zártatták be; ugyanez a sors érte az 1634-ben alapított szatmárnémeti katolikus főgimnáziumot; a nagykárolyi piarista-rendi katolikus főgimnáziumot románá tették azon a címen, hogy az nem felekezeti, hanem község iskola; a temesvári piarista főgimnáziumot pedig abból az okból, hogy az szerzetesi iskola. A dévai, szilágysomlyói és aradi római katolikus, a tordai unitárius, a dési, marosújvári, zilahi, szatmári fiúközépiskolák, a kolozsvári leánygimnázium nyilvánossági jogát megvonták.²⁾ 1923-ban a szilágysomlyói minorita-rendi római katolikus gimnázium nyilvánossági jogát azzal az indokolással vonták meg, hogy a pompás, új épületben magánszemélyek is laknak, holott ezeket a lakhelyiségeket éppen a román lakáshivatal foglalta le s utalta ki lakásnélkülieknek. 1927-ben a 25 év óta fennálló dési római katolikus polgári leányiskolától vonták meg a nyilvánossági jogot stb., stb.

A szászvárosi nagyhírű református Kuún-kollégiumot több mint 360 éve, 1560 körül, Károlyi Sebestyén alapította és gróf Kuún Kocsárd erdélyi főnemes hazafias lelkesedése és áldozatkészsége emelte az elért magas színvonalra.

Az ostrom az intézet ellen azonnal a megszállás után a legteljesebb hévvel megindult és bekövetkezett nyilvánossági jogának megvonása.

Az 1924-ben Erdélyben járt és már említett amerikai bizottságnak az iskola nyilvánossági jogának megvonása ügyében tett panaszára a román kormány azt felelte, hogy ez azért történt meg, mert „a nevelés színvonala oly mélyre süllyedt, amink következtében nem volt tovább megengedhető államérvényes bizonyítványok kiállítására“. Egyébként, mondták, csak az ó-épületet vették el, a szép új épületet meghagyták.³⁾ Ily előzmények után, még íme így mertek nyilatkozni egy európai hírű és színvonalú intézetről!

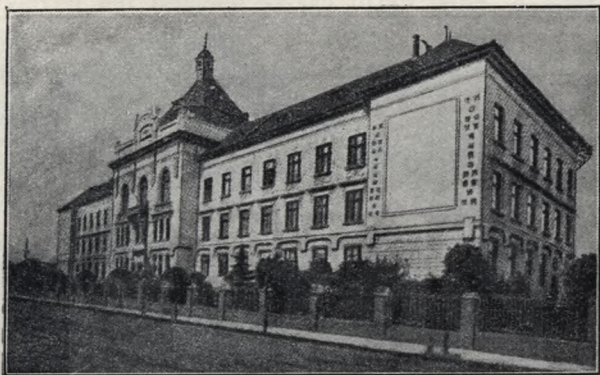
¹⁾ Z. 1139/1921. nagyváradai tanker. főigazgatósági és Z. 12,943/1921. sz. miniszteri rendelet.

²⁾ Magyarság, 1924 VIII. 22, 28, IX. 16.

³⁾ Magyar Kisebbség. 15—16/1925.

1925 nyarán azután beteljesedett a Kuún-kollégium végzete: minden erőfeszítés ellenére a 72,772/1925. számú miniszteri rendelet működését megszüntnek nyilvánította s utolsó épületét átvette a román lyceum számára.

A kollégium erőszakos lefoglalása után az illetékes református egyházi hatóságok minden lépést megtettek, hogy a törvénytelen és embertelen intézkedések ellen védelmet kapjanak. 1925. évi július hó 27-én egyszerre 6 előterjesztést tett a református igazgatótanács a miniszterelnökhöz, belügyi, külügyi, vallásügyi, köz-

Szászváros. Református Kuún-kollégium.

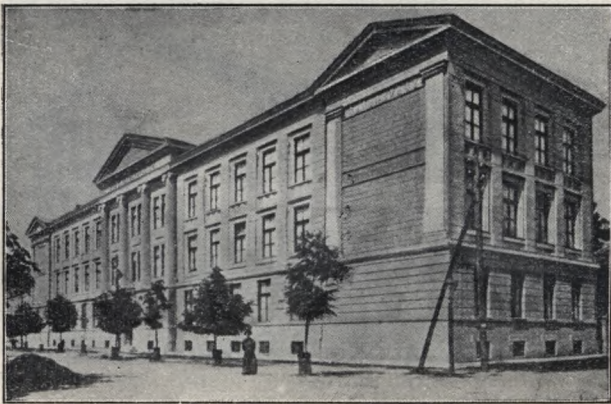
oktatásügyi és kisebbségi miniszterekhez s mielőbbi választ kértek azzal, hogy különben kénytelenek lesznek a legutolsó törvényes fórumhoz fordulni.

A vallás- és külügyminiszterek azt felelték, hogy az előterjesztést az illetékes miniszterekhez küldték át, a többi nem is felelt, így tehát nem maradt más hátra, mint a bejelentett utolsó lépés: a Nemzetek Szövetségénél való panasztétel. Bár ezek szerint a miniszterek tudtak arról, hogy milyen lépés fog történni, mégis amidőn utóbb az erdélyi református egyház küldöttsége Anghelescu közoktatásügyi miniszternél meg akart jelenni, ez nem volt hajlandó velük tárgyalni, hanem elutasította a küldötteket, azt vetve szemükre, hogy az ő megkerülésével fordultak egyenesen a Nemzetek Szövetségéhez, — a külügyminiszter pedig hivatalos

nyilatkozatában azt jelentette ki, hogy ez a panasz nem egyéb zsarolási kísérletnél!¹⁾

Az ily elbánásnak következménye azután sok esetben, hogy a nagy áldozatokkal fenntartott iskolák fenntartói kényszerülnek az iskolák bezárására, mivel a szülők az ezen iskolákkal szemben megnyilvánuló elbánás láttára *nem merik*, vagy anyagiak hiányában *nem tudják* gyermekeiket az iskolába küldeni.²⁾

Az előadottak után még annak felsorolása szükséges, hogy hol vannak még román területen magyar középiskolák. Az 1926.

Gyulafehérvár. Róm. kath. főgimnázium.

évben *nyilvánossági joggal* 15 középiskola (7 katolikus: Brassó, Csíkszereda, Gyulafehérvár, Kézdivásárhely, Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, — 5 református: Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, — 2 unitárius: Kolozsvár, Székelykeresztúr) és nyilvánossági jog nélküli 4 középiskola (Arad róm. kat. és Zilah, Szatmár, Kolozsvár leány) működhetett még.

Alaposan megfigyelve a megszüntetett vagy üldözött középiskolák elhelyezését, könnyen észrevehetjük, hogy ezek az elemi iskolák ügyénél részletesen tárgyalt „román művelődési zóna“ te-

1) Magyarság. 1925 IX. 5.

2) Magyar Kisebbség. 15—16/1925.

ületén vannak, vagyis, bár a zóna megállapítása az elemi iskolákra vonatkozik, noha hallgatagon, de tényleg a középiskoláknál is elhatározó lépéseket tesznek a tekintélyes számú magyarság kulturális elnyomására.¹⁾

Már a sok tanulót buktató vizsgabizottságok működésének tárgyalásánál jeleztük, hogy azok felállítását az új érettségi (baccalaureatusi) törvény szabályozza, amelyet 1925. évi március hó 7-én hirdettek ki.

A törvény egyébként elrendeli, hogy az V. osztályba jutni csak román nyelven tett felvételi vizsga útján lehet. A VIII. osztályvizsga után következik a baccalaureatusi vizsgálat a tankerületi főigazgatóságok székhelyén, külön kinevezett bizottság előtt, szintén román nyelven. Csak az állam által kiállított bizonyítvány érvényes. A külföldön szerzett ily bizonyítványok csak nosztrifikálás után érvényesek, ami miniszteri határozattal történik, az egyenértékűség és viszonyosság megállapítása esetén. (Ezt egyenesen a magyarországi bizonyítványok ellen való intézkedésnek kell tekintenünk!)

Az 1926. év második felében megindultak az új középiskolai törvény előkészítő munkálatai.

A román elszakított területeken volt egyéb szak- és főiskoláinkat szintén elrománosították vagy megszüntették.

A nagyváradi kir. kath. jogakadémiát államosították, míg a máramarosszigeti református jogakadémiát kezdetben működni hagyták, majd az 1919/20. tanév végén megszüntették azon a címen, hogy a tanárok románellenes összeesküvésben vettek részt.

A kolozsvári egyetem elromanosítása folytán a magyar tanárképzés lehetővé tétele céljából a kolozsvári ref. teológiai fakultás tanárképzőintézetét dr. Márki Sándor magyar egyetemi tanár elnöklete alatt újonnan szervezték s 1920/21-ben mint tanárképző főiskola, 6 tudományszakkal megkezdette működését. 1921 szeptemberben azonban a kolozsvári tanügyi államtitkárság azzal az indokolással szüntette meg, hogy ilyen iskolát csak az állam létesíthet. Ugyanily címen a nagyszebeni, szatmári és kolozsvári római katolikus polgári iskolai tanárképzőintézeteket 1923 augusztusáig mind bezáratták.

¹⁾ Jancsó Benedek: A romániai közoktatás.

A kolozsvári (kolozsmonostori) m. kir. gazdasági akadémiát 1919 júniusban vette át a román állam és abban az 1919/20. tanév végén szűnt meg a magyar nyelvű tanítás.

A kolozsvári kereskedelmi és iparkamara által fenntartott Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia, 20 évi működés után, az 1921—22. tanév végén fejezte be magyar nyelvű előadásait, s bár a magyar államhoz semilyen vonatkozásban nem állott, államosították.¹⁾

Kolozsvár. A m. kir. Ferenc József tud.-egyetem és egyetemtemplom.

Befejezésül Erdély egyik legrégebb kultúrintézményének, a kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetemnek sorsát kell ismertetnünk.

A kolozsvári évszázados magyar egyetem újonnan átszerveve 1872-ben alakult meg 4 fakultással s hallgatóinak száma az 1917/18-ik tanév II. felében 1730 volt, míg az 1918/19-ik tanév I. felében a 2000-et meghaladta.

A románok Kolozsvár megszállásától kezdve — nem szólva a tanárok és hallgatók zaklatásának igen számos esetéről — magát az egyetemet és ennek autonómiáját sem kímélték meg támadásaiktól, amelyek azonban egyelőre megtörttek egyrészt az egyetemi tanács magatartásán, másrészt és főleg, az ántánt katonai

¹⁾ Gál Kelemen: „Erdély magyar közoktatásügye. 1919—1926.“ Budapesti Szemle, 1926, október.)

képviselőinek, Berthelot és Pathé tábornokoknak, valamint Civrieux ezredesnek leghatározottabban adott azon biztosításán, hogy az egyetem, párt és felekezeten, sőt nemzetek fölött álló kulturális munkásságában nem akadályozható.¹⁾

Ez az állapot azonban igen rövid ideig tartott.

Már 1919. évi május hó 9-én felszólították az összes tanárokat a hűségeskü letételére.²⁾ A tanárok ezt, hivatali esküjökre és állampolgári becsületükre hivatkozással, megtagadták azzal, hogy a Magyar Állam felségjogai a katonai megszállás következtében nem szűntek meg s ők, mint a Magyar Állam polgárai és alkalmazottai csak a Magyar Állam rendelkezéseit fogadhatják el, ezeknél fogva az egyetem nem román egyetem s a felette román hatóságok által gyakorolni kívánt rendelkezést jogszerűnek, már az 1907. évi hágai egyezmény alapján sem ismerhetik el.

Erre Onisifor *Ghibu*, jelenlegi kolozsvári egyetemi tanár, a kormány kiküldött bizottsága élén, annak ellenére, hogy a békeszerződés még aláírva távolról sem volt, 1919. évi május hó 12-én katonaság felvonultatása mellett, az egyetemet román nemzeti egyetemnek jelentette ki.

A következő napon, vagyis május hó 13-án — ismét szuronyos katonák között — megkezdődött a szemináriumok, intézetek, laboratóriumok, gyűjtemények átvétele a román állam tulajdonába, de az addigi vezetők részvétele nélkül, miután ezek e ténykedést jogszerűnek nem ismerték el.

Ezzel a tanárok mögött végleg bezárultak a kapuk, míg a tanársegédeknek s egyéb alkalmazottaknak különbeni 24 órán belül való kiutasítás terhe alatt, maradniok kellett.

1919. évi augusztus hó 20-án a bemutatott okmányok alapján a tanárok nagyobb részét idegennek minősítették, majd pedig október hó 31-én mindazokat a tanárokat, akik a román hűségeskü letételét megtagadták, Románia területének öt nap alatt leendő elhagyására ítélték.³⁾ Itt ismételten rá kell mutatnunk arra, hogy ekkor még a békeparancsot nem írtuk alá.

¹⁾ Dr. Schneller István lelépő prorektor beszéde 1921 október 9-én. (Ünnepélyek a F. J. tud.-egyetemen 1922.)

²⁾ „L'histoire de l'Université François Joseph.“

³⁾ Ünnepélyek . . . : 21. oldal és dr. Márki S.: A F. J. tud.-egyetem története. 1872—1922. 113—122. oldal.

Az épületek és az egyetem felszerelése pótolhatatlan értéket képvisel. Állattani és könyvgyűjteménye (250.000 kötettel) a világ legdúsabb ily gyűjteményei közé sorolható.¹⁾ Európa legjelesebb botanikus kertjei közé tartozott a kolozsvári egyetem növénytani intézete által 1872-ben 14 kat. hold területen létesített botanikus kert, amely 1906-ban 17½ kat. holddal 31½ kat. holdra növekedett. A botanikus kertnek különösen gazdag volt a havasi növények csoportja és számos unikummal dicsekedhetett. A világ egyik legjobb mikrotechnikusa, az európai hírű dr. Apáthy István által

Kolozsvár. A m. kir. Ferencz József tudományegyetem II. számú klinikája.

létesített állattani és összehasonlító anatómiai intézet Európa egyik legjobban felszerelt és berendezett intézete volt, 25 tudományos helyiséggel és oly tudományos készlettel, amellyel Magyarország összes egyetemeit elláthatta volna.

1919. évi november hó 3-án román tanítási nyelvvel 75 újonnan kinevezett tanárral²⁾ kezdte meg működését az új egyetem, miután a régi tanárok nagy része október végén Budapestre menekült.

Az egyetemet Ferdinánd román király ünnepélyesen a külföldi államok és egyetemek s a belföldi hatóságok jelenlétében 1920. évi február hó 1-én nyitotta meg.³⁾

¹⁾ Dr. Laky Dezső: i. m. 27. oldal.

²⁾ Köztük néhány francia vidéki egyetemi tanár is volt.

³⁾ Dr. Márki Sándor: i. m. 124. oldal.

Sajnos, ölbetett kézzel kellett néznünk, hogy a románok mint kebelezték be „jogutódlás“ címén és nyitották meg az egyetemet nyugati szövetségeseik részvételével. „Gyönyörű klinikáiról, két emberöltőn át gyűjtött könyvtáráról, számos tanárnemzedéknek az egyetemi intézményekbe beölt temérdek fáradságáról, az egész magyar nemzetnek a keleti védőbástya érdekében hozott páratlan áldozatkészségéről ez alkalomból úgy beszéltek, mint a román nép kultúrmunkájának és anyagi áldozatkészségének büszkeségéről.“¹⁾

I. Ferdinánd román király halála (1927 július 20) után az egyetemet róla nevezték el.

Ez volt a sorsa Kincses-Kolozsvár magyar egyetemének, ahol a végső ténykedés részünkről az utolsó doktorrá-avatás volt. Az egyetem utolsó magyar doktorainak ekkor mondotta — 1919 májusán — az utolsó magyar rektor, az ősz Schneller István, örök emlékeztetőül: „A mi fölszabadítónk az Igazság leszen!“²⁾

Miután pedig ily állapotok mellett a román nyelvet nem beszélő magyar főiskolai hallgatók tanulmányaikat, a most már elrománosodott főiskolákon nem folytathatták, az összes erdélyi magyar egyházak hivatalosan megállapodtak abban, hogy közösen, egy felekezeti magyar egyetemet létesítenek, — amely tény páratlan a világtörténelemben — s 1920 elején ezt a szándékukat be is jelentették. Goga Oktavián akkori román közoktatásügyi miniszter egy hét múlva már kijelentette, hogy „foglalkozik“ egy magyar egyetem megalapításának kérdésével.

Az 1920. évi június hó 4-én létrejött trianoni békeszerződés kisebbségi rendelkezéseiben való csalóka hitből kifolyólag az erdélyi magyar közvélemény már a magyar egyetemnek 1920 őszén való megnyitását kezdte sürgetni. A Kolozsvárt maradt magyar egyetemi tanárok tanácsa június 10-én felajánlotta az egyesült magyar egyházaknak szolgálatait s megállapította az egyetem szervezetét. Június 21-én az egyházak képviselőiben gróf Majláth Gusztáv római katolikus, Nagy Károly református és Ferenc József unitárius püspökök bejelentették a román közoktatásügyi miniszternek, hogy az erdélyi autonóm magyar egy-

¹⁾ Dr. Laky Dezső: i. m. 27. oldal és Márki: i. m. 124—125. oldal.

²⁾ Tóth Károly: Az utolsó avatás. (Széphalom. 7—9/1927.)

házak, nemzetközileg is elismert iskolafenntartási joguk alapján, 1920. évi október havától egy autonóm, felekezetközi egyetemet állítanak fel Kolozsvárt.

Erre a román újságokban, gyűléseken, a képviselőházban, feliratokban — amelyek között előljárt a kolozsvári román egyetem! — a leghevesebb izgatás indult meg a kérelem teljesítése ellen.¹⁾

A román felfogásnak ebből az időből való jellemző megnyilvánulása a kolozsvári román egyetem egyik tanárának a kolozsvári Pátria című lap 1920. évi július hó 3-i számában megjelent nyilatkozata, melyben a magyar felekezetközi egyetem felállításának még a gondolata ellen is tiltakozott, mert — mint írta — a magyar állam szokásos kormányrendszerei elnyomták a nem-magyar nemzetek kultúráját. Éppen ezért *a magyarságnak várnia kell kulturális fejlődésében, amíg a románság utól nem éri.*²⁾

A román kormány a kérelem teljesítését nem tagadta ugyan meg kifejezetten, de különböző kifogásokkal a döntést máig is függőben tartja, azt azonban előre kijelentette, hogy a magyar egyetemet Kolozsvárott nem engedné felállítani. És amikor magyar egyetem nem lehet még 10 évvel a háború befejezése után sem Romániában, és a *többmillió magyar* kisebbséggel rendelkező ország 4 egyetemén (Bukarest, Jassy, Csernovitz, Kolozsvár) összesen csak 1 magyar tanszék van Kolozsvárt (magyar nyelv és irodalom),³⁾ ugyanakkor a mindössze kb. 24.000 főnyi román lakossággal rendelkező mai Magyarország ezzel szemben egy román tanszékkal (Budapest) és egy román lektorátussal (Szeged) tesz eleget az egyetemi tanítás terén a kisebbségekkel szemben vállalt kötelezettségének! De a románok a szegedi és pécsi egyetemeken szerzett oklevelek honosítását is megtagadják s így akarják kényszeríteni a magyar ifjúság egy részét a román egyetemek látogatására.

Így áll tehát a román állam jóvoltából az elszakított magyarság ma is egyetem és főiskolák nélkül.

¹⁾ Dr. Márki S.: i. m. 123—47. oldal.

²⁾ Barabás Endre: A romániai magyarnyelvű oktatásügy első tíz éve. 1918—1928. 10. oldal.

³⁾ Magyar Kisebbség, 9/1924. és 12/1925. szám.

Mint a cseheknél, úgy a románoknál is a tankönyvek nagy része magyarelleses igazításokat tartalmaz.

Néhány válogatott példát mutatunk csak be ennek igazolására.

Lazar Victor történelemtanár „Istoria romanilor“ című tankönyve a hamisítások egész sorával lép a tanulóifjúság elé s a tanítóképzők és középiskolák használatára készült, különös figyelemmel a „fölszabadított területek“-re. Tulajdonképpen ennek az egy tankönyvnek ismertetése egymagában is elegendő volna, mert a román gondolkodásmódot, a román tudományosságot kimerítően jellemzi.

A történelemhamisításnak ebben a tárházában szerző többek között azt tanítja, hogy a magyarok bejövetelekor Bihar vidékét egy kozár nevű nép lakta, melynek ott rendes állama volt. A „koza“ szó szlávul azt jelenti, hogy kecske, a kozár tehát kecskepásztor, vagyis román, minthogy a kecskepásztorok románok voltak.

A magyarok megdöntötték ezt a román államot és szolgává tették népét. Ugyanakkor az egész Székelyföldet is románok lakták, de ezek nagy része azóta elmagyarosodott, sokan közülük kényszerből vallásukat is elhagyták, a többség azonban csak anyanyelvét.

A magyarok száma az Anjouk idejében két millió fönyri lehetett. Nem is olyan kevés ez, mint mai szemmel látszik, mert a románoké sem volt akkor sokkal nagyobb. A székelyek és szászok letelepítésének következménye volt „a románok nagy szorongatása“, mert elrabolták földjüket az idegen új telepések részére.

A földrablást még legalább négyszer előhozza a szerző. Majd magyarázza, hogy a magyarok csak nagyon lassan hatoltak előre kelet felé. 1140-ben telepítettek székelyeket a Nagyküküllő és Homoród völgyébe, 1210-ben foglalták el a Barcaságot és Háromszéket. Az idegen katolikusok és később a protestánsok a román fejedelemségekben mindig a legteljesebb türelmet élvezték, amilyenben nem volt részük a magyar és az osztrák uralom alatti románoknak. *A román léleknek kulturális felsőbbbsége van minden katolikus és protestáns néppel szemben.* A középkorban a mai Románia területén az utak teljesen biztosak voltak. *Nem voltak rablólovagok, mint Erdélyben, de különösen Magyarországon.* Ugyanitt olvassuk, hogy Erdély sohasem olvadt be Magyarországba. Általában vezérmotivuma a könyvnek már ezer évre visszamenőleg, hogy a magyarok mindig minden eszközzel el akarták magyarosítani a hazai románságot. *Románia mai politikáját akarja kétségkívül ilyen századokra hamisan visszavetített elnemzetietlenítésekkel igazolni.*

Külön foglalkozik a mai Románia kisebbségeivel: a román-ság az őslakó. Az összes faji és vallási kisebbségek anyagi okokból, jobb megélhetés kedvéért vándoroltak be a mai Románia egész területére és mindenütt a románok ősi birtokait szedték el az uralkodók, hogy ezeknek a jövevényeknek adják.

De még azt is bizonyítja a szerző, hogy „az egész magyar uralom alatt 1918-ig mindig csak az oláhok ellen irányuló törvényeket szavaztak meg Magyarországon, azt célozva, hogy megakadályozzanak náluk minden gazdasági és kultúrfejlődést, kioltásák bennük a nemzeti önérzetet és meggátolják őket vallásuk szabad gyakorlásában“.¹⁾

Adamescu liceumi igazgató és Dragomirescu egyetemi tanár szerkesztésében ugyancsak egy olyan iskolai olvasókönyv került forgalomba, amely a lélekmérgezésnek kirívó példáit foglalja magában. Két népdal van — többek között — a könyvben. Egyiknek címe: Román dal (Doiana Romaneasca), s ebben a következők is találhatóak: Bár jönne el az az idő, mikor a románok ismét feltámadnak és Erdélyországot megmentik a gazemberektől, mert az az ország nem a kutyáké, hanem a románoké. Nem a magyarok földje, hanem a mi bennszülötteinkké. A második egy tánc-dal „Ungureanu“ címmel s így szól: A rövid bekecsű magyar nem ül sokáig Moldovában. Menj is hamar országodba vissza és egyél ott szalonnát. Szemétdombra építsd a házat és kend be fokhagymával, hogy a boszorkányok ellen megvédjen. Fuss el innen a hegyeken át, mert amióta nálunk vagy, azóta a juhtúró megdrágult, amióta köztünk mutatkozol, minden juhunk meddő lett.

Íme — állítólag — a román nép lelkéből ilyen virágok fakadnak, amelyet román tanférfiak érdemesnek és méltónak tartanak nemcsak a román és egyéb, de a magyar tanulóknak is kötelező olvasókönyvébe felvenni.

Cherciu bukaresti iskolai felügyelőnek és más három társának a román közoktatásügyi minisztérium által 402. szám alatt jóváhagyott olvasókönyve 203. oldalán a magyarokról azt tanul-

¹⁾ Pesti Hirlap, 1928. I. 24. F. B.

ják, hogy „vért ittak, nyershúst ettek, kivágták ellenségeik szívét és jóízűen megették...“¹⁾

Mint egy további igen jellemző érdekességre hivatkozunk Joan Lupas dr. „Istoria Romanilor“ című történelmi tankönyvére, amelynek mellékletét tevő térképen *Dácia* határai a mai román határokkal egyeznek meg! A Béga *csatorna* már a rómaiak idejében *Timisoara* mellett folyt. Traján (Kr. u. 104) és Marcus Aurelianus (Kr. u. 274) császárok idejében Nagyvárad—Oradea-Mare, Brassó—Brassov, Rozsnyó—Risnov (Brassó mellett!), Székelyudvarhely—Odorheiu névre hallgattak s 1600 évvel ezelőtt Siget (Máramarossziget), Cristescu (Székelykeresztúr), Bukarest városok stb. már szintén léteztek!²⁾

Általában térképeik a közel 100 éves, megszokott módon készülnek. Mindenütt a Tiszáig terjed Románia! Vajjon az általános béke és leszerelés jegyében dolgozó Nemzetek Szövetsége tudomást vesz-e erről a gyűlölséget keltő és újabb háborút előkészítő román tevékenységről? Emlékeztetőül felsorolunk néhányat.

A bukaresti katonai és földrajzi nyomdában 1921-ben Draga tábornoktól „Erkölcsi és nemzeti nevelés a véderő számára“ címen megjelent munka 361. oldalán „az egység órája“ (Hora unirei) felírással szerepel az a térkép, amelyen Románia a Tiszáig terjed.

Ugyanilyen Teodor *Balan* csernovici liceumi tanár „Geschichte der Rumänen“ című középiskolai tankönyvének térképe, amelyen azonban Bulgária egy részét is Romániához csatolja.

*

A zsidóság iskolaügyét illetően felemlítjük, a 362.442/1926. sz. belügymin. rendeletet, amely kimondja, hogy a zsidók csak zsidó nemzetiségűnek vallhatják magukat; csak hébernyelvű iskolát állíthatnak, és csak állami vagy saját iskolába járhatnak, de más kisebbségi iskolába nem, mert nem engedhető meg, hogy magyarul tanuljanak. Az elemi iskolai törvényjavaslat tárgyalásánál és számos gyűlésen a zsidók az ily rendelkezések ellen hiába tiltakoztak.

¹⁾ Nagymagyarország, 1929. II. 1.

²⁾ Nemzeti Ujság, 1927. X. 7.

Így tehát Pécsi Simon — Bethlen Gábor erdélyi fejedelem kancellárja — székely szombatos hitvallóinak utódai, mivel 1867-ben a zsidó vallást vették fel, a román magánoktatási törvény szerint (36. §.) fajilag is zsidókká váltak s csakis román vagy héber tannyelvű iskolába járhatnak.¹⁾

Már előzetesen, az új uralom alatt 3 felekezeti középiskolát állítottak fel, és pedig 1919-ben Temesvárott közösen, 1920-ban Kolozsvárott a cionista és 1921-ben Nagyváradon a haladó frakciók. Ezekén kívül van 1 orthodox polgári iskola Nagyváradon és 35 különböző elemi népiskolájuk.

Államsegély fejében az iskolák, még azok is, amelyek részére engedélyeztetett, nem kaptak 1925-ben egy fillért sem.

1261/1923. sz. alatt a közoktatásügyi miniszter az állami iskolák zsidó tanulóinak a szombati és ünnepnap i írás, rajzolás alól való felmentést nem engedélyezte, ami ellen a lelkiismereti szabadság elvébe való beavatkozás címén tiltakoztak és nem mulasztották el arra is hivatkozni, hogy a magyar uralom alatt ily tilalom nem volt s így e rendelet nagy visszaesést jelent.

A kolozsvári állami ipariskola és tanonciskolák zsidó tanulóit szombati munkára kényszerítették. Egyes tankerületi főigazgatóságok a zsidó iskolákban a vasárnapokon való tanítást is szigorúan eltiltották, majd a 46.016/1923. sz. rendelettel ezt ki is mondták. Végre 1925-ben a miniszter a szombati ünnepnapot engedélyezte a zsidó iskolák részére s így a vasárnapi tanítás életbelépett. Előzetesen az 5555/1922. és 11.962/922. sz. közoktatásügyi miniszteri rendeletek mondták ki, hogy miután a zsidóság nemzeti kisebbséget alkot, így iskoláik tanítási nyelve vagy a saját vagy a román nyelv lehet, de semmiesetre sem a magyar vagy más kisebbségi nyelv.

A zsidóság az egység hiányának tudja be, hogy a magánoktatási törvény a már fennálló iskolák létét erősen fenyegeti, újak létesítését szinte lehetetlenné teszi s az iskolákban a román tanítási nyelvet hozza be, a zsidó gyermekek még német vagy magyar tannyelvű állami iskolába sem járhatnak, míg az elszakítás előtt 12.000 zsidó tanuló járt különböző, más felekezetek által fenntartott iskolákba.

¹⁾ Magyar Szemle, 1928 január.

Egyik gyűlésükön meg is állapították, hogy a vallást a nyelvtől élesen el kell választani, a zsidóság anyanyelvéül az állam nyelvét hivatalosan megállapítani lehetetlenség s nincs joga az államnak ahhoz, hogy a zsidó gyermekeket anyanyelvüktől megfossza.

A haladó zsidóság egy emlékiratában ki is fejtette azt, hogy „a szem előtt tartott cél hirtelenül nyakrafőre valósíttassék meg, árkon-bokron keresztül, nem lehet egy örök életre beosztott állam nyugodt és békés konszolidálásának a követelménye“. A nemzeti nyelvnek kijelölt héber nyelvre nézve elmondja ez az emlékirat, hogy a zsidóság nagy tömegei a kétezeréves szétszóródás alatt elfelejtették nemzeti nyelvüket, azt a közéletben nem beszélnek s a héber nyelvnek és hittannak héberül való tanulása épp oly nehéz feladat a tanulókra nézve, mint a többi tárgyak románul való tanulása. Az indokolásban foglalt azzal a tényállítással, hogy az a magyarosítás folyamatát kívánja megakasztani, szemben áll a romanizálás. A magyar impérium alatt a nemzetiségi iskolákban csak évtizedes előzmények után és jóval szűkebb keretek között valósult meg a magyar nyelv térhódítása. „Végzetesen téved a javaslat abban a feltevésben, hogy a magyar anyanyelvnek és a magyar kultúrának a zsidóság szervezetébe beidegződött és vérré vált elemeit erőszakos rendszabályokkal megsemmisíteni lehetne.“¹⁾

De meg kell állapítanunk azt is, hogy az erdélyi orthodox zsidóság részéről, — amely frakció tagjai, mint láttuk, a Talmud kultúrájából élnek, s így a zsidóság e részére az oktatás nyelve van a legkisebb hatással, — szintén hangzott el kívánság a magyar oktatási nyelv érdekében.

Az erdélyi orthodox-zsidó felekezet központi bizottságának 1922. évi február hó 22-én Désen tartott gyűlésében egyhangúlag kimondták, hogy a kormánytól a zsidó iskolákban a magyar tanítási nyelv meghagyását kérelmezik. A kolozsvári „Jesurun“ című félhivatalos lapban (1922. évi 8., 23. és 25. számokban) több cikk jelent meg a magyar tanítási nyelv érdekében és a héber

¹⁾ Jelentés az Erdély-Bánáti Orsz. Izraelita Iroda 1924. évi működéséről (Kolozsvár, 1925). — Ugyanaz az 1925. évi működéséről (Kolozsvár 1925). — Jegyzőkönyv az Erdély-Bánáti Rabbiegyesület 1924 nov. 17-én Aradon tartott közgyűléséről (Kolozsvár, 1925).

nyelv erőszakolása ellen, ahol arra is történik hivatkozás, hogy a zsidók elmagyarosodása nem erőszakkal történt, hanem ez természetes folyamat következménye volt. — 1925-ben Máramarossziget túlzó-orthodox zsidósága egy felállítandó 4 osztályos középiskola tannyelveként ugyancsak a magyart kérelmezte.¹⁾

A románoknak úgy a régi időkben, mint most hatalomra jutásuk alatt tanusított kíméletlen, türelmetlen és embertelen elnyomó viselkedésével szemben rá kell mutatnunk arra az utólag igen sajnálatos körülményre, hogy a magyar kormányok mennyire elnézőek voltak velük szemben.

Így 1894-ben a delegációban gróf Kálnoky közös külügyminiszter leleplezte, hogy bár az 1883. évi XXX. t.-c. 72. §-a a legszigorúbban megtiltotta a hazai egyházaknak és iskoláknak, hogy a magyar kormány beleegyezése nélkül idegen államoktól anyagi segítséget elfogadjanak, a román kormány a magyarországi román felekezeti iskolákat évi 145.000 lei-jel támogatta. A megindított vizsgálat kiderítette, hogy ezt az összeget a román kormány a brassói román iskoláknak az 1850-es évektől 1875-ig nyílt tételben, 1876-tól pedig titkos támogatásként adta *s ezt ezek az iskolák mindenkor el is fogadták!* 1898-ban a magyar kormány ezt az idézett törvény alapján tiltotta, mire a legszemérmetlenebbül letagadta, hogy a román kormánytól bármit is elfogadott volna. Azonban a magyar kormány nyilvánosságra hozta, hogy adatait egyenesen a román kormánytól kapta!

Tárgyalások indultak meg, melyek eredménye az lett, hogy a román kormány 38.000 leit, mint alapítványi kamatot fog évenként a magyar kormánynak átutalni a brassói román iskolák céljaira, viszont azonban kötelezi magát, hogy magyarországi román egyházaknak és iskoláknak többé anyagi támogatást titokban nem fog adni.

Az újabb nyomozások azonban kétséget kizáró módon igazolták, hogy 1900. után is történtek titkos segélyezések, de ezek már oly óvatosan, hogy egyenes bizonyításuk alig lehetséges. Ugyanis egyes személyek és intézmények közvetítették a segélyeket. Így például a szerbcsanádi román népház építésére 25.000

¹⁾ Magyar Kisebbség, 7/1927. sz.

koronát utalt át a román közoktatásügyi miniszter a román nemzeti bankhoz, amit ez a nagyszebeni Albinának továbbított stb. stb.¹⁾

És vajjon nem túlzott elnézésre mutat-e az, hogy a magyar kormány megtűrte, hogy a román kormány erdélyi fiúkat neveltetett a nyugati országok egyetemlein, hogy azok így a romanizmus ügynökei legyenek?²⁾

Mint említettük, az állami és községi, valamint a görögkeleti és görög katolikus iskolák románná tétele után a hatalom új birtokosai a nagyjelentőségű felekezeti és egyesületi iskolák ellen fordultak, amelyekben a magyar kisebbség kultúrájának pilléreit látják.

És méltán, mert Erdélyben az oktatás uralkodó jellege sohasem volt *állami*, hanem *felekezeti*. Ennek magyarázata és oka az, hogy az erdélyi alkotmány a fajok és vallások teljes egyenlőségén alapult s ehhez képest minden intézményüket az *önkormányzat* szelleme hatotta át. A felekezetek egyenlően részesedtek a közhatalomban s így e körülmény bizonyos fokig hasonlóná tette azokat egymáshoz.

A protestánsok szervezete hatással volt a római katolikusokra, aminek következtében létrejött az autonóm erdélyi római katolikus státusz; de még a görögkeleti román egyház is ily alapon szervezte meg alkotmányát.

Ily körülmények között Erdély kulturális fejlődésére, különösen 1867-ig, a magyar állam alig volt jelentősebb hatással és a főiskolai oktatást kivéve, a többi iskolafajtánál az egyházaké volt a vezetőszerp. Ezt legvilágosabban az bizonyítja, hogy az 1890-es években Magyarország által kulturális célokra fordított évi átlag 30,000.000 aranykorona (= 34,765.000 pengő) összegből Erdélyre csak mintegy évi 4—5 millió aranykorona (= 4·6—5·8 millió pengő) esett.

Míndezekből láthatjuk, hogy — bár századunk eleje óta az állami oktatás nagyobb szerepet kezd játszani — az állam változatlanul figyelembe vette az egyházak — s így a nemzetiségek, iskolaállítási jogát, amire bizonyosság az, hogy a tanintéze-

¹⁾ Jancsó Benedek: A román irredentamozgalmak története. 219., 248—57. oldal.

²⁾ Horváth Jenő: A magyar diplomácia története. 115. oldal.

teknek csak 25%-át tették az állam által fenntartott iskolák. A román tannyelvű elemi iskolák pedig 1917-ben 2,215.361 aranykorona (= 2,566.000 pengő) államsegélyt¹⁾, míg a román iskolák és egyházak összesen évi 14,000.000 aranykorona államsegélyt élveztek, ami semmiképen sem mutat a nemzetiségek elnyomására, hanem éppen ellenkezőleg, az egyenlő elbánás elvének igazságos alkalmazására.²⁾

A románoknak a magyar uralom alatt 2 görög katolikus (Balázsfalva, Szamosújvár) és 3 görögkeleti (Nagyszeben, Karánsebes, Arad) papnöveldejük, — 3 görög katolikus (Balázsfalva, Szamosújvár, Nagyvárad) és 3 görögkeleti (Nagyszeben, Karánsebes, Arad) tanítóképző intézetük, — 6 középiskolájuk (Balázsfalva és Belényesen görög katolikus, Brassóban görögkeleti, Nászódon alapítványi főgimnázium, Brádon görögkeleti algimnázium, Brassóban görögkeleti alreáliskola) és 1 görögkeleti felsőkereskedelmi iskolájuk (Brassó) volt. Mindezekhez csatlakozott 10 fiúinternátus, leányiskolák voltak: 4 polgári leányiskola (Balázsfalván és Belényesen görög katolikus, Aradon görögkeleti, Nagyszebenben társulati), 1 tanítóképzőintézet Lugoson, mind internátussal és végül 1 ipari és háztartási iskolájuk.³⁾ Elemi iskolájuk 2710 volt, köztük 1480 államsegélyes.

De ha e szerény példák a magyarság méltányos és megértő magatartását illetően megerősítést igényelnének, akkor hivatkozunk még arra, hogy 1912-ben Magyarországon 1000 román lakosra esett 1 román iskola míg Romániában csak 1340 lakosra 1 iskola.⁴⁾ Azaz míg a nem egészen 3 milliónyi magyarországi románságnak 2170 román tannyelvű elemi iskolája volt, ugyanakkor Románia 7 milliónyi román lakosára csak 4453 elemi iskola jutott, tehát világos, hogy nálunk a románság jóval kedvezőbb helyzetben volt a népoktatás terén is, mint a román királyságban. És amíg 1910-ben a romániai iskolakötelesek csak 45,3%-a volt beiskolázva, addig nálunk a román anyanyelvű iskolaköteleseknek ugyanakkor 52%-a járt iskolába!⁵⁾

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. k. 128, 264—55, 205. oldal.

²⁾ Buday: i. m. 192. oldal.

³⁾ Kalonday Pál: Válasz a román nemzeti komiténak I. füzet. 11—12. oldal.

⁴⁾ Magyar Kisebbség. 23/1923.

⁵⁾ Angyal: Magyarország felelőssége a világháborúért, 56. és 60. oldal.

De legtöbbet mondóak a magyar államnak a románokkal szemben követett elnéző eljárására azok a tények, hogy 1910-ben Erdély 1,760.000 *nem*-magyar lakosságának mindössze 15·2%-a tudott csak magyarul, vagyis 267.000 és a mindennapi iskolát ki-járt román gyermekeknek csak 18·4%-a tudott többé-kevésbé magyarul, annak ellenére, hogy a magyar államnyelv tanítása a nemzetiségi tannyelvű iskolákban is kötelező volt! ¹⁾

Józseffelva. (Bukovina.) Magyar iskola (1876.)

Mindezzel szemben, a nyelvkérdésben elfoglalt román álláspontra igen jellemző a sorozási törvénynek az önkéntességi jog szempontjából tett intézkedése, amelynek értelmében azt csak azok az okleveles magyarok nyerhetik el, akik a bevonulás előtt külön vizsgálatot tesznek és „a román nyelvet *kitűnően* tudják szóban és írásban“. Aki ezt a vizsgálatot nem tudja letenni, azt mint közlegényt osztják be. E rendelkezés következménye, hogy már eddig is sok középiskolát, sőt egyetemet végzett magyar fiatal-ember esett el az önkéntességi jogtól. ²⁾ Ellenben Magyarországon a szolgálati nyelvnek csak a szolgálat ellátása erejéig való tudását

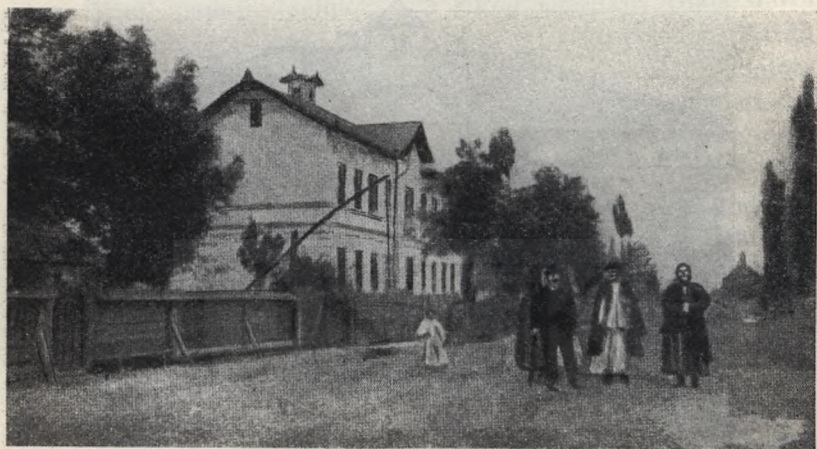
¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. k. 156—157. oldal.

²⁾ Pesti Hírlap. 1927. IV. 21.

kívánták meg s még ezt az igen enyhe rendelkezést is csak a legmértányosabban alkalmazták.

Erdélyben egyébként már a XVIII. század végén 300 román elemi iskolát létesített Sinkai György. A Bánátban pedig még korábban volt nyilvános oktatás.

Illetékes román megállapítás szerint „a hazai románság 1867 óta tanügyi téren bámulatos előhaladást tett. Mintha csak századok mulasztását akarta volna helyrehozni. Az alkotmány

Istensegítség. (Bukovina.) Egyesületi magyar iskola (1786).

keretén belől való szabad mozgás a népnek megadta az energiát a haladásban“.¹⁾

A magyarországi románoknak a háború előtt a romániai viszonyoknál sokkal előnyösebb kulturális helyzetét egyébként igen érdekesen — tisztán román forrásmunkák idézésével — bizonyítja a Lugoson megjelenő „Magyar Kisebbség“ című folyóiratban „Az erdélyi és magyarországi román egyházak és iskolák élete és szervezete a világháború előtt“ címen 1928-ban megjelent kiváló értekezés.

De a románok kíméletlen bánásmódja a nemzeti kisebbségekkel, különösen a magyarsággal szemben, már jóval a világháború előtt is kifejezésre jutott.

¹⁾ Moldován Gergely: A magyarországi románok. 374—376. oldal.

A századok óta Romániában élő 80,000 főnyi *csángómagyar-sággal* szemben az erőszak elnyomó politikáját követték, a viszonyosságra való minden tekintet nélkül. Papjaik olaszok (t. i. Románia missziós terület volt), akik románul prédikálnak, gyónatnak, mert templomaikban és iskoláikban a magyar nyelv használatát még 1893-ban a kormány megtiltotta. Ez annak ellenére

Bukarest. Egyesületi római katolikus magyar kisedővoda.

történt, hogy a román alkotmány XXI. cikke biztosítja a vallás szabad gyakorlását azzal az egy feltétellel, hogy a közrendnek és a szokásoknak ne ártson. Mégis, ha a papok közül valamelyik már megtanult magyarul s a nyelvet használni merészeli, a román kormány azonnal elhelyezteti, mert a papok működése ebben a tekintetben állandó felügyelet alatt áll. Az olasz papok csak az állam által engedélyezett könyvekből taníthatják a hittant, tanítók pedig mind románok és görögkeleti vallásúak.

Ennek, a kilencvenes évektől fokozódó erőszakos eljárásnak sajnálatos következménye volt, hogy a romániai csángómagyarok még azokban a falvakban is hamar a románosodás útjára tértek, amelyekben 20 évvel ezelőtt még virágzó magyar

élet volt.¹⁾ Az igazság és egyenlő elbánás diadalára *itt* nem ismerik a „faji vizsgálatot“ a románok!

Végül rá kell mutatnunk még arra, hogy az 1928. évre szóló román közoktatásügyi költségvetési előirányzat 5-ik része szerint rendkívüli kiadásképen 36,047.361 lei szerepel a Görögországban, Albániában és Bulgáriában élő román kisebbségek támogatására. Ebből az összegből 14,883.374 lei jut a külföldön működő román kisebbségi tanítók javadalmazására, — 13,169.503 lei a három országban működő román kultúrintézmények anyagi szükségleteire!

Viszont az 1928. évi román költségvetésben a közoktatásügyi tárca 4.732,289.000 lei javadalomban részesült, mely összegnek legalább 10%-át a magyarnyelvű kisebbség adója szolgáltatja s ebből az összegből egy fillért sem fordított a román kormány a magyar kisebbség kultúrájának gyarapítására vagy fenntartására. Ellenben annak elnyomására milliók vannak felvéve. Így például a kultúrzonában működő tanerők jutalmazására 13,600.000 lei lett felvéve.

Láthatjuk ebből, hogy a Balkán-államok román kisebbségi kulturális szükségletére az anyagi eszközök sokkal tökéletesebben állanak rendelkezésre, mint Románia saját kisebbségei számára. Az 5 milliónyi romániai kisebbség adójából *erre* telik, de az idegen kisebbségi kultúra támogatására nem.²⁾

E tény minősítését — azt hisszük — az elfogulatlan bírálók ítéletére bízhatjuk.

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet 206. oldal, II. kötet 125—128. oldal.

²⁾ Magyar Kisebbség. 1928. IV. 1.

„A magyar nemzet a hősiesség,
a lelki nagyság és méltóság
arisztokráciája.“

(Michelet, 1798—1874.)

Jugoszlávia eddigi oktatásügyi politikája nem sokban marad el utódállam társai mögött s teljes erejével a Szerbiához csatolt területeken lakó nemzeti kisebbségek — legelsősorban a magyarság — műveltségének és az ezt szolgáló anyagi és erkölcsi eszközöknek elsenyvesztésére, kiirtására és elkobzására irányul.

Ennek igen kézenfekvő magyarázata abban rejlik, hogy a magyarok és németek műveltsége a szerbekénél jóval magasabb lévén, ebben látja *pánszláv* eszméinek és törekvéseinek legnagyobb akadályát és legszámottevőbb ellenségét.

Mielőtt azonban a sérelmek ismertetésére térnénk át, lássuk nagyjából a szerb közoktatásügyi politika elveit s a fennálló rendelkezéseket.

Ismételten és hangsúlyozottan ki kell emelnünk, hogy a magyar törvények a tanítás szabadságának, az iskolák létesítésének is teljes szabadságot engednek és engedtek azzal a józan önvédelemből folyó megszorítással, hogy azok a megállapított tanterv és a magyar állameszme korlátai között mozogjanak. Tekintve, hogy osztrák, valamint „közös“ területek is csatoltattak Szerbiához, meg kell jegyeznünk, hogy a nyugati művelődés elveinek megfelelően, Ausztria is hasonló szellemben felelt meg a tanítás és tanulás szabadságának.

A mai Jugoszláv államhoz csatolt területeken a régi uralom idején a következő iskolák voltak:

Délmagyarországon (Vajdaság): 266 állami elemi, 631 felekezeti és községi elemi iskola, 71 közép- és középfokú iskola, 2 felső kereskedelmi és 3 mezőgazdasági iskola (összesen 973 iskola).

Bosznia-Hercegovinában: 401 állami elemi, 1421 mohamedán, 16 magán elemi iskola, 24 középiskola, 16 kereskedelmi, 2 középfokú ipariskola (összesen 1880).

Szlovéniában (Ausztria): 433 állami elemi, 29 magán, 28 felekezeti iskola (összesen 490).

Horvát-Szlavonországban: 1527 községi, 5 állami, 24 felekezeti és 93 magán elemi iskola, 26 középiskola, 4 kereskedelmi,

1 tengerészeti középiskola, 1 felső ipari, 4 mezőgazdasági iskola, 6 tanítóképzőintézet és 1 egyetem (összesen 1692).

A beiskolázás e területeken a következő volt:

	iskolába járt	a lakosság
Bosznia-Hercegovina:	25%,	irni-olvasni tudott 25%-a
Szlovénia (Ausztia):	90%,	" " " 61%-a
Dalmácia:	90%,	" " " 62%-a
Horváth-Szlavonország:	60·7%,	" " " 52·6%-a
Délmagyarország (Vajdaság):	85%,	" " " 86%-a

Ezzel szemben a régi Szerbiában, és pedig Észak-Szerbiában az iskolakötelesek 36%-a járt iskolába s a lakosság 20·3%-a tudott írni-olvasni, míg Délszerbiában csak 8% járt iskolába! Még az 1927. évi hivatalos szerb statisztika szerint is Jugoszláviában 75·8%-ot tesz ki az analfabéták aránya.¹⁾

A háború előtti Szerbiában 2025 iskola működött, míg a csatolt területeken 5635 iskola! (Nem számítva Dalmáciát.)

Az 1924/25. tanévben a Jugoszláv államban 7368 elemi iskola működött 17,246 tanerővel és 849,136 tanulóval. Délmagyarországon (Vajdaság) 1038 iskolában tanított 2585 tanító 120,888 tanulót. Az 1038 iskola közül — a szerb statisztika szerint — 558 állami nyelvű volt, míg 273 iskolában magyar, 182-ben német és 31 iskolában román nyelven tanítottak. Olasz nyelvű iskola az egész állam területén nincsen.²⁾

Magyarországon a szerbek kulturális helyzetét — mint ezt Jaksics Vazul szerb író és tanár egy előadásában ismertette — az 1868. évi IX. t.-c. szabályozta s oly jogokat biztosított részükre, hogy ma, amikor a kisebbségi jogokat állítólag rendezték, Európa 40 milliót kitevő kisebbségei közül csak az észtországi német és zsidó kisebbség élvez ily jogokat.

Az említett törvény rendelkezései szerint a görögkeleti szerb egyház hívei jogosultak egyházi, iskolai és ezekkel kapcsolatos alapítványi ügyeiket a törvények határai között, saját egyházi gyülekezeteikben önállóan végeztetni.

Az egyházközségek ehhez képest a szorosán vett Magyarországon 268 szerb tannyelvű felekezeti elemi iskolát tartottak

¹⁾ Magyar Külpolitika, 1928 XI. 16.

²⁾ Bácsmegeyi Napló, 1925 X. 16.

fenn, 314 tanítóval és 317 tanítónővel. Továbbá 12 óvodát ugyanannyi óvónővel. Ez iskolákon felül 31 szerb iskola részére kérések és kaptak fizetéskiegészítő államsegélyt. Újvidéken és Karlócán főgimnáziumuk, Zomborban, Pakrácon és Károlyvárosban tanítóképzőintézetük, Újvidéken, Zomborban és Pancsován felsőleányiskoláik, Karlócán papnevelőintézetük volt, természetesen szintén szerb tanítási nyelvel.¹⁾

A Jugoszláv állam területeinek megszállása után, a belgrádi kormány az ú. n. Vajdaság területén nemcsak az összes volt magyar állami iskolákat, hanem az összes községi és a legtöbb felekezeti iskolát is, minden javaikkal együtt a 31,230/1919. sz. közoktatásügyi miniszteri rendelettel jugoszláv állami tulajdonba vette, illetve állami iskolákká minősítette át.

Ez az államosítás az 1904. évi április hó 19-i régi szerb népiskolatörvény alapján történt, amelynek 10. §-a csak két válfaját ismeri az elemi iskoláknak, úgymint az állami és a magániskolát.²⁾ Az új Jugoszlávia azután az úgynevezett vidovdáni alkotmányának 16. §-ában sietett a régi törvény ezen rendelkezését átvenni.

Miután pedig a két törvény nem tesz említést sem községi, sem felekezeti iskoláról, ezen az alapon a kormány nem engedélyez ilyeneket, még ha *magániskola* címén is óhajtanák felállítani! Egyébként a törvény szerint is megengedett magániskolák felállításához a 16,841/1921. számú miniszteri rendelet oly teljesíthetetlen feltételeket szab meg,³⁾ hogy felállításuk még akkor is lehetetlen volna, ha ily kérelmek esetén az elutasítás indoklása nem is volna az — mint ezt a jugoszláviai római-katolikus püspökök 1922. évi április hó 30.-i emlékirata idézi — hogy „ott,

¹⁾ Magyar Külpolitika. 2/1929. szám.

²⁾ Magyarországon a következő iskolaválfajok voltak: 1. állami, 2. községi, 3. felekezeti és 4. magániskolák.

³⁾ Pl. az 1920. évi augusztusi iskolaállamosítási rendelet célzatosan oly magasra emelte fel a tanszemélyzet fizetését, hogy az anyagiaktól megfosztott felekezeti iskolák ezt megfizetni nem tudják (kevesebbet nem szabad fizetni, mint az államiaknak, vagy nem hajlandók, úgy következik a cél elérése: az államosítás. Ahol pedig az áldozatokat mégis meghozták, ott kötelezték a politikai községet megfelelő nagyságú állami iskolák fenntartására is, hogy így a *kettős* megterhelés eredeti elhatározásuktól a kezdeményezőket elriassza (pl. Pacsér község, ahol a lakosság $\frac{3}{4}$ -része református magyar). (Délmagyarország a szerb megszállás alatt. 1918—1920.)

ahol már állami iskola van, más hasonló iskolának felállítása felesleges“. Ehhez képest a szerb kormányzat a politikai községeket eltiltotta az egyházi iskolaadók behajtásában való közreműködéstől (mert magániskola csak önkéntes hozzájárulásból tartható fenn), amivel megfosztotta ezeket az iskolákat a legutolsó jövedelmi forrásuktól is.

Megjegyzendő, hogy az elemi iskolákra vonatkozó e rendelkezéseket a polgári iskolákra is egyazon módon alkalmazzák (népiskola).

Így nyomja és pusztítja el a szerb iskolapolitika a már meglevő és jól megszervezett iskolákat is.

Ezek a rendelkezések azonban nemcsak a szerb alkotmány helyes értelmezésével ellenkeznek, hanem főképen Szerbiának a társult főhatalmakkal 1919. évi szeptember hó 1-én Saint-Germain-en-Laye-ban kötött kisebbségi szerződésével, melynek 9-ik pontja kifejezetten biztosítja a kisebbségeknek azt a jogát, hogy saját költségükön iskolákat és nevelőintézeteket tarthatnak fenn, míg a szerződés 1-ső pontja — mint a többi kisebbségi és békeszerződésnél — kimondja, hogy a szerződést megkötő Szerbia, illetve Jugoszlávia ezen rendelkezéseket *alaptörvényének* ismeri el s ezzel szemben semilyen ellentétes törvény, vagy rendelkezés nem bocsátható ki.

Hogy a szerződő felek — és a szerződések végrehajtására hivatott Nemzetek Szövetsége — e rendelkezéseket mennyire nem becsülik semmire s hogy a legyőzöttekre senkinek sincs gondja, azt a továbbiakban fogjuk igazolni.

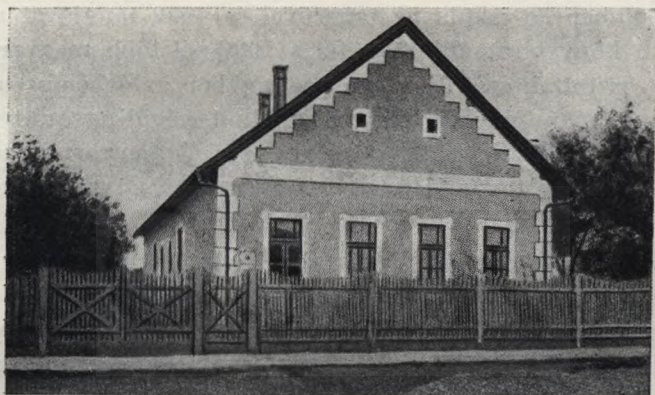
Pedig, ha átgondoljuk, hogy a Jugoszláviához osztott magyar területen 631 községi elemi, 71 községi polgári, horvát területen pedig 1527 községi elemi, 24 községi polgári és 93 magániskola, vagyis *összesen* 2158 községi elemi, 95 községi polgári és 93 magán elemi iskola működött, — akkor megítélhetjük, hogy mit jelent ezeknek a nem-szerb tanítási nyelvű iskoláknak erőszakos államosítása.¹⁾

A szerbek a pánszláv eszme legveszedelmesebb és legszámottevőbb ellenségéül a magyarok és németek magasabb mű-

¹⁾ Justus: La politique scolaire et ecclésiastique du royaume. S. C. S. 8—13. oldal.

veltségét ismervén fel, azonnal az összeomlás után, még 1918 őszén gőzerővel láttak hozzá az ölükbehullott területeken lakó nemzeti kisebbségek kultúrájának elsenyvesztéséhez s az ezt szolgáló erkölcsi és anyagi eszközök tönkretételéhez vagy lefoglalásához.

A kb. 180,000 főnyi horvát-szlavonországi és a bosznia-hercegovinai magyarság részére — habár későn is, de még az 1900-as évek közepén — gondoskodás történt magyar iskolák, magyar egyházak, magyar egyesületek és magyar sajtó *rendsze-*

Hrtkovec Julián-iskola.

res létesítéséről s ez oly mértékben sikerült is, hogy az évtizedekig magára hagyott és majd-majd az elnemzetlenedés lejtőjére jutott magyarság a világháború kitörésekor kulturális téren már eléggé megszervezve foglalta el helyét a magyar korona társországaiiban. Körülbelül 750 oly helység volt, ahol magyarok laktak.

Az itt működő magyar iskolákra tehát azonnal sor került, azokat túlnyomórészt azonnal bezáratták, egyéb magyar kulturális intézmények pedig, amennyiben azokat nem tiltották be hatalmi szóval, a hatóságok állandó zaklatásai, valamint a magyarság szétszóródása folytán senyvedtek el.

A horvát-szlavonországi magyarság részére a Julián-Egyesület, az egyes református egyházak és a m. kir. államvasutak

tartottak fenn iskolákat, amire az 1888. évi horvát autonóm népoktatási törvény adott jogot.

A Julián-Egyesület 1904-ben alakult s csak oly helyeken létesített magyar iskolákat, ahol ezekre a magyarság számára való tekintettel valóban szükség volt és a magyar tankötelessék száma legalább a 40-et elérte.

Az egyesület célja az volt, hogy iskolák, könyvtárak által tartsa fenn a nemzeti öntudatot, a felnőttek továbbképzésben részesülhessenek s kivívja, hogy az egyházak a nép nyelvén hirdessék az evangéliumot.

1909-ben 38 iskola 65 tanerővel és 4629 tanulóval működött, 116 könyvtárat állítottak fel s 1000-nél több magyar imakönyvet osztottak szét. Eszéken pedig ebben az évben szentelték fel (július 20-án) az első magyar kápolnát, végül ugyanitt indult meg Poliány Zoltán szerkesztésében az első magyarnyervű hír-lap, a Slavóniai Magyar Újság. 1918-ban már 94 tanítója és 6000 tanulója volt a Julián-Egyesületi iskoláknak.

Teljes jóindulattal és igyekezettel mindent megtett az egyesület, hogy horvát-szerb részről a magyarosítás vádjával illető ne legyen. Ehhez képest a szülők szabad iskolaválasztásának jogát biztosító törvény ellenére, sem horvát, sem szerb tanköteles gyermeket nem vett fel iskoláiba, hacsak a szülők fel nem mutatták a horvát kormány írásos beleegyezését, mely szabály alól csak ott tett kivételt — s ezzel az általános művelődést szolgálta — ahol sem szerb, sem horvát iskola nem volt. De másképp is alkalmazkodott a horvát törvényhez. Külön tantervet állapított meg s azt a horvát kormánnyal jóváhagyatta: — gondoskodott, hogy iskoláiban a horvát és szerb nyelv megfelelően taníttassék s hogy a horvát lelkészek által végzett hitoktatás rendszeresen biztosítva legyen.

Mindezek ellenére a zágrábi kormányzat 1919. évi július hó 31-én megjelent rendeletével 71 Julián-Egyesületi iskolát megszüntetett, majd bezáratott, az épületeket és felszereléseket lefoglalta s a tanítók kilakoltatását rendelte el azon a címen, hogy ezek az iskolák „nem feleltek meg az 1888. évi népoktatási törvénynek“. Az 1919—20. tanévben már csak az antunováci iskola működhetett.

Ezt az indokolást azonban megcáfolja az a tény, hogy a horvát tanfelügyelők a világháború végéig hivatalosan igazolták jelentéseikben, hogy a Julián-Egyesületi iskolák nemcsak megfeleltek a törvény követelményeinek, hanem a legtöbb esetben kiváló eredményt értek el.

A megszüntető rendelkezésre azután 1919. évi december hó 22-én a belgrádi kormány rátette a koronát azzal, hogy ki-

Eszék. Julián-iskola.

mondotta, hogy csak a királyság állampolgárainak szabad magániskolát nyitni.¹⁾

Az új kormányzatnak a Julián-Egyesület iskoláival tanúsított e jogtalan és ellenséges fellépésével szemben rá kell mutatnunk azonban arra, hogy fajtestvéreiknek védelmére hasonló célú és az összeomlásig szabadon működött egyesületük volt a horvátoknak is Dalmáciában és Isztriában: a Cyrill és Method Egyesület!

A reformátusok a Dunántúli ref. Egyházkerület alá tartozó 12, és az evangélikusok 1 elemi iskolát tartottak fenn Horvát- és

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet 416. oldal, 343. jegyzék.

Szlavonországek magyarlakta területein. Így: Belovár-Kőrös vármegyében Pisanica velicán (1907) és Sándorovácon, — Pozsega vármegyében Kirjenizánin (1904), Brekinskán (1905), Antunovácon (ág. h. ev.) és Imzovoselon, — Verőce vármegyében, Rétfalun, Szt.-Lászlón (Laslovo) és Harásztin, (e három ősmagyar község iskolái állítólag már 1690, 1525, illetve 1756-ban keletkez-

Kamerál-Moravica. MÁV. elemi iskola.

tek!) Szerém vármegyében Kórógyon (1903), Vukováron szeretet-házzal együtt (1904), Nikincén (1903) és Maradékon (1899).

Az államvasutak szintén kivették részüket a magyar iskolák felállításából, amennyiben Horvát-Szlavonországekban szolgálatot teljesítő magyar alkalmazottak gyermekei részére már jóval a Julián Egyesület megalakulása előtt iskolákat állítottak fel.

Az első magyar elemi iskolát 1890-ben Kamerál-Moravicán létesítették s ez teljes 28 évig működött. További elemi iskolák: Bród, Zimony (24 évig), Vinkovce (23), Zágráb (22), Eszék (21),

Újdálja (14), India, Mitrovica és Nasic (13), Pleternica (9), Belovár és Novska (5). 1918-ban 136 tanítóval és 4470 tanulóval.

De volt még egy-egy tanonciskola Rumán és Zágrábban 52, illetőleg 74 tanulóval, tovább felsőnépiskola (középiskola) Eszéken, Zágrábban és Indián 539 tanulóval és 24 tanárral. (1918.)

Ezekbe az iskolákba horvát vagy szerb anyanyelvű tanulókat ugyancsak nem vettek fel, hacsak a jelentkező atyja nem volt az államvasutak szolgálatában. Bizonyítja pedig ezt az a tény, hogy a legutolsó tanév 4470 elemi iskolás tanulója közül csak 24 volt horvát vagy szerb nemzetiségű!

Zágráb. Julián-iskola és kápolna.

A szerb hatóságok az összeomlás után a Máv. iskolák tanerőit távozásra szólították fel, úgyhogy csak 3 tanár és 1 tanító maradt vissza jugoszláv területen, ahol elhelyezkedést találtak.

Az iskolákból semmit, még a tanári, tanítói és ifjúsági könyvtárak magyar könyveit sem engedték elhozni.

Megjegyzésre igen érdemes, hogy a világháború kitörése előtt kialakult háromféle jellegű magyar iskolákat megelőzően is voltak már Horvátországban egyéb magán, nevezetesen uradalmi magyar iskolák, sőt községi jellegű magyar iskolák is, amelyek az 1888-ik évi október hó 31-én kelt autonóm iskola törvény előtt létesültek, majd ennek meghozatala után a fenti három típus valamelyikébe olvadtak be, vagy megszűntek. Így pl. Verőce vármegyében: Cabunán (1865) és Beliscén (1892) uradalmi, Terezovopoljén, Novigradácon, Babinácon és Suhopoljén községi, — Szerém vármegyében: Beocinban, Szolnokon, Moja-Volján, Ovcarpon, Lipova-

cán uradalmi és Cakovcin (1840), Jankovcistarín (1881), Maradékon (1884), Opatovácon, Radinci velikin, Nikincin (1885), Platicevon (1885) községi jellegű iskolák.

A horvát szábor (országgyűlés) ugyanis 1827-ben *saját* elhatározásából vezette be a magyar nyelv tanítását és elismerte azt, hogy Magyar- és Horvátországok érintkezésének nyelve a magyar legyen.¹⁾

Sajnos, a délszláv eszme túlzóinak hatása alatt, már az 1880-as évektől kezdve mind erőszakosabban lépett föl a horvát autonóm kormány is a magyar iskolák ellen, hisz az új törvény már csak horvát tannyelvű országos vagy községi iskolát ismert. Hiába voltak a Szerémségben tiszta magyar városok és községek, ezek csak horvát tannyelvű iskolákat létesíthettek.

A törvény által megengedett magyar magániskolák létesülését pedig időről-időre — amilyen a horvát országos kormány viszonya a magyar királyi kormányhoz pillanatnyilag volt — a legkülönbözőbb nehézségek támasztásával igyekeztek megakadályozni. A törvény által megszabott feltételek fennforgása esetén a magyar magániskola megnyitását csak bejelenteni kellett a kormánynak tudomás végett. Ez a tudomásulvétel azonban sokszor két-három évig is váratott magára. Például a Dunántuli református egyházkerület 1909. évi július 6.-án négy új református iskolára kért megnyitási engedélyt, de ezt még 1911. évi október havában sem kapta meg! Az 1910-ik évtől tornyosulni kezdtek a nehézségek, Tomasich Miklós bán és Amrus Milán közoktatásügyi osztályfőnök alatt. Elsősorban a református iskoláknak gyűlt meg a bajuk. A hatóságok követelték, hogy magyar helyett horvátnyelvű bélyegzőket használjanak, hogy a horvátul nem beszélő tanítókat bocsássák el, sőt 1911 évi augusztus hó 18-án — a király születésnapján — egyik járási főnök azt követelte, hogy a református „Erős várunk nekünk az Isten“ kezdetű egyházi dal helyett „ezentúl — a császár születésnapján a néphimnusz (Gott erhalte) énekeljék.“

A magyar iskolák, magyar szülők és magyar tanulók indokolatlan zaklatásának meggátolására a jóindulatú Rauch Pál bán

¹⁾ Szekfü Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. 1790—1848. — 359. oldal.

1908. évi április hó 5-én 7317. szám alatt részletes rendelkezést adott ki, hogy a magyar iskolákba járó gyermekek szülei ne legyenek kellemetlenkedéseknek, főleg gyermekeik horvát iskolákba való kényszerítésének kitéve.

A rendelet ellenére 1911-ben tömegesen kapták a szülők a községi előljáróságoktól a rendeleteket, hogy ha nem igazolják, hogy gyermekeik a horvát iskolába járnak, úgy súlyosan meg

Mostar. A Julián-egyesület magyar iskolája.

fognak birságoltatni. Huszonhét ismert ilyen rendelet közül, egyik a rusevói polgármesternek 1911. évi szeptember hó 5-én 3280/1911. számú parancsa volt.¹⁾ Vajjon most a szerb elnyomatás alatt gondolnak-e mindezekre horvát testvéreink, akiknek elnyomatását, a vázolt mult ellenére, igaz sajnálattal figyeljük! Vajjon az évszázados „magyar elnyomás“ nem sokkal-sokkal több szabadságot biztosított?

Bosznia-Hercegovina magyar állampolgárai részére szintén a Julián Egyesület állított fel iskolákat.

Elemi iskolák Sarajevóban, Mosz tárban, Brčkán, Bjelinán és Vučisjákön voltak. Az első magyar iskolát Sarajevóban 1910 nya-

¹⁾ F. A.: Harc a magyar iskolák ellen. (P. H. 1911. X. 22.)

rán szervezték, 4 tanteremmel, 4 tanerővel és 180 tanulóval. Miután azonban már az első beiratáskor 170-nel több tanuló jelentkezett, mint amennyi férőhely volt, már az 1911—12. tanévben 8 tanteremmel és 8 tanerővel indult meg 400 tanuló oktatása s 2 óvoda is megnyílt. Végül pedig ugyancsak Sarajevóban magyar középiskolát is létesített az egyesület 1913-ban.

Mindezeket a kulturális intézményeket az összeomlás vihara elsodorta s így esett el sok magyar gyermek a magyarul tanulás jogától!

Sarajevo. A Julián-egyesület magyar iskolája.

E területeken tehát ugyancsak radikálisan jártak el, míg Délmagyarországon, az általuk Vajdaságnak nevezett területen, iskolapolitikával kezdetben nem igen foglalkoztak. Előfordult azért, hogy a régi Magyarország túlzószerbjei az iskolákat lefoglalták (pl. Pancsován, Nagyikindán) és a szerb tanítást erőszakolták ki.

A jugoszláv törvény kimondja azt is, hogy minden tanuló anyanyelvén részesítendő elemi oktatásban. Ezt az üdvös elvet azonban saját megállapításaik szerint alkalmazzák.

884/1921. és 10820/1921. számú közoktatásügyi miniszteri rendeletek kimondják, hogy a magyar iskolákat csak magyar gyermekek, a német iskolákat csak német gyermekek és a zsidó iskolákat csak zsidó gyermekek látogathatják. Azonban ne gon-

doljuk, hogy valakinek a nemzetiségét anyanyelve, érzelme és bevallása dönti el.

A szülők származása, szláv hangzású név, görög-keleti valóság, a Horvát, Bosnyák, Tóth vagy -ics, -vics végződésű nevek alapján a tanulót szláv nemzetiségűnek vagy elmagyarosított szlávoknak minősítik a hatóságok — épp úgy, mint a cseheknél vagy románoknál. — Ez, az 1922. évi szeptember hó 20.-án O. S. N. 1444/1922. számú rendelettel alkotott úgynevezett „névvegyelemzés” s hiába kívánja a szülő, hogy gyermeke magyar iskolába járjon, ha nem ősmagyar neve van, könyörtelenül a szerb iskolába kerül.

1927-ig a névvegyelemzés szerint a gyermekeket a családi név alapján osztották be a magyar, német és szláv iskolákba. Egy 1927 augusztusában kelt új rendelkezés szerint szeptember 1-től kezdve azonban nemcsak a családi nevet kell tekintetbe venni, de az anya nevét is. Ha tehát egy gyermek családi neve magyar is, szláv iskolába utalandó, ha anyjának neve szláv. Ez akkor történt, amikor körülbelül egy hónappal azelőtt Perics közoktatásügyi miniszter kijelentette, hogy még a régi névvegyelemzési rendszert sem ismeri és a szülőknek joguk van megállapítani, hogy gyermekük milyen iskolába járjon. A hatósági névvegyelemzés rendszere arra való, hogy ily módon leszorítsa azt a rendeletileg megállapított számot — 30-at — amely a párhuzamos állami kisebbségi tagozat fenntartásához szükséges. Ha ugyanis a fentiek alapján vegyelemezett tanulók száma a 30-at nem éri el, az osztály magától megszűnik s valamennyit a szerb iskolába utasítják.

Az 1927. évi november hó 1-én kelt 74.470. számú közoktatásügyi miniszteri rendelet azután a *világ ámtítására* megszüntette a Vajdaságban a névvegyelemzést azzal, hogy „az elemi iskolák magyar, német és román osztályaiba a gyermekeket nemzetiségük és ama nyelv szerint, amelyen beszélnek, *emellett* a szülők nyilatkozatai szerint is kell beíratni.¹⁾ Alapjában véve tehát a rendeletet végrehajtó tanfelügyelőkötől és iskolaigazgatóktól függ minden, mert a szülők nyilatkozata csak *mellette* van annak a rendelkezésnek, hogy a nemzetiség és anyanyelv szerint *kell* beíratni a tanulókat.²⁾

¹⁾ Pesti Hírlap, 1927 XI. 3.

²⁾ Hírlap (Szabadka), 1927 XI. 25.

Egy 1923 augusztusában kiadott rendelet eltiltotta az állami alkalmazottakat attól, hogy gyermekeiket magyar iskolába járassák s e rendelkezés betartásának ellenőrzésével a hivatali főnököket bízta meg.

E változatos és sokféleképpen magyarázható elvek végrehajtása folyamán pl. az 1923/24. tanév elején, a zombori magyar gimnázium igazgatója 70 magyar tanulót utasított vissza. Csantavéren az elemi iskola magyar tagozatába jelentkezők szüleit a szerb terroristákkal — a dobrovoljácokkal — fenyegették meg. Ugyancsak 1924-ben arra is rászorították őket, hogy gyermekeiket a szerb tagozatba vétessék fel.¹⁾

A sokféle államból alakult Jugoszláviának népoktatása a legkülönbözőbb elveken, rendszereken és rendelkezéseken nyugszik s több, mint 30 különféle törvény szabályozta a tárgyalt időszakban az elemi oktatást.

A középiskoláknál már nyíltan kiléptek a porondra. Az 1912. évi július 4-iki középiskolai törvényt a 10030/1920. sz. közoktatásügyi miniszteri rendelettel érvénybe léptették. A 10576/1920. sz. miniszteri rendelet *minden* délvidéki középiskolát állami jellegűnek jelentett ki.

Az 1921. évi július hó 14-én kelt 884/1921. számú rendelet kimondotta, hogy valamennyi nem-szerb középfokú iskola fokozatosan megszüntetendő, amivel az a szerb álláspont nyert megerősítést, hogy a nemzeti kisebbségek számára csak elemi iskolákat kötelesek fenntartani. A felzúdulás láttára a rendelet hatályát felfüggesztették ugyan, ez azonban a kialakult állásponton mit sem változtat.²⁾

Az ilymódon ideiglenesen működő magyar iskolák zaklatására és esetleg tönkretételére azonban egy más módot is találtak. A közoktatásügyi miniszter 1922-ben ugyanis rendeletet adott ki, amelyben megtiltotta a Magyarországon készült tankönyvek használatát és az iskolákba való bevitelét. Egy újabb rendelet azután a határidőt is megállapítja és 1925 szeptembertől tiltja el a régi magyar tankönyvek használatát, azonban azok pótlásáról nem történik intézkedés.³⁾

¹⁾ Magyarországi, 1924 X. 8.

²⁾ Magyarországi, 1924. V. 20. 1925. VIII. 11.

³⁾ Dr. Benisch A.: i. m. 35—38. oldal.

Bár a középiskolai törvény szerint nem teljes (4 vagy 6 osztályos) középiskolát község vagy magánosok is fenntarthatnak, de a súlyos feltételek és a végletekig menő akadékoskodások e jog gyakorlását illuzóriussá teszik annyira, hogy a vajdaságban ma már csak Zentán, Nagybecskerekén és Szabadkán van párhuzamos magyar állami tannyelvű középiskola (és két német 4 osztályos, egyik Verbászon), a többi iskola magyar párhuzamos osztályai fokozatosan megszűnnek, mert a „kellő“ intézkedések folytán lassan nem marad elegendő magyar tanuló és tanerő. Így tehát a vagyontalan magyar családok a távoli magyar iskolában nem tudják gyermekeiket iskoláztatni s azokat a szerb iskolákba kényszerülnek járattatni.

Sem magyar tanító- vagy tanítónőképző, sem tanárképzőintézet felállítását nem egedélyezik, lévén minden oktatás állami feladat. Csonkamagyarországból pedig az utánpótlás lehetetlenné van téve s így csak néhány év kell és nem lesz magyar tanító, tanár.

Kellően képesített tanárok hiányában kénytelenek voltak a szerbek is, sok, megfelelő minősítéssel nem rendelkező egyént tanárként alkalmazni, mert a magyar okleveles tanárokat a hiány ellenére, a szolgálat alól — sok esetben minden nyugdíj és végkielégítés nélkül, — legnagyobbbrészt felmentették. A képesítés nélküli tanerők száma kezdetben, sőt még az 1922/23. tanév során is, az egész tanári létszám $\frac{2}{3}$ -át tette, ma már azonban ezt a jellegzetesen magas számot sikerült jelentékenyen csökkenteni, úgy hogy csak a tanárok $\frac{1}{3}$ -a képesítés nélküli.

Magyar egyetem vagy főiskola az elszakított Délmagyarországon nem volt és nincs, így tehát a főiskolákra készülő magyar ifjak természetszerűleg az ó-hazára szorulnak. Hogy azonban ezek át ne jöhessenek, arról is gondoskodott egy miniszteri rendelet, amely 1921-ben megtiltotta, hogy magyar anyanyelvű főiskolai hallgatók Magyarországra útlevelet kaphassanak. Ellenben szabad az út Ausztriába, Cseh-Szlovákiába stb. 1928 július havától pedig a csehekkel együtt — követve a román példát — a szegedi és pécsi egyetemeken szerzett okleveleket sem honosítja a jugoszláv kormány a kisebbségi jogok nagyobb diadalára.

Ily elbánást gyakorolt eddig az évszázados magyar kultúrával szemben az az állam, amelynek 1815-ben összesen 3 elemi és

I négyosztályos középiskolája volt s amely állam kultúrájának az európai nivó *felé* való kifejlődését Szerbiának 1830-ban történt felszabadítása folytán, a Magyarországból bevándorló műveltebb szerb elemnek köszönheti.¹⁾

Teljes nyomatékkal kell tehát rámutatnunk a világháború előtti évtizedek már ismertetett tanítási szabadságától eltekintve, a szerb *dr. Juga* Velimirnek „A magyarországi szerbek” című munkájának arra a tényállítására (227—9. oldal), hogy a szerbek önálló iskolákat tartottak fenn már Csernojevics patriarka bejövetele előtt is. Így 1690-ben Komáromban, 1695-ben Baján, 1696-ban Bogyánban, 1697-ben Zentán, 1707-ben Budán, később pedig Adán, Óbecsén, Zomborban, Ópalánkán, Szenttamáson, Óverbázon, Ószivácson, Szabadkán és Mohácson találkoznak szerb iskolákkal.

Az utódállamoknak a magyarok ellen a *tankönyvekben* folytatott lázítására nézve a cseh és román állapotok ismertetésénél már kitértünk. A szerbek sem maradnak el szövetségeseiktől, s tankönyvekben oly anyaggal találkozunk, amely joggal hívja fel a megbotránkozást.

A még meglévő magyar iskolák egyikében a színmagyar Kossuthfalván ily verset tanítottak 1927-ben:

ROHAMRA SZERB!

Rohamra szerb, fegyverre, rohamra,	<i>Magyart a szerb eddig is verte,</i>
Töltsd a puskát, ülj föl a lovadra,	<i>Térde alá keményen teperte,</i>
Fényes kardod ne hagyd hüvelyébe,	<i>Ha sziszegett, a torkára hágott</i>
Rontsd belé a <i>gazok tar fejébe!</i>	<i>S kardjával a fején dohányt vágott...</i>
Szállj rohanva, hősies szerb szellem	<i>Rohamra, szerb, mint hajdanán, rajta!</i>
A magyarok, a <i>bitangok ellen!</i>	<i>Hadd pusztuljon előled e fajta!</i>
Szoríts kezet kedves testvéreddel,	<i>Panaszkodik a pokol fajzatja:</i>
Fogj most össze jó horvát véreddel	<i>Nem prédikál magyarul a papja,</i>
S rohanjatok neki mindazoknak,	<i>S tatár-módra rútol átkozódik,</i>
Elöttetek kik meg nem hajolnak!	<i>Hogy meghallják még a magyar szót itt...</i>
Rohamra föl együtt, szerb és horvát:	<i>Rohamra, szerb, míg-mozdul a vére,</i>
<i>Törjétek le a magyarok szarvát!</i>	<i>Él a kigyó, taposs a fejére! ²⁾</i>

¹⁾ A török nyomás elől Csernojevics pátriarka vezetése alatt Magyarországra menekülő 200,000 szerbnek a vendégjogot és privilégiumait Lipót király 1680 augusztus 21-én kelt pátensével biztosította.

²⁾ Magyarság, 1927 XI. 13.

A jugoszláv hadsereg részére Kosztics alezredes által Cilliben, 1922-ben kiadott „Mit kell a katonának tudni?” című könyvből nemcsak azt tudjuk meg, hogy a szerbeknek sorrendben a második ellensége a magyar (7. old.), hanem azt is, hogy milyen területeket kell még megszerezni a szerb fegyvereknek, mert ott a testvérek nagy számban rabságban élnek s várják szabadulásukat (15. old.). Olaszország, Ausztria, Magyarország, Románia (!), Bulgária és Albánia tartanak még *szláv* területeket megszállva (19. oldal).

A kiutasítás és repatriálás természetesen a szerbek által elfoglalt területeken is, — mint az egyéni biztonságának rendszeresen üzött megsértése — szerepelt, amely főleg a magyar köztisztviselők s ezek között is elsősorban az oktatószemélyzet ellen irányult.

Az általános bánásmódra igen jellemző eset történt Belgrádban 1928. évi május hó 24.-én, amikor a jugoszláv kormány meghívására oda érkezett *Suzallo* professzor, a newyorki Columbia-egyetem rektora, akit nemrégiben tüntettek ki a Carnegie-díjjal.

A belgrádi kormány azért hívta meg, hogy a jugoszláv idegenforgalmi tényezőknek néhány előadást tartson. Belgrádban a pályaudvari rendőrségen átvizsgálták az útlevelét, kiderült, hogy részére tartózkodási vizum helyett, — bizonyára tévedésből, — csak átutazó vizumot adtak. A rendőri kirendeltség parancsnoka erre kijelentetet, hogy *Suzallo* professzor nem távozhatik a pályaudvarról, hanem a legközelebbi vonattal el kell utaznia az ország területéről. Hiába hivatkozott a professzor a kormány meghívására, nem akarták beengedni a városba, de végre is hosszas tárgyalás után megengedték neki, hogy telefonáljon a külügyminisztériumba, amely igazolta *Suzallót*. Előadása után az ujságíróknak megemlítette incidensét és elmondotta, hogy több belgrádi egyetemi tanár ismerőse várta, akik azonban gyorsan eltűntek, amint észrevették, hogy neki a rendőrséggel baja támadt.

Szerb kollégáimnak a rendőrségtől való félelme — mondotta *Suzallo* — nem jó fényt vet egy kultúrállamra. Budapesten ilyesmi sohasem történhetett volna meg velem.

A fegyverszüneti szerződés — mint tudjuk — úgy rendelkezett, hogy a közigazgatás a megszállott területen mindaddig, míg a béke ratifikálása meg nem történt, magyar marad. Azonban a

belgrádi hatalom az összes volt tisztjelöktől azonnal hűségesküvet követelt és akik azt le nem tették, azokat repatriálták. A nem tessző és megbízhatatlannak bemondott személyeket a rendőrség vagy a szerb közigazgatás „államellenes elemeknek” minősítette s 24—48 órai határidő kitűzése után vagonokba dugta s áttolta a magyar határon. Hol található fel ezekben a szerződések rendelkezéseinek megtartása, vagy az opciós jog tiszteletbentartása?¹⁾

*

„Politikai szempontból és földrajzi helyzetére, népeinek kedvező elosztására való tekintettel, Magyarország messze Ausztria felett áll.”

(Reclus, 1837—1905.)

Évszázadokon át közös uralkodó alatt, valamint a világtáborúban is osztályostársunk: Ausztria, a szövetségi hűség elvének ellenére elfogadva a nyugati győztesek által minden jog és igazság ellenére rovásunkra juttatott magyar területeket, az ezeken létesített kultúrintézményeink eltüntetésére törekszik, bár — s ezt el kell ismernünk — nem az utódállamok kiáltó eszközeivel.²⁾

Az Ausztriához csatolt területen 368 elemi népiskolánk volt 647 tanítóval. Ezek közül magyar tannyelvű 255 volt, amelyek jellegük szerint így oszlottak meg: 46 állami (110 tanítóval), 13 községi (18), 164 római katolikus (333), 1 református (3), 19 ágostai-evangélikus (29), 7 zsidó (12), 4 uradalmi római katolikus (4) és 1 társulati (1). Német tannyelvű elemi iskola 113 volt, jelleg szerint 67 római katolikus (99 tanítóval) és 46 ágostai-evangélikus (65). És ily nagyszámú német iskola mellett nem ártallja dr. Wallheim Alfréd volt burgenlandi tartományfőnök egy

¹⁾ „Délmagyarország a szerb megszállás alatt. 1918—1920.” 17. oldal.

²⁾ És ez azzal a Magyarországgal esett meg (vagy talán éppen ezért), amely a közös harcból részét nagyobb mértékben vette ki, mint Ausztria. A m. kir. honvédelmi minisztérium és az osztrák hadügyminisztérium adataiból készített és 1927 május hóban közzétett statisztikai adatok szerint 2·47%-kal több magyar vonult be, mint osztrák. Magyarországon 1000 lakosra 32·7, — míg Ausztriában 29·76 halott esik. A magyar felmentettek száma 506·432, míg az osztrákoké 792·596 volt s nálunk a lakosság arányához képest 83.000 emberrel, vagyis 3·2%-kal kevesebbet mentettek fel, mint kellett volna.

tankönyvben¹⁾ azt állítani, hogy „1867 óta a német nyelvnek el kellett némulnia, mert sem német egyesületet, még kevésbé német iskolát nem tűrtek meg Magyarországon.“²⁾

Az a kisebbségi jog, hogy a nemzetiségek gyermekeiket saját anyanyelvükön taníttathatják, papiroson Ausztriában is fennáll, de a nyugatmagyarországi iskolákban az alábbi elenyésző kivételtől eltekintve, a tanítás nyelve tényleg a német.

A községi iskolaszékek rendeletet kaptak, hogy ha a község egy részének lakossága magyar vagy horvát s ezek a saját nyelvükön óhajtják taníttatni gyermekeiket, meg kell ezt engedni. És bár a „Burgenland“-ban 2 középiskola, 2 tanítóképző, 8 polgári iskola és 377 elemi iskola van, mégis a régi 21 magyar elemi iskola helyett már csak 9 áll fenn, annak ellenére, hogy még a hivatalos osztrák statisztika is 2695 magyar elemi iskolai tanulót számlál. A magyarnyelvű iskolák megszüntetése fokozatosan előrehalad s ezt elősegíti a magyarok rovására készített statisztika. Az 1923. évi osztrák adatok szerint az átcsatolt kb. 4000 km² terület 285,926 főnyi lakosságából csak 16,000 magyar. Például a kimutatott 652 polgári iskolai tanuló közül csak 52 volna magyar; a színmagyar Felsőőr mellett fekvő Pinkafőn levő polgári iskolába állítólag egy magyar tanuló sem jár; a felsőlövői evangélikus főgimnáziumban 115 tanuló közül csak 7, míg az ugyanottani evangélikus tanítóképzőintézetben csak 1 magyar tanuló volna!

Felsőpulyán a magyar iskola mellett németet is létesítettek, melynek 37 tanulója közül 32 magyar anyanyelvű. Ezeknek még az iskolán kívül is németül kell beszélniök s még a magyar közsöntés is tilos részükre.³⁾

A megszálláskor 20—30 tanító és tanár veszítette el állását,

¹⁾ Deutsches Lesebuch für die Volks- und Bürgerschulen des Burgenlandes, 5. bis 8. Schuljahr. Von Adolf Parr und Karl Lustig. Wien, 1924. 130. oldal.

²⁾ De cáfolja még ezt a valótlan állítást az is, hogy a régi, szorosán vett Magyarországon 447 német tannyelvű elemi népiskola volt, mely számból az Ausztriához csatolt terület 368 iskoláján felül a Romániához csatolt területre 3 községi és 255 ág. ev., a Jugoszláviához csatolt területre 2 községi és 10 ág. ev., végül a Csehországhoz csatolt területre 1 községi, 2 róm. kath. és 17 ág. ev. német tannyelvű elemi népiskola esett. De volt 7 polgári és 12 ipari szakiskola, 3 földművésiskola, 1—1 tanító- és tanítónőképzőintézet és 9 középiskola is német tanítási nyelvvvel. Nem szólva, hogy még Budapesten is működött és működik 2 német iskola.

³⁾ Magyar Kisebbség 3/1915. sz. 98—103. oldal.

és pedig azok, akik nem Nyugatmagyarországon születtek. 260 német, illetve német többségű községben azonnal a német tanítási nyelvet vezették be az iskolákban s a területet 25 %-nyi németül nem beszélő tanulóira, mint töredékre tekintettel nem voltak. Kivétel csupán a teljes egészében magyar 5 község (Alsóőr, Feisőőr, Órsziget, Felsőpulya, Középpulya) és 62 horvát község volt, ahol a tanítás nyelve a magyar, illetve horvát maradt.

Fentiekre jellemző példaként a felsőlövői ág. ev. főgimnázium esetét említjük fel. Ennek az iskolának igazgatóját, 4 tanárát és római katolikus hitoktatóját, akik — a legutóbbi kivételével — már mind több mint egy évtizede működtek és megszerezték a felsőlövői illetőséget s akik az egyházközségnek véglegesen alkalmazottai voltak, tekintet nélkül arra, hogy állásuktól csak fegyelmi úton lettek volna elmozdíthatók, a megszállás hetedik napján, szóbeli úton felfüggesztették. Ezt az intézkedést követte 1921 december 28-án a 9—18. számú írásbeli felfüggesztő végzés és 1922 január 19-én a 10—167. számú elbocsátórendelet. E rendelkezések a véglegesen megválasztott tanárokat minden nyugdíjigény és minden végkielégítés nélkül fosztotta meg állásuktól, amelyet Németh Sámuel igazgató 19, Kovács Jenő 21, Alexy Lajos 16, Legányi Dezső 15 és Harsányi Gyula 12 évi tanári szolgálat után vesztek el. Balázs Lajos tanár 1901 óta volt az iskola tanára, de 1914-ben bevonult s még ugyanazon évben hadifogságba került, ahonnan csak 1920 novemberében tért vissza. Utóbbi 1921 júniusában elmebajjal a budapesti Új Szent János-kórházba került, ahol az osztrák megszállás második hónapjában, 1922 január végén, meghalt. Az osztrák tanügyi kormány, annak ellenére, hogy özvegye felsőlövői születésű volt és az elhunyt a felsőlövői illetőséget megszerezte, éveken keresztül nem adta meg az özvegyi nyugdíjat és a gyermeknevelési járulékot, mert Balázs rimaszombati születésű volt és így, a hatóság felfogása szerint, cseh-szlovák állampolgár volt.

Az elbocsátott képesített és törvényesen alkalmazott tanerők helyére képesítéssel nem rendelkező s legfeljebb tanári alapvizsgás egyéneket alkalmaztak és véglegesítették. Volt ezek között olyan, aki a felsőlövői intézetnél már ismételten működött, de éppen képesítés hiánya miatt kellett őt onnan elbocsátani; volt olyan, aki a felkelőmozgalom idején Bécsben, mint az Öden-

burger Heimatsbund tagja fejtett ki hazaáruló működést szűkebb hazája elcsatolása érdekében. De hoztak az evangélikus főgimnáziumba — amelynek homlokzatára rövidesen rákerült az „Ev. Gymnasium A. B.“ felírás — az elvesztett osztrák tartományokból (Dél-Tirol, Dalmácia) menekült római katolikus tanárokat s ha nem kaptak Ausztriában megfelelő tanerőt, szászországi németet is alkalmaztak, csakhogy magyar ne legyen az illető. A tanárok elbocsátásával egyidőben 38 magyar anyanyelvű és nem nyugatmagyarországi illetőségű tanulót is elbocsátottak az iskola kötelékéből azzal az indokolással, hogy a bevezetett új, német tanítási nyelven nem tudnák tanulmányaikat folytatni.

E tanulók Legányi Dezső tanár vezetésével december 15-én lépték át a magyar határt, miután Csajtán a határátkelési igazolvány kiállításakor valamennyiökről, mint gonosztevőkről, ujjlenyomatot vettek az osztrák csendőrök.

A tanítási nyelv a nevezett iskolában 1898-ig vegyesnyelvű volt, ez idő óta tisztára magyar. Az 1919—20. tanévtől kezdve a tanítási nyelv — a német öntudat felébredése következtében — a tanári testület megfontolt javaslatára, ismét vegyessé lett oly módon, hogy a német nyelvet már az első osztálytól kötelező tantárgyként tanították és évfolyamonként 2—3 tárgy tanítása fokozatosan németté lett volna. A megszállás idején ez a rendszer már a III. osztályig foganatosítva volt, de az osztrák tanügyi kormány 1921 december 14-én a vegyes tannyelvű iskolát bezáratta s 1922 január 7-én az összes osztályokban, minden átmenet nélkül, teljesen németté tette a tanítási nyelvet. *Ilyen intézkedést se a csehek, se a románok, vagy szerbek egyetlen iskolában sem foganatosítottak.*

Ennek következménye lett, hogy a tanulók — főleg a magyar tanulók — létszáma igen erősen csökkent. Míg az 1914/15—1920/21. években vizsgálatot tett tanulók létszáma 1592 volt, akik közül 991 volt magyar anyanyelvű, a többi jobbra német, tehát a 7 tanév középátlagáa 227 tanuló volt, ezek között 141 magyar és 86 más anyanyelvű, — addig 1923-ban a tanulói létszám már csak 115 volt s ezek közül állítólag — mint fentebb említettük, — már csak 7 lett volna magyar anyanyelvű. Ez az adat azonban igen valószínűtlen, mert Felsőőrről és Alsóőrrel évenként legalább 35—40 tanuló járt vonattal Felsőlövöre s bár kétségtelen, hogy

ezeknek egy része a távozásra kényszerített közalkalmazott családokból származott, a megközelítően 5—6000 lélekre becsülhető felső- és alsóöri, illetve örszigeti lakosságból 7-nél nagyobbak kellett lennie a magyar anyanyelvűeknek. Hiszen 1920/21-ben még 120 volt a magyar, 96 német és horvát mellett!

A vidék elvesztésével nemcsak a Magyar Állam 400.000 korona segélyével 1910/11-ben felépített, jól felszerelt és modern épületben levő iskola ment át az osztrákok kezére, hanem elvesztek azok az alapítványok is, amelyeket kifejezetten a magyarság érdekében juttattak az iskolának. (Pl. Bruckner János György 1184 koronás alapítványa a magyar nyelvben kiváló, felsőlövői származású tanulók számára, Polónyi Géza, volt igazságügyminiszter 660 koronás alapítványa *nem*-magyar származású, de a magyar szónoklatban kiváló tanulók számára.)

A magyarság elleni küzdelem példájául felemlítjük, hogy Unger Károly felsőöri (Oberwarth) járási tanfelügyelő, volt felsőlövői tanítóképzőintézeti tanár 1923. évi augusztus hó 17-én Zl. Sch. 412. számú és igen szigorúan alkalmazott rendeletével figyelmeztette a tanítókat, hogy a német vagy horvát tannyelvű iskolákban magyarul beszélni nem szabad, még kisegítő nyelvként sem, a tanítóság pedig az egymásközi beszélgetésben szintén használja a német nyelvet. A felsőpulyai (Oberpullendorf) kerületi iskolafelügyelő, Mengele, 1922. évi december hó 6-án Z. 23/4. B. S. I. számú rendeletével közölte az iskolák vezetőségével a burgenlandi tartományfőnökség 10—73/1922. számú rendeletét, amely szerint azok a taneszközök, amelyek a változott közjogi viszonyokhoz képest is alkalmazhatók, csak úgy használhatók fel, ha a magyar feliratok papírral átragasztatnak. Miután a kitűzött 5 heti idő alatt a rendeletnek nem mindegyik iskola felelt meg, 23/5. szám alatt ezen iskolák — számszerint 42 — feddésben részesültek. E 42 iskola közül 2 magyar, 11 horvát és 23 német többségű községben van.

Ugyanez a Mengele járási tanfelügyelő 163/I. B. S. I. számú rendeletében kijelentette, hogy azok a tanulók, kik tanulmányaikat Magyarországon végzik, a Burgenlandban közszolgálatra nem alkalmazhatók. Ez a rendelet a magyarul való tanítást „zugtanítás“-nak nevezi s a tanítókat büntetés mellett tiltja el az ily működéstől! Parr tartományi tanfelügyelő pedig a tanítók német

vizsgálja alkalmával kijelentette, hogy akik ezután a magyar nyelvet használni merik, elbocsátásra kerülnek.¹⁾

A tanítók elleni erőszakos fellépés sem ismeretlen az osztrákok előtt. Így például Györgydeák Jolán tanítónőt Baksafalváról kiüldözték, lakásának ablakait beverték, sőt őt magát is tetteleg inzultálták.²⁾

1923-ban dr. Wallheim Alfréd tartományfőnök kijelentette, hogy „Burgenlandban túlsokat beszélnek magyarul és ezt az állapotot meg kell változtatni“.

Képzeltető, hogy a vezető körből származó ezt az álláspontot képviselik azután a többi hatóságok is. Egyetlen beadvány vagy közjegyzői okirat sem lehet magyar nyelven fogalmazva s még adót is csak németül lehet fizetni. Állítólag az összes magyar dalköröket, kulturális és sportegyesületeket feloszlatták, 102 magyar népkönyvtárat bezártak.

A tankönyvek szempontjából ugyancsak nehéz a helyzet. Az újonnan kibocsátott — állami kiadású — tankönyvek minden célja az, hogy a régi kapcsolatokat elhallgassák, a magyar uralom emlékét eltüntessék.

Az Adolf Parr és Karl Lustig által szerkesztett, 1924. évi kiadású „Deutsches Lesebuch“-nak a 2—4., valamint az 5—8. osztályok számára kiadott két kötete egy szóval sem ellenkezik meg arról, hogy a régi haza iránt megbecsüléssel kell viseltetni. A magyarokat elnyomóknak nevezi, akiktől a szabadulás csak öröm volt s a *visszatérés* (?) a német hazához a szabadságot jelenti.³⁾ A kemény saintgermaini békének egyetlen fénypontját (?) az Ausztriához való csatolás alkotta, most már nem élnek idegen (!) államban, hanem testvérek között — ahol műveltségüket német testvéreikkel egy színvonalra emelhetik, — azon a

¹⁾ E körülmények között mennyire más felfogásra mutat az, hogy a mai Magyarországon lakó félmilliónyi németiségnek nagy számban létesülnek német tannyelvű iskolái tekintve, hogy a méltányos magyar gondolkodástól áthatott rendelkezések korlátlan lehetőséget biztosítanak a községeknek oly típusú iskolák felállítására (még állami jelleggel is), amilyent akarnak. Ezidőszert német tannyelvű elemi népiskola van: 1. A típusú (kizárólag német) 50; B típusú (I—II. osztályokban német, III—IV. osztályokban vegyes) 118 és 3. C típusú (a német nyelv az első osztálytól kötelező tárgy) 299.

²⁾ Dunántúli Estilap. 1922 I. 20.

³⁾ I. kötet. 2—4. évfolyam. 247., 263., 273., 303., 309., 325. stb. oldalak.

területen, ahol már 400 körül Kr. u. germánok (a vandálok) laktak s így a németiségnek arra történeti (?) joga van, hisz már 1075-ben osztrák (!) uralom alatt éltek; — ahol 1867 óta a német nyelvnek el kellett némulnia (!). De felháborító célzatossággal oly ismertető olvasmányt is nyújtanak, mely szerint a régi magyarok négyszögletes fejű, sárga arcú, állatbőrbe öltözött sírablók voltak, akik mint pudlikutyák rázzák magukról a vizet stb., stb.¹⁾

Igen jellemző és érdekes azonban, hogy e két tankönyv egyik leggyakoribb írója, Nitsch Mátyás, annakidején Magyarország iránt miként fejezte ki érzelmeit: „És e nép (Nyugatmagyarország) a maga ősi eredetiségében és népjellegéhez való merev ragaszkodásában, lakjék akár az erdős hegyek vidékén, akár a lapályos rónaságon, továbbra is mindig meg fogja őrizni kultúráját és még sokáig fog élni szűkebb otthona és a nagy magyar haza gyermeki tiszteletében és szeretetében.”²⁾

Nehogy azt higyjük azonban, hogy csak 1924-ben adtak ki ilyen irányzatos tankönyveket.

A hivatalos kiadású és 1929-ben megjelent „Lesebuch für die burgenländischen Volksschulen. Dreiteilige Ausgabe. II. Teil. 4—5. Schulstufe. Approbierte Ausgabe, Wien. Bundesverlag“, szintén nem fukarkodik a célzatos olvasmányoktól, amelyek a régi hazának és a magyarságnak csak kellemetlen emléket állítanak.

A kurucidőkről úgy emlékezik meg, hogy a kurucok rablók voltak. A hunokról visszataszító és félelmet gerjesztő — tehát az elemi pedagógiába ütköző módon emlékezik meg. Miután pedig a hunokat a magyarokkal keveri össze, nem sok fantáziájának kell lenni a tanulónak, hogy minden rosszat és elriasztót a magyarokra vonatkoztasson. Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről is ír a könyv, akinek rablócsapatai kifosztották a németeket. Tököly Imre az áruló magyar volt, aki a kegyetlen kurucokat pusztította a nyugati országrészt. „Burgenland visszatérése“ címén azt tanítja, hogy ennek következtében most már németül tanulnak s akadálytalanul használhatják nyelvüket. A magyar járom alól nehezen

¹⁾ II. kötet. 5—8. évfolyam. 82., 93., 113—114., 123—125., 130—134., 457—459., 525. stb. oldalak.

²⁾ A magyarországi németek. Nitsch Mátyás: a Dunántúli németiség. 102. oldal.

szabadultak meg, mert még végül is magyar bandákkal kellett megküzdeni a hős osztrák csendőröknek. Végre is hosszú szenvedés után visszatértek az őshazához (!), csak Sopron maradt sajnos, a magyaroknál, melynek legtöbb lakója alig várja a visszacsatolást. Azóta a kultúra nagyot halad, a régi, nedves és kicsiny iskolaépület helyett újat építenek éppúgy, mint kórházakat, hidakat s egyebet! ¹⁾

Ugyanennek az olvasókönyvnek III. része (6. bis 8. Schulstufe. 1929.) szintén tartalmaz célzatos tárgyú közleményeket. A költeményekből megtudjuk, hogy egy hű nép várt az ő német májusára, amikor szabadok lettek. Egy másik szerint vér és jog ellenére idegen ígához voltak láncolva, de a válaszfalak széttörttek, amelyek ellenségesen elválasztották őket a német anyától. Az olvasmányok között ugyancsak azt tanulják, hogy a nehéz idők fénypontját Nyugat-Magyarországnak Ausztriához történt csatolása alkotta. Ekkor az előbb elhanyagolt (!) országot újra fel kellett építeni (!). Sajnos, nagy (!) területek és ősrégi városok (!) a zárt német területről kiszakítva, idegen uralom alatt maradtak. A horvát falvak a magyarosítás (!) ellenére fenntartották német elnevezésüket s a német kultúra nem maradt hatás nélkül rájuk. Törekedtek is a horvátok a németekre támaszkodni, nehogy a magyarosítás áldozatául (!) essenek.²⁾

Ily körülmények között még eredményként kell talán elkönyvelnünk, hogy az 1927/28. tanévben — ugyancsak az osztrák állam kiadásában — megjelent első *magyar* olvasókönyvben nincs oly irányzat, amely az Ausztriához kényszerített terület magyar tanulóit magyar anyanyelvüktől való elidegenítésére kívánná rábírní, mert Kisfaludy Károly, Tompa Mihály, Pósa Lajos, Benedek Elek írásain keresztül tanulják megismerni a magyarságot.³⁾

Remélnünk kell azonban, hogy Ausztria — nem lévén utódállam, — a régi fegyverbarátság és szövetségi hűség alapjára visszahelyezkedve, meg fogja szüntetni az ellentéteknek ily eszközökkel való kiélezését annyival is inkább, mert a magyar tanácskönyvek a fentebb ismertetett fegyverekkel sohasem dolgoztak.

★

¹⁾ 222., 249., 287—290., 334. stb. stb. oldalak.

²⁾ 20., 21., 340., 379., stb., stb. oldalak.

³⁾ Magyar Külpolitika. 9/1928.

„A magyar híres szabadságszeretetről,
nemes és nagylelkű jelleméről, hősi
bátorságáról, vendégszeretetről le-
gendás híre van.“

(Montesquieu, 1689—1755.)

Fiumében a m. kir. állami főgimnáziumot, a fiumei m. kir. állami hajógépipari szakiskolát és a magyar állami elemi iskolákat a forradalom kitörése után e minőségükben megszüntették. A Fiumében maradt pár ezer főnyi magyarságnak — iparosok, kereskedők, munkások — csak egyetlen magyar elemi iskolájuk

Pusztataskony. A gróf Szapáry-kastély könyvtára a román megszállás után.

maradt meg. Az akkori Fiume Szabadállam régi helyéről ezt is kilakoltatta, mire az iskola a közraktárak egy egészségtelen, nedves helyiségében húzódott meg. Mióta Fiumét azután Olaszország annektálta, bár Olaszország nem írt alá kisebbségi jogokat biztosító szerződést, egy magyar elemi iskola és egy magán középiskola, bérelt helyiségben ma is működnek ottan s a magyarság kultúrájának ápolásában akadályokra nem talál.

Az összeomlás után megszállt, de később kiürített területeken a megszálló csapatok — főleg a románok és szerbek — igen érzékeny és sokáig ki nem heverhető károkat okoztak a magyar kultúrintézményeknek. A megszállással kettős célt szolgáltak: az elalélt nemzetnek mind lelkileg, mind gazdaságilag még jobban való kimerítését s a nem általuk kivívott diadal dicsőségét élvezve,

Pécs. Szerb pusztítás a megszállás végén.

egyrészt kitartásuk (szerbek), másrészt árulásaik (csehek, románok) ellenértékének biztosítását.

A legenyhébb, legrövidebb tartamú és területileg legkisebb cseh megszállás a kultúrintézményeknek 11·4 millió korona kárt okozott 1919 augusztusi értékben.

A románok a legnagyobb területet szállották meg s a kulturális intézményeket rombolták, pusztították. Épületeken 15·1 millió, berendezésekben, felszerelésekben 58·7 millió korona kárt okoztak.

A 2½ évig tartó szerb megszállás a tanintézetekben 50·1 millió szerb korona (1 dinár = 4 korona) kárt okozott.

Az embertelen és kegyetlen megszállás nemcsak az okozott anyagi kár, hanem a nemzetközi jog durva megsértése szempontjából is a legélesebben ítélendő el az elfogulatlan bírálók által, annyival is inkább, mert azt a győztes nagyhatalmak eltűrték, sőt előmozdították!

Románia a világháború előtt.

Románia a világháború után.

Román nemzeti törekvések.

IV.

Kulturális alapítványok.

„*La force est le tyran du monde,
le droit en est le souverain.*“

(Mirabeau. 1749—1791.)

A magyar oktatásüggyel és általában a magyar kultúrával szoros összefüggésben vannak kulturális alapítványaink, amelyek tekintélyes részének elvesztése miatt jelentőségben és összszerszerűleg is, igen érzékeny kárt szenvedtünk.

Kulturális alapítványaink kezelés szempontjából 1. közvetlenül a magyar királyi kormány kezelésében levő ú. n. *központi* kezelésű és 2. a magyar királyi kormány főfelügyelete alatt levő, de külső hatóságok, intézmények kezelésében levő ú. n. *külső* kezelésű alapítványokra tagozódnak. Azonkívül nagyszámban akadnak oly alapítványok, amelyek főfelügyeleti szempontból bemutatásra nem kerültek, egyrészt mert kegyes (szentmise, templomi, stb. szóval szorosán vett vallási) célúak, másrészt mert egyes kezelők ismerve azt a körülményt, hogy tételes törvényeinkben a főfelügyeleti jog kimerítően nincs szabályozva, ezt a hiányt — főleg a nemzetiségi célzatú alapítványoknál — a hatályos ellenőrzés elkerülése végett kihasználni törekedtek.

Rendeltetésüket tekintve vannak *családi, iskolai* (ösztöndíj, segélydíj, jutalomdíj-alapítványok, úgy a tanulók, mint a tanerők javára, intézmények, iskolák létesítésére, fenntartására) *egyházi*, stb., stb. alapítványok.

Ezek túlnyomó része kifejezetten a magyar kultúra érdekében és céljára létesült s az alapítók, csekély kivétellel, nem is gondoltak arra az eshetőségre, — ami most, sajnos bekövetkezett —, hogy alapítványaik valaha éppen az ellenkező célt szolgálhassák, mint ami akaratuk volt.

Itt kapcsolódik be a békeszerződés e kérdésbe, mert nemcsak az utódállamok egyoldalú felfogása, hanem a szerződésnek hiányosan és könnyedén megszővegezett szakaszai is lehetőséget adnak arra, hogy az új birtokosok az alapítók akaratán túltegyék magukat, vagy saját különleges magyarázataikkal hasznosítsák azokat céljaikra.

A trianoni békeszerződés 249. cikke kimondja, hogy „a volt Magyar Királyságban ennek a királyságnak állampolgárai részére alapított vagy létesített mindennemű hagyományt, adományt, ösztöndíjat és alapítványt, amennyiben azok Magyarország területén vannak, Magyarország annak a Szövetséges és Társult Hatalomnak, amelynek az illető személyek jelenleg állampolgárai, vagy amelynek állampolgáraivá lesznek, a jelen szerződés vagy a jelenlegi ügyek rendezésére irányuló szerződések alapján, abban az államban fogja rendelkezésére bocsátani, amelyben ezek az alapítványok 1914. évi július hó 28-án voltak, tekintetbe véve az alapítvány céljaira teljesített szabályszerű fizetéseket.“ Oly családi alapítványoknál, amelyek Magyarország kezelésében maradnak, jogaikat továbbra is megtartják azok, akik azon utódállamok valamelyikének állampolgárságát szerzik meg, amelyekhez a Magyar Állam területének részei csatoltattak.

Külső kezelésű és *ismert* kulturális alapítványok körülbelül 37.000,000 aranykorona értékben maradtak az utódállamok területén, és pedig a cseheknél kb. 8.000,000, a románoknál kb. 27.000,000, a szerbeknél kb. 2.700,000, az osztrákoknál kb. 169,000 és Fiumében kb. 45,000 aranykorona értékben.

Igen sok, — különösen egyházi — vagyon, amelyeknek alapítványi jellege bizonytalan, vagy főleg, mert a kezelők az alapítványok létesítéséről célszerűnek és helyesnek találták a kormányt nem értesíteni, a fenti összeállításban természetesen nem szerepelnek.

Ha a *magyar célú* alapítványok az utódállamokban is eredeti rendeltetésüket szolgálnák, ez ellen kifogás nem igen volna tehető, de sajnos, legtöbb esetben éppen az ellenkezője történik, hisz láttuk már, hogy pl. az aradi Bibics-alapítványi főgimnáziumból, amelynek rendeltetése „római katolikus tanárok vezetése alatt magyar ifjak neveltetése“, román állami főgimnázium lett s az alapítványnak egész vagyonát elvették. Vagy láttuk, hogy

az erdélyi római katolikus státus alapítványaiával, az erdélyi református kollégiumok, az unitáriusok iskolai és egyházi alapítványaiával¹⁾ a pozsonyi magyar egyetem *kifejezetten* magyar célú, vagy a hajdúdorogi gör. kath. magyar püspökség céljait szolgáló Pászthory Árkád-féle alapítvánnyal mi történt?²⁾ Talán a Premontrei-rend vezetése alatt állott és Balassa Zsuzsánna által 1757-ben *kizárólag* magyar ifjak részére alapított kassai főgimnázium és internátus ma mint cseh-szlovák iskola az alapítványt tevő szándékainak és akaratának szolgálatában áll?

Ebben a Premontrei-rendi vezetés alatt álló Balassa Zsuzsánna alapítványi konviktusban 1919 tavaszán egy tót római katolikus pap jelent meg azzal a követeléssel, hogy adják át. Ezt a premontreiek azzal tagadták meg, hogy erre joguk nincsen. Erre karhatalomra hivatkozással — felmutatva egy rendeletet — követelték a távozást. Felszerelést, pénzkészletet otthagya, kénytelenek voltak a szerzetesek távozni, míg a még ottlevő tanulókat hazazavarták az új parancsolók. Ma, szlovák internátus „Slovenski Konvikt“, római katolikus tót papok vezetése alatt s hogy az épület jövedelme is hajtson, a régi, 1600-as évekből való épület földszintjén üzleteket építettek.

Az utódállamok saját javukra úgy értelmezik a békeszerződés rendelkezéseit, hogy, ami régen *magyar* célt szolgált, az most cseh, román és szerb célt kell, hogy szolgáljon. Ha pedig agyonmagyarázni már nem lehetett egy-egy alapítványt, akkor vagy az agrárreform alapján sajátították ki az alapítványi földeket, vagy ha földje nincs az alapítványnak, egyszerűen lefoglalták a vagyonát. Előbbire példa az alább tárgyalandó „Csíkmegyei magánjavak“ tanulságos története, utóbbira a Bibics- vagy a Balassa Zsuzsánna-alapítványok sorsa.

A nemzetiségek nagy szabadságának igazolásául szolgáljon, hogy 1911-ben a szerb Matica által kezelt ösztöndíjalapok 3.138.817 koronát tettek ki. A kongresszusi választmány felügyelete alatt álló nemzetegyházi alapok és alapítványok között

¹⁾ Az erdélyi r. k. status tanulmányi alapjának tulajdonából 16.389 holdat sajátítottak ki, 452 hold szántóföldet és 839 hold erdőséget hagyva meg. A reformátusoknak 58.502 hold, az unitáriusoknak 6873 hold egyházi és iskolai birtokát, a nagyváradi premontreieknek 1720 hold birtokát sajátították ki.

²⁾ Lásd a II. fejezetben.

4,522.685 korona szintén a közép- és főiskolai tanulók támogatására szolgált.¹⁾

A szerbek részére az 1868. évi IX. t.-c. útján oly pazar bőkezűséggel biztosított önkormányzat egyébként az egyházi és iskolai alapítványok kezelésére és intézésére is kiterjedt. 1905-ben a szerb kongresszus által teljesen szabadon kezelt szerb nemzeti alapok vagyona 17,495.236 aranykoronát, és évi jövedelme 1,141.901 aranykoronát képviselt!²⁾

A *családi* jellegű alapítványoknál a békeszerződés szerint „abban az esetben, ha oly család kihalásával, melynek érdekében ilyen alapítványt létesítettek, az alapok a Magyar Államra, vagy a Magyar Állam valamely intézményére szállanak, az örökösödési jog arra az Államra fog szállani, amelyhez az utolsó javadalmozott tartozott“. Vagyis láthatjuk, hogy ily — igen könnyen előforduló — esetben is, a győztes főhatalmak a lehetőségig minden legkisebb előnyt szövetségeseiknek biztosítottak.

Mint a közoktatásügy és egyházak helyzetének ismertetésénél láttuk, a legtöbb egyháznak, egyházi és tanügyi intézménynek Erdélyben az alapítványok alkották egyik fő jövedelmi forrásukat főképen tekintélyes földbirtok vagyonukkal.

A rendelkezésre álló adatok — amelyekben az egyházak és iskolák javára szolgáló alapítványok és az egyházi törzsjavadalmak tulajdonát alkotó ingatlanok *nincsenek* elkülönítve feltüntetve — mutatják, mily tekintélyes földterület volt Erdélyben egyházi és alapítványi célokra lekötvé. Ezeknek a területeknek jövedelmei az erőszakos rendeletek és a román földreformtörvény következtében — de a békeszerződés, valamint a párisi 1919. évi december hó 9-iki román kisebbségi szerződés ellenére — az eredeti rendeltetési célra nem használhatók fel.

A román földbirtoktörvény (6. §.) korlátlanul kisajátítja az alapítványi, egyházi és általában testületi tulajdont. Csak a parókiák számára biztosít 32 holdat, a kántorok részére 8 holdat, az iskolák részére 16 holdat és a templomok részére 5—10 holdat s *mentesíthetőnek* jelez a püspökség részére 100, az érsekségek részére pedig 200 holdat.

¹⁾ Dr. Juga Velimir: A magyarországi szerbek. 235. oldal.

²⁾ Magyar Külpolitika. 2/1929. szám.

A maroszentimrei református templom és parókia ingatlanaival történtek, valamint hasonló egyéb esetek, azonban elenyésző csekélységek ahhoz, hogy elkobzásra ítélt egyházi és közalapítványi magyar birtok Erdélyben és a román megszállás alá került egyéb magyar területeken összesen 483.934 katasztrális hold van!

A földreform végrehajtásánál természetesen csak a magyar felekezetek alapítványi és egyéb ingatlanait vonták eljárás alá, míg az orthodox felekezetek vagyoni sértetlenül maradtak. A földreformtörvény az egyházi és iskolai testületek ingatlanainál csak legföljebb 32 holdat hagy meg s így teljesen figyelmen kívül hagyta a százados, nagy, magyar iskolai alapításokat, pl. a Bethlen Gábor által alapított nagyenyedi református kollégiumot, a Kuun-kollégiumot, az erdélyi római katolikus státus nagyszerű iskoláit stb., amelyek 32 hold haszonbérletéből természetesen nem tarthatók fenn.¹⁾

Az alapítványokkal és alapokkal való elbánásnak csak néhány kirívó esetét soroljuk fel.

A „Naszódvidéki központi iskola- és ösztöndíj-alapok“ című alap a volt naszódai 11-ik számú román határőrezred kötelékébe tartozó 45 község tanulóinak ösztöndíjazására és iskolák — a naszódai román gimnázium és naszódai román elemi iskola — fenntartására szolgált s a Magyar Állam jóvoltából háborítatlanul román nemzeti és kulturális missziót teljesített. Az alap kezelsége, céljuk következetes teljesítésében és nyíltan, annyira ment, hogy — bár a 45 községben bizonyára akadt volna elég arra érdemes és jogosult magyar ifjú, — mégis csak elvétve és a látszat kedvéért részesített egy-egy magyar tanulót ösztöndíjban.

Vagyona ennek az alapnak, készpénzen és értékpapírosokon kívül (2.500.000 aranykorona), 11.000 kat. hold, főleg erdőség. Ezekon felül még a volt naszódai határőrezrednek kb. 253.000 kat. hold közbirtokossági vagyonát, továbbá a naszódai erdőalap 197.000 hold vagyonát figyelembe véve, a Naszódvidéknek 462.000 kat. hold alapítványi és közbirtokossági vagyona van!

A felosztott 13-ik számú határőrezred alapjának vagyona

¹⁾ Dr. Sebess Dénes: Újrománia földbirtokpolitikája Erdélyben.

Karánsebes város és 72 környező községe területén 253.000 kat. hold földből áll s jövedelme ugyancsak oktatási célt szolgál.

A nagyszebeni határőrvidéki alap birtoka kisebb, de szintén kulturális célú és az I. számú határőrezred vagyonából származik.

E hatalmas vagyonközösségek úgy keletkeztek, hogy a régi magyar határvédelmi intézményeket — amelyekre már Mátyás király 1475-ben adománylevelet adott ki, majd II. Ulászló és Nagy Lajos királyok által is megerősítést nyertek — eltörölve, 1762—64 között Mária Terézia többek között a nagyszebeni, nasszói és karánsebesi határőrezredekét létesítette, amelyek — szemben minden magyar nemzeti törekvéssel, — államot alkottak az államban.

Az 1769. évi békekötés alkalmával keresztülvitt határkiigazításkor kapták a határőrök az odacsatolt területeket, amelyeket azután II. József császár 1783. évi május hó 27-én kelt 3680. számú elhatározásával a határőr katonaság javára adott át. A románok hűséges magatartásának jutalmazása volt ez az adomány s azóta háborítatlanul élvezték e vagyonokat, nem úgy, mint a székelyek, akik 1848/49-ben hűek maradtak hazájukhoz s mint látni fogjuk, büntetés alá kerültek 1869-ig.

A határőrvidék polgárosításával (1873 : XXVII. t.-c.) azután a katonai kincstárnak a végvidékeken levő nagy birtokait a m. kir. kincstár és főleg a határőrvidékiek kapták. Így, a bánági határőrök 215.000 hold erdőséghez és 33.000 hold havasi legelőhöz jutottak több mint 35,000.000 korona értékben. Ez a vagyon „karánsebesi vagyonközösség“ néven kezeltetik s célja a határőrök leszármazóinak neveltetése. A vagyonközösségbe 94 szörényvármegyei község részes.¹⁾

Magyarország általában a többi ily vagyont is nagylelkűen román, szerb és német közművelődési célokra, a volt határőrvidéki községeknek adta, a régi határőrök leszármazóinak nevelésére és kiképzésére.²⁾ Íme, ismét néhány példa, hogyan „nyomta el“ Magyarország nemzetiségeit!

A nemzetiségek céljait szolgáló ezekkel a nagy alapokkal

¹⁾ Dr Moldován Gergely: A magyarországi románok. 394. oldal.

²⁾ Kalonday Pál: Válasz a román nemzeti komiténak. II. füzet.

szemben a legnagyobb hasonló magyar alapnak, az ú. n. „*Csik-megyei Magánjavak*“-nak sorsát ismertetjük itt, mint egyik legjellemzőbb esetét a román elbánásnak.

Ennek az alapnak története az, hogy amikor 1762—64-ig szervezkedett a Határőrvidék, a székelyek is teljesítettek határőri szolgálatot, kiváltságaik elismerése mellett. Az 1769-ben keresztülvitt határkiigazítás alkalmával nagy havasi erdőterület került vissza a székelyföldre, az ú. n. „revindikált havasok“. Ezt a területet is azután II. József császár a már említett 1783. évi május hó 27-i 3680. számú elhatározásával „a határőrkatonaság javára és előmenetelére“ adományozta.

Miután az 1848/49-i szabadságharcban a székelyek vitézül résztvettek a zsarnokság elleni küzdelemben, 1851-ben az osztrák császár a területet kártérítésül lefoglalta, majd az alkotmányosság beálltával, a magyar király 1869. évi február hó 16-án 10.599. szám alatt kelt elhatározásával Csík vármegye közönségének viszszaadta.

Az alap rendeltetése Csík vármegye területén oly intézmények létesítése és fenntartása, amelyek a földművelés, kézműipar, gyáripar, bányászat, kereskedelem emelésére szolgálnak, — ösztöndíjak és segélyek kiutalása fenti célra és olcsó kölcsönökkel a *csiki székely nép* anyagi támogatása. Az alap kezelői az eredeti tulajdonosok — a csíkvármegyei I. székely gyalog-határőrezred — törvényes örökösei.

Vagyona az alapnak 54.515 kat. hold erdő és havasi legelő, 7979 hold rét, legelő, szántó és Csíkszeredán 35 kat. hold belső-birtok, épületek és városi telkek, mindezeknek felszerelése továbbá 1913-ban 2,800.000 korona készpénz.

Nem oly nagy magyar közbirtokossági vagyont alkot még az „Ósmarosszék“ (Maros-Torda megyében 127 község tulajdonában), valamint jóval kisebbet a Háromszéki Tanalap, melyek székely nemzeti vagyonok.

A szász földön levő 446.982 kat. hold kiterjedésű szász közbirtokossági vagyon és a szász egyetem (universitas saxonum) 36.000 kat. holdból álló vagyona, a II. András király által 1229-ben kiadott privilégium szerint a telepített szászok közjogi, közigazgatási és bírói autonóm területe volt. Autonóm igazgatás

alatt közművelődési célokat szolgált és évenként iskolák céljaira átlag 1 millió aranykoronát juttatott.¹⁾

Mi lett ezeknek az alapoknak a sorsuk? A *magyar* királyok által alapított s a *magyar* királyok által a románoknak adományozott vagyon, a *román alapok* birtokai ugyanazon autonómiát élvezik, mint eddig és mentesek a földbirtokreform alól, míg a *székely* és *szász* alapok birtokai nem. A Csíkmegyei Magánjavak birtokáival „csak“ az történt, hogy az elsőfokú kisajátító bizottság 17.000 hold földjére tette rá a kezét, majd másodfokon ezt fel emelték 30.000 holdra.

A „Csíkmegyei Magánjavak“ közgyűlése ezen igazságtalan és megkülönböztetett eljárás ellen, amely sok ezer székelyt lételében támadott meg, fellebbezett és küldöttséget menesztett a miniszterhez és a két kamara elnökeihez.

Constantinescu földművelésügyi miniszter erre úgy szolgáltatott igazságot, hogy az alapot állami tulajdonnak jelentette ki. Egy interpellációra pedig a kamara 1923. évi december hó 7-én tartott ülésén nagy helyeslés és tapsok között oly választ adott,²⁾ amely szerint kötelessége volt az államkinestár javára az alap vagyonát birtokába venni, hogy így az állam rendelkezhesék felette. Az agrárbizottság határozata, úgy mondotta, nagyszerű jogi aktus volt, egyben „fenségesen hazafias“ cselekedet, amellyel igazságot (!) szolgáltatott a mult sérelmeiért. „E határozat örök dicsősége lesz jogi évkönyveinknek. A parasztok fizetni fognak azért, amit kapnak, ami pedig megmarad, az az államé lesz s ezért senkinek sem kell majd fizetnie. Íme az oltalom, amelyet én az *idegeneknek* (!) szolgáltattam, hogy ki ne vonhassák magukat törvényes kötelezettségeik alól.“

Így fosztottak meg jog, törvény, békeszerződés, kisebbségi szerződés ellenére több mint 100.000 magyart javaiktól, akiknek a békeszerződés parancsához képest román állampolgárokká *kellett* lenniök s általános taps és helyeslés közben nevezték ezeket ráadásul idegeneknek!

Mikor pedig a „Csíkmegyei Magánjavak“ igazgatósága a Nemzetek Szövetségéhez akart fordulni segítségért — minden

1) Sebess Dénes: i. m. 140—141. oldal.

2) Monitorul Oficial, 1923 december 25.

bírói eljárás nélkül a már kinyomatott emlékirat összes példányait elkoboztatták s azonnal való kiutasítással fenyegették meg azokat, akik ebben az ügyben továbbra is ellenkezni mernek.¹⁾

Meg kell még jegyeznünk, hogy míg a leszakított magyar területeken történő kisajátításoknál a kisajátítási ár az 1913. évi érték alapján történik, addig az ó-románai sokkal enyhébb kisajátításoknál, az 1916—1920. évi átlagár képezi a kisajátítási árat, ami legalább kétszerese a magyarok részére megállapított árnak! A művelt világnak íme ebből az esetből is tudomást kell vennie arról, — ha részrehajlatlanul és igazságosan akar ítélni — hogy az utódállamokban — ez esetben Romániában, — nagy különbséget jelent az, hogy valaki a vezető néphez tartozik-e, vagy pedig magyar-e s ehhez képest hagyják meg a közvagyonot a románoknak s így veszik el a magyarokét.

A „központi“ kezelésben levő kulturális alapítványok között 9 különösen nagy értéket képvisel s elsőrendű kulturális hivatású. Kézpénz és értékpapírokon kívül, nagykiterjedésű és elsőrendű felszerelésű birtokokkal rendelkeznek.

Ezek: a magyar vallás-, magyar tanulmányi-, egyetemi-apátsági-, szentbenedekrendi prépostsági-, báttaszéki Terézia-numi-, gróf Pálffy-öszöndíj-, gróf Pálffy-tanulmányi- és magyar határőrvidéki öszöndíjalapok, illetve alapítványok, összesen 272.000 katasztrális hold birtokkal.

E hatalmas és értékkel alig felbecsülhető birtokokból 114.000 kat. hold — ebből 66.000 kat. hold erdő — az utódállamok által elszakított területünkre esik, és pedig 50.547 kat. hold cseh, 56.534 kat. hold román és 6486 kat. hold szerb területre.

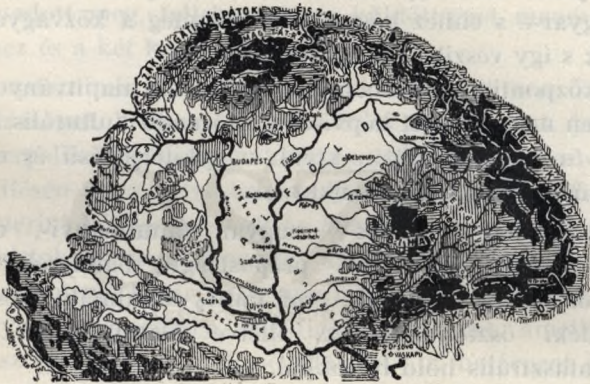
Ezek a magyar célra rendelt alapítványok *önálló jogi személyek*, tehát *nem* állami tulajdonok s az utódállamoknak mégis legelső teendői közé tartozott, hogy e birtokokat *jogutódlás* címén tulajdonukba vegyék.

A lefogás a legnyilvánvalóbb jogtalanság, mert például mily címen lehet a *budapesti* tudományegyetem javára szolgáló Egyetemi alapot, vagy a *magyar* oktatásra szolgáló Határőrvidéki öszöndíj-alapot birtokaiktól megfosztani?

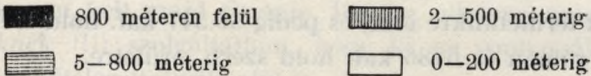
¹⁾ Veridicus: i. m. 5—6. oldal.

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a régi Magyarországon, a románok és szerbek által létesített alapítványok céltudatosan saját nemzeti szempontjaikat szolgálták s a közös haza fogalma előttük ismeretlen, vagy legjobb esetben csak harmadrendű volt; alapítványaikat nagyrészt maguk kezelték s csak, ha már kitérni nem lehetett, túrték az állami felügyeletet. A tótság alapítványai viszont általában a közös kultúra istápolására és az ezeréves testvéri összetartozandóság jegyében létesültek.

A háború előtti magyar királyság tökéletes földrajzi egysége.

Magassági viszonyok

A magyar királyság 1910-ben

Terület: 325.411 km ²	100%
Lakosság: 20,886.487	100%

Csonka-Magyarország az 1910-es adatok alapján

Terület: 92.833 km ²	28.5%
Lakosság: 7,606.971	36.4%

Elveszett:

Terület: 232.578 km ²	71.5%
Lakosság: 13,279.516	63.6%

V.

Múzeumok, gyűjtemények, könyv- és levéltárak.

*„Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kanaán.
És addig? Addig nincs megnyugvás,
Addig folyvást küzködni kell.“*

(Petőfi. 1823—1849.)

Nem feledkeztek meg az utódállamok és a békeszerződés múzeumainkról, gyűjteményeinkről, könyvtárainkról és levéltárainkról sem.

A békeszerződés vonatkozó cikkei (175—179., 191.) a Magyar Államra háromféle visszaszolgáltatási kötelezettséget állapítottak meg:

1. Magyarország köteles az elszakított területekről elhozott mindennemű gyűjteményt, levéltárat stb. visszaadni, kivéve, amelyeket magánosoktól vásároltak;

2. köteles a Szövetséges Kormányok mindegyikének, az őket megillető és Magyarország közintézményeinek birtokában levő hivatalos iratokat, okmányokat és történeti feljegyzéseket, amelyek *közvetlen* összefüggésben vannak az átengedett területek történetével és amelyeket 1868 január 1. óta, illetve Olaszországot illetően 1861 óta (Unita Italia) szállítottunk el, visszaadni;

3. köteles az Osztrák-Magyar Monarchia kormányának, vagy a koronának gyűjteményeihez tartozó és az elszakított területekre vonatkozó művészeti, régészeti, tudományos és történeti tárgyakat, okmányokat az illető kormányoknak kiadni.

Természetes, hogy az utódállamok, különösen a románok, erőszakolt igényekkel lépnek fel a magyar közgyűjteményekkel szemben.

A trianoni szerződés szerint azonban, mint fentebb láttuk, csak az elszakított területekről elhozott, elmentett anyagra nézve érvényes a visszatérítési kötelezettség, míg a „közös“ és „udvari“ gyűjteményekre vonatkozó rendelkezésnek nincs gyakorlati haszna, mert az, a multban oly sokat kárhozottatott sajnálatos körülmény, hogy a koronának csak Ausztriában voltak nagyértékű gyűjteményei (udvari múzeumok, udvari levéltár stb.), most arra vezetett, hogy e címen tőlünk nincs mit követelniök az utódállamoknak.

Nemzeti gyűjteményeink és kultúrintézményeink ugyanis nem a fejedelmi kegy áldozatkészségének és bőkezűségének alkotásai, mint pl. a bécsi, berlini, párisi stb. gyűjtemények, mert nálunk mindent a társadalom példátlan áldozata teremtett: a Nemzeti Múzeumtól a Tudományos Akadémiáig és a Nemzeti Színházig.

Ellenben a sok udvari és közös kormányzati gyűjteményből nekünk vannak igényeink Ausztriával szemben. Hisz a Habsburg-ház évszázados uralma alatt, sőt már ezt megelőzőleg is, nemzeit műkincseinknek és történelmi emlékeinknek javarésze Bécsbe került. Magyarország nemzeti művészete ugyanis, — kivált az ötvösség terén —, a középkor óta számottevő volt, amivel Ausztria nem rendelkezett, természetes, tehát, hogy országunk az uralkodóknak gazdag gyűjtőterülete volt.

Az évszázados harcok alatt sok gyűjteményünket, emlékünket vitték „megőrzés“ végett Bécsbe, majd II. József a feloszlatott szerzetesrendek kincseit és könyvtárait szállíttatta fel (pl. a benecések híres pannonhalmi éremgyűjteményét). Az 1849. év utáni elnyomatás alatt fokozódott ez a „mentés“, amikor sikerült a Magyar Múzeumot is megdézsmálni. Így például a fegyvergyűjtemény java ma is Bécsben van.

Írott emlékeink legjelesebb példányai is a bécsi udvari könyvtárban található, amelynek alapját I. Miksa császár Mátyás király világhírű budai könyvtárából vetette meg. Itt található a magyar történetírás legrégebb és leghíresebb kútforrásai: a krónikák, kódexek. Jellemző, hogy amíg Budapesten csak 10, addig Bécsben 100-nál több Corvina van! A magyarok hiába kérték, követelték vissza jogos tulajdonukat, mert uralkodói a vissza-

adásra hajlandók nem voltak, már a dédelgetett Bécs kedvéért sem.

Miután ezeket az udvari és családi gyűjteményeket Ausztria lefoglalta, most már csak Magyarországon van helye a bennünket illető anyagnak.

Ez a helyzete az ú. n. közös gyűjteményeknek is — [a bécsi, udvari és állami levéltár, közös hivatalok és intézmények (minisztériumok, követségek, konzulátusok, katonai és tengerészeti hivatalok), közös udvari hivatalok (kabinetiroda, főudvarmesteri hivatal) irattári, valamint az 1848—1867. évek alatti idő gyászos Gesamtmonarchie-jának magyar vonatkozású iratai], — amelyekre nézve igényünk kétségtelen. A levéltárilag szét nem választható anyag pedig csak *együttes birtoklással* biztosítható.¹⁾

Nagy-Magyarország közgyűjteményeinek $\frac{2}{3}$ -a veszett el, amennyiben 1918-ban a vidéken 90 állami felügyelet alatt levő közgyűjtemény volt, amelyek közül mindösze 34 maradt meg.²⁾ Ezeken kívül a püspökségek, törvényhatóságok, városok és községek, valamint magánosok kezeiben levő híres és értékes anyagú könyvtárak, levéltárak és gyűjtemények veszttek el.

Múzeumi statisztikánk — beleértve az iskolai muzeális gyűjteményeket is — számbavéve úgy az állami felügyelet mint az azon kívül álló gyűjteményeket, egyébként a következő:

A régi Magyarországon volt 351 intézet, melyekből elveszett 193. Ezekből cseh területre 75 (21·5%), román területre 89 (25·3%), szerb területre 22 (6·3%), osztrák területre 3 (0·8% és Fiuméra 4 (1·1%) intézet esett, maradt tehát az óhazában 158 (46·3%) intézet.³⁾

Vidéki közgyűjteményeink közül a leggazdagabbak és legrendezettebbek elszakított területeinkre esnek — legnagyobb részét a magyar városokkal teleszórt nemzetiségi vidékekre, — ahol a nagyobb számban fennmaradt emlékek és természeti kincsekben is gazdagabb vidékük jellegzetes tárgyainak összegyűjtésé-

¹⁾ Magyar béketárgyalások, II. kötet, 243—8. oldal.

²⁾ Az 1913. évi Statisztikai Évkönyv szerint 53 vidéki felügyelet alatt álló közgyűjtemény volt, melyekből 22 maradt meg.

³⁾ Nyireő István: A megcsontított Magyarország könyvtárai és múzeumai közművelődésügye. (Társadalomtudomány. 4/1921. szám).

vel, fényes múltunkról tanuskodó anyagokkal a *magyar* kultúra büszkeségei és a *magyarság* alkotóerejének tanubizonyosságai voltak.

Mint említettük, közgyűjteményeink legnagyobb része társadalmi úton létesült és tartatott fenn, s csak kisebb részben a törvényhatóságok és egyéb közületek által, de mindkét esetben — csekély kivételt nem tekintve — a *magyarság* alkotásai voltak.

Ily körülmények között az utódállamok részéről legkevesebb volna, ha a magyar pénzen, magyar tudással és magyar szorgalommal létesített gyűjteményeket magyar vezetés és irányítás alatt hagynák. Sok esetben azonban ennek ellenkezője következett be, aminek következménye volt, hogy a régi, szakképzett vezetők után, hozzá nem értő kezek káros hatást gyakoroltak a gyűjteményekre.

Kassán a felsőmagyarországi Rákóczi-múzeum igazgatójává a csehek egy Pollák nevű volt borügynököt tették meg, akinek első dolga az volt, hogy lakását a múzeumi bútorokból és egyéb iparművészeti tárgyakból rendezte be.

Kassának a vörös hadsereg által elsőízben történt elfoglalása előtt a múzeum tárgyaiból 1 vasúti kocsirakományra valót Prágába mentettek át, ahol a szállítmányt egy magánlakásban helyezték el, ami már egymagában minden szabállyal ellenkező. A visszaszállításkor viszont nem minden elvitt tárgy érkezett meg Kassára.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület 1872-ben összes gyűjteményeit, könyvtárát — amely gróf Kemény József és Sámuel gyűjteményeiből 1841-ben létesült —, a kolozsvári új Ferenc József tudományegyetemnek szerződés útján meghatározott évi bérösszeg fejében adta *bérbe*.

Az egyetem elrománosításával ezeket a gyűjteményeket is lefoglalta a román kormány, de bérösszegekről még csak hallani sem akart.

A 30 év előtt létesített kolozsvári „48-as ereklyemúzeum“ kiállítási tárgyait 1921. évi november hó 1-én, a kolozsvári kinevezett polgármester a karzatokra és egy textilgyár padlására vitette,¹⁾ s csak 1925 október havára tűzhették ki újból a múzeum megnyitását.

¹⁾ Die Beschwerden . . . 64—5. oldal.

Máramarosszigeten a kultúrpalotát múzeummal, könyvtárral együtt lefoglalták azon a címen, hogy a kultúrpalota vármegei jellegű, már pedig a megye most már román.

Csáktornyan a várból Zrinyi Ilona ágyát és a XVII. századból származó gobelineket a zágrábi múzeumba szállították.

Budapesten lévén a legnagyobb és leggazdagabb muzeális gyűjtemények, az 1919. évi megszállás alkalmával a románok természetesen minden lehetőet elkövettek, hogy igényüket kielégítsék, e törekvésük azonban nem sikerült oly mértékben, mint azt óhajtották volna, mert a nagyhatalmak ittlévő képviselőinek

*This door sealed by Order
Inter Allied Military Mission*

*W. Bandholz
Pres. of the day
5 October 1919*

A szövetséges katonai misszió zárószalagja a Magyar Nemzeti Múzeum ajtaján.

lelkes védelme és az illetékes szakemberek odaadó buzgalma azt lehetetlenné tette.

A román megszállás tartama alatt a Magyar Nemzeti Múzeum sorozatos megtámadásoknak volt kitéve, egyrészt a hírhedt Evakuáló Bizottság, másrészt a magyarországi születésű, magyar iskolát végzett, sokszor magyar közszolgálatban állott, de most új hazájuknak szolgálatot tenni akaró egyének által irányított román nagyvezérkar részéről.

Már 1919 augusztus 16-án katonai őrseget állítottak a múzeumok elé, hogy ne lehessen semmit elvinni.

Majd megkezdették leltározását azoknak a tárgyaknak, amelyek erdélyi vonatkozásúak, vagy szerintük igényelhetők, továbbá az erdélyi román betörés (1916) alkalmával az erdélyi múzeumoknak biztonságba és létbe helyezett kincseiről.

Szeptember 10-étől kezdve több ízben rajtaütésszerűen kísérelték meg a románok az általuk jogtalanul igényelt tárgyak

elvitelét, végre október 5-én Bandholz amerikai tábornok este 10 órakor a szövetséges hatalmak budapesti katonai missziója nevében személyesen átvette a Múzeum tárgyainak őrzését s az ajtókat pecséttel látta el. November 6-án az összes román őrsképet bevonták s dolgukvégzetlen távoztak a románok. Az erdélyi múzeumok ú. n. „menekített” tárgyainak és egy 1918-ban vásárolt romániai eredetű 800 kötetes könyvtárnak kiadása megtörtént. Előbbieket még 1919 október 5-én, utóbbiakat 1920 június 21-én adták át.¹⁾

A román követelések egyik érdekes epizódja volt az, amikor Serbescu román tábornok egy szép napon 15.000 lovat követelt a fővárostól. Amikor az illetékes magyar miniszter a román parancsnokságon kijelentette, hogy a követelés teljesítése már csak azért is lehetetlen, mert Budapesten *összesen* csak 13.000 ló van, a tábornok nevetve kijelentette, hogy követelését visszavonja, ha a Nemzeti Múzeum előcsarnokában 88 ládában elhelyezett erdélyi műkincseket kiadjuk. Mikor pedig erre a versaillesi Legfőbb Tanács tiltó rendeletére hivatkoztak, azt felelte, hogy „füttyülök rá!” És tényleg, egy októberi vasárnapon 18 tehergépkocsival vonult fel Serbescu tábornok a Nemzeti Múzeum udvarára. Csak nagy nehézségek között sikerült ezt az erőszakos fellépést elhárítani.²⁾

A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek a jogtalan igények elől való megmentése a magyar szervek éberségén és az amerikai, angol és olasz katonai missziók — Mombelli Ernesto olasz és Bandholz H. H. amerikai tábornokokkal az élükön — hathatós beavatkozásán kívül, az olasz művészeti és régészeti felügyelő, Arduino *Colasanti*-nak a párisi békekonferencián való nemes érzésű és eredményes közbelépésének is köszönhető.³⁾

A Magyar Nemzeti Múzeum és egyéb múzeumok anyagából természetesen szeretnének az utódállamok minél többet megkapni, azonban a magyar múzeumok keletkezésének vonatkozásai olyanok, hogy azokhoz idegen nemzetnek jogigénye nem lehet.

¹⁾ Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1913—1923. évi állapotáról és működéséről, 21—32. oldal, — és egy szemtanu!

²⁾ Pekár Gyula: A rémuralom után. (Magyar Külpolitika, 2/1929. szám.)

³⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet, XV. oldal.

Legfőbbképen áll ez a Magyar Nemzeti Múzeumra, amelyet gróf Széchenyi Ferenc (1754—1820) saját gyűjteményével 1802-ben alapított, telkét pedig herceg Grassalkovich Antaltól (1771—1841) kapta, míg pénzalapja közadakozásból származik, s mint ilyen, az angol és francia közgyűjtemények után, időrendben a harmadik közgyűjtemény. Az alapítás idejében úgy Erdély, mint Horvátország külön igazgatás alatt állottak s így részük az alapításban nem volt. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjtési köre az ország különálló részeire nem terjedt ki. Ezt bizonyítja az, hogy az 1841/42-i erdélyi országgyűlés egy Erdélyi Múzeum alapítását határozta el, hogy Erdély se maradjon ily intézmény nélkül. Ez a múzeum 1859-ben nyílt meg, s gondozása az Erdélyi Múzeum Egyeslet feladata lett, melynek sorsát már ismertettük.

Így tehát az akkor részekre osztott országnak két központi nemzeti múzeuma volt. A külön adózás folytán Erdély 1867-ig, az anyaországgal való egyesülésig, semmivel sem járult a Magyar Nemzeti Múzeum költségeihez és gyarapodásához.

Magyarország és Erdély egyesülése után, az 1872-ik évtől az Erdélyi Múzeum kiterjedt mértékben élvezte a magyar állam pártfogását nemcsak személyi, hanem oly dologi javadalom útján is, amely aránylag nagyobb volt a Magyar Nemzeti Múzeum megfelelő osztályainak javadalmánál. De egyéb előnyökben is részesült, mert például elővételi joga volt az erdélyi egyházak eladásra szánt tárgyaira, — az egész Magyarország területén talált érem- és kincsleletekből kiválasztási joggal bírt, stb.

A Magyar Nemzeti Múzeum anyagának nagyrésze, különösen a régiség- és néprajz- anyaga, túlnyomórészt magánosok adományából keletkezett, viszont Erdélynek mostani elszakításával az ottlevő muzeális anyag ránk nézve elveszett s így a románoknak rengeteg oly érték hullott az ölébe, amelyhez sem anyagi, még kevésbé szellemi munkával hozzá nem járultak, következésképpen a Magyar Nemzeti Múzeumon egyik utódállamnak — tehát a románoknak sem lehet semmiféle követelnivalója.

De mindezeket nem is tekintve, ha az általános szempontokat vesszük csak figyelembe, úgy kétséget nem szenvedhet, hogy egy tudományos felkészültséggel és tervszerűséggel létesített múzeum anyagának feldolgozásában, valamint összeállításában és a köz részére való rendelkezésre bocsátásában egy nemzetnek oly

sok munkája „és szellemi tőkéje fekszik, hogy azt megsemmisíteni nem csupán az illető nemzet, hanem az egész művelt világ, a köztudomány s így végeredményében az emberiség pótolhatatlan kárával járna“.

Azzal az indokolással tehát, hogy valamelyik muzeális tárgy az elszakított területekről származik, visszakövetelési jogot támasztani annál kevésbé lehet, mert a magyarság *egy* népet képvisel, — ha ezer részre is darabolják, akár egy tükröt, amelynek legkisebb törmeléke is *egy* képet vet vissza, — s egy oly múzeumnak, amely az ezeréves magyar kultúrát képviseli gyűjteményeiben, más helye teljes egészében nem lehet, mint Magyarországon.¹⁾

A nyugatmagyarországi szerződés megkötése után Magyarország és Ausztria között megkezdődtek a tárgyalások a volt monarchia közös vagyonának fölosztása céljából. A tárgyalások azóta rövidebb-hosszabb, nem egyszer esztendőig tartó megszakításokkal szakadatlanul tartanak.

A tárgyalások közben érdekes fejlemények állottak elő. A magyar és az osztrák bizottságok tanácskozása alatt ugyanis váratlanul jelentkezett Románia és bejelentette igényét Bocskay István magyar és erdélyi fejedelemnek a bécsi Kunsthistorische Museum-ban őrzött koronájára, amelynek visszaszerzéséért már évekkel ezelőtt mozgalmat indítottak a magyar törvényhatóságok. Bocskay koronájának nemcsak az anyagi, hanem a műtörténelmi értéke is felbecsülhetetlen. A koronát tudvalevőleg Achmed török szultán ajándékozta 1605-ben Bocskaynak. Valóságos remeke ez az akkori ötvösművészetnek. Gyöngyökkel, rubintokkal és smaragdokkal ékes zárt aranykorona, amelyet készítője perzsa motívumokkal szőtt keresztül-kasul. Bocskay halála után a korona homonnai Drugeth Bálinthoz került, akitől később elkobozták és azóta a bécsi udvar kincstárában őrzik.

A románok álláspontjával szemben, amely azt vitatja, hogy Bocskay Erdély fejedelme volt, áll a magyar álláspont s ez kétségtelenül döntő jelentőségű, hogy azt a koronát — amelyet Románia követel — a török szultán azért küldte Bocskaynak, Magyarország megválasztott fejedelmének, hogy azzal magyar királlyá koronáztassa magát.

¹⁾ Közművelődés. 6/1924.

Ezt a történelmi tényt nem lehet semmiféle érveléssel elhomályosítani, de jellemzésül felemlítettük, hogy a románok telhetetlenségének ezzel is egy bizonyítékát adjuk.

Vármegyei, városi levéltáraink az elszakított területeken főleg a hazai, de meg a világtörténelem részére is igen nagy és részben még feldolgozatlan, értékes anyagot tartalmaznak, s ezek sorsa ugyancsak azonos egyéb kultúrintézményeinkével.

Évekkel területünk szétdarabolása után — vagyis amikor a háborús és forradalmi hangulatra már hivatkozni nem lehet — Újbányán a város levéltárát igen értékes forrásanyaggal, különként adták el kereskedőknek.

A kolozsvári városi levéltárban elhelyezett régi okleveleknek és könyveknek a bukaresti országos levéltárba való beszállítását a román kormány 1924-ben rendelte el.¹⁾

Brassó város levéltáráról — amelyet a régi városházán, majd 1924-ben a városi bástyaépületben helyeztek el — meg kell említenünk, hogy annak két legértékesebb gyűjteményét: a Fronius- és Schnell-féjét az 1916. évi betörés alkalmával a románok magukkal vitték Bukarestbe, majd Jassyba s végül Moszkvába, ahol a tudomány nagy kárára még máig is vannak.²⁾

De ha a levéltárak legnagyobb részének anyaga nem is kerül eladásra, vagy elszállításra, akkor is egy idegen, sőt ellenséges nép kezelése vagy felügyelete alatt — ha egyes esetekben egyelőre, esetleg a régi szakképzett vezetés mellett is — abban a gondozásban, azzal a lelkesedéssel nem tarthatók fenn, még kevésbé szaporíthatók a levéltárak, mintha ez évszázadok folytatásaként a magyar hazában történnék.

¹⁾ Magyarország 1924 V. 8., VII. 18.

²⁾ Levéltári Közlemények. 1—4/1925.

„Magyarországot, a nemzetek mártírját,
csodálatraméltó politikai érettsége emeli
ki a habsburgi monarchia népei közül.“

(Saint-René Taillandier. 1817—1879.)

Az iskolánkívüli népművelés alapvető fontos szervei közé tartoznak a múzeumokon kívül a könyvtárak.

Ezek, jellegüket és céljukat tekintve: nép-, művelődési- és tudományos könyvtárakra oszlanak.

Nép-könyvtárakat a múlt század utolsó éveiben kezdett Magyarország tervszerűen létesíteni, és pedig számottevő sikerrel. Számuk — országunk szétदारabolása következtében — felénél is jóval kevesebbre csökkent.

A régi Magyarország 5961 nép-könyvtárából, melyek 1,111.023 kötet könyvvel rendelkeztek, elvesztettünk 3.426 könyvtárt (55·6%) összesen 618.628 kötet könyvvel. E számból cseh területre 1.109 (18·8%), román területre 1.580 (26·9%), szerb területre 630 (8·6%), osztrák területre 102 (1·2%) és Fiuméra 5 (0·1%) könyvtár esik — 208.370 (cseh terület), 298.999 (román t.), 96.383 (szerb t.), 13.407 (osztrák t.) és 1.469 (Fiume t.) kötettel, — maradt tehát 2.535 könyvtár (44·4%) 492.395 kötettel.

A tudományos és közművelődési könyvtárak (nyilvános, hatósági, tanintézeti, egyházi, egyesületi stb.) szempontjából sem sokkal kedvezőbbek adataink, amennyiben a régi Magyarországon 1.348 ily könyvtár volt 9,328.306 kötettel, amely hatalmas anyagból az utódállamok alá 745 könyvtár (55·0%) 4,084.309 kötettel került, még pedig cseh területre 273 (20·2%) könyvtár 1,219.233 kötettel, román területre 326 (23·9%) könyvtár 2,024.671 kötettel, szerb területre 77 (5·9%) könyvtár 439.811 kötettel, osztrák területre 38 (2·9%) könyvtár 384.778 kötettel és Fiuméra 29 (2·1%) könyvtár 17.996 kötettel, úgyhogy a mai Magyarországon mindössze 603 (45%) könyvtár maradt 5.243.997 kötettel.¹⁾

A régi Magyarországnak fent felsorolt „1.348 könyvtára közül 485 gyűjtemény olyan, amely összetétele, rendeltetése vagy régisége folytán elsősorban érdemel figyelmet a tudományos kutatás szempontjából. E 485 intézetben 6,229.547 kötet nyomtat-

¹⁾ Nyireő István: A megcsönkített Magyarország könyvtári és múzeumi közművelődésügye. (Társadalomtudomány 4/1921.)

vány, 6.600 ősnymtatvány, 15.513 régi magyar könyv és 91.741 kötet kézirat volt felhalmozva. Ebből veszendőbe ment 265 intézet (54,64%), 2,952.673 kötet nyomtatvánnyal (47,4%), 1.735 ősnymtatvánnyal (26,3%), 6.463 régi magyar könyvvel (41,7%) és 23.855 kézíráttal (26%). Oly súlyos ez a veszteség, hogy a magyar történelmi és irodalomtörténeti kutatás válságáról beszélhetünk. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a külföldi könyveket és folyóiratokat a magyar korona leromlása folytán sem a közkönyvtárak, sem a magánosok nem képesek a kellő mennyiségben beszerezni s hogy ekként a közgyűjtemények a tudomány mai színvonaláról szükségkép leesorulnak, úgy méltán aggodalommal gondolhatunk ennek a maroknyi népnek a kulturális jövőjére, amely évszázadokon át hűséges letéteményese volt Kelet felé Nyugat szellemi törekvéseinek s ezt a maga részéről úgy a tudományok, mint a szépirodalom terén nem egy komoly értékkel gazdagította.¹⁾

A kassai Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum könyvtárának nagy részét eladták a csehek s az így áruba bocsátott könyvek egy részét csonkamagyarországi könyvkereskedőknek ajánlották fel megvételre.

Igen jellemző a csehekre az az eset, ami 1929 nyarán Genfben tártult a nyilvánosság elé.

A genfi nemzetközi tanügyi kiállításon a finn-osztály egyik falán ugyanis a csehek két térképet helyeztek el, melyek közül az egyik feketeszerű térkép tanúsága szerint a Felvidéken 1920-ban egyetlen egy *községi* könyvtár sem volt, míg a másik világos színű térkép szerint 1928-ban már úgyszólván mindenütt volt községi könyvtár. Vagyis a „sötét“ magyar uralom után, a cseh uralom alatt „kivilágosodott“ s a kultúrátlanságot a kultúra váltotta fel. Ezt bizonyítja a térképeknek feltűnően elütő színén kívül a felirat: „Dès ténèbres à la lumière“. (A sötétségből a világságra.) A térképekről — melyeket sokszorosítva osztogattak — a tájékozatlan szemlélőnek arra a megállapításra kellett jutnia, hogy más, mint „községi“ könyvtár nem létezett, tehát Magyarországon a községekben nem voltak könyvtárak! Holott Ma-

¹⁾ Dr. Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a Trianoni békéig. XII. fejezet.

gyarország minden községében — így tehát a Felvidéken is — számos könyvtár volt, ezek azonban nem „községi“, hanem nép-, gazdaköri, legényegyleti, társadalomköri stb. néven szerepeltek, nem is szólva az iskolai könyvtárakról, amelyek már egymagukban is két részre, ú. m. tantestületi és ifjúsági könyvtárakra oszlottak. Egyébként egymagában a fentebb ismertetett nép-könyvtárak számából is következtetést lehet vonni ennek a cseh állításnak valószínűtlenségére. Íme, ilyen eszközökkel dolgoznak a csehek a magyar uralom magas szellemi életének meghamisításával a külföld félrevezetésére.

A több ízben említett aradi Bibics-alapítványi római katolikus főgimnázium könyvtárában „örökletét“-ként két híres könyvtár van elhelyezve. Az egyik az „Orczy-könyvtár“, amely egész Magyarországon a XVIII. század francia irodalmát tartalmazó leggazdagabb anyagáról nevezetes; a másik a „Vásárhelyi-könyvtár“, amelyben úgyszólván teljes gyűjteménye található a XIX. század első felében megjelent összes magyar irodalmi termékeknek.

A főgimnáziummal együtt az egész könyvtárt is lefoglalták a románok és felhatalmazták az új román gimnázium igazgató-ságát, hogy azt „megfelelő áron“ megvehesse.

Az elvett magyar iskolák mind, gazdagon fel voltak szerelve a tanárok és tanulók részére szükséges külön-külön tanári és ifjúsági könyvtárakkal, amelyekre nézve 1923-ban a román közoktatásügyi minisztérium akként rendelkezett, hogy a régi iskolák új román vezetői tartoznak a magyarnyelvű könyveket románnyelvűekre kicserélni és a magyar szempontból értékes könyveket a bukaresti Akadémiába szállítandók.

Azonban oly sok magyar könyvet szállítottak a román Akadémiába, hogy 1924-ben kénytelen volt férőhely hiányában tiltakozni a gyakori és nagymennyiségű szállítmányok ellen.

E tiltakozás után az erőszakkal államosított kolozsvári (testületi) kereskedelmi akadémia oly értelmű miniszteri rendeletet kapott, mely szerint könyvtárának teljes anyaga (1913-ban 10.126 darab volt!) becsomagolandó és biztos helyen őrizetbe helyezendő, hogy az ifjúság ne tudjon hozzájutni! ¹⁾

¹⁾ Veridicius: i. m. 50 oldal.

A magyar könyvek bevonása, eladása vagy megsemmisítése azonban helyenként már 1920-ban megkezdődött. Így a 91%-ban magyar lakosságú Nagyváradon, egyes kereskedők még 1924-ben is árusítottak oly könyveket, amelyek a vármegyei iskolai és közművelődési egyesületek, intézmények könyvtárának pecsétjeivel voltak ellátva.

Cseh aknamunka Magyarország ellen.

A Délvidéken igen sok könyvtár volt és ezek a legkalandosabb elbánásban részesültek. Egy 1923-ban kiadott közoktatásügyi miniszteri rendelet Belgrádba szállíttatja az összes iskolai és városi könyvtárakat, amely rendeletet különösen az iskolákkal szemben a legnagyobb pontossággal hajtották végre. Akkoriban a vasúti töltés minden oldalról könyvekkel — melyek között értékes tudományos könyvek voltak — volt teleszórva, amelyeket a nyitott vagonokból dobáltak ki.

A szerbek kultúrpolitikájának jellemzésére szolgáljon még a következő adat: a belgrádi egyetemi és nemzeti könyvtár évi dotációja 260.000 dinár, míg a délszlávok legrégebbi egyetemi könyv-

tára, a zágrábi s vele az összes horvát könyvtárak évi 15.000 dinárt kapnak. Érdekes, hogy a régi Magyarország idejében a zágrábi egyetemnek 30.000 aranykorona évi jövedelme volt, tehát több, mint a két dotáció együttvéve.

A zentai városi könyvtárt egy kaszárnyában helyezték el, s a katonaság „elhasználta“ fűtési célokra.¹⁾

A szabadkai nívós városi könyvtárt és múzeumot a megszállás első éveiben pincékben helyezték el, a gazdag — 26.000 kötetes — verseci városi könyvtárt szintén nem tűrték meg a városházán²⁾ és nyilvános árverésen eladták.

¹⁾ „Délmagyarország a szerb megszállás alatt. 1918—1920.“ 30. oldal.

²⁾ Herczeg Ferenc: A helyzet a Délvidéken. Magyar Külpolitika. 4/1928. szám.

A fajok elhelyezkedése a történeti Magyarország területén.

- ahol a magyarság tömegesen lakik.
- ahol a másfajúak vannak többségben.

VI.

Emlékművek, művészet.

*Csak törpe nép felejthet ősi nagyságot,
Csak elfajult kor hős elődöket,
A lelkes eljár ősei sirlakához,
S gyűjt régi fénynél új szövétneket.
S ha a jelennek halványul sugára:
A régi fény ragyogjon fel honára.*

(Garay.)

Emlékeink, szobraink sorsa az elszakított területeken a legszomorúbb.

Egy dicsőséges történelem emlékeztetői voltak ezek, amelyekben a magyar nemzet ezerezstendős multja élt.

E történelem emlékei ma nagyrészt romokban vagy lomtárakban hevernek.

A magyar képzőművészetet pótolhatatlan veszteség érte a lelketlen rombolók munkája következtében, amennyiben eddig az elpusztított vagy megrongált emlékművek száma 120 körül van e szám, sajnos, a nyugati civilizációnak el nem múló szégyenére, még 10 év után is növekszik.

A pusztításokra mentséget nem hozhatnak fel ellenségeink, mert egyrészt, ha a kifogásolt és eltávolításra ítélt emlékműveket az utódállamok kiadták volna, azokat Magyarország szívesen átvette volna, másrészt pedig a rombolások nagy része olyan időkben történt, amikor a háborús érzéseknek már legalább annyira le kellett volna csillapodni, hogy ily kiáltóan durva és léleknélküli indulatok ki ne törhessenek.

A békeszerződés nem jogosít fel arra, hogy a nagy műértékű szobrokat és egyéb emlékműveket az idegen uralom alá került városokból, történelmi nevezetességű helyekről elszállítsuk.

Eddig csupán 2—3 emlékművet sikerült véletlenül megmenteni, — mint pl. a segesvári Petőfi-szobrot,¹⁾ amelyet azután Kiskunfélegyházán állítottak fel — a többi ott maradt, ahová a magyarság kegyelele állította.

Kiskunfélegyháza. A segesvári Petőfi-szobor.

A magyar területeken osztozkodó népek közül, úgy látszik, egyik sincs a műveltségnek azon a fokán, hogy meg tudják becsülni az emlékműveket, ha azok egy más, általuk gyűlölt nemzet nagyjait és eseményeit örökítik meg.

A vandál tettek ellen fölemeltük tiltakozó szavunkat a nagykövetek tanácsánál és a Nemzetek Szövetségénél, de sem elég-

¹⁾ Köllő Miklóstól. Leleplezték 1897 június 31-én.

tételt, sem pedig biztosítékot arra nézve, hogy az emlékműveket többé bántódás nem éri, nem kaptunk.¹⁾

A pozsonyi Mária Terézia-szobor elpusztítása után az illetékes művészeti intézmények, tudományos társulatok és közületek több eszmét vetettek fel a jövőre való biztosítás céljából. Így

Mária Terézia feje a koronával, ahogy a csehek összetörték.
A Magyar Nemzeti Múzeumban.

a Magyar Tudományos Akadémia kívánatosnak jelezte, hogy nemzetközi jogi védelemben részesíttessenek az ilyen emlékek,²⁾ a Műemlékek Országos Bizottsága pedig azonfelül még a nagyhatalmak által szakértő bizottság kiküldetését javasolta.³⁾

¹⁾ A magyar nemzetgyűlés 1921. évi február hó 5-én tartott 144. ülésén egy képviselő interpellációt is terjesztett elő a barbár rombolások ellen és a megszállott területeken levő sírhelyek, emlékszobrok és egyéb műemlékeknek nemzetközi oltalom alá való helyezése ügyében.

²⁾ A Tud. Akadémia 1500/1921. sz. átírata a világ tudományos akadémiaiához.

³⁾ A Műemlékek Országos Bizottsága felhívása 1921 november.

Különös ellenszenvvel viseltetnek az utódállamok az 1848—1849-i szabadságharcra kapcsolatos szobrok, a Kossuth- és az ezredéves emlékek iránt, amelyeket kímélet nélkül pusztítanak.

A lerombolt pozsonyi Mária Terézia szobor törmelékei.
A Magyar Nemzeti Múzeumban.

Jellemző, hogy nemcsak a történelmi emlékeket, hanem egyházi jellegű és irodalmi nagyságokat ábrázoló szobrokat is megsemmisítettek — csak azért, mert magyar vonatkozásúak!

★

„Ne felejtjük el, hogy a magyar nemzet,
mely az árja törzstől idegen uraltáji
faj, a tatárjáráskor saját vérrokonai ellen
védte meg az árját.“

(Edouard Sayous).

A románok és szerbek által elkövetett brutalitások eltörpül-
nek a csehek tevékenysége mellett, akik — bár a másik két utód-

Prága. Teinfalt-templom a Szűz
Mária szoborral.

Prága. A lerombolt Szűz Mária
szobor.

államnál műveltebbek — sokkal több kárt okoztak s a rombo-
lásban messze előljárva, Felsőmagyarországon számszerint is a
legtöbb emlékművet pusztították el.

A csehek rosszindulatát legjobban bizonyítja, hogy nemcsak
a magyar, hanem a német-cseh vidékeken, sőt Prágában is a
rombolás vágya vezeti őket. És ugyanakkor, hogy a nagyvilág

szemébe port hintsenek, pl. az 1928. évi cseh költségvetésbe műemlékek fenntartása címén 6,819.719 cs.-koronát állítottak be!

Ahogy Felsőmagyarországon kegyelem nélkül pusztítják a honvéd- és ezredéves emlékeket, úgy a régi Cseh- és Morvaországokban József császár szobrai szerelik le sorra.¹⁾ Miként Petőfi Sándort szláv, majd tót s így cseh költőnek is minősítették, de azért pozsonyi szobrát elpusztították helyéről, úgy lett osztályos társa Petőfinek Schiller, akinek szobrát Éger város német polgárai József császár lebontott szobra helyébe állították fel. Ezt a Schiller-

Dévény. Ezredéves-emlék.

szobrot sem tűrhették sokáig s lehordatták a csehek.²⁾ Prágában pedig a Teinfalt-templom előtt álló gyönyörű Szűz Mária-szobrot döntötték le.³⁾

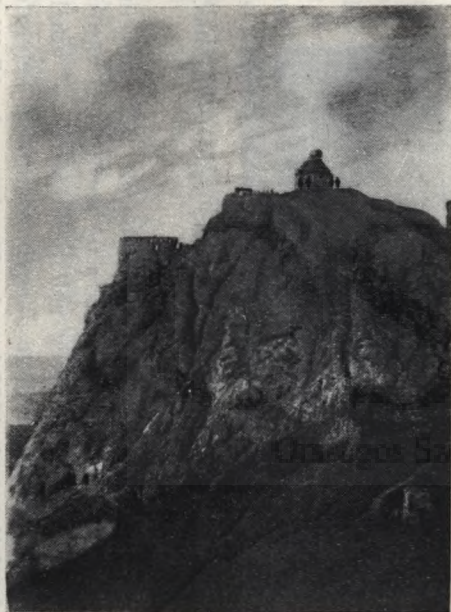
Legelső nagyobb rombolásaik egyike a dévényi ezredéves emlékmű megsemmisítése volt, 1921 január 12-én.

A régi magyar határon, a Duna és Morva folyók egyesülésénél levő hegyen állott ez a szép — Jankovics Gyula szobrász-

¹⁾ Pl. Teplitz-Schönauban 1920 november 10-én, Neutitscheinben 1922 április 7-én.

²⁾ Magyarország, 1924. VIII. 6.

³⁾ Képes Krónika. 1919. XII. 16.

Dévény. Ezredéves-emplék. (Lerombolva.)

Dévény. Ezredéves-emplék. (Lerombolva.)

művésztől származó és 1896 október 18-án leleplezett emlék s 21 méter magas oszlopon egy őrtálló Árpád-kori vitézt ábrázolt. A légionáriusok rögtönzött állványokról vasrudakkal rombolták szét s törték apró darabokra.

Pozsonyban, a Mária Terézia-szobron kívül a pozsonyi származású Radnai Bélának (1873—1923) 1911 szeptember 8-án le-

Pozsony. Petőfi-szobor. (Megcsonkították, majd elraktározták.)

leplezett Kossuth Lajos-téri Petőfi-szoborát 1921 novemberben, hogy a Mária Terézia-szobor sorsára ne kerüljön, a városi tanács szétszedette s Frigyes főherceg volt palotájának — amely ma a katonai parancsnokság épülete — egyik istállójába helyezte, amely a város birtokába csak 1928-ban került vissza, de újbóli felállításáról még nincsen szó. Donner Rafael pozsonyi születésű szobrász (1692—1741) híres Szent Márton-lovasszobrát nem bántották, hanem a régi koronázótemplomban helyezték el. Batka János, Pozsony városa levéltárnokának és zenekritikusnak Riegele Ala-

jos akadémiai szobrász által készített mellszobrát egy éjjelen leütötték. Az új gimnáziumi templomból 1921-ben eltávolították az Erzsébet királynét imazsamolyon térdepelve ábrázoló carrarai márványdomborművet, amelyet szintén Riegele készített 1912-ben.¹⁾

A koronázó-templom egyik oltáráról hiányzik I. Ferenc József fafaragású domborműve, amelyet Klofác cseh miniszter, ottjártakor, 1919 elején sajátkezűleg rongált meg, valamint utóbbi helyről a magyar királyokat ábrázoló üvegfestmények.²⁾ Ugyanitt Szent Zita szobrát el kellett távolítani. A dóm déli oldalán egy kisebb ablak ormán volt magyar szent koronát piros üveggel cserélték ki, a főoltáron pedig a szentségház fölött a magyar szent koronát az angyalok kezéből kivették, s azok most kitárt, üres karokkal állanak ott.³⁾

A régi országháza, utóbb kir. ítélőtábla oromzatán levő, köből faragott művészi magyar címert természetesen leütötték. Az épület kapuja fölötti erkélynél egy fekete emléktábla hirdette, hogy 1847 november 7-én, századok után itt szólt a király magyarul a követekhez, s hogy itt vetette meg alapját 1825-ben gróf Széchenyi István, a Magyar Tudományos Akadémiának. Ugyanitt egy másik, Pozsony városa által 1908 március 7-én elhelyezett emléktábla az 1848-as törvények megörökítésére szolgált. Mindkét emléktáblát leszerelték. Az egyik helyébe Stur Lajos (1815—1856) tót író és publicista emléktábláját helyezték.⁴⁾ Stur a tótság faji öntudatra ébresztésének volt harcosa, aki a magyar és cseh kulturális törekvésekkel egyaránt szembeállott. A tót irodalmi nyelv alapját vetette meg s így teljesen kiszorította az irodalmi nyelvként addig használt cseh bibliai nyelvet.

A ferencrendi zárda bejáratának jobboldalán az új templomtorony 1897. évi május hó 16-án történt felszentelésének és azon I. Ferenc József megjelenésének emlékezetére felavatott emléktáblát leszerelték.

¹⁾ Híradó, 1929. V. 19.

²⁾ Markó M.: *Magyarország elszakított országrészei műemlékeinek és szobrainak pusztulása.* (Ország-Világ, 9/1922. szám).

³⁾ Híradó, 1929 V. 19.

⁴⁾ Híradó, 1929 V. 19.

A vármegyeház nagytermében az 1849 május 24-én a honvédújoncozás végrehajtása miatt agyonlőtt Petőcz György vértanu, vármegyei másodalispánnak 1899 május 24-én leleplezett emléktábláját ugyancsak leszerelték.

A Jókai-utca 10 számú házon 1890-ben elhelyezett emléktáblát, mely azt örökítette meg, hogy Jókai Mór 1835—37-ben ott lakott, leszerelték, de születésének 100. évfordulóján, 1925-ben visszahelyezték.

A Petőfi-emléktáblát, amelyet 1900 március 15-én lepleztek le, annak megjelölésére, hogy a Bél Mátyás-utca 25. szám alatt lakott Petőfi Sándor 1843 május és június havában, eltüntették.

Rázga Pál evangélikus lelkésznek — akit Haynau rendelkezésére 1849 június 18-án kivégeztek — márványemléktábláját óvatosságból ugyancsak 1921-ben levették. Ez volt a sorsa Reviczky Gyula költő emléktáblájának is.¹⁾

Még 1929-ben — tehát több mint 10 év múltán — sem szűnt meg a pozsonyi vandalizmus. 1929 június legelső napjaiban a hegyi ligetben, a Justi-emlékmű alatti kőfalon 1909 március 15-én elhelyezett emléktáblát „ismeretlen tettesek“ csákányokkal lefeszítették és szétrombolták. A pusztítás oka csakis az lehetett, hogy az emléktábla magyar nyelvű volt, mert tisztán csak a díszkert létesülésének történetét ismertette.²⁾

Érsekújvárt Kossuth Lajos bronzszobrát összezúzták, Czuczor Gergely költő mellszobrát, II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek, gróf Bercsényi Miklós kuruc fővezérnek és Vak Bottyán kuruc tábornoknak Tóth Andrástól származó emléktábláit megrongálták.

Nyitrán, a várhídon állott XVIII. századbeli Szűz Mária-szobrot elpusztították s a vár I. Lipót-korabeli kétfejű sas díszeit — amelyeket mi évszázadokon keresztül érintetlenül hagyunk — leverték.

A Nyitra melletti 18 méter magas zoborhegyi ezredéves emléket — Kallós Edének 1896 augusztus 30-án leleplezett művét — 1921 február 9-én a cseh légionáriusok zúzták széjjel, nem fedelve el „nemzeti misszió“-juk közben arról sem, hogy az emlékművet díszítő négy hatalmas turulmadár anyagát — 16 métermázsa vöröszet — magukkal vigyék.

¹⁾ Híradó, 1929 V. 19.

²⁾ Nemzeti Ujság, 1929 VI. 6.

Ugyancsak Nyitrán a Hősök emlékoszlopáról — mely a legelső háborús emlékek egyike volt — a Szathmáry István költő, vármegyei főjegyzőtől származó alábbi verses feliratot levésették:

*Vér és vas kora tombolt, harc dúlt, népeket irtó,
De a magyar szív s kar állta titáni dühét.
Nyitra, te is siratod vesztét sok hősi fiadnak,
S érceid orma fölött gyász éjfátyla borong.
Ó, ne sirasd, emléküket áldd s légy büszke reájuk,
Mind halhatalanok ők, mert virul s él a hazal*

Nyitra. Zoborhegyi ezredéves emlékoszlop. (Széjjelzúzták.)

A Nagysallónál 1849. évi április hó 19-én aratott honvéddiadal emlékoszlopát, amelyet 1876-ban emeltek, több ízben bemocskolták, de kegyeletes kezek az éj leple alatt minden alkalommal megtisztították. Jelenlegi sorsa ismeretlen.

Nagyvezekényen az Esterházy-emléket (Markup Bélától), amely a törökök ellen 1652. évi augusztus hó 26-án és 27-én vívott ütközötben hősi halált halt Esterházy László, Gáspár, Ferenc és

Tamás grófok emlékét örökítette meg, 1920-ban egy cseh légionárius csapat ledöntötte, a bronz oroszlánt elszállították, a talpatot darabokra zúzták.¹⁾

A trencsényi várhegy oldalában sziklába vésett és elesett világháborús hőseink emlékére Kara szobrász alkotását, a másfél embernagyságú Hunnia-emléket a megszállás után lefaragták,

Trencsén. A Hunnia-dombormű.

gipsszel elegyengették s helyébe egy Giskra-korabeli cseh katonát mintáztak utódnak.

Pöstyénben Jankovich Gyulának 1902 augusztus 10-én leplezett Erzsébet királyné mellsobrát megrongálták. A túróc-vármegyei Neczpál községben pedig Lahner György vértanuhonvédtábornok emlékoszlopát, amelyet 1899. évi október 6-án lepleztek le a ház helyén, ahol született, rongálták meg.²⁾

¹⁾ Nagymagyarország, 1929 II. 1.

²⁾ Ernest Ludwig: *Le sort minorités nationales en Hongrie et en Tchécoslovaquie.* 93—94. oldal.

Trencsén. A levert Hunnia-dombormű.

Trencsén. A levert Hunnia helyébe
Giskra-korabeli katonát véstek.

Losoncon Holló Barnabásnak, a nagy magyar szobrászművésznek 1910 szeptember 19-én leleplezett remek Kossuth-szobrát 1919 januárban a cseh katonaság bevonulásának első éjjelén lerombolták. Talpazatát 1925-ben a rendőrség parancsára távolították el.¹⁾

Rimaszombaton, a Széchenyi-kertben felállított gr. Széchenyi István-mellszobor tűnt el egy reggelen.

Losonc. A Kossuth-szobor.

Rozsnyón Róna Józsefnek 1907 május 28-án leleplezett Kossuth-szobrát 1919 június 18-án éjszaka részeg légionáriusok úgy pusztították el, hogy sodronykötelet kötöttek rá és automobillal rántották le talpazatáról.²⁾ Most a városházán várja feltámadását. Gróf Andrássy Dénesné, született Hablavetz Franciska szobrát (Horvai Jánostól) érintetlenül hagyták.³⁾

¹⁾ Sir Robert Donald: *The Tragedy of Trianon*. 126. oldal.

²⁾ Markó Miklós i. m.

³⁾ Ludwig i. m. 94. oldal.

Losonc. A lerombolt Kossuth-szobor talapzata.

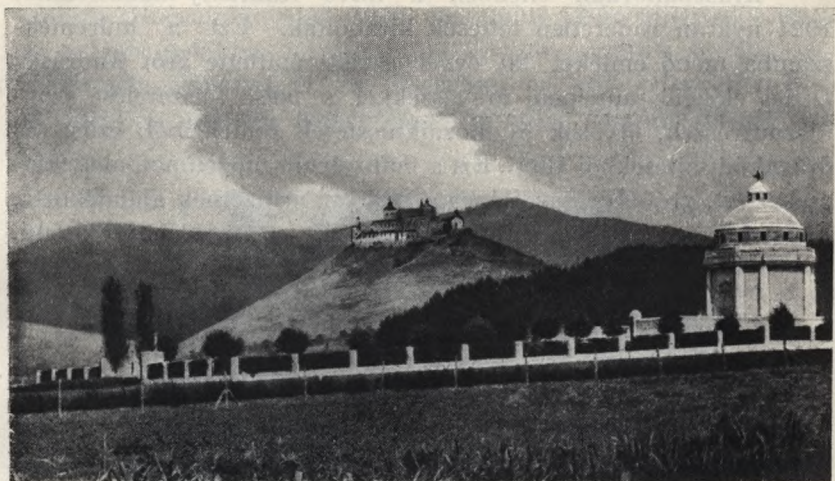
Losonc. A Kossuth-szobor talapzatának hatósági eltávolítása.

Rozsnyó. Kossuth-szobor.

Rozsnyó. A Kossuth-szobor talapzata.

Krasznahorka. Gróf Andrassy Dénes mauzoleuma.

Dobsina. Kossuth-szobor talapzata.

Krasznahorkán ellenben a híres Andrásy-mauzoleumot 1924 nyarán ismeretlen tettesek kirabolták. Ezt a műremek-számba menő emléket 20 évvel ezelőtt építtette gróf Andrásy Dénes előkelő müncheni művészekkel s belső felszerelése szobrászművészek, ötvösök és mozaikmesterek remekeiből, ezüst- és drágaködfészítésekéből állott. Ezt a mauzoleum-múzeumot, mely kincseket ért, gróf Andrásy Dénes a magyar nemzetnek ajándékozta. Elvitték innen egy régi és igen értékes vert ezüstből készült keretű.

Zboró. A feltört Rákóczi-sirbolt az Aspremontok koporsóival.

kisebb-nagyobb gyémántokkal kirakott firenzei mozaik oltárképet. Elvitték az egész oltári felszerelést, négy ezüstgyertyatartót, füstölőket, szenteltvíztartókat stb., amelyek vert ezüstből, dúsan aranyozott, vésett munkák voltak. A betörők megkísérelték Andrásy Franciska grófné nehéz, fehérmárványból készült szarkofágjának fedőlapját is felemelni, de ezzel nem boldogultak. Hogy ez a rablás megtörténhetett, teljesen érthetetlen, mert a mauzoleumnak külön régi őre van s maga Krasznahorka csendőr-állomás, a közeli Rozsnyón pedig erős csendőr és katonai csapatok vannak. Úgy látszik, kellő felkészültséggel és biztonsággal hajtották végre a betörők munkájukat, mert nyomuk veszett.¹⁾

¹⁾ Közművelődés. 5/1924

Dobsinán az 1907 június 16-án leleplezett Kossuth-mellszobrot (Horvai Jánostól) 1919. évi június 13-án éjjel ledöntötték és a Dobs-patakba dobták, majd később a városi levéltár egy raktárában helyezték el. Az országban az volt az egyetlen Kossuth-szobor, melynek leleplezésénél mindkét Kossuth-fiú ott volt.

Zboró. A világháborúban összelőtt vártemplom. Jobboldalt a Rákóczi-sírbolt.

De Zborón is a krasznahorkai esethez hasonló sírrablást követtek el, ahol a várkastély kápolnáját és a vele kapcsolatos Rákóczi-sírboltot — amely már a kárpáti csaták alatt sokat szenvedett, — rongálták meg, sőt a tettesek nem átallották a Rákócziak utolsó sarjainak, az Aspremont grófoknak koporsóját feltörni s a csontokat szétszórni. Ez a nagyfokú kegyetlenség oly elvadultságra vallott, hogy a hatóságok is megsokallották s a földön heverő csontokat a zborói templom mellett fakoporsóban eltemették.¹⁾

Zborón a Rákóczi-kastélyt — Százhárs, — a magyar ura-

¹⁾ Ludwig i. m. 94. oldal.

lom alatt a kincstári erdőőrök gyermekei részére internátusul használták. A világháború kárpáti harcai alatt ezt az egyemeletes régi kastélyt mindkét fél csapatai a váltakozó harcok alatt össze-lövöldözték. Már most ahelyett hogy ezt a történelmi emléket a csehek helyreállították volna — hogy még nyoma se maradjon, — az anyagot eladják és elhordják. A Zboró és környéki cseh-

Zboró. Várkastély és vártemplom.

légionárius házak nagy része ebből az anyagból épül. Ma már csak a kastély egyik sarka látszik, az is romokban.

De a világháború hősi halottjainak egyszerű emlékeivel sem tudnak a csehek megbékélni. Pl. 1920-ban a rutének lakta területen több helyen — így Ungvárt a Bercsényi-utcai temetőben, — a halottak csapattestét jelző feliratok befestését rendelték el, hogy azok „ugyanazon internacionális“ formát kapják.¹⁾

¹⁾ Határszéli Ujság (Ungvár), 1920 VIII. 2., VIII. 8. Ellenzék (Kolozsvár), 1920 VI. 10.

Rahón a Beniczky-család sírboltjáról leszedették a felírást: „Feltámadunk“. Mint angol barátunk, Sir Donald írja: „Természetesen élő vagy halott magyarok feltámadása az, amitől a csehek legjobban félnek.“¹⁾

Bártfán Donáth Gyulának 1903 augusztus 16-án leleplezett Erzsébet királyné-szobrát távolították el s a több évszázados templom műemlékeiből és a gazdag városi múzeumból szállítottak el egyes tárgyakat.

Sztopkón a Perényi-nemzetségnek a templomban lévő régi fafaragású, hadijelvényes címereit rongálták meg. Nagyszöllösön báró Perényi Zsigmond mellszobrát távolították el. Nagymihályról Markó Miklós Kossuth-szobrát hurcolták el.²⁾

Roskoványon még 1918-ban egy éjszakán elpusztították a honvéd-emléket.³⁾ Ez egy szerény szürke gránitoszlopból volt, fekete márványtáblán a következő egyszerű felirattal: „Az 1849-ben elesett hősök emlékére.“

Az 1849-ben Rüdiger orosz tábornok vezérlete alatt itt benyomuló egyik hadsereg egy erős előcsapatával, melyet Lissenko orosz ezredes vezetett s egy-egy kozák és ulánus ezredből, valamint egy üteg tüzérből állott, ütközött itt meg június 20-án Idzikovszki lengyel emigráns vezetése alatt a kb. 2000 főnyi, nagyjából lengyelekből álló magyar sereg. Az ütközet ez utóbbiak visszavonulásával végződött; ez volt az első nagyobb ütközet az oroszokkal, s bebizonyította, hogy az addig szállongó hír az osztrákoknak küldött orosz segítségről a valóságnak megfelel.⁴⁾

További nevezetessége ennek az emlékműnek, hogy ez volt az első honvédelem Magyarországon. Héthárs és Vörösalma községek között. Bánó József földjén, Dessewffy Gyula és néhány lelkes úrnő kezdeményezésére, egész csöndben, éjnek idején állítottak fel 1851-ben. Az emlék az országút és egy patak kereszteződésénél volt látható egészen a múlt század végéig, amikor a felsőtárcai járás közönsége a 4 m magas, szürke trachit-emlékoszlopot egy dombra, csinos talapzatra helyeztette s 1899.

1) Sir Robert Donald: *The Tragedy of Trianon*. 128. oldal.

2) Markó Miklós i. m. és Steier: *Ungarns Vergewaltigung*.

3) Magyar Tudományos Akadémia 1500/1921. számú körlevele: *Note aux Académies des sciences*.

4) Századok, 1899. évfolyam. 655—57. oldal.

évi július hó 20-án ünnepélyesen újra felavatta. Az osztrák abszolutizmus által is, ránk nézve igen nehéz időkben, megtűrt emléket a cseh uralom alatt ledöntötték.¹⁾

Girálton a világháborús emléket levették s helyébe egy oroszlant állítottak.

Zólyom. II. Rákóczi Ferenc szobra.

Eperjesen 1788-ban II. József, a „kalapos király“, egy házat ajándékozott a görög katolikusoknak, mely adományozást megörökítő feliratot szintén eltávolították.²⁾

Bajmóc várából egy időben fürdőszállodát terveztek.³⁾

¹⁾ Berzeviczy Albert: *Az abszolutizmus kora Magyarországon*, II. kötet 200—201. oldal. Századok, 1899. évfolyam 661. oldal. Eperjesi Lapok, 1899 VII. 23.

²⁾ Sir Donald: *The Tragedy of Trianon*. 128. oldal.

³⁾ Érdekes Ujság.

Zólyomban és Breznóbányán II. Rákóczi Ferencnek 1907-ben leleplezett mellszobrait távolították el.

Sajógömörön a Holló Barnabás-féle Mátyás király-szobrot rongálták meg.

Selmecebányán a hodrusi honvédemléket megrongálták, a bányászati főiskola falába illesztett emléktáblát, mely a főiskolának Mária Terézia által történt létesítését örökítette meg, levették.

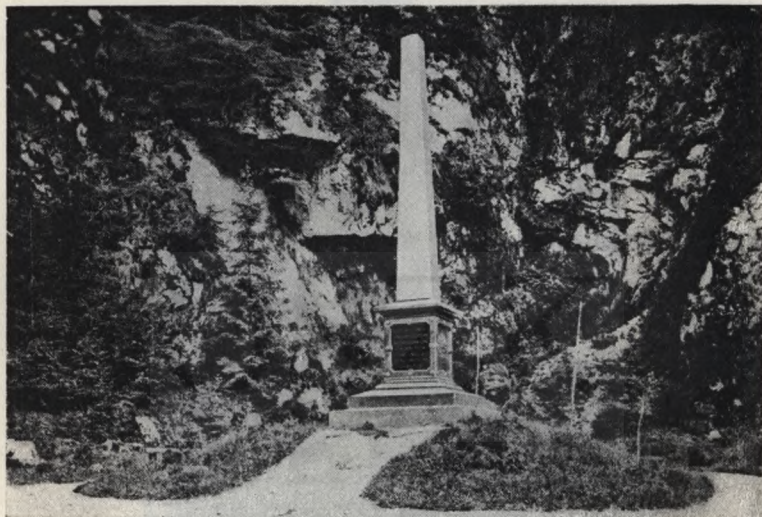
Selmecebánya. Honvédemlék.

Besztercebányán a felvidéki erdők első szakszerű művelőjének, Decrett Józsefnek, a m. kir. földművelésügyi minisztérium által halála százéves fordulója alkalmából 1911-ben Sidló Ferenc által elkészített szobrát megrongálták. A m. kir. erdőigazgatóság palotájáról a pécsi Zsolnay-gyárban remekbe készült díszes címert levették. Ez természetesen nem egyedülálló jelenség, mert pl. Pozsonyban 1927-ben hatalmas tűzoltólétrákkal felszerelt kőművesek verték le a törvényszéki épület két tornyocskáján még megmaradt magyar címereket.

Körmöcbányán 1919-ben ledöntötték az 1903 pünkösdi vasárnapján leleplezett 1848/49-es honvédemléket. Ezt az emlékművet a Görgei-féle északi hadsereg stratégiailag híres átvonulásának megörökítésére állították.

Iglón a honvédemléket 1919 márc. 16-án megrongálták.

Lőcsén a Faragó József odavaló szobrásztól mintázott és a vármegyeházzal szemben felállított honvédemléket — mely az

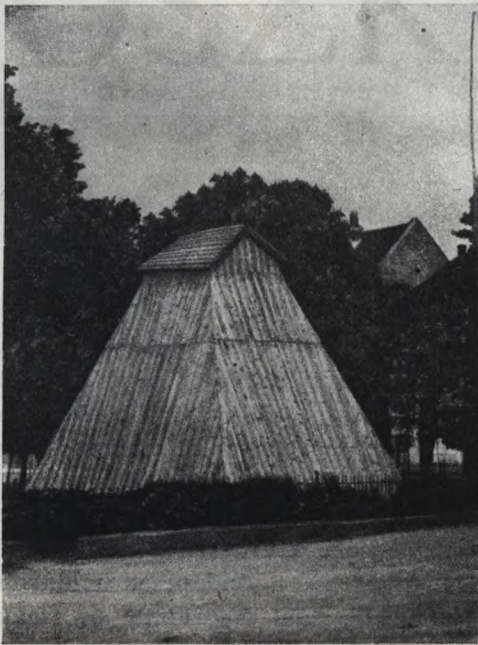

Körmöcbánya. Honvédemlék. (Ledöntötték.)

1848/49-i szabadságharc egyik első emlékműve — a lakosság által két ízben történt megakadályozás után, miután előzetesen a szobor már hónapokon át bedeszkázva állott, az 1919. évi augusztus hó 11-éről 12-ére virradó éjjelen, négy órai munka után, cseli szokolisták lerombolták. A város lakossága, hazafias érzésében mélyen megbántva, zarándokolt a szoborhoz, amelyet virágokkal borítottak el, majd felhangzott a Himnusz s utána a Szózat. Ekkor a tolongó tömeg visszaszorítására és a szobor őrzésére kirendelt szuronytszegezõ karhatalomból az egyik csendõr fegyverét használta és egy éneklõ tót cselédleány fejlövessel rogyott össze. A rombolás miatt a katonai parancsnokság a zsupánnal együtt

Lőcse. Honvédemlék.

Lőcse. A bedeszkázott Honvédemlék.

a nyomozást elrendelte. Az összezúzott szobor pedig a városi levéltár raktárába került . . .

A szobrot a branyiszkói ütközetnek, a magyar szabadságharc egyik legdicsebb fegyvertényének megörökítésére emelték. Itt harcoltak az angol származású Guyon Richárd honvédtábornok alatt, 1849 február 5-én téli ütközetben, magyar és szepesi német csapatokkal vállalva tisztán tót zászlóaljnak is.

Egyébként 1922-ben Lőcsén a város egyik kapuját a „lőcsei fehér asszony“-nyal kiszakították. Utólag ezt visszahelyezték.

Lőcse. A lerombolt Honvédemlék.

A gerlachfalvi (Ferenc József) csúcson, Magyarország és a Tátra legmagasabb pontján (2663 méter) felállított ezredéves emléktáblát 1920-ban összezúzták. 1919-ben már megkísérelték a tábla összetörését, de ez nem sikerült, csak megkarcolódott. 1920 július közepén még ott állott az emlék, de a hó végén felérkező turisták már nem találták ott. A táblát Eggenhoffer Teréz híres tátrai turistanő saját költségén készítette. Az ezredéves ünnepélyek során, 1896 június 28-án Budapesen a Mátyás-templomban Bogisich Mihály püskök által megáldatta és személyes felügyelete alatt — mely alkalommal három napot fenn töltött a sziklák között — állíttatta fel. A Batizfalvi-tó felől szállították fel a

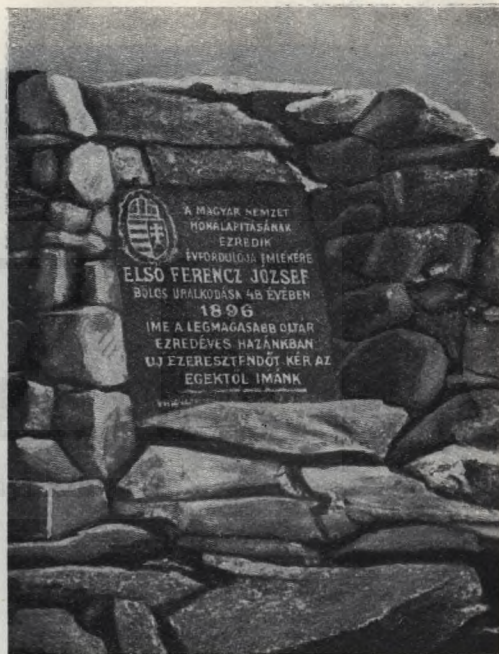
Lőcse. A lerombolt Honvédemlék

Lőcse. A lerombolt Honvédemlék.

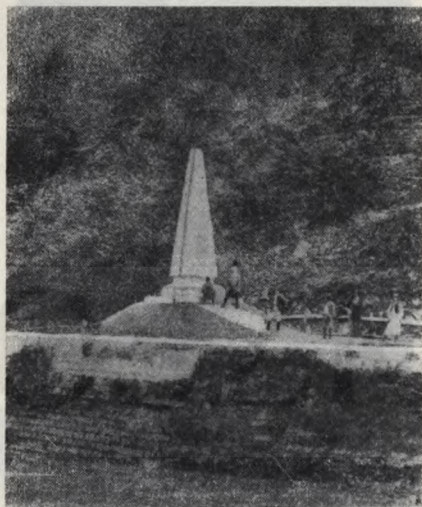

Lőcse. A Honvédszobortalapzaton most virgtartó áll.

Magas-Tátra. Ezredéves-emléktábla a gerlachfalvi sícsúcon.

táblát. A leleplezés 1896 augusztus 18-án, a király születése napján volt, mikor a Magyarországi Kárpát Egyesület 46 főnyi küldöttsége országos ünnepély között a táblát az adományozótól átvette. A fekete (porphyr) márványtábla felirata a következő volt: „A magyar nemzet honalapításának ezredik évfordulója emlékére, I. Ferenc József bölcs uralkodása 48. évében. 1896. Íme, a legmagasabb oltár ezredéves hazánkban. Új ezer esztendőt kér

Podhering. 1848-as Honvédemlék.

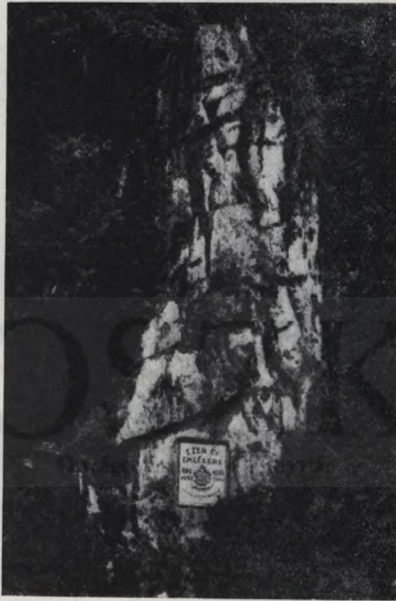
az Egektől imánk! Állította Eggenhoffer Teréz budapesti tag. Magyarországi Kárpát Egyesület.“

A munkácsi vár egyik sarkában felállított 35 méter magas ezredéves-émlékművet — Bezerédi Gyulától — leszerelték s a vörösrézből öntött turulmadarat elhurcolták.

Podheringen-en (Őrhegyalja) az oroszokkal 1849 április 22-én vívott győzelmes csata emlékére 1901 május 19-én a podheringi hídfőnél, a Szarkahegy tövében felállított honvédemlékoszlopon levő bronztáblát 1919-ben megcsonkították s az emlékmű így áll ma is.

A vereckei szorosban Vezérszállásnál, a Latorca völgyében egy 40—50 méter magas meredek sziklafalon, az ú. n. Napoleon

köszikláján 1896 július 20-án leplezett ezredéves emléktáblát 1920-ban távolították el. Az odavezényelt csendőrség és pénzügyőrség parancsnokának első gondja volt, hogy hatalmas állványok felállítása útján — miután az előző kísérletek eredménytelenek maradtak — a magyarok dicsőségét hirdető táblát levétesse. Ugyanakkor a Beszkid-hágó tetején díszes, obeliszkszerű

Vereckei-szoros. Ezredéves-emléktábla.

határkövet is lepleztek le, amelyet megrongáltak és az öntöttvas emléktáblát leverték.

Ungvárt megrongálták gróf Bercesényi Miklós kuruc fővezér emléktábláját, Dayka Gábor költő mellsobrát pedig eltávolították.

Dolhán a Rákóczi-szabadságharcot megnyitó 1703 június 7-i dolhai csata emlékére felállított és 1903 június hó 8-án leplezett II. Rákóczi Ferenc-emlékoszlopot 1925-ben megsemmisítették.¹⁾

¹⁾ Steier: *Ungarns Vergewaltigung* 149. oldal.

Kassán a II. Rákóczi Ferenc lovasszobor céljaira összegyűlt 1 millió aranykoronát, amely nagyobbára amerikai magyarok adományaiból gyűlt össze, a csehek lefoglalták; a hadapródiskola kertjéből I. Ferenc József mellszobrát elvitték.

A honvédszobrot — Horvai János és Szamovolszky Ödönnek 1906 június 10-én leleplezett művét — 1919. évi március 16-án az alábbi körülmények között rombolták össze.¹⁾

Kassa. Honvédszobor. (Lerombolták.)

1919 március 14-én Kohout József kassai rendőrkapitány falragaszok és a lapok útján közhírré tette, hogy március 15-nek megünneplése tilos.

Csendben ünnepeltek tehát Kassa város lakói. Néhány gimnázista pár szál virágot, csokrot vitt a talapzatra, egyéb nem történt.

16-án reggel félöt óra tájban nyolcvan főnyi katonaság sorakozott fel az emlék elé. A két alakra kötelekből hurkot vetettek s lerántották azokat, végül pedig a honvéd fejét leverték törzséről.

¹⁾ Emlékezetes az emlék leleplezése azért is, mert ez volt az első honvédemlék, amelyen a cs. és kir. hadsereg képviselője résztvett.

A szoborcsenkítés híre pillanatok alatt futott szét a városban s kilenc órára már sűrű tömegek vették körül a rácst.

Nemsokára a zsupán hirdetménye is megjelent az utcákon:

A magyar közönséghez!

Ma a kora reggeli órákban nagyobb tömegű felfegyverzett katona jelent meg a honvédszobornál és felbujtatva felelőtlen elemektől, a szobrot ledöntötték. Velük szemben a szolgálatban lévő polgári és katonai erők — a tettesek nagy száma miatt — tehetetlenek voltak.

Ezt az igen sajnálatos eseményt a lehető legélesebben clítélem, a tettesek ellen a legszigorúbb vizsgálat folyamatban van és ezek a hadbíróság elé fognak állíttatni.

Ennek következtében felszólítom a közönséget, hogy nyugodtan és komolyan viselkedjék és tartózkodjék a közrend mindennemű megzavarásától.

Dr. Sekac, zsupán s. k.

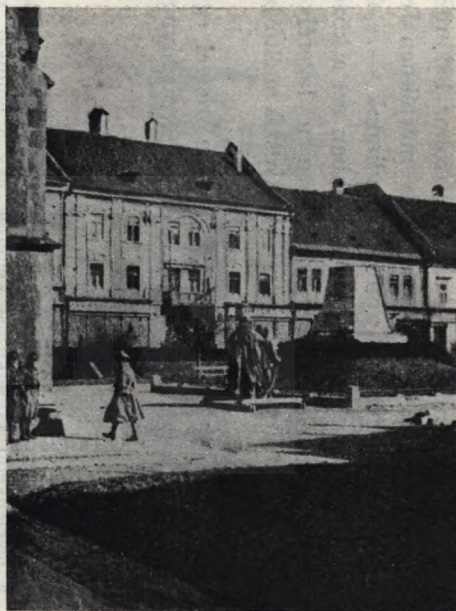
Kassa. Néma tüntetés a Honvédszobor ledöntése utáni napon.

Nemsokára felvonult a katonaság, a tömeget szétzavarta és ezalatt egy csehszlovák katonát valaki, akivel összeszólalkozott, saját bajonettjével hátszúrta. A sebesültet bevitték a pénzügyigazgatóság épületébe.

Kevéssel ezután egy fiatalember be akart menni a rácson át a honvédszoborhoz, de a fegyveres katonák elől visszahúzódott. Két katona azonban fegyverét elsütötte és pedig oly szerencsétlenül, hogy Ördög Ilona 40 éves szolgálót és Hervacsevics Aranka 13 éves rikkancs-lányt agyonlőtték.

Kassa. A Honvédszobor talapzata a ledöntés után.

Kassa. A talapzat mellett a ledöntött Honvédemlék.

Az események hatása alatt Schöbl tábornok a helyi lapok kiküldöttei előtt legmélyebb sajnálatát fejezte ki a történetek felett.

— Mi a nemzeti érzést nem úgy értelmezzük, hogy más nemzetiséget el kell nyomni, éppen ezért a szobor ledöntésében megnyilvánult gazemberségen a legnagyobb mértékben fel vagyok háborodva. E pillanatban annyit mondhatok — s éppen ezért kérttem a sajtó képviselőit, hogy lapjaikban ezt a közönség megnyugtatóására közöljék —, hogy az ügyben a legerélyesebb vizsgálatot fogom megindítani és a bűnösök elveszik méltó büntetésüket.

A zsupán és a főkapitány másnap, 17-én reggel egy-egy további hirdetéssel akarták a város közönségét megnyugtítani. Ezek a következők voltak:

Kassa közönségéhez!

A mai sajnálatos események, melyek lelkiismeretlen bujtogatók által idéztettek elő, a legélénkebb sajnálkozást keltették úgy a politikai, mint a katonai hatóságoknál. A tettesek ellen a legnagyobb szigorral fogunk eljárni!

Teljesen megértem, hogy a közönség kedélye ezen barbár tény miatt fel van izgatva. Mégis kérem a közönséget, már saját érdekében is, hogy nyugodtságát őrizze meg és tartózkodjék minden tüntetéstől, valamint az utcán való tartózkodást is kerülje. Megígérem és kezeskedem, hogy a város közönsége e barbár tett miatt teljes elégtételt fog kapni.

Kassa, 1919. március hó 17-én.

Kohout, főkapitány s. k.

A magyar közönséghez!

Újból felhívom a közönséget, hogy minden utcai zajongástól és tüntetéstől, amelyet a honvéd-émlékszobor ledöntése előidézett, tartózkodjék és kijelentem, hogy ezen barbár rombolásért a közönségnek teljes elégtétel lesz szolgáltatva. Az emlékszobor ki fog javíttatni és helyreállíttatni. Az erre vonatkozó munkálatok haladéktalanul kezdetüket veszik.

Kassa, 1919. március 17-én.

Dr. Sekac, zsupán, főispán s. k.

Mi sem természetesebb, hogy a nyilatkozatban és hirdetésben foglalt ígéreteknek senki sem tett eleget, sőt még a látszat megóvására sem történt valamelyes intézkedés.¹⁾

¹⁾ Steier: *Ungarns Vergewaltigung.*

A szobor talapzata ma is helyén áll s eltávolításáról, vagy felhasználásáról több ízben volt már szó.

A vita ebben az irányban még 1924-ben is folyt s a városi tanács oly határozatot hozott (augusztus), hogy „miután az

Kassa közönségéhez!

A mai sajnálatos események, melyek lelkiismeretlen bujtogatók által idéztettek elő, a legélelmebb sajnálkozást kellették úgy a politikai, mint a katonai hatóságoknál.

A tettesek ellen a legnagyobb szigorral fogunk eljárni!

Teljesen megértem, hogy a közönség kedélye ezen barbár tény miatt fel van izgatta.

Mégis kérom a közönséget már saját érdekében is, hogy nyugodtságát őrizze meg és tartózkodjék minden tántástástól, valamint az utcán való tartózkodást is kerülje.

Megígérem és kezeskedem, hogy a város közönsége e barbár tett miatt teljes elégtételt fog kapni.

Kassa, 1919. március hó 17-én.

Kohout,
főkapitány.

1848/49-i szabadságharc nemcsak a magyar, de a szlovák népnek is küzdelme volt az osztrák elnyomatás ellen és harc volt az uralgó családdal, továbbá mivel a honvédszobor nem izgat az állam ellen, az alapzat eltávolítására jogi alapot nem talál“. Ezért tehát azt határozták, hogy a talapzat virággal ültetessék körül s tetejére egy szép virágtartó helyeztessék el. A cseh tanácsstagok oly ellenvetései után, hogy felesleges a virágtartó, mert a talapza-

ton Komensky vagy Stefánik szobrát kívánják elhelyezni, a tanács a határozat végrehajtására 3000 koronát szavazott meg.¹⁾

Ebből a tanácsi határozatból is láthatjuk, hogy emlékeink elpusztítását távolról sem szabad a tót nép terhére írunk.

A virágtartó azóta el is készült s a szobor helyett ez díszíti az Andrássy-teret.

Kassa. A Honvédemlék talapzata a virágtartóval.

Ugyancsak Kassán, a gázgyár melletti Hernád-hídfőnél álló kápolna Nepomuki Szent János-szobrát lerombolták.

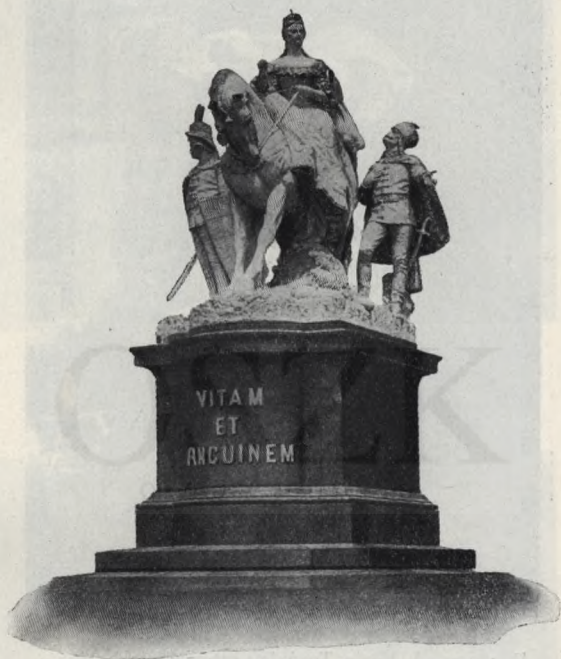
A megdöbbentően nagyszámú pusztításoknak azonban koronája az újabb idők világhírű, legnagyobb magyar szobrászának, a pozsonyi születésű, Párizsban Grand Prix-t nyert Fadrusz Jánosnak (1858—1903) legkiválóbb, legszebb és, sajnos, életének legutolsó alkotásával való felháborító és szégyenteljes elbánás.²⁾

¹⁾ Kassai Napló, 1924 augusztus első fele.

²⁾ Ugyanakkor nyerték el a Grand Prix-t Strobl Alajos és Zala György is.

Már a dévényi, zaborhegyi és egyéb emlékművek lerombolása után a magyar lapok figyelmeztették a kormányt, hogy az „ismeretlen tettesek” nem fognak visszariadni a pozsonyi Mária Terézia- és Petőfi-szobrok elpusztításától sem. Ez azonban csak a pusztába kiáltó szó volt.

A remekművet 1921. évi október havában — tehát három

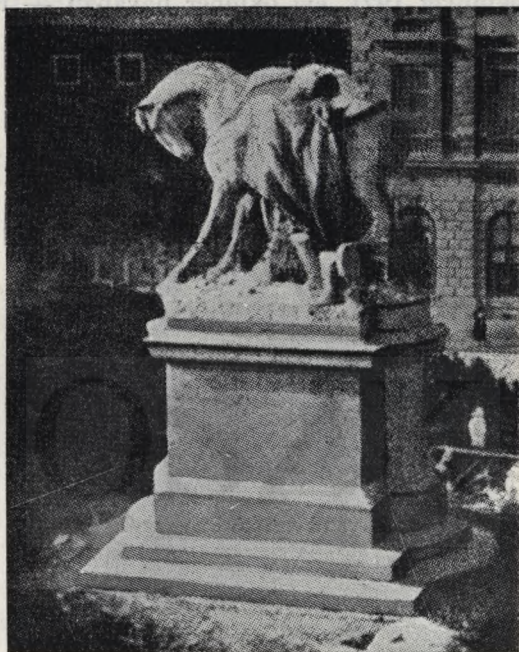

Pozsony. Mária Terézia-szobor.

teljes évvel a háború befejezése után, — a magyargyűlöletükben elvakult cseh légionáriusok és cseh szokolisták lerombolták. Ez a cselekedet a cseh állam egyik legnagyobb szégyene és a civilizáció ellen való minősíthetetlen merénylet, azon szobor ellen, amely nemcsak fényes multunk történeti emléke, hanem egyúttal a magyar nemzeti művelődés és művészet hirdetője volt.

A szobrot, teljes felszereléssel hozzákészülve, két napig — október 26—27-én — tartó munkával, kalapácsokkal összezúzták, automobilokhoz erősített kötelekkel talapatáról levontatták, hogy még emléke se maradjon az utókor számára.

Mindez a hatóságok szemeláttára történt, anélkül, hogy megakadályozta volna, sőt a rendőrség a nézők megbotránkozása ellen a legnagyobb szigorúsággal lépett fel s őrizte a törmelékeket. Arra is vigyáztak, hogy fényképfelvételeket senki se készíthessen.

Pozsony. A Mária Terézia-szobor lerombolása.

Szerencsére azonban egy entente hivatalos személyiség megörökítette a felháborító vandalizmust, hogy a megtörtént eseményeket ne lehessen elfeledtetni. Mint Sir Donald *The Tragedy of Trianon* című munkájában írja,¹⁾ egy járókelő lefényképezte az esetet, mire letartóztatták. Amikor a rendőrtiszt elé vezették, felfedte kilétét: az olasz konzul volt.

De október 27-én még tovább is mentek, amennyiben nyilvánosan ünnepelték a rombolókat.²⁾

¹⁾ 124—125. oldal.

²⁾ Magyar Nemzeti Múzeum (1921 november): *Manifest à tous les musées du monde*.

Pozsony. A rombolás.

Pozsony. A rombolás.

Az óriás, több méter magas talapzatot nem bántották a csehek, mert úgy tervezték, hogy arra Masaryk Tamás köztársasági elnök, esetleg Husz János szobrát állítják.

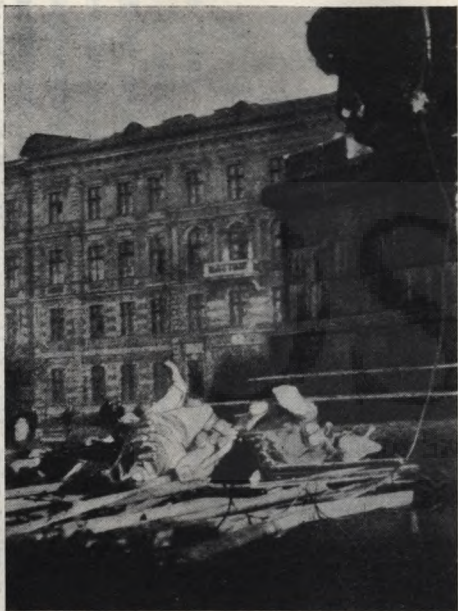
Ebből azonban nem lett semmi, s az 1925. év elején a talapzatot is lehordták, amikor megtalálták azt a díszes szelencét, amelyet 1897. évi május hó 16-án helyeztek el I. Ferenc József aláírásával és jelenlétében a talapzatban.

Pozsony. A rombolás.

Ebben a szelencében van a Thaly Kálmán történettudós, akadémiai tag és országgyűlési képviselő által fogalmazott alapítási okirat, amely a szobor létesítésének történetét az alábbiakban mondja el:

„A magyar állam I. Ferenc József ő császári és királyi felségének dicsőséges uralkodása és losonci Bánffy Dezső báró miniszterelnöksége idejében 1896-ban ezeréves fennállásának emléket ünnepelvén, Pozsony szabad királyi város közönsége hazafias lelkesedéssel egyhangúlag elhatározta, hogy a hajdani koronázási domb helyén méltó emlékművet állíttat.

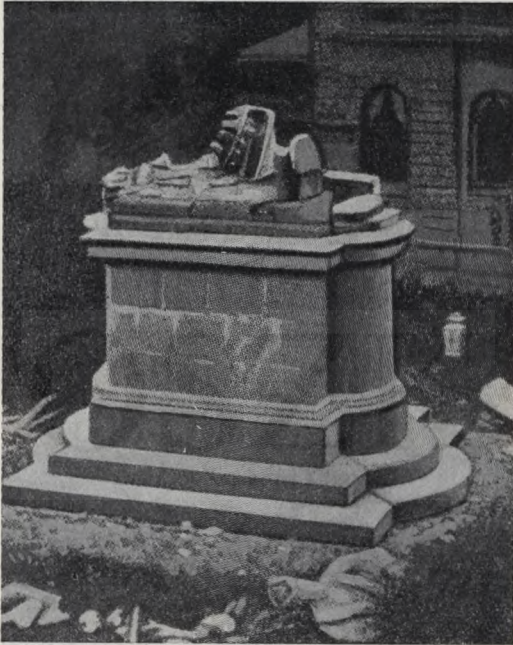

Pozsony. A rombolás.

Pozsony. A rombolás.

Ez emlékmű Dröxler Gusztáv polgármestersége alatt Fadrusz János akadémiai szobrásznak, a város szülöttjének tervei szerint és munkájával elkészülvén, felséges királyunk legmagasabb személyének, a fenséges uralkodóház tagjainak, az ország hercegprimásának és zászlósurainak, a törvényhozás mindkét

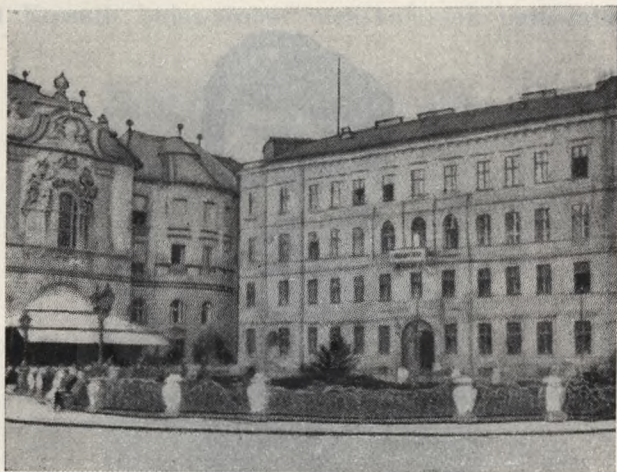

Pozsony. A rombolás utolsó fejezete.

háza és a kormány tagjainak jelenlétében 1897 május hó 16-án nagy ünnepélyel felavattatott, gránittalapzatával, márványszobroiraival örök időkre jelképezendő a királyi eskü és a törvények sértetetlen szentségét és emlékeztetvén a koronázások szertartásainál ezen helyről, a világ négy tája felé irányzott jelképes jelentőségű királyi kardvágásokra, különösen pedig lélekemelő emlékezetére a hazaszeretetnek, törvénytiszteletnek és ama törhetetlen hűségnek, amellyel a nemzet az árván maradt és a fél világtól megtámadott bájos, fiatal királynőnek, dicsőemlékű Mária Teréziá-

nak ingadozó trónját s a magyarok lovagias oltalmába ajánlott fenséges családját, az ősz nádor Erdődi Pálffy János gróf buzdító felhívására, példátlan lelkesedéssel „életet és vért“ áldozva, világbámulta vitézséggel megmenté és adáz elleneit visszaverte vala.

Emlékszobor! Te, a magyar hűség, magyar hősiesség, magyar lovagiasság és törvénytisztelet, Te, az ősi magyar erények kővé vált hirdetője. Állj, rendületlenül! Állj, míg az ezeréves, imádott haza áll!“¹⁾

Pozsony. A Mária Terézia-szobor helye ma.

És az utolsó mondás — sajnos, hamarább, mint bárki is hitte volna, — beteljesedett; az ezeréves, imádott haza összeomlott, a szobrot lerombolták, a szelence pedig, az okmányokkal együtt, a pozsonyi városi múzeumba került.

Mindez abban a városban történt, hol a szobor alkotója született, nevelkedett, amely város polgárai őt mindig fiuknak tekintették és nagy tiszteletben, becsületben tartották.

Minden jóérezsű ember azt várta, hogy a cseh-szlovák állam politikai és társadalmi vezetői tiltakozni fognak a gyalázatosság

¹⁾ Magyar Országos Képzőművészeti Társulat felhívása a világ összes népeihez 1921 november 2.

ellen és nem azonosítják magukat a tettesekkel. Azonban e várokozás hiábavaló volt.¹⁾

Ma Budapesten a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében hirdeti a szobor három főalakjának összerombolt feje a cseh légionáriusok egyetlen győzelmének emlékét.

Miután pedig a Mária Terézia-szobor elpusztításával az egész művelt emberiségre nézve értéket képviselő művészi alkotás ment tönkre, a vandalizmus ellen a magyar művészeti, tudományos s irodalmi szervezetek a világ összes hasonló köreihez tilta-

Fadrusz János.

kozó iratokat intéztek, amely iratokra a rombolást mélyen elítélő válaszok érkeztek, sőt a külföldi művészegyesületek részéről a Nemzetek Szövetségénél is tiltakoztak. Így például Jean de Bonnefon a *L'Amour de l'art* című művészi folyóiratban bélyegezte meg a rombolást.²⁾

Ugyanakkor pedig az ősi magyar művészet egyik legrégebbi emléke cseh földön hirdeti országnak-világnak a magyar kultúra dicsőségét. Prágában áll ugyanis Kolozsvári Márton és György magyar szobrászok sárkányölő Szent György bronz lovasszobra, melyet 1373-ban öntöttek. Ez a világ legrégebbi, ma is meglévő lovasszobra.

¹⁾ Magyarság, 1925 I. 28.

²⁾ Steier: *Ungarns Vergewaltigung*. 106. oldal.

„Magyarország a hősök nemzete. Németország az erényt, Franciaország a szabadságot, Olaszország a dicsőséget képviseli a nemzetek sorában. Magyarország a hősiesség megtestesülése.

(Victor Hugo.)

A Romániához csatolt területen emlékműveinknek ismeretes sorsa a következő:

Aradon, a Margó Ede és Pongrácz Szigfrid-féle és 1909-ben leleplezett Kossuth Lajos-szobor mellékalakjait hatfogatú tüzér-

Arad. Szabadság-szobor. (Leszerelték.)

szerkocsihoz kötözve rántották le, majd az egész szobrot lebontták s helyét ma síma pázsit fedi be. Csiky Gergely színműíró szobrát és az 1849-i vesztőhely emlékét megcsonkították, az utóbbit azonban később helyreállították. A Szabadság-szobrot (Vértanúk szobrát) — Zala Györgynek 1890 október 6-án leleplezett remekét, — azonban a budapesti amerikai misszió közvetlen távirati közbelépésére a román király parancsa folytán bedeszakáz-

Árad. Kossuth-szobor.

Árad. Vértanu-emlék.

ták s így mentették meg. 1925-ben a Kossuth-szoborral együtt lebontották s most a városi lovardában elraktározva várja a két emlékmű, hogy esetleg Magyarországra kerüljenek.

Igen érdekes, hogy a Szabadság-szoborra rendezett gyűjtés alkalmával csak egy magyar főispán adakozott — a vértanu 48-as tábornokról volt szó! — aki tíz forintot küldött s ez bada-

Nagyszalonta. Kossuth-szobor. (Ledöntötték.)

csonyi Man József máramarosi főispán volt — dr. Maniu Gyula román miniszterelnök nagyatyja.¹⁾

Nagyszalontán Kossuth Lajosnak 1901 június 30-án leplezett életnagyságú ércszobrát (Tóth András szobrászművésztől) 1919 május havában egy hajnalon döntötték le akként, hogy kötelet erősítve a szobor nyakába, lovakkal lerántották. A talapzat mellett heverő szobrot azután a hatóság néhány nap múlva a Csonkatoronyban levő Arany-szobába vitette, s ott van az ma is.

¹⁾ Az Est, 1928 XII. 30.

Nagyváradon a színház elől Szigligeti Ede mellszobrát leszerelték és eldugottabb helyen, a Schlauch-tér parkjának árnyas és magányos csendjében állították fel, helyébe pedig Mária román királyné szobrát helyezték.¹⁾

Nagyvárad. Szigligeti Ede szobra.

(Elhelyezték eldugottabb helyre s Mária királyné szobra került helyébe.)

Szent László magyar király szobrát átköltöztették a püspöki templom bejárata elé s I. Ferdinánd román király szobrát tették a helyére.

A biharvármegyei közkórház falán elhelyezett emléktáblát — amelyen a vármegye közönsége 1906-ban a kórház fennállásának 100 éves fordulóját öröközte meg — 1929 elején Spuru aradi közegészségügyi vezérfelügyelő parancsára leszerelték.

Nagyvárad. A Szigligeti Ede-szobor új helyén.

Nagyvárad. A Szigligeti Ede-szobor régi helyére felállított Mária román királyné szobra.¹⁾

¹⁾ Lásd 382. oldal.

Nagyvárád.
A Szent László-szobor régi helyén.

Nagyvárád. A Szent László-szobor
helyébe állított I. Ferdinánd-szobor.

Nagyvárád.
A Szent László-szobor új helyén.

Temesvárt a hadapródiskola udvaráról elvitték I. Ferenc József szobrát, ellenben a várost 1848/49-ben védelmező osztrákok emlékoszlopa sértetlen maradt.

Zsombolyán Kossuth Lajosnak Kallós Edétől származó és 1905 június 29-én leleplezett mellszobrát dinamittal felrobbantották.

Nagyszentmiklóson (Torontál vm.) Révai Miklós költő,

Csatád. Lenau Miklós költő szobra.

nyelvtudós, egyetemi tanár bronzmellszobrát a talapzatról leszerelték s helyébe Eminescu román költő szobrát helyezték.¹⁾

Csatádon Radnai Béla művét, Lenau Miklós szobrát rongálták meg.

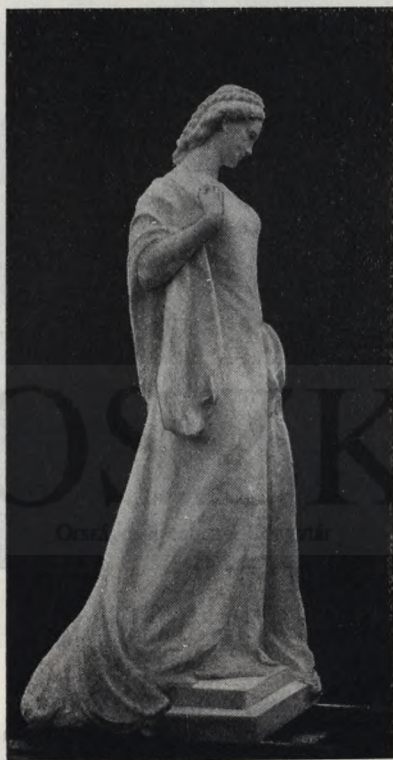
A vaskapui I. Ferenc József-szobrot eltávolították, a honvéd emlékoszlopot megrongálták.

Karánsebesen Erzsébet királyné szobrát — Horvai János fehér márványból készült művét — először megcsonkították, majd eltávolították. I. Ferenc Józsefnek Rollinger Rezsőtől származó és 1906 október 7-én leleplezett szobrát eltávolították.

¹⁾ Magyarország, 1929. IX. 29.

Búziásfürdőn Trefort Ágoston volt m. kir. közoktatásügyi miniszter szobra tűnt el.¹⁾

Déván az unitáriusok erdélyi apostolának és a XVI. században, 1579 november 15-én vértanuhalált halt legelső unitárius

Karánsebes. Erzsébet királyné-szobor. (Megrongálták.)

püspöknek, Dávid Ferencnek (1510—1579) emlékét 1919-ben le-döntötték és darabokra törték.²⁾ Ezt az emlékoszlopot 1910-ben, Déva várának egyik épen maradt cellájában, a vértanu születé-

¹⁾ Markó Miklós: *Magyarország elszakított országrészei műemlékeinek és szobrainak pusztulása.* (Ország-Világ, 9/1922. szám.)

²⁾ *Die Beschwerden der ungarischen Minderheit in Siebenbürgen.* 60. oldal.

sének négyszázadik évfordulóján állította fel az unitárius egyház, ünnepségek keretében.

Szinyérváralján Kossuth Lajosnak 1909-ben leleplezett szobrát 1922. évi március 15-én csonkították meg.

Erdődön a vár lábánál, egy réten áll a Petőfi-emlékkő Petőfi Sándor és Szendrey Julia emlékére. Itt írta Petőfi *Álldogálok a tó partján . . .* című költeményét.

Karánsebes. Ferenc József-szobor. (Eltávolították.)

A sziklába helyezett emléktábla magyar sorait a románok olvashatatlanná tették.

Zilahon a csucsai harcok alkalmával báró Wesselényi Miklósnak 1902 szeptemberben leleplezett szobra és Tuhutum vezér emléke — Fadrusz Jánostól, — állítólag megsérültek. Zsibón pedig a honvédelemeket rongálták meg.

Nagybányán 1922. évi március hó 15-én „ismeretlen tettesek“ Lendvay Márton színművész szobrát ledöntötték,¹⁾ majd később újból felállították.

¹⁾ Ellenzék, 1922 III. 20.

Boksánbányán (Németbogsán) a bogsáni csata emlékére felállított 1848/49-es honvédemléket — Füredi Richárd szobrászművésznek 1910 november 13-án leleplezett alkotását — évekkel az összeomlás után megrongálták s a két főalak (Hungaria és 48-as honvéd) fejét letörték. A szobor így megcsonkítva áll ma is.

Boksánbánya. A honvéd-szobor egykor — és ma.

Nagykárolyban 1920-ban Kallós Edének 1908-ban leleplezett hat méter magas Kossuth-szobrát pusztították el, úgy hogy egy éjszaka hürköt vetettek a szobor nyakába és tüzérlovakkal rántották le. Most állítólag a városházán őrzik s csak talapzata maradt a régi helyén. A lerombolás ténye azonban nem zavarta a románokat abban, hogy a szoborról készült régi magyar képeslevezőlapokat román felülnyomással ellátva távolabbi városokban ne árusítsák, miáltal a román szobrászművészet létezésére is következtethet a tájékozatlan szemlélő. Az itt bemutatott levezőlapot a bukaresti pályaudvaron árusították.

Szatmárnémetiben az 1864 október 1-én közadakozásból

Nagykároly. Kossuth-szobor. (Lerántották.)

Nagykároly. Magyar levelezőlap a lerombolt Kossuth-szobor képével, amelyet Bukarestben árusítottak, azt a látszatot kelti, mintha még léteznék.

felállított 22 láb magas Kölcsey Ferenc-mellszobrot¹⁾ pusztították el, amelynek megtörténte után néhány nappal, egy reggel a rendőrség a megmaradt szobortalapzaton nemzetiszínű szalaggal átkötött csokrot talált. Az a körülmény, hogy az így feldíszített szobortalapzat a református templom előtt állott, elég ok volt arra, hogy a református lelkészt a rendőrségre vigyék, majd

Szatmár. Székelyesegyház a magyar szentek szobraival.

lakásán házkutatást tartsanak s végül a haditörvényszék elé állítással fenyegetessék meg.²⁾ Ugyancsak Szatmárnémetiben, 1924. évi május hó 8-án éjjel a főtéren levő püspöki székesegyház homlokzatán álló Szent László-köszobor jogarát törték le s a Szent István-szobrot is meg akarták csonkítani, de ebben egy arravetődött őrző megjelentése megakadályozta és futásra kényszerítette az elvetemült tetteseket.³⁾

Kolozsvárt a nemzeti áldozatkészség fából faragott szobrát,

¹⁾ Markó M. i. m.

²⁾ *Die Beschwerden der ung. Minderheit in Siebenbürgen.* 60. oldal.

³⁾ Brassói Lapok. 1924. V. 14.

a *Kárpátok Őrét*, kolozsvári Szeszák Ferenc szobrászművész alkotását kirendelt katonák széjjelhasogatták¹⁾ Gipszmintáját sokáig az Erdélyi Múzeum Egyesületben őrizték, míg egyszer azt ott felfedezték s ugyancsak darabokra törték. A tudományegyetem főépületének homlokzatán felállított allegorikus szoborcso-

Kolozsvár. Kárpátok Őre.

portból I. Ferenc József fejét 1920. évi január hó 30-án, két nappal az új román egyetem ünnepélyes megnyitása előtt, leütötték. Helyébe I. Ferdinánd király fejét illesztették. I. Ferenc József szobrát és Erzsébet királyné mellsobrát elvitték s előbbit az Erdélyi Múzeum Egyesületnél raktározták el, míg az utóbbi, amely Stróbl Alajos alkotása és a Fellegvárra vezető serpentinút mellett 1901 június 16-án leplezték le — ismeretlen helyre került.²⁾ Tamás András alezredes és Sándor László őrnagy 1849 október 18-án kivégzett Honvéd Vértanuk Emlékének — amelyet 1896

¹⁾ Markó i. m.

²⁾ Dr. Márki S.: *A Ferenc József tud. egyetem története.* 124. o.

október 18-án a szamosfalvi határban állítottak fel, — feliratát letördelték.

A Redout-épület első emeletén a Magyarországgal való Unio kimondásának 50 éves fordulóján emelt emléktáblát levették. Az Erdélyi Múzeum Egyesületnél van elraktározva.

A kolozsmonostori ú. n. Rákóczi-emlék feliratát letördelték. A Nemzeti Színház előcsarnokában pedig Katona József, Döbren-
tei Gábor, Kotsi Patkó János és E. Kovács Gyula márványmell-

Kolozsvár. A Nemzeti színház előcsarnokából eltávolított mellszobrok.

szobrait — a két utóbbi Róna Józseftől — döntötték le. A színház homlokzatán kolozsvári Szeszák Ferencnek két nagy szoboralkotása volt: Wesselényi Miklósé és Jósika Miklósé. Ezeket lerombolták s az emeletről hajigálták le a darabokat. Gyulai Ferencnek a régi Farkas-utcai színház előtt felállított bronzszobrát (Huszár Adolftól) szintén eltávolították.

Fadrusz János gyönyörű Mátyás király lovasszobrának (leplezése 1902 októberben volt) azonban megkegyelmezték, mert Mátyás király szerintük román származású.¹⁾ De romboló ösztö-

¹⁾ A történelmi tankönyvek Mátyást, mint a teremtő román géniusz megtestesülését említik. A Miron Stancea-féle tankönyv szerint Corvin Mátyást korának végzetes politikai helyzete, a környező államok fondorlatos diplomáciája (?) és a nyugat kultúrája felé való sóvárgása akadályozta meg abban, hogy birodalmának Romániát illető részét nem bocsátotta román jogar alá!

Kolozsvár. Román nemzeti ünnep 1920-ban.

Kolozsvár. Román nemzeti ünnep 1920-ban.

neiken még itt sem uralkodhattak, mert Magyar Balázsnak, az egyik mellékalaknak sarkantvúit, valamint kardját letörték. Egyes mellékalakok zászlóit szintén eltörték, a magyar feliratot és címert pedig városi munkások vésőkkel faragták le.¹⁾ Pedig a mai Romániában csak ez az egy monumentális szobor van!

Nagynyedi diákok emléke. (Megrongálták.)

Egyébként magán a szobron és környékén népiünnepélyeket rendeztek. A román csapatoknak 1919. évi augusztus 4-én Budapestre történt bevonulása örömeire, e napot nemzeti ünneppé tették s itt tartottak egy ily ünnepélyt, amelyen az ünnepi szónokok a szobor főalakjára fölkapaszkodva mondták ünnepi beszédeiket. Eközben előfordult ismétlen, hogy az egyik szónok a nagy király ércalakját kedélyesen megpofozgatta és leköpte, ami a ro-

¹⁾ Brassói Lapok, 1921 IX. 29.

mán ünneplő közönség körében lelkes hatást idézett elő. Egy szövetséges entente-tiszt nem is mulasztotta el az örömnepet megörökíteni az utókor számára.¹⁾

1921 november 28-án a város hivatalosan átvette a szobrot s kijavították a sérüléseket, a magyar címert és magyar feliratot levésették; helyette ma a következő felirat ékeskedik: Matei Corvinul.

Marosvásárhely. Kossuth-szobor. (Ledöntötték.)

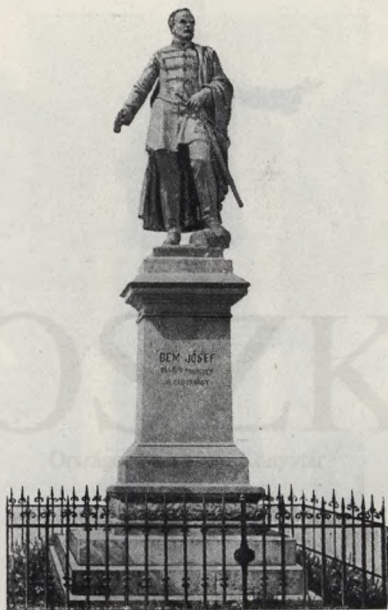
Nagyenyeden a labancok ellen való harcban elesett tíz nagyenyedi diáknak (akiknek Jókai Mór *A nagyenyedi két fűzfa* című kis regényében állított emléket) a sétatéren levő síremlékéből az oltárkövet döntötték ki a románok.²⁾

Marosvásárhelyt Kossuth Lajosnak 1899 június 11-én leleplezett szobrát (Köllő Miklóstól) és Bem József 1848/49-es honvédtábornoknak szobrát (Huszár Adolftól), valamint a II. Rákóczi

¹⁾ *Die Beschwerden...* 50—58. oldal.

²⁾ Szilády Zoltán: *A mi Erdélyünk*, 25. oldal.

Ferenc- és Szabadság-szobrokat döntötték le, Rákóczi György erdélyi fejedelem és Petőfi Sándor¹⁾ domborműveit megcsonkították, mégpedig, amint az Amerikai Unitárius Bizottság titkára, Sydney B. Snow írja jelentésében, olykép, hogy a rombolást a román katonaság végezte egy éjjelen át, miközben a lakosságot nem eresztették ki az utcákra. Mikor pedig ez eljárás ellen a lakos-

Marosvásárhely. Bem József-szobor. (Ledöntötték.)

ság óvást emelt, a hatóságok sajnálkozásukat fejezték ki a felelőtlen katonák jogosulatlan cselekedete felett.²⁾ Bocskay fejedelem mellszobrát lerántották és összetörték. A közművelődési palota falában elhelyezett nagy, bronz domborműveket (Kallós Edétől és Sidló Ferentől, ez utóbbi I. Ferenc József koronázását

¹⁾ A hat méter magas sziklaszerű talapzat alsó részében volt a — Kallós Edétől származó — dombormű elhelyezve, amely a harcra induló költőt ábrázolta, amint őt Bem tábornok visszatartani igyekszik. Az emlék a város főterén az előtt a ház előtt állott, ahonnan Petőfi a halálba indult.

²⁾ Rapport de la Commission Unitaire Américaine: *La Transylvanie sous le regime roumain*, 8. oldal.

ábrázolta) leszerelték s állítólag egy nyirkos pincében helyezték el. Benn a palotában gr. Apponyi Albertnek, Molnár Viktornak és dr. Szalay Imrének Kallós Ede által készített mellszobrai tűntek el. Az előcsarnokban levő csodaszép falfestményeket (Kőrösfői Kriesch Aladártól) és a mozaikokat magyar tárgyuk miatt megromgálták, illetőleg az utóbbiakat kikaparták. A szintén magyar

Târgu-Mureș

Monumentul ostășului român

Marosvásárhely. Az ismeretlen román katona emlékműve, amelyet a Petőfi emlékből alakítottak át.

tárgyú üvegfestményekkel (Nagy Sándortól) úgy végeztek, hogy az ablakokat kiakasztották s elvitték.

Az 1854 március 10-én felakasztott 3 magyar hazafi — Horváth Károly, Gálfy Mihály és Török János — emlékoszlopát 1920-ban megcsonkították.

A vérig gyötört magyarokból azonban néha a keserűség mellett a dacos humor is kitör. Így mikor a fentebb említett Petőfi-reliefet tartó oszlop mellé a román „névtelen hős” szobrát helyezték el, ezt a szobrot a magyarok „Vaszi”-nak keresztelték el

(a gyakori Vaszili, Vazul keresztnév rövidítése), s egy reggelen az új urak az új szobor nyakába kötve a következő feliratú táblát találták: „Ha futtok, itt ne hagyjatok, Vaszi.“ Persze vizsgálat indult meg, amelynek eredménytelen befejezése után a szobor

Segesvár. Fehéregyházi honvédemlék. (Megrongálták.)

mindkét oldalára villanylámpát szereltek és melléje őrszemet állítottak.

Nyárádszeredán Bocskay István, Erdély fejedelmének szobrát döntötték le. A szobrot Bocskay Istvánnak 1605. évi február 21-én Nyárádszeredán Erdély fejedelmévé történt megválasztása emlékére emelték. Horváth Géza alkotása és a leleplezés 1906 június 17-én történt. 1920 elején a község csendőrei egy vasárnapon szórakozásból célbalövést rendeztek a szoborra. Majd a

játék végén az őrmester a puskatussal vagdosta. Mikor ez eltörött, lovakkal vontatott kötéllel rántották le.

Segesvár mellett, a fehéregyházai csatatéren levő és az 1849 július 31-én vívott csatának Alpár Ignác által tervezett, a Bosintestvérek által készített honvédemlékét rongálták meg, melyen a Turulmadár Köllő Miklós székely szobrászművész alkotása — alatta másfélszáz honvéd, köztük állítólag Petőfi Sándor is, örök álmát alussza.¹⁾ Az emlék közelében gróf Haller Lujza egy kertben kis épületet emeltetett, amelyben az ú. n. Petőfi-szobát a

Sepsiszentgyörgy. A Honvédemlék talapzata.

költő és a fehéregyházai csata emlékeivel helyezték el. A kis park ma gondozatlan, felveri a gyom, kerítése dűledezik, a szobában levő emléktárgyakat vastag porréteg fedi s a gondozatlanság és pusztulás átvette birodalmát.

Sepsiszentgyörgyön lebontották a főtéren levő és a szemeriai csatát megörökítő 1849-es honvédemléket. Ugyanott megrongálták Gábor Áron székely 48-as ágyúöntő ércszobrát.

Nagyszebenben Huszár Adolf Bem-szobrát távolították el és a Petőfi-reliefet megrongálták. A rétutcai Petőfi-emléktáblát leszerelték. Ezt annak emlékére állították, hogy Petőfi 1849 április 1-én, mikor Bem tábornokhoz jött jelentkezni, a Rét-utca 54. számú házban lakott.

A Barót község határában levő 1848/49-i szabadságharcban elesettek emlékoszlopáról minden dísz és feliratot lekapartak.

¹⁾ Magyarország, 1925 VII. 29.

Máramarosszigeten 1920-ban megcsonkították a Turulos honvédemléket.

Madéfalván az 1764 január 7-i székely öldöklést — mikor is Carato alezredes a községet összelövette, a fegyvertelen székelységből pedig 186 halott, 31 sebesült és 400 fogoly bánta meg, hogy az állandó katonáskodásnak ellenszegültek (siculicidium) — megörökítő Székely-emplékoszlopot, melyet Tamás József építész terve-

Madéfalva. Székely-emplékoszlop. (Mecsonkították.)

zett, szobrászait részét Köllő Miklós alkotta és 1905 október 8-án leplezték le, szintén megcsonkították.

Preszákán nem került el hasonló sorsát az 1848 október 24-én az ú. n. zalatnai vérfürdő alkalmával a románok által adott szavuk ellenére kegyetlenül legyilkolt 700 székely vértanu emlékoszlopa sem. A 10 méter magas kőoszlopot a zalatnai m. kir. állami kőfaragó- és kőcsiszolóipari szakiskola készítette, tervezte Knopf Vencel szakiskolai tanár.

Székelyudvarhelyen elpusztították a *Vasszékely* háborus emlékművet. A Scheffler Nándor akadémiai szobrász és az ottani m. kir. kő- és agyagipari szakiskola igazgatója által alkotott,

Preszaka.
1848–49-es emlékoszlop. (Megrongálták.)

Székelyudvarhely.
Ezredéves emlékoszlop. (Lebontották.)

1897. évi június 26-án leleplezett ezredéves emlékműnek márványoszlopát, amelyet az új urak lebontottak, 1925-ben a magyarság a hősök temetőjében szeretne volna elhelyezni. Szállítás közben kapták meg azonban a rendeletet, amely szerint az elhelyezésnek ezt a módját nem engedik meg, amire az oszlopot a lebontást végző

Ojtoz. A soproni m. kir. 18. honvédgyalozezred háborús domborműve.

kőfaragómester telepén helyezték el további döntésig. Az oszlop lebontását lefényképezte egy gimnázista, akitől azonban a rendőrség a képet elkobozta.¹⁾

Az ojtozi-szorosban 1917-ben a soproni m. kir. 18. honvédgyalozezred által létesített háborús domborművet lerombolták.

A brassói 760 méter magas Cenk-hegyen 1896 október 18-án

¹⁾ Magyarság, 1925. VIII. 25. és 29.

felállított ezredéves emlék — Jankovics Gyula szobrászművész alkotása és a dévényi emlékek párja — volt az első emlékművünk, amely a „római utódok“ pusztító kedvének áldozatul esett. Miután ismeretlen tettesek már 1913. évi szeptember hó

Brassó. Cenkenhegyi ezredéves emlék.

27-én levegőbe akarták röpíteni, 1916-ban az Erdélyt lesből megrohanó román csapatok robbantották fel.

Hasznosítani is tudják azonban műemlékeinket. Így egy román-szász küldöttség a szászok földjének egyik legnevezetesebb ősi építkezését, a brassóvármegyei híres rozsnyói szászvárat — amelyet Brassó 1917-ben Károly királynak és Zita királynénak

Brassó.
A felrobbantott ezredéves emlék.

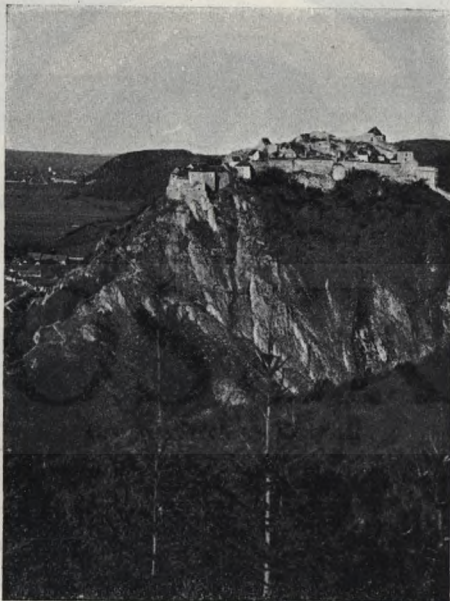

Brassó.
A felrobbantott ezredéves emlék.

ajánlott fel, — román és német nyelven szerkesztett ajándékozó okirattal Károly román trónörökösnek ajánlotta fel.¹⁾

Végül megemlítjük, hogy 1919-ben Szolnok bombázásakor Damjanich honvédtábornok lovasszobrát — Radnai Béla alkotását — román ágyúgolyó csonkította meg.²⁾

De nemcsak a történeti beccsel bíró emlékművek zavarják a románok hazafias érzését, hanem ártatlan, békebeli alkotások is,

Barca-Rozsnyó vára.

amelyek azonban a művelt világ előtt bizonyítékául szolgálnak a győztessé előléptetett románok durvasággal párosult műveletlenségének.³⁾

Lupényben 1927-ben egy nyugalmazott bányaigazgató kertjébe éjszakának idején a kerítésen át bemászott Sandru orthodox lelkész, Grandi és Olariu bányamérnök, valamint

¹⁾ Magyarország, 1924 V. 14.

²⁾ Markó M. i. m.

³⁾ Nagymagyarország, 1929 IX. 1.

Tiliciu bányatisztviselő és kiemelték onnan Izsó Miklós szobrász világhírű *Busuló juhásznak* reprodukcióját, majd az utcán apró darabokra törték, mert nézetük szerint a szobor „néma irredenta tüntetés”. Az összetört szobor helyére egy román nemzetiszínű zászlót tűztek. A hatóságok a szobortördelők ellen semmiféle eljárást nem indítottak. Beszélhet-e műveltségről az a nemzet,

Szolnok. Damjanich-emlék.

amelynek úgynevezett intelligens rétegéhez tartozó polgárai büntetlenül ilyen őrjöngésre vetemedhetnek? Izsó Miklós műremeke a magyar nép egyik fajképét, a szomorkodó, búsuló juhászt ábrázolja és irredenta célra nem is készülhetett — a békés multban. „Irredenta tüntetés” csak annyiban lehet, hogy művészi értéke kiáltó ellentét — a román műveletlenséggel szemben.

★

„A párisi világkiállítás alkalmából Magyarország a világ csodálatát vívta ki virágzásának bizonyítékaival.“

(Sully-Prudhomme 1900.)

A Jugoszláviához csatolt területen szintén kegyetlenül jártak el szobrainkkal.

Nagybecskereken Kiss Ernő 1848/49-es vértanu-honvéd-tábornok életnagyságú ércszobrával (Radnai Bélától, leleplezve

Nagybecskerek. Kiss Ernő vértanu-tábornok szobra. (Lerántották.)

1906 május 27-én) úgy bántak el, hogy 1919 június 26-ra virradó éjjel robbantás útján döntötték le, miközben a szobor egyik karja eltörött. A szobrot a rendőrkapitányság udvarára vitték, majd később egy pincében helyezték el. A talapzatot az Ardácsi-utcai elemi iskola udvarán helyezték el azzal a szándékkal, hogy el fogják árverezni.¹⁾

Alsóitbén a Kossuth-szobrot, Köllő Miklósnak 1904 május 17-én leleplezett művét, dinamittal robbantották fel.

¹⁾ Magyarország, 1928, XII. 7.

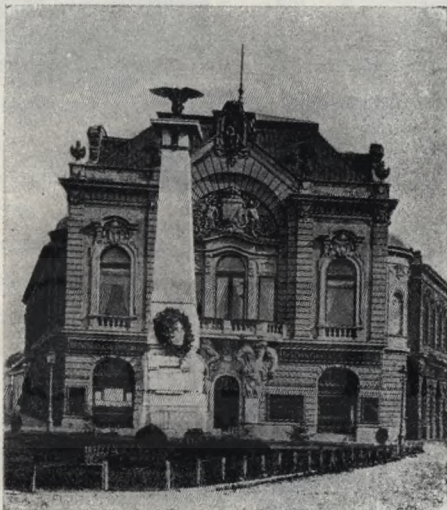
Törökbecse. Gróf Leiningen Westerburg Károly
vértanu-tábornok szobra. (Ledöntötték.)

Törökbecse.
Szabadság-emlék. (Megrongálták.)

Törökbecsén gróf Leiningen-Westerburg Károly aradi vértanu-honvédtábornok ércszobrát (Radnai Bélától) bivalyokkal vont kötéllel döntötték le. A negyvennyolcas hősök 1903 szeptember 14-én leleplezett emléket hirdető ú. n. Turulos oszlopot először megrongálták, majd lehordották.

Szabadkán lefoglalták a Kossuth-szoborra gyűjtött 240.000 koronát — az 1849 március 5-i kaponyai ütközetet megőrkítő,

Szabadka. Szabadságharc-emlékoszlop. (Megrongálták.)

valamint az 1848-ban elesett szabadkai honvédek emlékére emelt és 1899 december 3-án leleplezett honvéd-emlékoszlopot 1919-ben úgy csonkították meg, hogy az oszlop tetején levő kiterjesztett szárnyú bronzturult leverték s magyar felírását lekaparták.

Zomborban II. Rákóczi Ferenc szobrát (Jankovics Gyulától, leleplezve 1912-ben) és Schweidel József 1848/49-es vértanu-honvédtábornok, a város szülöttének szobrát (Mátrai Lajostól, leleplezve 1905 május 18-án) távolították el.

Zentán a Nyugat védelmében is harcoló, törökverő herceg Savoyai Jenő hadvezérnek 1697. évi szeptember hó 11-én II. Musztafa török szultán fölött aratott diadala emlékművét megrongálták.

Zombor.
II. Rákóczi Ferenc-szobor. (Eltávolították.)

Zombor.
Schweidl József vértanu-tábornok szobra.

Óbecsén, a község határában 1848/49-ben elesett honvédek sírja felett emelt és 1897 március 15-én leleplezett 2½ méter magas obeliszket megcsonkították.

Újpalánkán Kallós Edének 1897 augusztus 20-án leleplezett Szent István-szobrát rongálták meg.

Versecen a hősi halált halt verseci nemzetőrök és honvédek emlékére Riedl Antal által készített és 1892 november 1-én leleplezett honvédemléket lerombolták.

Kamenicán (Péterváradon) eltávolították I. Ferenc József, valamint Savoyai Jenő emlékoszlopaikat.

Megrongálták Zimonyban az 1896 szeptember 20-án leleplezett 36 méter magas, turulos ezredéves emléktornyot. A Hunyadi-vár helyén épült emlékműnek szobrászati részét Róna József és Bezerédi Gyula szobrászművészek alkották.¹⁾ Majd az 1924-ik év pünkösdjére virradó éjszakán a szerb Srnao-szervezet tagjai újabb támadást intéztek az emlékmű ellen s felbérelt munkások segítségével eltávolították a torony tetején levő turulmadarat és ledöntötték Hungária alakját.²⁾

Zimony.
Ezredéves emlékmű.
(Megcsonkították.)

A Dráván Baranya vármegyéből Eszékre vezető híd baranyai hídfőjénél egy 4—5 méter magas emlékoszlop állott, tetején a magyar szent korona bronzból készült aranyozott modelljével. Ezt 1779 október 20-a és november 16 között állították fel s azt az eseményt hirdette, hogy Mária Terézia magyar királynő

¹⁾ Markó Miklós i. m.

²⁾ Magyarország, 1924 VI. 11.

és fia, II. József, ott az 1773—77-ig terjedő négy év alatt a Dráva hídját és gátjait megépítették s a kiterjedt mocsarak lecsapolásának megindításával évszázadok baján kívántak segíteni.

Petrus Catanius. *Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum* című munkája szerint az oszlop felirata fordításban: H. József és Mária

Baranyai Drávahídő. Mária Terézia-emlék.

Terézia ő felségeik gondoskodása a mocsarak feltöltésével a vizek árját megtörvén, a kereskedők számára utat és ezt a hidat építvén, négyévi munkával századok bajait szüntette meg. Akiket az elemek által elnyomott nép új jótéményükért jóságos szüleinek érez, miután a sokáig büntetlenül garázdálkodó vízár állandó töltéssel megfékeztetett, a maga urainak ismeri el. (Eredeliben latinul: Providentia Augustorum Josephi II. Maria Theresia Expletis Lacunis Fracta Aquarum Vi Commercio Commeatui Itinerantibus Viam Pontemque Hunc Statuens Quadrienni Opere Seculorum Incommoda Sustulit. Ita Quos Subdita Gens Novo Beneficio Pios Sentit Parentes Diu Impune Grassans Aquarum Furor Per Enni Coercitus Aggere Suos Agnoscit Dominos.)

Az emékoszlop a szerb megszállás kezdetén sértetlenül állott, majd egy szép napon lerombolták s helyébe egy lépcsőzetes alapon álló obeliszk került, tetején a szerb koronát viselő sas-

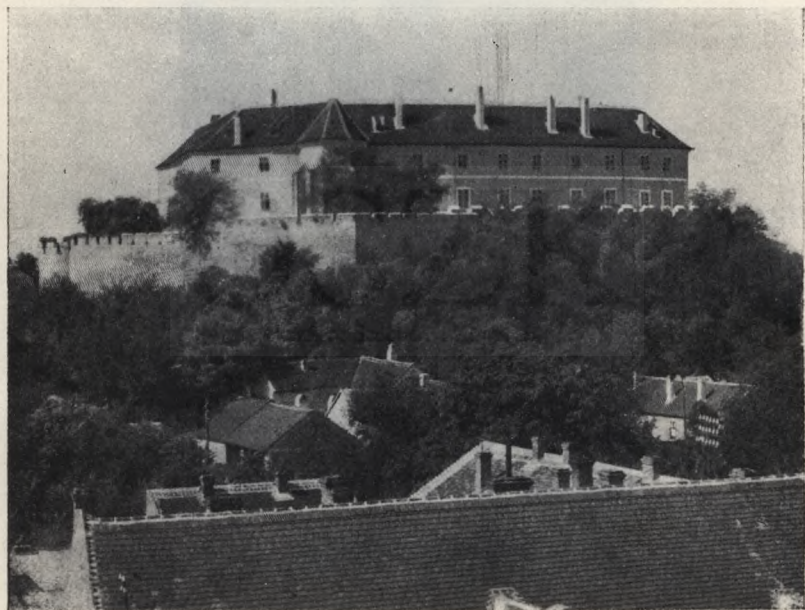

Baranyai Drávahídfő.
A Mária Terézia-emlék helyébe állított Petár-oszlop.

madárral, oldalán Petár király reliefjével. A felirat szerint az oszlopot „a hálás baranyai szerb nép“ állította a zarnok magyar uralom alól történt felszabadítása örök és dicsőségteljes emlékére!

Az emlékműnek jellemző szerb felirata magyarra fordítva a következő:
 „I. Péter királynak a Nagy Felszabadítónak a felszabadulás és egyesülés
 emlékére a hálás baranyaiak 1918. november 15.

E helyen van ledöntve a fej, amely forrása volt sok rossznak
 Onnan most ragyog egy fényes arc, köszönet neked király, köszönet.
 Valósággá lettek gyönyörű álmaink,
 Több mint sejtése a mi ideáljainknak.
 Baranya most a mienk és a Te fiaidé.
 Köszönet neked király, köszönet.
 Amíg folyik a Dráva, míg erre legelni fognak bárányaink,
 Ezt a szent földet őrizni fogják
 A szilárd baranyaiak.“

Siklós. A vár.

Az évekig tartó baranyai megszállás alatt I. Ferenc Józsefnek, Erzsébet királynénak, Mária Teréziának, IV. Károly királynak és báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszternek a pécsi hadapródiskola előtt felállított mellszobrai sem kerültek el sorsukat. Miután az összeomlást követő forradalom alatt azokat a szocialisták követelésére leszerelték s egy helyiségben elraktározták, a megszálló szerbek 1919 március havában elszállították.

Ugyancsak a megszállás alatt a műemlékek közé sorolt siklói várban a szerb Dusán-lovasezred és a 6. számú gyalogezred 155.000 korona kárt okozott 1921. évi értékben.

*

... Magyar! Legyen hited és léssen országod.

(Papp-Váry Elemérné.)

Mint a románoknak, a szerbeknek sincsenek ínyükre még a templomokat díszítő szobrok sem, ha azok véletlenül magyar vagy magyar vonatkozású szenteket ábrázolnak, s kísérleteket tesznek azok eltávolítására. Így például Őrszálláson a templomnak oszlopos főbejárata mellett a két legnagyobb magyar szentnek, Szent István és Szent László magyar királynak álló szobraira nézve az 1925. év nyarán az a jelentés érkezett az Őrszállási elöljáróságra, hogy azok irredenta propagandát üznek.

A községi elöljáróság — mi sem természetesebb — erre a szobrok eltávolítását szorgalmazta, mire az egyházközség kénytelen volt a szobrokat függönnyel letakartatni, majd pedig befalaztatni azokba a fülkékbe, amelyekben állottak.¹⁾

Zomborban Ereminov rendőrfőkapitány tett szintén kísérletet, hogy a karmeliták milleniumi Szent István-templomának Szent Istvánt ábrázoló főoltárképét, valamint Szent Istvánt és Szent Lászlót ábrázoló üvegablakait távolítsák el, mert állami szempontból nem oda valók.

A szabadkai új városházának művészi értékű, de a magyar történelemből vett tárgyú fal- és üvegfestményeit levakartatták, illetőleg eltávolították. A szerbek ily irányú működésének nyomai Délmagyarország számos helyén láthatók.²⁾

¹⁾ Magyarország, 1925 IX. 22.

²⁾ Délmagyarország a szerb megszállás alatt. 30. oldal.

*

„Nincs nagyobb fájdalom, mint a boldogtalanság idején visszaemlékezni az elmúlt boldogságra.“

(Dante Alighieri. 1265—1321.)

Az elszakított Nyugatmagyarországon, amely területet az osztrákok Burgenlandnak neveztek el, Kismartonban az I. Ferenc József- és Erzsébet királyné-szobrokat eltávolították.

Kismarton. Az eltüntetett Ferenc József mellszobor.

Bruck-Királyhidán I. Ferenc Józsefnek Zala György által készített és 1900 június 24-én leleplezett mellszobra az állomás előtti téren betakarva áll. Ugyanott Ferenc József és a cár találkozásának emlékére emelt kápolnaszerű építményt a 91. cseh gyalogezred vitézei az 1918. évi összeomláskor teljesen kirabolták.

Doborjánban Liszt Ferenc szülőházán, amelyből múzeum lett, a magyar emléktáblát vadszőlővel futtatták be s melléje egy fehér márványból készült német szövegű emléktáblát helyeztek el Liszt Ferenc domborművé képével.

Rohoncon I. Ferenc József és Erzsébet királyné 1904 okt. 4-én leleplezett mellszobra (Stróbl Alajos művei), valamint Faludi Ferenc emléke és a Főtéren álló Szabadság-szobor fennállanak.

Budapest. Washington György szobra.

Az utódállamoknak emlékműveinkkel tanúsított eljárásával szemben teljes nyomatékkal kell rámutatnunk arra, hogy a Csonka-Magyarországon levő nemzetiségi, valamint az ellenséges vonatkozású emlékeknek egyáltalában semminemű bántódásuk nem esett, még a világháború és forradalmak legzavarosabb időiben sem.

Így pl. Budapesten a két régi szerb, valamint a tót templomok érintetlenek, a szerb Tökölíanum zavartalanul működik és szerb vonatkozású bronz-reliefjeihez senki sem nyúlt. A város-

ligeti Washington-szobor a világháború forгатagaiban sértetlen maradt.

Úröm községben az orosz templom és József nádor első feleségének, Alexandra Pawlowna orosz nagyhercegnőnek (aki Pál orosz cár legidősebb leánya volt) az oltár alatt levő mauzoleuma,

Győr. Napoleon-émlék.

Győrben a napoleoni háború alatt a kismegyeri csatában 1809 június 13. és 14-én elesett magyar és francia katonák emlékére Kismegyeren emelt és 1897 október 17-én leleplezett hat méter magas emlékoszlop, úgyszintén a Napoleon győri királyutcai, valamint Lauiston, Narbonne és d'Hénin francia tábornokoknak a kis szemináriumban volt szállóhelyét megjelölő emléktáblák, Móron az 1848-ban a magyarokkal szemben elesett Schafgotsche osztrák tiszt emlékműve, Pécsen a napoleoni harcokban megsebe-

sült és Pécsen meghalt francia katonák emlékére 1908 júniusban emelt ú. n. Napoleon katonáinak emlékoszlópa, Fehéregyházán Skariatin orosz tábornok 1849. évi július hó 31-én történt halála emlékére az osztrák hadsereg által emelt síremlék, a turcseki szorosban 1849-ben elesett oroszok síremléke, Losoncon az 1849

Pécs. Napoleon-emlék.

augusztus elején elesett oroszok síremléke, Gyulafehérvárt a magyarokkal szemben 1848-ban elesett Losenau osztrák ezredes emléke, Temesvárt az 1848/49-es osztrák emlékmű, Nyitrán a vár I. Lipót-korabeli kétféjű sasos díszítése (melyeket a csehek vertek le, miután mi évszázadokon át sértetlenül őriztük meg) és még számos más — a világháborúban ellenséges vonatkozású — emlékmű maradt teljesen sértetlenül és még meg sem kísérelték megcsönkítésukat, annál kevésbbé elpusztításukat.

„A magyar nemzet azért küzd, hogy ismét becsületes helyet kapjon a nálánál hatalmasabb nemzetek közt, amelyek minden oldalról szorongatják.“ 1862.)

(Ansted D. T. angol geológus. 1814—1880.)

De nemcsak az emlékművek s ebből folyólag a szobrászművészet mestermunkái, hanem általában a magyar művészet is nagy károsodást szenvedett az ország szétdarabolása folytán.

Csehszlovákia birtoklása alá kerülvén Felsőmagyarország, ezzel a területtel veszítjük a legtöbbet, mert az ellenség átvonulásának, harácsolásának és pusztításainak ez az országrész lévén a századok folyamán aránylag a legkevésbé kitéve, mennyiségileg és minőségileg itt maradtak meg a legbecsesebb művészeti alkotások, a legértékesebb művészeti emlékek.

Az építőművészet, festészet, faragás, ötvösművészet és az iparművészet egyéb ágai e területen világhírnévre tettek szert, amit a művészettörténet az egész művelt világon csak elismeréssel emel ki.

A Romániához csatolt területek ugyancsak kiemelkedő helyet foglalnak el művészeti szempontból, s így elvesztésük nem kevésbé pótolhatatlan kárt jelent.

A Jugoszláviához és Ausztriához kapcsolt országrészek viszont a kultúra ezen ága szempontjából nem különös jelentőségűek, bár itt is számtalan műemlék hirdeti a magyarság alkotóerejét.

Nem tagadható, hogy a nyugati művelődés s így a nyugati értelemben vett művészet határait Magyarország keleti határai alkották.

Szerb, román festőművészet, szobrászművészet, építőművészet, iparművészet abban az értelemben, mint ezt a civilizált nyugat magyarázza, ezeknél a népeknél nem fejlődött ki, ellenben Magyarországon mindenkor lüktető művészeti élet is folyt.

Budapest lett a magyar művészet központja, míg az ország egész területe — főleg az elszakított területek — ontotta a tehetségeket, akik közül nem egy világhírnévre tett szert (Mányoki Ádám, Kupeczky János, Munkácsy Mihály, Markó Károly, Szinyei-Merse Pál, báró Mednyánszky László, Fadrusz János, Ferenczy István stb.).

Magyarország nemcsak földrajzi, történelmi és gazdasági, hanem kulturális — ennek keretén belül művészeti — szempontból is egységet alkotott, ami most szétomlott. Az új határok sorompót állítottak ennek az egységes területnek egységes és központi művész-utánpótlása elé. Az elszakított területek elvesztették a hagyományos és magasfokú művészeti nevelkedés lehetőségét, Budapest pedig egy 20 milliós terület tehetségeinek nagy részét, akiknek kifejlődése így vitássá válik. De csökkent a kiállítások és ezekkel kapcsolatban a művészeti vásárlások terjedelme is, mert a mai kicsiny és gazdaságilag leromlott terület a továbbtanulási, sőt létfenntartási feltételeket sem bírja kielégíteni.

Elszakadt azonban tőlünk több vidéki festőiskola is. Ezek között jelentőségben kiemelkedik a Hollósy Simon és Réti István által 1896-ban Nagybányán alapított festőiskola, melynek tagjai között nem egy külföldit is találunk.

Legújabban már ebbe a tisztán művészi intézménybe is belekötnek a románok s követeléseket támasztanak, hogy az általuk kijelölt festők is felvételt és elhelyezést nyerjenek, akár van hely, akár érdemes a jelölt a telep szabályai szerint, akár nem.

Érdekes, hogy a csehek, mint a magyar sajtótermékek legnagyobb részét, a Magyar Képzőművészeti Társulat művészeti évkönyveit sem engedik be országukba .

Végül megemlítjük, hogy ha csak a legkisebb lehetőség nyílik erre, a magukénak vallják és hirdetik az osztozkodók a területünkről — a régi Magyarország területéről — származó művészeket, tudósokat, írókat, költőket és más közéleti kiválókat.

Szerintük Hunyadi János, Mátyás király stb. románok, Kossuth Lajos, Jókai Mór, Petőfi Sándor stb. tótok, Liszt Ferenc, Munkácsy Mihály stb. németek voltak, bármennyire magyarnak vallották is magukat.

Hogy miként erőltetik az ily megállapításokat, arra legjellemzőbb, de egyúttal legfelháborítóbb példa a magyarországi Ajtós községben született nagy művésznak, Dürer Albertnek *tóttá* történt minősítése egy szerb író által.

Abból az alkalomból, hogy 1928/29-ben Bajorország és Magyarország közösen és példás egyetértésben ünnepelték a magyar születésű, Nürnbergben megtelepedett és német művésszé lett

Dürer Albert (1471—1528) festő, réz- és fametsző, művészeti író működésének és halálának 400 éves fordulóját, ezt az alkalmat felhasználta egy Crnyanszki Milos nevű szerb író, hogy a késői német gótika, a németalföldi realizmus és az olasz renaissance irányait zsenialitásával egyesítő, hatalmas elképzelő tehetségű és legelsőrendű rajztehetségű művészt, a korabeli nagy népszerűségű író, tót származásának állítsa egy hosszabb értekezésében.

Szerinte a német festő Magyarországon született ugyan, de nagyapja és apja szlovák típusúak voltak, amely jellegzetesség különösen apja képmásán domborodik ki. Ajtós község vidékének pedig egyébként is túlnyomóan szlovák lakossága volt, amely körülmény a fenti megállapítást megerősíti! ¹⁾

Íme, Dürer nagyapjának és apjának állítólagos szláv vonásai, szülőközsége vidékének állítólagos szlovák lakossága máris jogcímet ad az ily következtetésre s ennek terjesztésére! Pedig mindezzel egyenes ellentétben Dürer maga vallotta magát magyar származásúnak — Ajtós község környékén pedig a tótokat csak az 1600-as évek körül, tehát csekély 200 évvel Dürer születése után telepítették le!

A félrevezetés, hamis adatközlés és hamisítás eszközei tehát — mint sok egyéb „tudományos“ munkában és a tankönyvekben, — e téren is alkalmazást találnak. Nem volt elég népességünk és területünk kétharmadának elorzása, mert terítékére kerülnek tisztas multunk, történelmünk, művelődésünk nagyjai is azoknak, akik legtöbb esetben maguknál nem találnak bebizonyítottan sajátjuknak mondható kiválóságokat!

¹⁾ Napló (Szabadka), 1929 XII. 25.

VII.

Szellemi élet.

a) Tudományos és társadalmi egyesülések. b) Irodalom. Könyvkiadás. Sokszorosítóipar. c) Sajtó.

„A mult követeli, a jövő várja, hogy szellemi felsőségünkkel terjeszkedjünk, teljes díszében megteremtsük a nemzeti műveltséget, mely nemzetiségünk erősebb támasza minden politikai intézménynél.“

(Gyulai Pál. 1826—1909.)

A Nemzetek Szövetsége, megalakulása után megszervezte a Nemzetközi Értelmi Együtműködés Bizottságát (Commission Internationale de Coopération Intellectuelle), ez pedig felállította Párisban a Nemzetközi Értelmi Együtműködési Intézetet (Institut Internationale de Coopération Intellectuelle, mely szerveknek feladata az, hogy a világháború előtt hiányzott tervszerűséget és céltudatosságot belevigyék a nemzetközi tudományos kapcsolatok szervezésébe.

Ez a hivatás tehát természetszerűleg a szellemi élet minden terén a megengedhető és lehető legnagyobb szabadságot követeli meg.

Az előző fejezetben tárgyalt kultúrsérelmek ismerete után azonban majdnem felesleges is azt bizonyítani, hogy az 1918—1928. években utódállamaink mily álláspontot foglalnak el és mily eljárást tanúsítanak a magyar szellemi élet bármely megnyilvánulásával, tudományos szerveinkkel, a magyar irodalommal és a magyar sajtóval szemben.

a) Tudományos és társadalmi egyesülések.

A cseh-szlovák kultúra érdekében nagy adókat kell viselni a magyaroknak is, s ezen a téren egyenrangúak az állam többi polgáraival. Amint azonban *saját* alkotású és *saját* pénzükön fenntartott intézményeinkről van szó, azonnal visszaesnek a harmadrendű honpolgárok sorába, mert új szociális és kulturális magyar intézmények, egyesületek fenntartását és igazgatását az első években egyáltalán nem, később csak ritkán és nagy nehézségek árán engedélyezték.

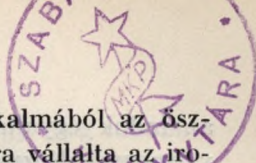
Hatalmuk birtokába jutva, a csehek azonnal gondoskodtak arról, hogy a magyar egyesületek, körök stb. működését felfüggeszék, sőt sokszor épületeiket, helyiségeiket, felszerelésüket, bútoraikat s minden más tulajdonukat lefoglalták. 1926-ban a felvidéki cseh minisztérium például megszüntetnek nyilvánította a nagyszombati Magyar Kört azzal a megokolással, hogy az államfordulat óta nem fejtett ki egyesületi tevékenységet és egyben a Kör vagyonát a túrócszentmártoni tót kultúrgyesületnek ajándékozta. A Pozsonyban megjelenő Híradó azt a megjegyzést fűzte ehhez a tényhez, hogy nagyon kényelmes az ilyen megoldás. Hol azért oszlatják fel az egyesületeket, mert tevékenységet fejtenek ki, hol meg a miatt, hogy nem fejtenek ki tevékenységet. Az egyesület vagyonának elajándékozásához pedig a cseh minisztériumnak nincs törvényadta joga.

Egyébként a cseh kormányzat még 1920 június havában elrendelte az összes felvidéki egyesületek alapszabályainak felülvizsgálatát, azonban még mielőtt ennek eredményét tudhatta volna, a magyar egyesületek egész sorát egyszerűen feloszlatta. A gyakorlatban viszont nehézségekbe ütközik, hogy a magyarok új egyesületet létesíthessenek, mert benyújtott alapszabályaik elfogadását, jóváhagyását sokszor évekig halogatják, hogy azt végül is — nem ritkán — elutasítsák.¹⁾

A kassai Kazinczy-Társaság működését az új államhatalom felfüggesztette és új alapszabályait csak 1924-ben hagyta jóvá. Tevékenysége a nyilvánosság előtt csak ettől az évtől keltezhető.²⁾

¹⁾ Ludwig: i. m. 92. oldal.

²⁾ Farkas Gyula: Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. (Budapesti Szemle, 1927 október.)

Ez a Társaság 1923-ban, 25 éves jubileuma alkalmából az ösz-
szes kulturális egyesületek beleegyezésével magára vállalta az iro-
dalmi élet országos megszervezését. E végből alapszabályait akként
módosította, hogy joga legyen vidéki városokban fiókokat felállí-
tani. A cseh kormányhatóság megtagadta a módosítás láttamo-
zását azzal a megokolással, hogy a szervezett kulturális élet nem
tartozik a „magán“ érintkezés, de a „hatásos felügyelet“ okából
sem a hivatalos nyelvhasználat körébe s így szabad nyelvhaszná-
lata nem jogosult. Csak abban az esetben járulnának hozzá a fió-
kok felállításához, ha a Társaság önként azokra a városokra és
járásokra korlátozná működését, melyek a 122/1920. számú hir-
hedt nyelvtörvény határozata alá esnek. Így magyarázzák tehát
a jogforrásul szolgáló és meg nem másítható alaptörvénynek mi-
nősített saint-germaini kisebbségi szerződés 7. cikkének harmadik
bekezdését, mely kimondja, hogy „egyetlen csehszlovák állam-
polgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a
magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő
vagy bármilyen közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken“.
Ezt a rendelkezést nyomon követték a kiforgató, elcsavaró és meg-
szorító rendelkezések, mint például a 121/1920. számú törvény
128. §-ának harmadik bekezdése, mely már fenti jogokat „az
általános törvények korlátai között“ adja csak meg.¹⁾

A felvidék egyetlen tudományos társasága a Szepesmegyei
Történelmi Társulat. A cseh államhatalom új alapszabályait csak
oly feltétellel akarta jóváhagyni, ha hivatalos nyelvül bevezetik a
tót és kiadványait tót és német nyelven adja ki. A magyar ér-
zésű társulat ebbe a feltételbe már csak azért sem egyezhetett
bele, mert működő tagjainak legnagyobb része nem is tudott
tótul. Így működése évekig szünetelt, míg sikerült valamilyen
kiegyezést találni.²⁾

A közel 50 éves eperjesi Széchenyi Társaságot feloszlatták,
vagyonát elkobozták az alatt az ürügy alatt, hogy a magyarság
kisebbségben van a városban. Holott kulturális intézményekre ez

¹⁾ Sziklay Ferenc: Kisebbségi jogfogyatkozás Csehszlovákiában. (Ma-
gyar Szemle, 3/1927. szám.)

²⁾ Farkas Gyula: Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete.
(Budapesti Szemle, 1927 október.)

az indok egyáltalában nem alkalmazható. 1922-ben a Gömör-vármegyei Közművelődési Egyesület működését felfüggesztették s vagyonát elkobozták. Öt év után a bíróság kényszerűségből megváltoztatta a határozatot, de az egyesület már nem tudta működését újra megkezdeni.¹⁾

A rimaszombati Kaszinót, Otthonegyesületet, Gömöri Múzeumegyesületet, az összes gömöri és nógrádi gazdasági egyesületeket, losonci kaszinót, felsőnógrádi klubot, losonci tornaegyletet, Zemplén vármegyében 1920-ban egyszerre 31 magyar társadalmi és jótékonyági egyletet, a kassai keresztényszocialista pártnak 66 egyesületét feloszlatták. Az egyesületi vagyonok kisajátítása után a berendezéseket hivatalok részére foglalták le.

Az 50 éves Kárpátgyesület alapszabályait nem engedélyezték, összes útmutató tábláit leverték vagy használhatatlanná tették, a menedékházak feliratait leszedték, a vendégkönyveket, képeket megsemmisítették,²⁾ a 2663 méter magas gerlachfalvi csúcson felállított ezredéves emléket lerombolták.

Egyébként a csehek a kultúrelőadások, hangversenyek, magyar színházak hirdetőményeit két nyelven követelik, — a mozgóképek szövegeinek magyar nyelven való közvetítését a *hivatalos* magyar nyelvhasználati joggal nem bíró helyeken nem engedélyezik.³⁾

A csehek eljárásával állítsuk szembe azt a tényt, hogy 1861-ben az államhatalom Túrócszentmártonban a tót Matica nevű irodalmi egyesületet engedélyezte s így a tót túlzóknak ez a fészke lett a tót irodalmi munkálkodás központja. Itt rendezték az augusztusi tót nemzeti ünnepeket, amelyeken egyéb szláv vendégek is részt szoktak venni. Igen jellemző, hogy a tót Matica felállítását oly felvidéki személyiségek is támogatták anyagilag, akik bár tótok voltak, de nem tartoztak a nemzetiségi politikát űzők közé, sőt magyarok is voltak közöttük. Ezek azután csak akkor hagyták ott az egyesületet, amikor nemsokára kiderült, hogy abban nem a tótság kulturális érdekeiről, hanem oroszbarát és sze-

¹⁾ Sir Robert Donald: The Tragedy of Trianon. 73., 76., 77. oldal.

²⁾ Steier: Ungarns Vergewaltigung. 411—12. oldal.

³⁾ Sziklay Ferenc: Kisebbségi jogfogyatkozás Csehszlovákiában. (Magyar Szemle, 3/1927. szám.)

paratisztikus törekvésekről van szó. A pánszláv vagy még inkább pánorosz politika terén annyira ment az egyesület, hogy hivatalos pecsétjét cyrillbetűkkel használta!¹⁾

*

A román állapotok sem voltak jobbak ezen a téren.

A Temesvári Hírlap 1921. évi december hó 25-i száma közölte, hogy a temesvári Arany János Irodalmi Társaság nincsen abban a helyzetben, hogy működését folytathassa, mert az ily értelmű engedély megadását az egymást követő prefektusok a legkülönbözőbb és minden valószínűséget nélkülöző ürügyek alatt késleltetik. Éveknek kellett elmúlniok az új uralom alatt, amíg az egyesület ismét alapszabályszerű működését felvehetette.

Az aradi Kölcsey irodalmi és művészeti társaság alapszabályai jóváhagyásának ügye 1921-ben ugyancsak hasonló módon indult meg, de hosszú idő telt el, míg befejezést nyert. Megjegyzendő, hogy azóta már működésüket megkezdhették ezek az egyesületek.

Ha pedig szántsándékkal évekig lehetett elhúzni egy régi egyesület működésének engedélyezését, vajjon mily időtartamba kerülhet egy új egyesület engedélyezése?

Az erdélyi magyarság legnagyobb és leggazdagabb egyesülete az 1883 óta fennálló Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület („EMKE“), amelynek működését a hatalom átvétele után azonnal beszüntették. A román közoktatásügyi minisztérium 1919. évi október hó 22-én Z. 11.393. számú rendeletével pedig egész vagyonát és összes népkönyvtárait elvette.

Goga Oktavián közoktatásügyi miniszter megígérte, hogy az egyesületnek a vagyon visszaadására és működésének folytathatására vonatkozó kérelmével, amelyet maga is méltányosnak tart, foglalkozni fog, de ismételt sürgetés ellenére évek hosszú során át érdemleges intézkedés nem történt.²⁾ Végre közel 10 évi kényszer-szünetelés után, 1927 végén megkezdhette kulturális működését, miután a kolozsvári törvényszék elismerte jogi személyiségét azzal

¹⁾ Adolphe Pechány: Les voies de la politique Slovaque. 8. oldal.

²⁾ Recueil des griefs de la Minorité hongroise de Roumanie. 67—8. old.

a kikötéssel, hogy az Emke módosítja alapszabályait és mindenben alkalmazkodik az állam törvényeihez.

A románok eljárását az magyarázza, hogy az Emkének igen nagyértékű vagyona van. Birtokai közül a sokmilliót érő algógyi birtokot (amely gróf Kuún Kocsárd nagylelkű alapítványa, egy *magyar* nyelvű székely földművesiskola céljaira) elvették s a nagyszerűen felszerelt iskolát románná tették. Az Emke többi, jótékony és kulturális célra szolgáló alapítványi birtokát hasonló sors érte. 19 népiskoláját, épületekkel, földekkel és 257 népkönyvtárát 300.000 kötettel siratja az egyesület.

Az EMKE tisztán emberbaráti intézmény s vagyona magán-alapítványokból, valamint társadalmi adakozásból, hagyományokból származik s ezek ellenére erre a sorsra jutott.

A románok pedig ily eljárásuk közben nem akartak arra emlékezni, hogy teljesen hasonló célú és szervezetű legvirágzóbb egyesületüket, az Erdélyi Román Irodalmi és Közművelődési Egyesületet, az ASTRA-t (Asociatiunea transilvana), amely Nagyszébenben 1861-ben kezdte meg működését s már a háború előtt körülbelül 1 millió aranykorona vagyonnal rendelkezett és 49 fiókja, 122 ügynöksége volt, a Magyar Állam sohasem akadályozta működésében, bebizonyítván a magyar nemzet szabadelvű gondolkodását és emberbaráti érzését. Ugyancsak teljes szabadságban működhetett a többi román közművelődési egyesület a régi Magyarországon, mint pl. az Aradi Román Közművelődési Egyesület, az 1862-ben alakult „Aradi román népművelő nemzeti egyesület“, a Máramarosszigeten 1868-ban alakult „Máramarosi román népművelő egyesület“ stb.¹⁾ Sőt 1815-ben még Budán is román nőegyesület alakult, amely egyesületet a magyar előkelő családok nőtagjai: báró Horváth Zsófia, Fejérváry Róza, Püspöky Mária stb. állandóan és hathatósan támogatták emberbaráti céljának elérésében.²⁾ És elfelejtették, hogy a budapesti tudomány-egyetemi román ifjúságnak is „Petrû Maior olvasó-egyesület“ nevű egyesülete,³⁾ azonfelül 25 román nőegyesület, 113 román dal- és zeneegye-

¹⁾ Magyar béketárgyalások. II. kötet, 443. oldal, és Moldován Gergely: A magyarországi románok. 391—2. oldal.

²⁾ Jancsó Benedek: Defensio nationis Hungaricae. 162. oldal.

³⁾ Ezen egyesület megalakulása — mint Moldován Gergely román történetíró „A magyarországi románok“ című munkájában (393. oldal) írja, — 1820-ra nyúlik vissza. 1868-ban nyert kormányhatósági jóváhagyást.

sület s 33 román olvasóegylet működhetett mindenkor akadály nélkül.¹⁾

A társadalmi szervezkedések terén Magyarországon élvezett szabadság igazolására szolgáljanak a már több ízben idézett Moldován Gergely román történetírónak ezek a megállapításai²⁾ is: „Ha a magyar csinált magának dal-, temetkezési vagy nőegyleteket, a román mindezeket utáncsinálta úgy, hogyha ma a román közéletet figyelembe vesszük, látni fogjuk, hogy a hazai románság ipari, pénzügyi, tanügyi, közgazdasági s más tekintetben már önállóan rendezkedett be egyleteivel s azoknak fiókjával behálózta a tőle lakott helyeket. A kormányzat és törvényeink elég liberálisak voltak, hogy a hazai fajoknak ezt az önálló berendezkedését megengedte.“

A fentebb felsorolt magyar egyesületeken kívül számos más egyesület és intézmény (például a sepsiszentgyörgyi alapítványi fiúárva-ház, resicabányai evangélikus nőegylet és napközi otthon, ugyanott a keresztény leányegylet valamint keresztény cserkész-csapat, Beszterce-Naszód Vármegyei Nőegylet, a társadalmi úton fenntartott Kolozsvári Mensa Academica, az Eötvös-Alap által felépített Kolozsvári Tanítók Háza, kolozsvári siketnéma és vakintézet, az erdélyi női-ipar egyesület iskolája, kolozsvári zeneiskola, brassói magyar dalegylet, csíkszeredai ének- és zeneegylet, aradi Atlétikai Klub, Besztercei Kör stb., stb.) szintén a vagyonekobbzás és felozlatás sorsára jutott s az már nagy engedmény volt, ha egy-egy közülük valamely román egyesületbe beolvadhatott.³⁾

A megszállás előtt Erdélyben a tudományos élet elsősorban az Erdélyi Múzeum Egyesület szakosztályaiban folyt le, amelyeknek működése a gyülekezési szabadság korlátozása folytán — miután ezt még a tudományos összejövetelekre is szigorúan alkalmazták — eleinte teljesen szünetelt s csak 1920 végén ébredett hosszú dermedtségéből. Azonban a hatóságok állandó akadékoskodása miatt, de meg anyagi segédeszközök hiányában, mi-

¹⁾ Kalonday Pál: Válasz a román nemzeti komiténak. II. és Moldován Gergely i. m. 395—6. oldal.

²⁾ A magyarországi románok. 388—9. oldal.

³⁾ Die Beschwerden der ungarischen Minderheit in Siebenbürgen. 69—70. oldal.

nek oka az erdélyi magyar társadalom elszegényedése, még ma sem tudja hivatását a régi keretek között teljesíteni,¹⁾ s szüntelenül kísérletek folynak elrománosítására.

A kolozsvári belügyi államtitkárság a 30 éve fennálló Erdélyi Kárpát Egyesületnek — amely egy néprajzi múzeumot is fenntart — alapszabályait abból az okból nem hagyta jóvá, mert nem vett fel olyan rendelkezést, hogy a fogarasi, brassói, radnai stb. havasokban is menedékházat fog létesíteni. Kapcsolatosan azonban a prefektus 1922. évi január hó 26-án Z. 722/1921. szám alatt felhívta az egyesületet, hogy az egy év előtt alakult román turistaegyesülettel (Fratia Munteana) fúzionáljon. Ugyanakkor az Erdélyi Szász Kárpát Egyesület működése elé akadályokat nem gördítettek, ami szintén igazolja a magyarság harmadrendű állampolgári helyzetét.²⁾

*

Jugoszláviában az egyesületek működése 1924 közepéig szintén a legnagyobb korlátozásoknak volt alávetve s csak ettől az időtől kezdve történt kevés könnyítés.

A legjobban szervezett társasélet a magyar Délvidéken volt. Ott volt a legtöbb társadalmi egyesület, a legtöbb irodalmi társaság és kultúregyesület, a legtöbb kaszinó, olvasókör, könyvtár, a legtöbb műkedvelő- és zenei egyesület. Mikor a szerbek elfoglalták a Délvidéket, a katonai kormány eltiltotta az összes magyar társadalmi egyesületeket a működéstől. Később megjelent egy miniszteri rendelet, amely azzal biztatta az egyesületeket, hogy tovább működhetnek, ha alapszabályaikat úgy változtatják meg, hogy hozzásimulnak a beállott politikai változásokhoz. Miután azonban a magyar egyesületek fel vannak függesztve, nem tarthatnak közgyűlést és így nem tudják alapszabályaikat megváltoztatni.

Csak 1921 után kezdték meg itt-ott egyes magyar egyesületek működését megengedni. Míg ez megtörtént, addig több magyar egyesület és társaskör helyisége, felszerelése jutott lefoglalás útján szerb egyesületek kezére (Versec, Fehértemplom, Szabadka).

¹⁾ Közművelődés. 1924.

²⁾ Recueil des griefs de la Minorité hongroise de Roumanie. 65. oldal.

A kossuthfalvai Polgári Kör könyvtárát a megszállás óta lepecsételve tartották a szerbek. 1924-ben a kossuthfalviaiak kérték a könyvtárnak a zár alól való feloldását, minek feltételeként a hatóságok a kör megnyitásának engedélyezését, illetve az engedélynek kieszközlését kötötték ki. Ennek viszont az volt a feltétele, hogy a kör vezetőségében kétharmad főnyi szláv többség legyen, amely kívánság annyival is inkább lehetetlennek bizonyult, mert a színmagyar községben akkor mindössze csak 8 szláv nemzeti-ségű család lakott.

Ezeket látva, ne feledjük el, hogy a szerb kulturális egyesületek a régi Magyarországon teljesen szabadon működhettek; viszont sokszor hazájukkal szemben tartozó elemi honpolgári kötelezettségeikről is megfeledeztek, mint például a „szerb Matica“. Egyébként a Matica a szerb irodalom és művelődés föllendítésére az összes szerb kulturális intézmények között a legnagyobb hatással volt s igen tekintélyes vagyonnal (460.000 aranykorona, sőt a kezelésére bízott alapítványokkal 3,140.000 aranykorona) rendelkezett.¹⁾ Budán alakult 1826-ban, s ez volt az első szerb tudományos társulat. Székhelye 1864 óta Újvidék.

A magyarellenes mozgalmak főirányítói román részről a bukaresti Liga Culturala és szerb részről a belgrádi Narodna Odbrana voltak.

Ezeknek a szervezeteknek legfőbb feladatuk a magyar nemzet elleni izgatás volt, amelyet minden elképzelhető eszközzel elősegítettek. A *Liga Culturala*, vagy ennek egyes tagjai voltak az 1894-ben befejezett kolozsvári nagy román izgatási pernek, az ú. n. „memorandum-per“-nek részesei és az 1914. évi február 23-án a hajdúdorogi görög katolikus magyar püspök ellen intézett gyáva bombamerénylet elkövetője, Catereu, a Liga főtitkárával összeköttetésben állott. A *Narodna Odbrana* nevű nagy szerb egyesület a balkánháborúk (1912—13) hatásaként terjesztette ki működését Délmagyarországra s az 1914. évi június hó 28-i sarajevói merénylet szálai idevezettek.²⁾

¹⁾ Jancsó Benedek: *Defensio nationis Hungaricae*. 160—2. oldal.

²⁾ Horváth Jenő: *Magyar diplomácia*. 116., 140—1. oldal.

Az utódállamok minden ténykedésben, amely a magyar kisebbségek érdekeit van hivatva védeni, államellenes, összeesküvő célzatú magatartást vélnék felfedezni, aminek következménye azok elnémitása. Így terjed a kultúra a győztes nyugat szövetségesei útján!

De nem-utódállam egykori fegyvertársunkhoz, Ausztriához csatolt területeinken is számos egyesület létezett, amelyek akár magyarok, akár németek voltak, mindig és egyformán, teljes szabadságban fejthették ki működésüket. Ennek ellenére — mint láttuk — egyik elszakított nyugatmagyarországi tankönyv¹⁾ nem átallja azt hirdetni, hogy 1867 óta német egyesületet nem tűrt meg a magyarság! Pedig Magyarország összes népei között — a magyart is beleértve — egy sem volt, amelynek (Budapest leszámításával) létszámához viszonyítva oly sok és sokféle egyesülete lett volna, mint éppen a németségnek. „A férfiak számára több helyen léteznek olvasóköri, kaszinók...“ „Némely községben... szellemi továbbképzésre állanak fenn ifjú- és leányegyesületek, rendeztetnek műkedvelői színelőadások és néphangversenyek“ — írja a Dunántúli németségről egy nyugatmagyarországi német író 1913-ban!²⁾

Nem lehet tehát a németségnek a legkisebb panasa sem Magyarország elbánására a szellemi és társadalmi élet tekintetében.

b) Irodalom. Könyvkiadás. Sokszorosítóipar.

„Az ellenfél ismerete fél győzelem“.

A magyar könyvre, a magyar tudományra s ezek útján a magyar kultúrára nagyjelentőségű feladat vár hazánk talpraállításaánál, mert ezzel kell a magyar műveltségben rejlő nemzeti öntudatot céltudatosan új életre kelteni és ezzel kell fokozni a nemzeti összetartozandóság érzetét. A magyarság ereje a magyar kultúrában nyilvánult meg teljes egészében s ezzel mutatja meg ma

¹⁾ Adolf Parr und Karl Lustig: Deutsches Lesebuch für die Volks- und Bürgerschulen des Burgenlandes. 5. bis 8. Schuljahr. 130. oldal.

²⁾ Nemzetiségi könyvtár: A magyarországi németek. Nitsch Mátyás: A dunántúli németség. 23—4. oldal.

is — bár küzdelmek árán — hatalmas fölényét az ország nagy részén osztozkodó államok felett.

A magyarság szellemi életének fenntartása több okból került rendkívül súlyos helyzetbe az ellenséges megszállás folytán.

Országunk megcsonkítása következtében gazdasági életünk leromlott, a 10¹/₂ milliónyi magyarság szellemi ereje négyfelé forgácsolódott szét s így nemcsak a magyar irodalmi kiadványok fogyasztóinak tekintélyes része vész el, hanem a termelő tudományos munka is megszakad egységében és egyöntetűségében. Ez a kulturális termelés szempontjából azt jelenti, hogy a termelési költségek nem találnak fedezetet az oly kis példányszámban való előállításnál, amennyit a megosztott magyarság egy-egy töredéke fogyasztani tud. A válságot pedig fokozza az, hogy Budapest, mint az ország tudományos életének központja, *mesterségesen* is el van szakítva az utódállamok magyarságától azáltal, hogy a magyar könyv bevitele e területekre mindmáig lehetetlen, vagy legálább is bizonytalan.

Az elszakított magyarságnak ez az elszigeteltsége, a régi hazával való szellemi érintkezés mesterséges, sőt erőszakos akadályozása, a magyar szellemi élet legnagyobb tehertétele!

A tudományos kutatás újabb eredményeinek közzétételi lehetősége erősen csökkent, a fogyasztók számának megapadása s a kiadási költségek nagymérvű növekedése folytán. Az írói tiszteletdíjak kellő jövedelmet nem biztosítanak, tudományos közlemények közzétételi költségeit a folyóiratokban nem lehet elviselni, amivel a tudományos bíráló és az utánpótlást jelentő fiatal tudósnemzedék nevelése megnehezül.

A tudományos irodalom terén pl. a csökkenés 1921-ben 40 százalékos volt s azok a tudományos testületek, amelyek a békeidőben az irodalomnak ezt az ágát a legtöbb sikerrel művelték, aminők a M. Tud. Akadémia, a Természettudományi, a Történelmi és a Földrajzi Társaságok, a Kir. Orvosegyesület, egyetlen könyvet sem tudtak ez évben piacra vetni. A tudományos folyóiratok 1921. év körül vagy teljesen megszűntek, vagy régi terjedelmük egy negyedére sorvadva, tengették életüket.¹⁾ Csak a legutóbbi évek hoztak fellendülést e téren.

¹⁾ Dr. Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a trianoni békéig. XII-ik fejezet.

Nem kell tehát különösebb bizonyítás arra nézve, hogy a magyar tudományos könyvtermelés pusztulása a magyar tudományos életet is alapjaiban fenyegetné.

De nemcsak a tudományos-, hanem a *szépirodalom* terén is visszas helyzet állott elő az 1918 után következő években.

„A szépirodalmi kiadványok terén az eredeti művekkel szemben túlsúlyra kerültek a fordítások,¹⁾ ami azzal a veszéllyel jár, hogy az irodalmi élet is vissza fog sorvadni. Legújabbán a tudományos irodalom terén némi javulás állott be, de a háború előtt volt viszonyok színvonalától még mindig igen messze vagyunk s ezt a színvonalat mai gazdasági helyzetünkben aligha érhetjük el ismét.“²⁾

Lássuk most már, hogy a könyvkiadás, papír- és sokszorosítóipar terén mily helyzet állott elő.

Papír- és papíráru-termelésünket mai területünk csak a szükségelet 23·4% -ával szolgálta, míg 76·6% -kal az elszakított területek (56·9% cseh, 15·4% román, 43% Fiume) látták el.

Megfelelő erdőségekben s így nyersanyagban való hiányunk, a papírgyártást mai határaink között számottevő mértékben nem teszi lehetővé. (A papirosgyárak a fenyőerdők körül helyezkednek el, mivel nyersanyagának leginkább fenyőfát használnak.)

Magyarország erdőterülete ugyanis a megszállás előtt 12,858.000 kat. hold volt (3,383.000 kat. hold tölgy, 6,375.000 kat. hold bükk- és más lomberdő, valamint 3,100.000 kat. hold fenyőerdő), míg most az erdőkből 2,047.000 kat. hold, vagyis 15·9%, a fontos fenyőerdőkből csak 86.000 kat. hold, tehát mindössze 2·8% maradt csak meg.³⁾ (Az államvagyon csökkenésére jellemző, hogy a kincstári erdők 1,315.915 hektárról 47.560 hektárra apadtak le.)

) „A pesti új közönség megmárosodik az idegen nevektől s kapkodja a fordításokat. Az igazi magyar közönség magyar könyvet kívánna s annak híján könyv nélkül marad, egyformán kárára irodalmunknak, közönségünknek és művelődésünknek. Harminc évvel ezelőtt valaki, ha *csak* magyarul olvasott is, európai műveltségre tehetett szert. Ma ezt nem mondhatni. Jele, hogy művelődésünk hibás vágányra tért. Irodalmunk s a magyar tudományosság századokon át bizonyult nemzetfenntartó erőnek. Fenntartásuk tehát életkérdés jövőnkre nézve“. (Voinovich Géza: Irodalmunk fénykora és mai állapota. Közművelődés 7—8/1924. szám.)

²⁾ Dr. Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon. XII. fejezet.

³⁾ Buday: i. m. 74. és 116. oldal.

Az 1913-ban üzemben lévő gyáraknak papirostermelése 35,000.000 aranykoronát ért, míg papirosáruban kb. 50,000.000 aranykorona értéket termeltünk, — ami több volt az ország szükségleténél; a papír- és papirosárugyártás kiviteli értéke pedig 1913-ban kereken 8,000.000 aranykorona volt. Most az új határokon belül egyetlenegy nagy papirosgyárunk sincsen, kivéve a kisméretű diósgyőrit, úgyhogy minden gramm papirost külföldről kell az illető állam pénze, vagy valamely más nemes valuta ellenében behozatni. Így ez a súlyos helyzet a könyvek árának kialakulásánál is erősen a drágaság irányába nyomja le a mérleget. Hiszen amíg például 1913-ban a famentes papír nagyban, kilogrammonként 50 fillér volt, addig 1922 végén 365 korona, 1924 derekán már 13.000 korona, míg 1924/25-ben a nyomópapírok ára az aranyparitásnak $2\frac{1}{2}$ -szeresét érte el, ami már önmagában is a könyvárak emelkedését idézi elő, bár ezt a vásárlóképeség a lehetőség ellensúlyozza. A nyomdai munkás bére 1922 végéig a 175-szörösére emelkedett a békebeli bérnek, míg a tudományos munkák tiszteletdíja csak a 10-szörösére! ¹⁾ 1924 közepéig a nyomdai és könyvkötészeti árak 600%-kal emelkedtek.

A nyomdai termékek magas árát a lefolyt évek alatt tehát a nagy munkabérek is fokozták, amennyiben a munkáskivándorlás következtében — mint a legtöbb szakértelmet kívánó iparágnál — az amúgy is jófizetésű szakmukásokban hiány állott be, tehát az ily munkások bére felhajtódott. Az 1924/25-ben beállott általános ipari pangás miatt a kivándorlók számát ugyan némileg kiegyenlítik a visszavándorlók, azonban bizonyos, hogy kvalitásban csak mi vagyunk a vesztesek, mert a legkiválóbb munkások azért megtalálják elhelyezésüket a külföldön.²⁾

Mindezekkel szemben a sokszorosítóipar terén *mai területünk* 89% arányában vette ki részét a termelésből Nagy-Magyarországon, míg a fennmaradó 11% Pozsony, Kassa, Arad, Nagyvárad, Temesvár, Kolozsvár és Nagyszeben között oszlott meg; ³⁾ vagyis a nyomdai termelés mai területünkön folyt túlnyomórészen, ellenben a nyersanyagok, mint láttuk, az elszakított terüle-

¹⁾ La situation du travail intellectuel en Hongrie. 27—8. oldal.

²⁾ Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara: Kereskedelmünk és iparunk az 1924. évben. 381—285. oldal.

³⁾ Buday: La Hongrie après le traité de Trianon.

tekről származtak, s így természetes, hogy tudományos könyvkiadásunknak mérlege a lehető legkedvezőtlenebb.

A kiviteli lehetőségek megszűntével tehát a nyomdaipart igen számottevő termelésihiány sújtja, amelyen már az sem fog sokat lendíteni, ha esetleg majd a határokat megnyitják, mert — nem tekintve a sajtó és irodalmi termékeket — egyéb nyomda-termékek előállítására céljából, a hosszú éveken át tartó elzárás miatt, az elszakított országrészek nyomdaipara kényszerűségből annyira kifejllesztette üzemi berendezését, hogy az anyaországra szüksége alig lehet.¹⁾

A magyar szellemi termékek kicserélése az utódállamokkal nagy nehézségekkel jár s nem akarnak az akadályok megfelelően kisebbedni, bár a magyar kormány a kiviteli engedélyhez kötöttség 1924. évi megszüntetésével a könyvexportot jelentősen könnyebbé tette.

Csehország megengedi az 1918 október 28 előtti termékeknek és az azóta megjelent könyvek közül a fordításoknak bevételét, de a határnál szigorú cenzurát gyakorol. Csak Pozsonyba, és bálókban való szállítás mellett vihetők be a könyvek. Postacsomagokban szállítani eddig nem lehetett. A könyvkereskedők csak 3000 cseh koronáig utalhatják át a vételárat, míg ezen felül az összeg engedélyezését kell kérni, amit viszont azzal utasítanak el, hogy magyar könyvek bevitele nem feltétlenül szükséges. 1928-ban a pozsonyi minisztérium újból szabályozta Magyarországon megjelent könyveknek a Felvidéken való terjesztését. Továbbra is megmarad az az általános rendelkezés, hogy az 1918 október 28 óta megjelent magyar könyvek nem vihetők be a Felvidékre. Ez utóbbi időpont után megjelent könyvek közül azonban cenzura nélkül terjeszthetők most már Petőfi, Jósika, Jókai, Madách, Mikszáth, Rákosi Jenő, Rákosi Viktor, Móricz Zsigmond, Karinthy Frigyes, Surányi Miklós és még néhány újabb író munkái. A rendőrség minden magyarországi könyvcsomagot felbont és átvizsgál. Ha olyan könyv van a csomagban, amely a rendőrség szempontjából kifogásolható, a könyveket visszaküldik Budapestre a feladónak. A rendelet csak a Felvidékre vonatkozik, Csehországra

¹⁾ Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara: Kereskedelmünk és iparunk az 1924. évben. 383—4. oldal.

nem. Itt szabadon terjeszthetők a Magyarországon megjelent összes sajtótermékek.¹⁾

A csehek által az ottani magyar könyvtermeléssel szemben támasztott nagy nehézségeket mi sem bizonyítja jobban, minthogy a legnagyobb könyvkereskedelmi világlap, a „Börsenblatt der deutschen Buchhändler“ tanúsága szerint 1921-ben cseh területen mindössze 98 magyar könyvet adtak ki.²⁾

Ezt a kérdést hozta fel jellemzésül a Népszövetségi Ligák jogi és kisebbségi albizottságainak Brüsszelben 1925. évi február hó 9—12-én tartott gyűlésein az egyik magyar kisebbségi delegátus, Brabecz cseh szenátor arra a kijelentésére, hogy Cseh-Szlovákiában minden nemzetiségnek éppen annyi joga van, mint a cseh nemzetnek, — a következőkben: Cseh-Szlovákiában még most is tilos a határon áthozni bárminő magyar nyomtatványt, tudományos könyvet. Így a magyar tanárt, író, orvost, mérnököt, egyáltalában minden intellektuelt mesterségesen elszakítanak kultúrájától, mert fő a cél: az elnemzetlenítés.³⁾

Romániába 1921 karácsonya óta könyvet bevinni egyáltalában nem lehetett, ami nemcsak a könyvelőállításnak okoz nagy kárt, de a magyarság kulturális haladása szempontjából is sérelmes.⁴⁾

Az e területen levő könyvkereskedések 1918 után megjelent összes könyvkészletét 1923 áprilisban lefoglalták és Bukarestbe szállították.

Egy romániai magyar lap 1925 nyarán keserűen panaszolja, hogy a magyaroknak nehézzé, vagy lehetetlenné akarják tenni, hogy a magyarországi szellemi értékekhez hozzájuthassanak. „Valóságos szellemi vesztégár ez, amit a magyar kultúra irodalmi termékeinek behozatala elé az állami közlekedési vállalatokban és a határon akadályul gördítenek. Vagy talán az volna a cél, hogy ezen szellemi határárral elvágják előlünk a magyar könyvet s lesorvassák kulturális idegünket a nemzeti kultúra iránt? Ez esetben a számítás mindenesetre helyes volt azon pontig, amíg a könyv és kultúra közti kapcsolatot felismeri, mert elszigete-

1) Irodalomtörténet. 3/4—1928.

2) La situation du travail intellectuel en Hongrie. 31. oldal.

3) Magyar Kisebbség, 5/1925.

4) Közművelődés, 3/1924.

lésünk a könyv híján valóban az erdélyi magyar kultúra megbénulását, sőt idővel halálát jelentette volna. A számítás azonban — ha tényleg ez — mégis rossznak bizonyult. A magyar könyv hiánya ugyanis az Erdély és kapcsolt részek magyarságában nem sorvadást idézett elő, hanem tette ösztönző könyvszomjat, mely azután egy új magyar kulturális irányzatnak, az erdélyies felfogású irodalmi és művészeti iránynak adott fejlődési lehetőségeket.“

*

Jugoszláviába 1921-ig a magyar könyvek bevitele tilos volt, azóta szabadabbá tették; de rendkívül magas vámtételekkel terhelik meg a magyar könyveket, azonfelül a magyar könyvkiadók kiutazása a szerb területre nehéz. A könyvek árának megtérítése pedig a pénzforgalom korlátozásai miatt oly akadályokba ütközött, hogy ezáltal a rendszeres és törvényes kereskedelmi üzletkötések lehetősége alig állott fenn.¹⁾ 1924/25-től azonban Romániába és Jugoszláviába a könyvexport mégis valamennyire megjavult.²⁾

*

c) Sajtó.

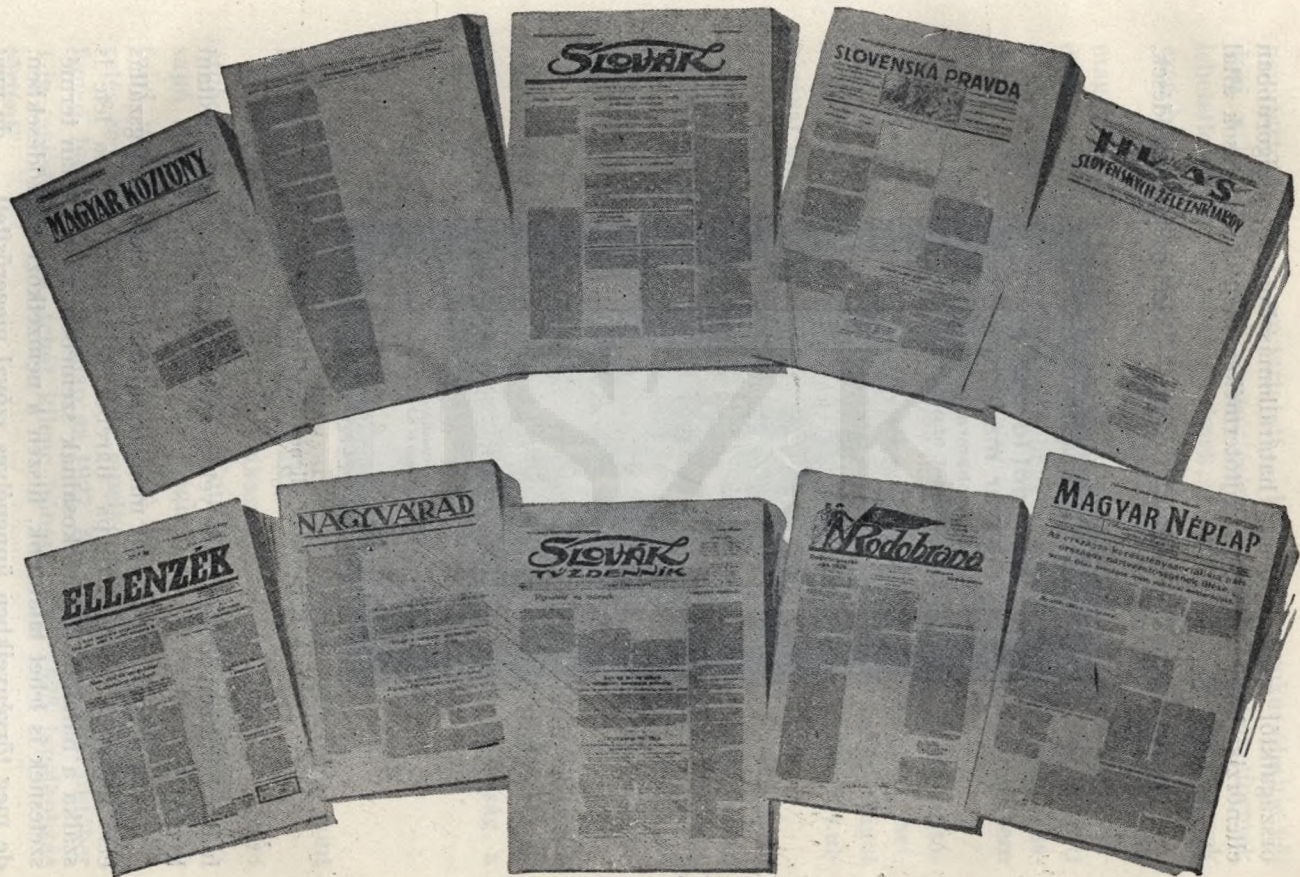
A politikai és kulturális elnyomatás egyik igen hathatós eszköze az utódállamok részéről a magyar sajtóval szemben követett kíméletlen és megsemmisítő elbánás, annak ellenére, hogy a kisebbségi szerződések — amelyek alaptörvényeknek tekintendők — a törvény előtti egyenlőséget, valamint ugyanazon polgári és politikai jogokat biztosítják a kisebbségeknek is.

Meg kell állapítanunk, hogy az utódállamoknak a magyar sajtó ellen folytatott kitartó és rendszeres munkája két irányban mozog.

Elsősorban saját határaikon belül tesznek „megfelelő“ elnyomó intézkedéseket, másodsorban a Magyarországról származó és általában a külföldi magyar sajtótermékeket tartják távol

¹⁾ La situation du travail intellectuel en Hongrie, 31. oldal.

²⁾ Bp. Ker. és Iparkamara: Kereskedelmünk és iparunk 1924-ben, 395. oldal.

Sajtószabadság az utódállamokban.

országaitól, amennyiben a határállomásokon a legszigorúbban ellenőrzik, hogy a magyar sajtótermékek még egyes utasok által se vitessenek be.

Hiába vannak — legalább eddig — kisebbségi szerződések,

A Rothermere ellenes füzet címlapja.

hiába békeszerződések, amelyek a sajtószabadságot is biztosítani kívánják.

Az utódállamok *igazi* magyar sajtójának élete a megszállás első napjától kezdve csupa harcból áll s már pusztá léte is szállka a hatalom új birtokosainak szemében. És ezt talán természetesnek is lehet találnunk, hiszen a nemzetközi szerződésekben, de meg törvényeikben ünnepélyes szóval megerősített — de meg

nem tartott és meg nem tartatott — kisebbségi jogokat óhajtja védeni, a közszabadságok megsértésének eseteit, az agrárreformok lehetetlenségeit, a kultúrsérelmek, köztük főleg az iskolaügyek ezer baját igyekszik feltárni s azok orvoslását kívívni.

Különösen a megszállás legelső idejében az ily — elsősorban magyar nyelvű — lapok a lehető legnagyobb nehézségekkel küzdöttek a különböző cenzurák nyomása alatt s ma is még túlzott óvatossággal kell ügyelniök, nehogy a betiltásra okot szolgáltatásnak, mit azonban — mint látni fogjuk — még 10 év után sem tudnak mindig elkerülni.

De viszont szívesen látják az utódállamok az olyan sajtótermékeket, melyek olvasóikban a régi haza iránt gyűlöletet szítanak s céljukat csak abban látják, hogy az elcsatolt magyarságot valami különleges magyar nyelvű, de nem magyar szellemű kultúrával lássák el.

Az utódállamok mindegyike számos ily magyar nyelvű lapot segélyez anyagilag, vagy támogat erkölcsileg, hogy a magyarság megtévesztése ezen a módon is lehetségessé váljék. Ilyenek például a komáromi „Magyar Tanító“, a „Népújság“, a kassai „Szabadság“, majd ennek bukása után (17 előfizetője volt csak), a „Magyar Hírlap“, a pozsonyi „A Reggel“ stb.

De szabadon terjeszthetők hazánk szétbomlását elősegítő forradalmárainknak külföldön megjelenő és saját hazájukat becsmérlő lapjai és folyóiratai is. (Az ember, Bécsi Magyar Újság, a párisi „Köztársaság“, Jövő, stb. stb.)

*

Cseh-Szlovákiában a magyar sajtó helyzete nehezebb, mint Romániában vagy Jugoszláviában.

Bár az alkotmány 113. szakasza kimondja, hogy „*a sajtó szabadsága*... biztosítva van. Ennélfogva megengedhetetlen a sajtó előzetes cenzurázása“, ez mégis négy teljes éven át vígan folyt, míg azután 1922. évi június hó 26-án megszüntették az előzetes cenzurát, helyébe pedig a lapelkobzások kerültek. Erre jellemző, hogy pl. egymagában az 1927. évi január hó 1-től október 1-ig terjedő időben, tehát kilenc hónap alatt, 1523 lapelkobzás történt!

Magyarország pátrónájának felemlítése miatt 14 napi elzárásra történt elítéltetését közölte, — a *Pozsonyi Híradó* 1928 január

A jubiléum szám 1. része.

1928. évi aug. hó 17. vasárnap

Szerkesztőség,
nyomda és kiadóiroda
Spiritski Nova Vas Ulica,
Budaörsi út 80. szám
Telefon szám 80

Megjelenik
minden vasárnap

Összevont aug. 17-iki és 24-iki
(32. és 34.) számok.

Sp. Nová Vas, 40. és 33. szám

Jubiláris szám.

SZEPESI HIRLAP

FŐSZERKESZTŐ TELLÉRY GYULA

Egyik száma díja
egész évre 72 korona
félre ... 36 korona
egyszerre 12 korona
egy hétre ... 6 korona
Egyre
pályáz Ára 150 korona

SZEPESÉG!...

Szepesség! ... Te drága ékessége a mindeneget egybefoglaló világnak! Te csodás föld, melyet egykor harmatos férfi vér öntözött, hogy mindörökké megszentelt földje maradjon a szabadságnak, a szeretetnek, a kultúrának, az iparnak és a kereskedelemnek. — meghajtott fejjel köszöntünk Téged!

A sívünk nagyot dobban. — a szemünk könnybe lábad, ha esztökbe jutsz te büszke Zipek föld — és végtelenség boldogság szárnál belétek, ha arra gondolunk, hogy Haidnák a te földed iránt lápták földet ezer esztendő szeretetből a legzsebb és legértékesebb értékek fakadtak, amelyeket a havasfű Tatra tövéből szétszálltak mindenfelé, hogy az ország határain túl is tisztelt és becsült legyen a Zipek-nevet!

... Szepesség! Te drága gyönyör, ékköve voltál mindig földünknek, amelyet országok koronával vett körül fenséges Tátrád természeti szépegekkel megáldott csodás hegyóriása. Először a Tátrád adta a hírt, a dicsőséget az országunk, azután a hű Zipekrek szöledtek szét a nagy világba, hogy tisztességet és megbecsülést szerezzenek annak a nemzetnek, amely több mint nyolcvanas esztendő óta testvérrel szeretettel, ideállis, nemes barátsággal bleto keblére, mint édes anya szerető gyermekét.

Olyan voltál mint az édes gyermek, akit nagygyá nével az apai szeretet melege, akit elkényeztet az édes anya szerető öskaja. Erőted-e csak egyszer is, hogy a reggeli éghől nem olyan melegen süttöt road az Isten napja, mint testvérdre, pedig tudtad, hogy őseid a zepesi szászok ... i. Geza király idejében vándoroltak be új hazájukba. Évszázadokon keresztül sikerült megőrizned sajátos kultúrát, de! hazadól magaddal hozott sajátos foglalkozásokat és ami a legfontosabb, igaz megbecsülést a munkának és lelked fenyő ő imádatát új hazád iránt! Évszázadokon keresztül te voltál a Tatra aljában védőbástyája az igazságnak és a tántoríthatatlan hűségnek!

Csoodás és megható az a vonódás, amelyet föld ragaszkodnak a te földedhez, te drága Zipek föld! Barhová is veti őket a sora, hivan megőrzik lelküket az te drága kápodat! Gyönyör voltál egy egész országunk, mert a te földednél szebbet, csodásabbat, fenségesebbet nem sikerült oha és sehol a természet.

Te az édes anya hűségeseen tisztelt mindig föld nagy szeretetért. Megnyitotta előttük a csalétem és anyagi boldogulásnak minden útját, ahogy nem ártta el senki elöl, bármily faj szálltote me! te! Hangan, simot, postót, anyagi és kulturális megőrzésed biztosított eszméitokra a Zipek vas és a bennetek élő ösvek, barhová állítottak te földet, mindentől megálta helyet. Ha egy ország sorának intésében mindentit az elök kösöt látnak földet, amint munkálják, védik és őltésnek a fejmagyarassággal együtt a nemzet reánk bízott érdekét.

A Zipek föld népe, amióta az Arpádházi királyok jóvoltából a Tatra völgyében új otthon talált, telének és testének minden idegzsárával, anyagi és szellemi ereje minden porokájával azok mellé állt, akik szerető szívvel fogadták a akik testvér szeretettel teték közös végzetül, jó és balsorsuk részeseivé. A Zipek nép minden tagja tudja, hogy az neki szent kötelessége Sívőben és lükében szia lett, amivé lennie kellett a veltük való testvérséggel, szeretettel, igaz és őszinte benső barátsággal, ha kellett szászok is megpecsételte. A magyarság mindig hála- vá emlékszik vissza atokra a közös küzdelmekre, amelyekben a szepesi népség a nemzet érdekében búséggel és hazafisággal ontotta véret. De háttal gondolt a békés polgári munkának, a kultúrának és haladásnak azon eredményeire is, amelyekkel a Szepesség népe a magyar nyelvűetés zászlóját lankadatlan buzgalommal előbbre vitte.

Te a világhírdulás retentő vihára után, — amikor elpusztult és elvonast a nemzetnek minden eszmétevé őrséke, — amikor a telkekben élő esztendő deszté is elvonastok ma minden erőt és minden hitet, — jól sejtis tudni, hogy a Tatra hűségese fel esztendő a kulturális életünkben ma te hű esztendőseinket, akikről esztendő megvagyunk győződve, hogy a szívük együtt dobog a mi szívünkkel, az igazsághoz és a hűségese testvéri szeretetben összejörvva maradnak az idők végezetéig. Zipekreknek drága földje! Meghajtott fejjel köszöntünk Téged!...

A „Szepesi Hírlap” szerkesztője:

TELLÉRY GYULA főszekesztő,
FŐSTER SANDOR közegegei szerkesztő
FEDOR MIKLÓS DR. HAPNÓCI R. JOSEF és LAJNER JÁNOS főmunkatársak

A jubiléris szám ára 10 korona.

elején megjelent számát pedig a dunai jégtorlódás igazi okainak közlése miatt. Ugyanakkor Bethlen gróf beszédét a Narodni Politika, Prager Tagblatt s egyéb, nemmagyar lapok szabadon közölhették.

Hogy a Felvidéken megjelenő lapoktól mennyire távol akarják tartani a csonka ország híreit és íróit is, arra példaként felhozuk, hogy a negyvenéves jubileumát ülő iglói *Szepesi Hírlapnak* 1924. évi augusztus 17-iki 30-ik számából a cenzura József főherceg következő sorait törölte: „A Szepesi Hírlap negyvenéves jubileuma alkalmából köszöntöm a Magas Tátra fenséges bérceit, melyek tövében annyi kedves napot töltöttem, köszöntöm a Felvidék lakóit, kikhez annyi multhatatlan emlék fűz. Budapest, 1924 június. József főherceg“.

De érdekes elbánásban volt része a később egyesült „*Szepesi Híradó-Szepesi Hírlap*“ című, most már egyetlen magyar nyelvű szepesi újságnak, amelyet 1927 szeptember végén — a választási időszak alatt — előzetes cenzura alá helyeztek azon a címen, hogy: „magyar irredenta-lap“. A határozatot írásban nem volt hajlandó a hatóság kiadni. Ugyanez volt a sorsa például a Magyar Nemzeti Munkás Párt számtalanszor megcenzurázott lapjának, a losonci „*Magyar Közlöny*“-nek is, melynek megjelenését a községi választások napján — 1927 október 16-án — a rendőrség akadályozta meg.

A magyar lapok terjesztését egyébként adott esetekben a lehetőség szerint akadályozzák, amire például szolgáljon, hogy Braechtl miniszteri tanácsos, pozsonyi pénzügyigazgató 1392/1923. számú szigorúan bizalmas rendeletével alárendelt közegeit úgy utasította, hogy ezek a dohánytőzsdéket arra szorítsák, hogy a kormánylapokat terjesszék, ellenben az ellenzékieket hanyagolják el.¹⁾

A pozsonyi tábla elnöke pedig 1923-ban oly rendeletet bocsátott ki a magyar lapok anyagi károsodásának előmozdítása céljából, mely szerint a bíróságok hivatalos rendeleteiket, végzéseiket magyar lapokban nem közölhetik s ha az illető helyen *csak* ma-

¹⁾ „Nr. 1393/1923. Legutóbbi időben értesültem, hogy egyes dohánytőzsdések vonakodnak a kormány által támogatott újságokat árusítani és a dohánytőzsdések nagy része inkább hangosan és tüntetően az ellenzéki lapoknak csinál propagandát. Ennek következtében megbízom az alárendelt közegeket, hogy ezt a szigorúan bizalmas körrendeletemet hajtsák végre és a dohánytőzsdéseket bírják arra, hogy a kormány lapjait különös gondossággal terjesszék és az ellenzéki lapokat hanyagolják el, mire nézve írásbeli nyilatkozatokat kell kívánni. Braechtl miniszteri tanácsos, vezérpénzügyigazgató. (Steier: Ungarns Vergewaltigung. 414. oldal.)

gyar lap van, akkor a legközelebbi helyen megjelenő cseh-szlovák lapban kell azt közzétenni.

A hírhedt Bellai Mátyás trencsényi zsupán, aki nagy magyar hazafi és Temesvár város tanácsnoka volt, bár Trencsénben sok

Nach der Auflistung 2. Auflage! Nach der Auflistung 2. Auflage!

Deutsche Zeitung

für die Slowakei.

Verlag: J. J. Neumann, Neudorf, 1922.

1. Auflage: Treiburg, den 24. September 1922. Nummer 92.

Schleus und Bellai.

Diese Nummer wurde vom tschechoslowakischen Staatsanwalt beschlagnahmt. Aber den Grund der Beschlagnahme berichten wir in unserer nächsten Nummer.

Deutsche in der Slowakei!

Unterstützt uns im Kampfe um unser Recht! Verbreitet Euer Organ die „Deutsche Zeitung“

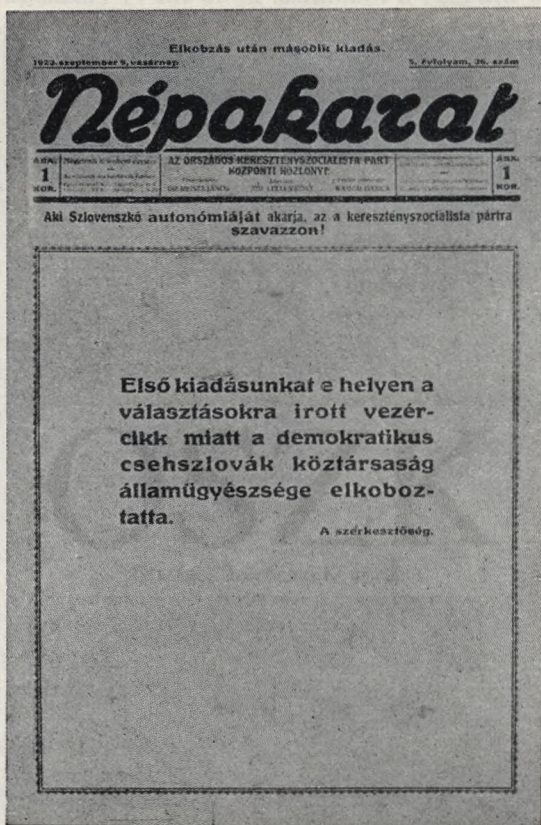
Sie kämpft für die nationale und kulturelle Selbstbestimmung der Minderheiten in diesem Staate.

Wir wollen nichts anderes als unser gutes Recht. Will man uns dieses nehmen, werden wir es zu verteidigen wissen.

A cenzurázott pozsonyi német Deutsche Zeitung.

magyar lakik, szintén nem tűrte hivatali körzetében a magyar lapokat s azok eladását megakadályozta. Mikor egy lap- és könyvterjesztő üzem ez ellen a rendelkezés ellen az újság- és könyvterjesztés kultúrhivatására utalással felszólalt, Bellai rendeletében olyan választ adott többek között — mint ezt a Barázda című, később megszüntetett lap 1922. évi február 26-iki számában meg-

írta, — hogy ismeri már ezt a kultúrshivatást, ami nem más, mint magyarosítás. De köztudomású az is — folytatta, — hogy a magyar szó a lelkeket megmérgezi. Miután pedig Trencsén megye

A „demokrata“ csehszlovák sajtószabadság.

a történelmi Magyarországgal minden kapcsolatot megszüntetett, magyar újságokkal való üzletkötésről ott többé szó sem lehet s a terjesztők azt a területet abból a szempontból tekintsék elvesztettnek.

Ha pedig „enyhébb“ eszközökkel már nem tudták a magyar lapokat „jobb belátásra“ hangolni vagy megjelenésüket lehetlenné tenni, akkor következett az utolsó, de nekik legmegfelelőbb

intézkedés, a lapok beszüntetése. *Beszüntették pl. az alábbi felvidéki lapokat: Magyar Kalász, Kárpáti Futár, Kassai Újság, Komáromi Lapok, Népakarat, Szepesi Értesítő, Esti Újság, Kassai Hírlap, Ungvári Közlöny, Szepesi Lapok, Gömöri Egyetértés, Volkswille, Krestánsky Socialista.*

Köztelek

~~lovensko, Blakce, Dohy, Poloz, Vih, Euboa~~

Rector

non admi's

S

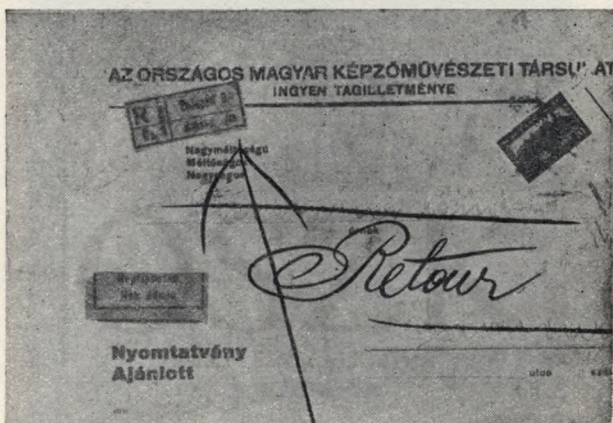
A csehek még 1929-ben sem engedik be a magyar szaklapokat.

A Magyarországról származó napilapok közül a Felvidékre és a ruténföldre csak három-négy — nekik megfelelő — lap bevételét engedik meg, míg a többi elől már tíz éve zárva a határ.

Ha azonban talán valaki arra hivatkoznék, hogy a politikai napilapok más beszámítás alá esnek, úgy sietve kell rámutatnunk arra, hogy a tudományos és egyéb szaklapok, valamint szépiro-

dalmi lapok túlnyomórészt ugyancsak ily elbánásban részesülnek. (Magyar Orvos, Köztelek, Üzlet, Therápia, Állategészségügy, Budapesti Bazár, Mult és Jövő zsidó folyóirat, az Orsz. Magyar Képzőművészeti Társulat almanachja¹⁾ stb. stb.)

Ezt a helyzetet bélyegezte meg s követelte a legegységesebb emberi jogok alapján való változást a prágai nemzetgyűlésen egyik magyar képviselő, aki 1928. évi július hó 2-án terjesztett elő interpellációt a magyarországi nyomdatermékek postai szállításáról és terjesztéséről, amelynek azonban eredménye nem lett.

Mindezekkel szemben kiáltó ellentétként utalunk arra, hogy a tótság először már 1861-ben adott ki hírlapot, amely „Pest-Budinske Vedomosti“ címen Budán indult meg. Ennek a lapnak folytatása a „Narodni Noviny“, amely lap 1870 óta Túrócszentmártonban jelenik meg. Ugyanott indult meg a „Narodny Hlasnik“ című közgazdasági irányú lap.

1898-ban már 21 tót nyelvű lap és folyóirat jelent meg. 1908-ig ez a szám megkettőződött s 41-re emelkedett.

¹⁾ A kassai 2. számú postahivatal például az 1929. évi január 19-én 5308. számú átíratával értesítette a budapesti 9. számú m. kir. postahivatalt, hogy az Országos Magyar Képzőművészeti Társulattól eredő, 1928. évi december hó 19-én feladott 1348. ragjegyű ajánlott küldeményt (ez az 1929. évi almanach volt) a cseh vámhatóság *elkobozta*.

A Budapesten megindított „Slovenské Noviny“ című napilap pedig olyan elterjedtségre tett szert, hogy a világháború végén már napi 30.000 példányban jelent meg.

A tót sajtónak ezt a rohamos emelkedését mindenesetre arra szolgáló bizonyítéknak kell vennünk, hogy a magyar államhatalom nem volt a tótok, s így a nemzetiségek elnyomója!

Sokkal több elnyomatásban van része a tótoknak a csehek részéről, amit a „Slovák“ című néppárti lap bizonyít, amidőn kifejti, hogy „három év alatt több tapasztalatra tettünk szert, mint a magyaroknál 300 év alatt. Pörünk van már százsámra“. Majd később ugyanez a lap jelenti, hogy „szerencsések vagyunk, ha hetenként csak négyszer kobozzák el lapunkat“.

Bár a „Slovák“ magyarellenes lap, mégis már a megszállás első évében cenzurázni kezdték s 1919 április 5-től 1925-ig 715 cikkét, 13.441 sorát törölték s 1924 január 1-ig 250.000 példányát. de még 1928. évi naptárát is elkobozták!

Sir Robert Donald pedig „The Tragedy of Trianon“ című munkájában (120. oldal) megállapítja, hogy a „Slovák“-ot átlag hatvanszor kobozzák el évente!

Amikor a „demokrata“ Cseh-Szlovákia így bánik el a sajtószabadsággal és a nem-csehpárti sajtóval, akkor ne feledkezzünk el, hogy éppen az általuk elfoglalva tartott magyar területen jelent meg az első újság 1705-ben, amelyet II. Rákóczi Ferenc hívei latin nyelven több éven át adtak ki „Mercurius Veridicus ex Hungaria“ címen s Felső-Magyarország különböző városaiban — Kassán, Lőcsén és Bártfán — nyomtatták.

Az első magyarnyelvű újság szintén ezen a területen — Pozsonyban — jelent meg 1780 január 1-től, a Rát Mátyás által kiadott „Magyar Hirmondó“.

Az előadott tények tehát ugyancsak rációznak Masaryk „Az állam szervezése“ című munkájában foglalt azon *elvi* megállapításra, mely szerint „köztársaságunk teljes lelkiismereti szabadságot biztosít minden polgár számára úgy, hogy minden vélemény és minden meggyőződés szabadon nyilvánítható“.

És ne hivatkozzunk a cseh alkotmány 116. szakaszára, amely a postai küldemények sérthetetlenségét „biztosítja“, de tegyük fel a kérdést: vajjon a magyar sajtótermékek elnyomására nem vonatkozik Masaryk Tamás cseh köztársasági elnöknek „Az új

Európa“ című munkájában foglalt az a megállapítása, hogy „vegyes lakosságú államban nagy erőpazarlással és az erkölcsi színvonal csökkenésével jár az elnyomás?“¹⁾

*

A Romániához kényszerített magyar területeken a sajtónak az a része, amely nemcsak nyelvében, de szívében is magyar, szintén ellenőrzés és felügyelet alatt állt az 1918—1928. években. Pedig Erdélynek és Magyarország románlakta tetrületeinek a román királysághoz való csatlakozását e területek 1222 román megbízottja által kimondó és 1918 december 1-én Gyulafehérvárra összehívott nemzetgyűlés határozatának 4. pontja így szól: „4. Teljes sajtószabadság, gyülekezési és egyesülési jog“.

Különösen a magyar határ mentén megállapított nagy területen, az úgynevezett „hadizóná“-ban került a magyar sajtó a legnehezebb helyzetbe, mert a hadbíróóságok — ahová ügyeik tartoztak — minden kímélet nélkül léptek fel ellene a lefolyt tíz év alatt.

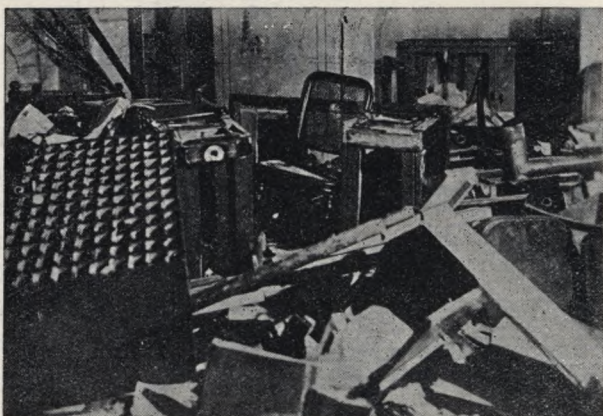
A magyar lapok — a szerkesztőségek tagjainak nyugtalanításán és perbefogásán kívül — azonban időnként más meglepetésben is részesültek.

A szerkesztőségeknek és kiadóhivataloknak, ismételten volt abban a kétes szerencsében részük, hogy „felelőtlen elemek“ ratjaütésszerűen kifosztották vagy összerombolták helyiségeiket.

Így például Kolozsvárott 1922 február 6-án a zavargó egyetemi hallgatók egyik legelső cselekedete az volt, hogy az „Ellenzék“ című magyar napilap redőnyeinek felfeszítése és betörése után a szerkesztőség helyiségeibe behatoltak s ott mindent pozdorjává törtek.

Az 1927. évi december havában több napon át tartó nagyváradi és kolozsvári véres diákzavargások alkalmával pedig — amiről az egész világsajtó napokon át írt — december 4-én a „Nagyvárad“ és „Esti Hírlap“ című napilapok szerkesztőségeit rombolták össze teljesen. Ez alkalommal a fényképezést szigorúan eltiltották, a cenzúra pedig erőteljesen működött. Így például a

¹⁾ Masaryk: Das neue Europa. 50. oldal.

Az „Ellenzék“ szerkesztőségének lerombolása Kolozsvárott
1922. évi február hó 6-án.

Az „Ellenzék“ kiadóhivatalának lerombolása Kolozsvárott
1922. évi február hó 6-án.

Nagyváradai Napló 1927. évi december 10-i vezércikkét egészen törölték.

Mint a többi utódállam területére, úgy Romániába sem szállíthatók be szabadon a magyarországi lapok.

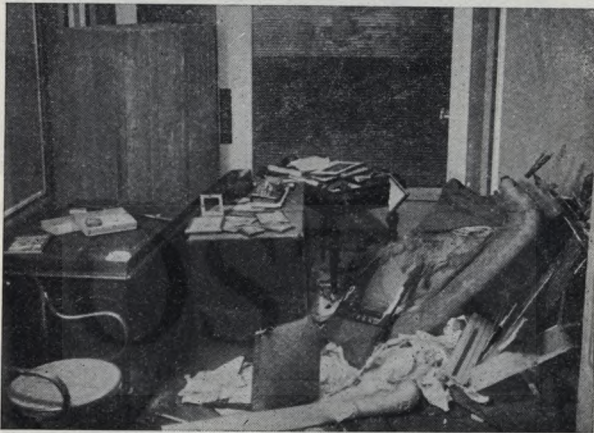
A „Nagyvárad“ helyiségének lerombolása Nagyváradon 1927 december 4-én.

Az összeomlás után évekig nem jutottak át a magyarországi lapok a román megszállt területre s csak jó későn, az Avarescu-kormány adta meg az engedélyt egyes lapoknak Erdélyben való árusítására. Az engedély megadása körül szégyenletes üzleti alkudozások folytak, nagy összegeket kellett az érdekelt lapkiadóknak és az erdélyi terjesztőknek kockáztatniok, minek következménye az volt, hogy háromszoros árat voltak kénytelenek a lapokért felszámítani.

Két napilapon (Esti Kurir, Magyar Hirlap), két-három szép-irodalmi és színházi lapon kívül (Nyugat, Színházi Élet, Új Idők, Tolnai Világlapja), a többi elől még 1928 végén is le vannak eresztve a sorompók, sőt a tudományos és szaklapok sem vihetők be szabadon (Köztelek, Üzlet, Magyar Orvos stb., stb.).

A magyar lapok távoltartása a legszigorúbb rendszabályok mellett történik a határállomásokon.

Az 1927. évi genfi sajtókonferencia magyar szónokája jellemző példaként erre nézve azt hozta fel, hogy az 1927-ben elhunyt Fer-

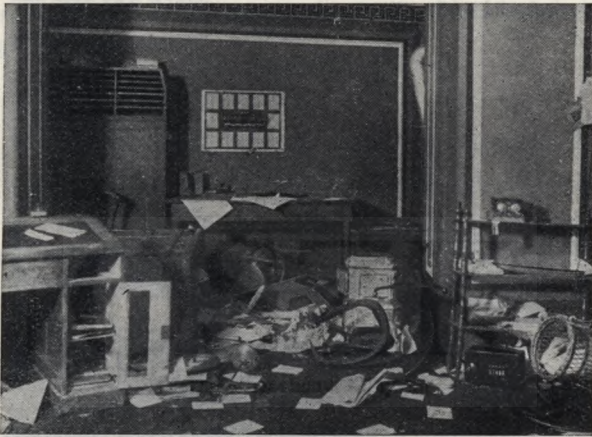
A „Nagyvárad“ szerkesztőségének és kiadóhivatalának lerombolása Nagyváradon 1927 december 4-én.

dinánd román király előfizetett a németnyelvű és igen mérsékelt „Pester Lloyd“ című budapesti napilapra, hogy közvetlenül tájékozódhassék a magyarországi közvéleményről. Egy napon a budapesti román követség azzal a kéréssel fordult a lap kiadóhivatalához, hogy miért nem küldik a lapot? A vizsgálat kiderítette, hogy a lap Budapestről rendszeresen elindult, de a biharkeresztesi határállomáson szolgálatot teljesítő román hatóság még a király címére küldött lapot is visszatartotta! E rendszabályt azonban ezek után sem vonták vissza, hanem a lapot a követség futárja szállította azontúl Bukarestbe!

Az 1928 novemberében uralomra jutott Maniu-kormány egyik első ténykedése az volt, hogy „eltörölte“ a cenzurát és az

ostromállapotot — ami annak a bizonyosága, hogy ezek a drasztikus és háborús rendszabályok mostanáig tényleg fennállhattak Európában — s az ostromállapotot csak a határok mentén 10—15 kilométer mélységben tartotta fenn.

Mindenesetre figyelemreméltó, hogy az 1918. évi gyulafehérvári határozatok kötelező érvényesítésére — mely határozatok az erdélyi nemzeti kisebbségek jogait, tehát a sajtószabadságot is, szabadelvűen szabályozták és amely szabályokat az er-

A „Nagyvárad“ szerkesztőségének és kiadóhivatalának lerombolása
Nagyváradon 1927 december 4-én.

délyi kormányzótanács éppen Maniu Gyula elnöklete alatt hozta meg, csak 10 év után kerülhetett sor.

De nem mulaszthatjuk el felemlíteni itt még azt, hogy Csonkamagyarország lakóinak is alkalmuk adódott arra, hogy a román cenzúrát közvetlenül megismerhessék.

Amikor ugyanis a forradalmak közepette a román csapatok zsákmányolás és fosztogatás céljából „hadijog“ címén több vármegyét, sőt magát a fővárost is hónapokon át tartották megszállva, lapok csakis szigorú cenzura után jelenhettek meg. Ez volt a sorsa még a Budapesti Közlöny című hivatalos lapnak is.

Ezt a katonai cenzúrát a legkicsinyesebb és legzaklatóbb formában alkalmazták. Még itt is előnyben részesítették az oly

román nyelvű lap jelent meg Magyarországon (396. oldal) s hogy az első román hírlap, a Baritiu György (1812—1893) által szerkesztett „Gazeta Transilvanei“ már 1838 március elején Magyarországon, Brassóban jelenhetett meg (124. oldal).

Ugyanezen munka más helyén (125. oldal) pedig a következőket állapítja meg: „A román lapok 1867 után a szabadsajtóval *gombamódra* szaporodnak s ma már több politikai napi-, szak- és szépirodalmi lappal dicsekedhetik a hazai románság“.

Egyébként 1914-ben Magyarországon 39 román lap jelent meg és 4,352.000 románnyelvű lappéldányt szállított a posta, ami semmiesetre sem nevezhető a román kisebbségi sajtó elnyomásának!

*

Szerbia első ténykedése az 1918. évi novemberi megszállás után az volt, hogy az összes lapokat betiltották Délmagyarországon. 2—3 hónapi szünetelés után a katonai cenzúra egyenkint engedélyezni kezdte a magyar lapokat. Így jelenhettek meg: a Bácskai Napló, Szabadkai Kis Újság, a Torontál és pár hétig a Magyar Újság.

1919 első felében a közigazgatási hatóság, majd fokozatosan az ügyészség kezébe került az előzetes cenzúra, ami abból állott, hogy lapok kefélyenyomatát az ügyészhez kellett naponta beadni engedélyezés végett.

A hírszolgálat tisztára a belgrádi lapokra volt utalva, a magyarországi lapokkal együtt a budapesti hírszolgálatot is kitiltották.

A cenzúra rendkívül szigorú volt s így a legnagyobb elővigyázatra és óvatosságra volt szükség, különben az elkobzás és betiltás sorsa várt rájuk.

A szerbeknél az alkotmány 13. §-a kimondta, hogy a sajtó szabad és semmiféle olyan megelőző intézkedés nem rendelhető el, amely a nyomtatványok és újságok kiadását, eladását, terjesztését akadályozná s hogy cenzúra csak háború, mozgósítás és statárium idején léptethető életbe. Mégis — bár e körülmények nem forognak fenn — míg Ószerbiában úgyszólván teljes sajtószabadság van, szigorú előzetes cenzurát gyakoroltak hosszú ideig és pedig a magyar, német, olasz és horvát lapokkal szemben.

A szerb cenzurára jellemző, hogy 1922-ben az alakuló

megírni. Ha a szerkesztőségek nem engedelmesskedtek, akkor vagy megverték a szerkesztőt, vagy betörték a szerkesztőségbe és nyomdába s ott alapos pusztítást végeztek.

POZABRINA • ODGOVORNA PLACINA

**NARODNI
VAL**

ČOVJEČNOSTI, PRAVICE I SLOBODE

DNEVNIK
HRVATSKE
SELJAČKE
STRANKE

TREĆE
POSEBNO IZOANJE

VJERAUBOGA
SELJAČKASIGKA
IZ PRAVICE I MIRA
SLOBODA I ZVIRA

Broj 288. God. II. Zagreb, nedjelja 2. prosinca 1928. Cijena 1.- Din.

Zapljeni „Narodnog Vala” o 1. prosincu

Broj I. 647323.

ODREDBA.

Kr. državno odvjetništvo u Zagrebu zabranjuje temeljem čl. 19. zak. o štampi izlaženje i razširavanje broja 279. povremenog tiskopisa „Narodni Val” DRUGO POSEBNO IZDANJE od 2. prosinca 1928. radi u njemu otiskanih sljedećih odvođenih stavaka odnosno članaka:

1. Čitav uvodni članak na strani 1 zajedno sa naslovima i podnaslovima do uključivo riječi: „Ova beogradska provokacije” strana 3. stupac 3. redak i odozdo.

2. slični koja stoji pod naslovom: „1. prosinac ...” na strani 2.

3. čitav članak pod naslovom: „Pod terorom, kunda-rom ...” zajedno sa naslovom.

4. čitav članak pod naslovom: „Zagreb u crni 1. prosinca” na strani 3. zajedno sa naslovom, jer se njima izražava mržnja protiv države kao cjeline i plemenski razdor.

O tom obavijest:

1. kr. redarstvenom ravnateljstvu u Zagrebu time da ova zabrana odmah izvrši i uspije ovamo snopiti;

2. kr. sudbenom stolu na postapanje po zalozni o štampi;

3. Odgovornom uredniku Kremlinira Devčić, Senolca 18.

U Zagrebu, dne 1. XII. 1928.

Kr. državno odvjetništvo

Kr. državni odvjetnik:

ŽILIC.

Így bännak a szerbek a testvér horvát nép sajtójával.

Így pl. úgy megverték Szabadkán a színház előtt Vukov Lukács szerkesztőt, hogy alig bírt felépülni, ugyanúgy járt Szenlich Antal és Mayer József.

A pusztítások igazolására felemlítjük, hogy 1922. évi augusztus hó 29-én a Szabadkán megjelenő „Hírlap” helyiségeit, mely

a magyar párt hivatalos lapja, az újvidéki Orunja tagjai szétrombolták. Ujvidéken a „Délbácska“ című lap szerkesztőségét, mely a szerbek részére leszakított terület legbátrabb hangú lapja, 1922. évi november hó 18-án megtámadták, de ez a támadás nem sikerült. Pár héttel később, december 1-én, az „egyesülés“ évfordulóján azonban bombamerényletet követtek el ellene és a szerkesztőség tagjait megverték.

A délvidéki német párt lapja, az újvidéki „Deutsches Volksblatt“ sem kerülte el sorsát, mert 1922 augusztus 10-én a szerkesztőség helyiségeibe a szerbek betörték és az üzleti könyveket és levelezést gépkocsin elszállították.

Ily körülmények is hozzájárultak ahhoz, hogy több magyar lap saját gyengesége, de meg a magyarság nehéz gazdasági helyzete miatt kénytelen volt megjelenését beszüntetni. Így pl. Magyar Ujság, A vicc, Ujvidék, Vajdaság, Kis Ujság, A mi Világunk, Fáklya, Bácskai Napló, Délvidék, Szabadkai Kis Ujság, Revue.

Ha azonban a saját céljaikat szolgáló vagy a magyarság ellen állástfoglaló lapokról van szó, akkor a szigorú álláspont tüstént megváltozik.

Példaként említjük fel, hogy amíg a baranyai gyászos megszállás idejében a keresztényszociálista „Pécsi Est“ megjelenését megakadályozták, addig a kommunista „A Hír“, „Heti Revü“ és a „Munkás“ szabadon jelenhetett meg.

A Magyarországon megjelenő napilapok közül csak kettő juthat be szerb területre s a szépirodalmi lapok közül sem sokkal több; de még a tudományos és egyéb szaklapok legnagyobb része is (pl. Magyar Orvos, Üzlet, Sonntagsblatt, stb.) kívül kénytelen maradni a határon.

A magyar lapokkal hasonló sorsban osztoznak az olaszországi lapok is, melyek közül egy sem mehet be Jugoszláviába. Hivatalosan ugyan nem tiltották ki mindet, de a határokon a mozgópostáról és az utasoktól — akárcsak a magyar lapokat — elkobozzák.

Mindenesetre az alkotmányban biztosított jogoknak megsúfolásaként tekinthetjük a fentebb előadottakat.

Megjegyzésre érdemes, hogy a nemzetiségek hírlapirodalma először Ausztria-Magyarország szerbjeinél fejlődött ki. Mint dr. Juga Velimir szerb történetíró „A magyarországi szerbek“

című munkájában (269—71. oldal) közli, az első szerb hírlap 1791-ben Bécsben indult meg. 1820-tól kezdve már több almanach, politikai lap a (Zasztava napi 12.000 példányban), 2 szépirodalmi, 3 ipari-, 3 egyleti-, 3 ifjúsági-, 1 élc-, 7 helyi, 5 tudományos és szak-, 2 zenei, 2 egyházi és végül 2 gazdasági, összesen tehát 38 szerbnyelvű lap jelent meg Magyarországon.

*

A tűrhetetlen helyzet maga után vonta, hogy a magyar nemzetgyűlésen 1921. évi június 20-án és a magyar országgyűlés képviselőházában 1928. évi november hó 14-én a sajtószabadságnak az utódállamok részéről történő állandó megsértése ellen és a kisebbségi szerződésekbe, valamint a viszonyosság elvébe való ütközése miatt, általános tetszés közben, interpellációk is hangzottak el.

A külügyminiszterek válaszaikban igazolták, hogy a sérelmek fennállanak s hogy a magyar kormányok 1921 óta ismételten kísérletet tettek ennek a helyzetnek a megváltoztatására. Egyes meghatározott esetekből kifolyólag gyakran közbe is léptek az illető államoknál, sőt a gazdasági tárgyalásokat is felhasználták, hogy ezen a téren engedményeket lehessen elérni s ha ez néha sikerült is bizonyos mértékben, végeredményében azonban még sem jutott számottevően közelebb a kérdés megnyugtató és igazságos megoldásához.

1927-ben azután úgy a párisi magyar királyi követség, mint a Magyar Tudományos Akadémia a Nemzetközi Értelmi Együttműködés Párisi Intézetéhez (Institut International de Coopération Intellectuelle) fordultak.

Ez az intézet, — mely a Nemzetek Szövetsége által mindjárt megalakulása után megszervezett Nemzetközi Értelmi Együttműködés Bizottságának (Commission Internationale de Coopération Intellectuelle) a szerve, — a tett lépések eredményeként a kérdést megtárgyalta, majd a Nemzetek Szövetségének tett jelentést, mely azután az 1927. évi augusztus hó 26-án, Genfben tartott nemzetközi sajtókonferencián került napirendre.

A konferencia magyar delegátusa, Vészi József főszerkesztő rámutatott arra, hogy az utódállamok minő hajtóvadászatot ren-

deznak a magyar sajtó ellen. Kiemelte, hogy az utódállamok a magyarországi sajtó orgánumait általánosságban kitiltják, bejutásukat minden elképzelhető módon lehetetlenné teszik és üldözik. A határállomásokon még azt is ellenőrzik, hogy van-e az utasoknál magyar újság. Kifejtette, hogy ha az utódállamoknak ez az eljárása másutt is általánossá válhatnék, akkor a sajtó mai nagy jelentősége megszűnnék, minden nemzetközi vita lehetetlenné válnék és minden állam sajtója csak monológokra szorítkozhatnék. A több millió elszakított magyarnak pedig nagy erkölcsi és anyagi érdeke fűződik ahhoz, hogy rokonairól és eredeti hazájában levő gazdasági értékeiről állandó tudomást szerezhessen.

A román király részére megrendelt budapesti lapnak a román hatóságok által történt visszatartásának már fentebb tárgyalt esetét felemlítve, a magyar szónok felhívta a konferencia figyelmét arra a lehetetlen állapotra, hogy Magyarország szomszédállamai a területükön lakó színmagyar lakosságot minden módon megakadályozzák abban, hogy a magyarországi magyarnyelvű lapokat olvashassák.

Végül is a konferencia határozatot fogadott el, amelyet Riddel lord fogalmazott meg. A határozat elítéli a hírlapok és folyóiratok nemzetközi szabadforgalmának meggátlását, mint a nemzetek közötti béke és megértés akadályát.

Ezekkel a tárgyalásokkal kapcsolatban azután a magyar sajtó elnémítésének kérdése a Nemzetek Szövetségének hatodik főbizottságában 1928. évi szeptember hó 15-én is tárgyalás alá került, mikor is megvitatták, hogy az egyes kormányok a magyar szellemi termékek bebocsátása elé milyen akadályokat gördítenek. A főbizottság jogosnak jelentette ki a magyar kívánságot s amellet foglalt állást, hogy az akadályok lehetőség szerint a legnagyobb mértékben háráttassanak el.

A magyar sajtóval szemben tanusított kíméletlen eljárás ellentétéként végül rámutatunk itt még arra, hogy 1914-ben 156 német, 35 tót, 6 horvát, 27 szerb, 39 román, 2 ruthén, 6 olasz, 1 francia, 3 héber és 78 német-magyar, 3 horvát-magyar, 2 franciamagyar-német, végül 12 egyéb nyelvű újság jelent meg Magyarországon. Ugyanabban az évben pedig a postán szállított magyarországi idegen nyelvű lappéldányok között 24,472.000 német, 18,630.000 horvát, 7,658.000 szerb, 2,917.000 tót, 4,352.000 román.

84.000 cseh, 71.000 olasz, 44.000 ruthén, 16.000 héber és 389.000 egyéb lap volt.

Íme, így félnek az utódállamok, még a magyar betűtől is.

Az előadottak rendszeres és tartós szellemi bojkottra mutatnak, amely semmiesetre sem alkalmas az államok közötti megértés előmozdítására. Hisz ha ez a balkáni rendszer általánossá válnék, úgy minden nemzetközi vita lehetősége eltűnnék.

Viszont nem lesz érdektelen, ha nyomatékosan utalunk arra, hogy a „béke“ tizedik évében, 1928-ban, az utódállamokban a magyar lapok és folyóiratok száma a régi uralommal szembeállítva így alakult: román elszakított területen 210 magyar lap, stb. volt, maradt 47, — cseh elszakított területen 118 magyar lap, stb. volt, maradt 25, — jugoszláv elszakított területen 51 magyar lap, stb. volt, maradt 5, vagyis 379 magyar lapból, folyóirathból mindössze csak 77 maradt meg.

Különösen a napilapokkal szemben fenntartott zárlat okozhatható hatást.

Mert az a két-három lap, amelyeket az utódállamok beengednek, oly engedményeket kell, hogy tegyenek elsősorban is a magyar közfelfogás ellen, másrészt pedig az utódállamok politikája javára, ami semmiesetre sem válik az illető lapok előnyére és tárgyilagosságuk bizonyítására.

Ha megfigyeljük ezt a néhány fehér hollót, úgy csak megütközéssel és sajnálattal kell látnunk, hogy annak a kétesértékű haszonnak érdekében, amelyet az elszakított területen eladott példányok után érnek el, úgyszólván teljesen elhallgatják a világjelentőségű Rothermere-akciót, a választások, statisztikai összeírások hihetetlen visszaéléseit és sok más, az utódállamok presztizsének kárára szolgáló tény leírását. Ily körülmények között tehát — vagyis ha a beengedésnek ez az ára — igen kétséges, hogy egy önérzetes és hazafias irányú lap törekedjék-e arra, hogy az utódállamok területére való bejutást szorgalmazza.

Az *ilyen* áron forgalomba kerülő lapok következetes hallgatása az elszakított magyarságot oly közelről érdeklő kérdésekről, csak lehangoltságot kelthet, hisz a kétséget könnyen felébrésztetheti, hogy e lapok tényleg Magyarország hangulatának is hű képét adják.

Mert az elszakított magyarság a saját sajtójában nem találhatja meg a tájékoztatást létének, sorsának legkínzóbb kérdéseiről. Bármily bátran és lelkesen is harcol ez a sajtó a magyar gondolatért, tudja jól, hogy a cenzura ébren őrködik és nem sok kell ahhoz, hogy elnémítsák s így elvegyék még annak a lehetőségét is, hogy az adott keretek között képviseljék a magyarok érdekeit.

Így tehát úgyszólván az egész igazi magyar sajtónak kizárásával több millió magyarnak erkölcsi és anyagi érdekét veszélyeztetik az utódállamok azzal, hogy rokonaikról és szülőhazájukban levő javaikról állandó értesülést nem kaphatnak. Ennélfogva teljes joggal és indokolt elkeseredéssel kérdezhetjük: hol van hát a Nemzetek Szövetsége, amelynek a kisebbségi és békeszerződésekben nemzetközileg is biztosított kisebbségi jogok megvédése volna egyike legfőbb feladata?

Az utódállamok kitörölték emlékezetükből, hogy például magyar fejedelem fordítottatta le a Bibliát első ízben román nyelvre és ugyancsak magyar fejedelem adott legelőször zsoltárt a románok kezébe. Magyarországon keletkeztek a legelső románnyelvű nyomdák, itt készültek a román tankönyvek és ismeretterjesztő művek, még pedig nagyrészt a Magyar Állam jóvoltából, az Egyetemi nyomdában. Magyarországon jelent meg az első és egyetlen román lexikon is. Mint Guy de *Roquencourt* francia politikus is megállapítja „a románok egész műveltségüket az erdélyi fejedelmek bőkezűségének köszönhetik, akik a könyvnyomtatást megismertették velük. Műveltségi szempontból a magyarok ma is a románok felett állanak.“

A XVIII. században és XIX. század első felében ugyanis — mint ezt Jancsó Benedek „*Defensio Nationis Hungaricae*“ című kiváló munkájában leírja — a román nemzeti szellemet a román vajdaságban uralmon lévő görögösítő áramlat teljesen elnyomta és a román művelődési törekvések székhelye Balázsfalván és Budán — tehát Magyarországon — alakult meg, és újjáébredt nemzeti életükkel kapcsolatban Magyarország lett mozgásba jutott irodalmuknak bölcsője.

Egyházi könyveiket és világi irodalmuk zömét a budai Egyetemi Nyomda adta ki, amelynek alkalmazottai köréből kerültek ki a román nemzeti irodalom úttörői. A román nyelvészet és iro-

dalom három iránytmutató tagja (Sinkai György Gábor, Klein Sámuel és Major Péter) ennek a nyomdának korrektorai és cenzorai voltak s irodalmi téren, mint ilyenek jutottak vezetős szerephez s élték át működésüknek legtermékenyebb éveit.¹⁾

A budai román művelődési központ az 1577-ben alapított Kir. Magy. Tud. Egyetemi Nyomdánál szervezett könyvvizsgáló-bizottság körében fejlődött ki és Klein Sámuel, az első román könyvvizsgáló, a dákóromán filológiai és történeti tudományosság egyik megalapítója lett. Marinescu román akadémikus a könyvvizsgáló bizottságról a következőket írta: „Ez az intézmény valóságos jótétemény volt a románokra. Egy nemzeti érzülettel bíró román tudós nem is kívánhatott magának szebb hivatalt, mert itt volt az egyetemi nyomda és könyvtár, folytonosan ösztönözvén, hogy mentől többet tegyen a román irodalom érdekében. E hivatal központjává lett azon román ifjaknak, akik tanulni Budapestre jöttek, valóságos tűzhelye lett a nemzeti ébredésnek, ahonnan a népre is a világosság sugarai ömlöttek és önkéntelen összeköttetés okozója lett azon tanulók között, akik kisebb-nagyobb mértékben írókká lettek vagy szerepet játszottak a nemzeti életben“.

A román művelődési és nemzeti törekvéseknek Magyarországból való kiindulására és magyar támogatásban való részvételére igazolásul egy esetet hozunk fel. Egy romániai művelődéstörténeti író a legtekintélyesebb romániai folyóiratban, a „Convorbiri Literare“-ban a következőket írta: „A műveltségnek az a néhány sugara, amely az elmúlt századokban minket is megvilágosított, Magyarországból jött hozzánk.“

A román Moldován Gergely történetírónak „A magyarországi románok“ című nagy munkájából a fentiek megerősítésére a következőket idézzük: „Az első román Kódexet: Psaltirea Scheiana-t (33 ív) Magyarországon írták a XV. században, vele majdnem egy időből való a voroneci Kódex. E két bibliai fordítás valószínűleg annak a mozgalomnak a következménye, amely az eretnek oláhok megtérítését célozta 1436 és 1456 körül. . . . A román nemzeti irodalom első alapköveit láthatólag Magyarországon teszik le. Itt kezdődik tehát a szabadabb gondolkozás és a nemzeti nyelvnek a művelése. Míg a görög és a szláv egyházi hata-

¹⁾ A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története. 1577—1927. 133. oldal.

lom a román fejedelemségekben, de magában a Balkánban is, minden népet leigázott, hogy azok nemzeti nyelvük használatáról nem is álmodozhattak, addig Erdélyben a reformáció a román nyelvet felszabadítja béklyóiból s annak használatát az egyházban egyenesen megparancsolja.“ (110—111. oldal.)

Ugyancsak ezen idézett munka tanúsága szerint a Nagyszébenben felállított román nyomda 1566-ban nyomtatta az első román katekizmust „Invatatura crestineasca“ címen. (111. oldal.) Az új testamentumot pedig az erdélyi fejedelem nyomdájában 1648-ban adták ki románul (113—114. oldal.)

A szerbek, amikor a magyarsággal szemben elkövetett erőszakot mentetetni akarják, mindig azzal az elcsépelet váddal hozakodnak elő, hogy a magyar impérium elnyomta a délvidéki szerbek minden kulturális tevékenységét.

De a szerbek sem kevésbé feledékenyek ezen állításuknál, mint a románok, mert a szerb irodalom is Magyarországon virágzott s ugyancsak a budai Egyetemi Nyomdából került ki 1830-ig a legtöbb szerb könyv, majd pedig Temesvárt (1827), Újvidéken (1841), Szegeden (1842) és Szabadkán (1846) is létesültek szerb nyomdák. Egészen 1880-ig pedig a szerb irodalomnak és tudományosságának központja Újvidék volt, amelyet akkoriban „szerb Athén“-nek neveztek el.¹⁾ Kauliczi és Stefánovics nyomdászok már 1790-ben kértek engedélyt Újvidéken állítandó nyomdára; tervük azonban nem sikerült. Jankovics János 1796-ban állított fel jó sikerrel működő nyomdát. 1847-ben Medákovics Dániel állított fel nyomdát.

A szerbek kulturális szabadságának bizonyítására — és minden koholt vád megcáfolására — e helyütt csak két szerb forrásra hivatkozunk.

Legnagyobb irodalomtörténeti írójuk, *Szkerlics* Jovan, Belgrádban 1911-ben megjelent „Istorija Nove Srpska Knizevnosti“ című művében az adatok nagy tömegével bizonyítja azt a tényt, hogy a szerb civilizáció magyar területről indult meg.

Így többek között kiemeli, hogy a délvidéki szerbek — miután a magyar állam vendégszeretetét elfogadták — Magyarországnak gazdaságilag legjobban szituált polgáraivá váltak, s

¹⁾ Jancsó Benedek: *Defensio Nationis Hungaricae*, 160—2. oldal.

ezek emelték az első szerb iskolákat, ezek szervezték meg elsőként a szerb iskolaügyet. Ők adják ki a szerb könyveket s fizetnek elő szerb újságokra. A XVIII. század folyamán 220 szerb munka látott napvilágot a Monarchia területén, míg 1830-tól 1850-ig, tehát 20 év alatt, 1440 szerbnyelvű munka jelent meg Magyarországon. 1811-ben nem kevesebb, mint 12 szerb könyvkereskedés állott fenn magyar területen és 2 gazdag szerb könyvtár Budán és Újvidéken!

De még más adatokat is hoz fel Szkerlics arra, hogy a Délvidék szerbjei mily magasfokú kultúréletet éltek a magyar uralom idején. Azt mondja, hogy a délmagyarországi szerbek már az 1800-as évek elején a szerb nemzeti szellem és öntudat felkelése és fejlesztése, a szerb irodalom és a szerb nyelv művelése céljából megalapították 1824-ben Budán a „Matica Srpska“-t,¹⁾ Temesvárt 1833-ban hasonló céllal a „Szerb Irodalmi Társaság“-ot s ugyanezen évben egy ily társaságot Pesten is. A legelső szerbnyelvű folyóirat is Újvidéken jelent meg „Danica“ címen, majd 1862-ben a „Javor“, 1866-ban a „Matica“ és 1870-ben a „Mlada Srbadija“.

Stanojević Stanoje, a belgrádi egyetem történelemtanára a „Politika“ 1923. évi augusztus hó 12-iki számában a „Vajdaság“-ról szóló történeti cikkében szószerint azt mondja, hogy: „a Vajdaság a modern szerb felvilágosodásnak és kultúrájának a bölcsője“, mert míg a török uralom alatt élő szerbeknek pusztán létükért kellett nyers harcot folytatniok, addig a török iga alól felszabadult vajdasági szerb nép kedvezőbb körülmények között volt és meg volt a lehetősége arra, hogy kifejlessze gazdasági és kulturális életét. Megemlékezik Sztanojević arról is, hogy Nagybecskerekén alakult meg az első szerb politikai párt az 1860-as években, — a Vajdaságban munkálták legelőbb a szerb tudományt és irodalmat. A szerb nyelvnek, a szerb történelemnek első művelői (Hadzsics János 1799—1869, Donicsics Gyúró, Ruvárac Hilarion 1832—1905) vajdasági szerbek voltak. Az első nevezetes szerb lírikusok (Jovánovics János 1833—1904, Jaksics János 1806—1856), az első drámaírók (Popovics György 1832—1878, Trifkovics Koszta 1813—1875), az első novellisták (Sztanaesko-

¹⁾ 1864-ben költözött át Újvidékre.

vics) szintén mind vajdaságiak voltak, sőt még a szerb egyházszónoklat is itt született meg (Grujics, Zsivkovics). A szerb művészetnek bölcsője szintén a Vajdaság (Zacaria Orfelin) innen származnak az első és legjobb szerb színészek és művésznők, s itt született meg a szerb zene, végül — folytatja — itt rendezték az első szerb műkiállítását is! „Tehát — összegezi — a Vajdaságban alapították meg az egész modern szerb kultúrát, közoktatást és civilizációt; itt rakták le alapjait az első szerb iskolának, nyomdának; itt alapították meg a szerb tudományt, irodalmat, művészetet ezek minden elágazásával — és Újvidéket hosszú időn át a XIX. század végéig büszkén nevezzük szerb Athénnek“.

„De a szerb nemzeti történelemben a Vajdaság legnagyobb jelentősége az itt született szerb nemzeti eszmében, a szerb nacionalizmusban rejlik. A Vajdaság tipikus képviselője a szerb nacionalizmusnak...“¹⁾

Kérdezzük: ily tanubizonyások mellett igazak lehetnek-e a magyarság elnyomó politikájáról a világba kikürtölt vádak? Vajjon „elnyomás“ alatt kifejlődhetik-e így egy népnek nemzeti kultúrája? Ha az „elnyomás“ alatt így kibontakozhatik egy nép, akkor miért nem történt ugyanez a török uralom alatt a szerb néppel?

Világos tehát ezekből is, hogy a magyarok századok óta biztosították a szerbek teljes politikai és kulturális szabadságát!

Az a tény tehát — amelyet a román, szerb és tót művelődéstörténeti írók is elismertek, — hogy a magyar értelmiség, a magyar társadalom és a Magyar Állam a nemzetiségek irodalmi, tudományos és közművelődési törekvéseivel szemben ellenséges magatartást *nem* tanúsított, sőt azokat támogatta, most azt a gyümölcsöt termette az elszakított magyarságnak, amelynek áldásait a fentiekkel nagyjában ismertettük.

Ha pedig a győztes nagyhatalmak páratlan gyűlölködésük, de meg lelketlen felületességük helyett alaposabb és lelkiismeretes megfontolás tárgyává tették volna a békeparancs egyoldalú megállapítása és kihirdetése előtt, hogy vajjon az utódállamok vagy pedig Magyarország kultúrája érdemli-e meg az általános

¹⁾ Berkes József: A délvidéki magyarság politikai élete és harcai a megszállás alatt.

emberi művelődés szempontjából a támogatást, illetve hogy az elemi igazságosságba nem ütközik-e az, hogyha az ősi magyar kultúrát a pusztulás útjára terelik: azt állapíthatták volna meg teljes bizonyossággal, hogy Magyarország az ily lealázó és kultúraellenes rombolást távolról sem érdemli meg. Játszi könnyedséggel állapíthatták volna meg, hogy amikor irodalomról, sajtóról a románoknál és szerbeknél még csak beszélni sem lehetett, Magyarországon már századok óta fejlett és jelentős volt úgy a tudományos és irodalmi élet, mint a könyvnyomtatás és sajtóélet.

Hisz alig néhány évvel a könyvnyomtatás feltalálása után, már a XV. század második harmadában, Karai László prépost, Mátyás király megbízásából, Olaszországból elhozta az első magyar nyomdászt — Hess Andrást — és amikor jó néhány, nagy kultúrállam még nem is ismerte Gutenberg találmányát, Budán már 1473-ban megjelent az első magyar nyomtatott könyv: a *Chronica Hungarorum!*

Amikor pedig megindult Törökország, hogy Magyarországot s vele együtt a trianoni palotában oly hálásnak mutatkozott Nyugatot leigazza, a törökmentes magyar területeken — tehát éppen amelyeket ma elragadtak tőlünk — fejlődött tovább a kulturális élet s alakultak meg a nyomdák Nagyszébenben (1529), Brassóban (1534), Nagyszombatban (1577) stb. stb

És ezeknek az országrészeknek mai birtoklói még tagadásba is veszik, hogy a magyar művelődésnek e területek egyáltalában részesei lettek volna!¹⁾

¹⁾ Dr. Radisich Elemér: A gondolatterjesztés csodavilágából. (Term. Tud. Közl. 878/1929. szám.)

VIII.

Színjátszás.

„A jónak csak egy alakja van, a gonosznak ellenben ezer.“

(Balzac.)

A magyar szónak, magyar dalnak vándor terjesztői — a magyar színészek — a tőlünk elszakított területeken a legkülönbözőbb elbánásban részesültek az 1918. év óta lefolyt idő alatt.

Magyarország 150 esztendőös színészete az ország szétdarabolása folytán oly nagy és pótolhatatlan veszteséget szenvedett, hogy azt egyszerűen nem lehet kiheverniünk s csak az integritás állíthatja helyre Trianonnak e téren is okozott kárait.

Az elszakított Felvidéken színházi épülettel Pozsony (1776), Nagyszombat (1692), Trencsén, Pöstyén (1890), Nyitra (1883), Aranyosmarót, Léva (1834), Komárom (1811), Selmecbánya (1804), Losonc (1810), Kassa (1789), Igló (1902), Lőcse (1789), Késmárk, Eperjes (1881), Bártfa (1801), továbbá Ungvár (1907), Munkács (1899), Beregszász (1834) rendelkeztek, azonfelül újabban a következő helyeken talált a magyar színészet hajlékot: Malacka, Szered, Szokolca, Vágújhely, Dunaszerdahely, Vágsellye, Nagysurány, Érsekújvár, Ógyalla, Párkány, Trencsénteplic, Nagytapolcsány, Verebély, Ipolyság, Zólyom, Szliács, Körmöcbánya, Besztercebánya, Stubnya-fürdő, Túrócszentmárton, Zsolna, Nagybittse, Csacsá, Alsókubin, Liptószentmiklós, Liptóújvár, Zólyombrezó, Breznóbánya, Csíz, Rimaszombat (1838), Jolsva, Nagyrőce, Dobsina, Rozsnyó (1830), Korompa, Poprád, Szepesváralja, Kiszeben, Sztropkó, Szinna, Homonna, Varannó, Gálszécs, Nagymihály, Királyhelmece, Nagyszőlős, Dolha, Huszt, Técső, Rahó.

A Romániához csatolt területen színházi épület a következő helyeken volt: Nagyvárad (1798), Nagykároly (1835), Szatmárnémeti (1790), Nagybánya (1796), Szilágysomlyó, Zilah (1833), Dés (1886), Kolozsvár (1792), Beszterce, Torda (1903), Marosvásárhely (1801), Csíkszereda (1890), Székelyudvarhely (1902), Medgyes, Sepsiszentgyörgy (1899), Brassó, Fogaras, Nagyszeben (1788), Gyulafehérvár, Déva (1911), Lugos (1830), Temesvár (1875), Arad (1874), Resicabánya (1900), Oravicabánya (1817), megfelelő hajlékot pedig a következő helyeken találtak: Érmihályfalva, Margitta, Tasnád, Szinérváralja, Szilágycseh, Zsibó, Kraszna, Élesd, Magyarzsombor, Bánffyhunad, Gyalu, Belényes, Magyarcséke, Tenke, Nagyszalonta, Kisjenő, Csermő, Bél, Borosjenő, Pankota, Borossebes, Magyarpécska, Nagyhalmágy, Brád, Abrudbánya, Marosillye, Piski, Szászsebes, Torockó, Nagyenyed (1791), Marosújvár, Marosludas, Szamosújvár, Kékes, Teke, Nászód, Felsővisó, Borsa, Szászrégen, Maroshévíz, Borszék, Ditró, Gyergyószentmiklós, Szépvíz, Csíkszentmárton, Nyárádszereda, Dicsőszentmárton, Erzsébetváros, Segesvár, Kőhalom, Barót, Kézdivásárhely, Borosnyó, Kovászna, Hosszúfalu, Vízakna, Kudzsir, Szászváros, Vajdahunad, Hátszeg, Petrozsény, Karánsebes, Tangora, Herkulesfürdő, Orsova, Anina, Boksánbánya, Buziásfürdő, Zombolya (1870).

Jugoszláviához a következő színházépülettel rendelkező városok csatoltattak: Szabadka (1825), Zombor (1882), Zenta (1903), Újvidék (1836), Nagybecskerek (1827), Fehértemplom. Megfelelő egyéb elhelyezkedést biztosított: Apatin, Hódság, Kula, Újverbász, Temerin, Palánka, Titel, Óbecse, Törökbecse, Péterréve, Mohol, Ada, Csantavér, Magyarkanizsa, Nagyikinda (1835), Módos, Detta, Újozora, Antalfalva, Torontálvásárhely, Pancsova (1879), Versec (1882), Muraszombat, Csáktornya.

Ausztriához csatolt területen: Nezsider.

A megcsonkítás folytán kb. 1200 színész maradt kenyér nélkül, — tönkrement az 54 éves Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézet, úgy hogy 1928-ban 580 nyugdíjas színész, özvegy és árva volt a nyomornak kitéve, akiknek száma napról-napra nő.

A Felvidéken a magyarság kulturális elkülönítését színházi téren is erőszakolta a cseh kormányzat.

Sajtója sokáig akadályozta az 1921 május 15-én megalakult felvidéki és ruténföldi magyar színpártoló egyesület megalakulását, ami ellen azzal izgatott, hogy irredenta célok szolgálatában áll, s hogy politikusok is vannak a vezetőségében, ezáltal pedig ürügyet szolgáltatott a hatalom urainak arra, hogy az egyesület engedélyezését kitolják.¹⁾

Mikor az alapszabályok jóváhagyása késett s ezért Körmenydy Ékes Lajos cseh nemzetgyűlési képviselő (kit később cseh honoságától s így képviselőségétől megfosztottak) elnöki tiszttét, mint politikus letette, azt hitte a magyarság, hogy most már nem lesz akadálya a jóváhagyásnak. Ámde, mi történt? Nem más, mint az, hogy a szlovenszkói teljhatalmú miniszter 14.563/1921. számú rendeletével elutasította az alapszabályok jóváhagyását azzal a megokolással, hogy a ruténföld területére nem terjed ki a hatásköre, már pedig az egyesület tevékenysége arra a területre is szól. E rendelkezést természetesen a követte, hogy az egyesület címéből törülte a ruténföldi megjelölést, a lemondott elnök helyét üresen hagyta s az így módosított alapszabályok jóváhagyását várta. Mikor az ismét késett, felvilágosításért fordultak a kormányhatósághoz, ahonnan azt a felvilágosítást kapták, hogy az alapszabályok ellenkeznek az előzetes megbeszélésekkel s oly rendelkezéseket tartalmaznak, amelyek jóváhagyást nem kaphatnak. Az alapszabályok ugyanis kimondták, hogy az egyesület célja a magyar színészet anyagi, erkölcsi és kulturális megsegítése, irányítása és vezetése, politika kizárásával. Ezt a csehek úgy magyarázták, hogy a színigazgatási engedély megadását, a működési hely kijelölését, a játszási időszak beosztását stb., szóval a miniszteri hatáskör gyakorlását kívánja biztosítani magának.²⁾ Ily erőszakolt vádak okozták azután azt, hogy az alapszabályokat csak 1925. évi október havában hagyta jóvá 37.522/1925. szám alatt a pozsonyi minisztérium.

A csehek bevonulása után a magyar színészetnek soha nem látott jó talaja volt, ez azonban csak egy okkal több volt arra,

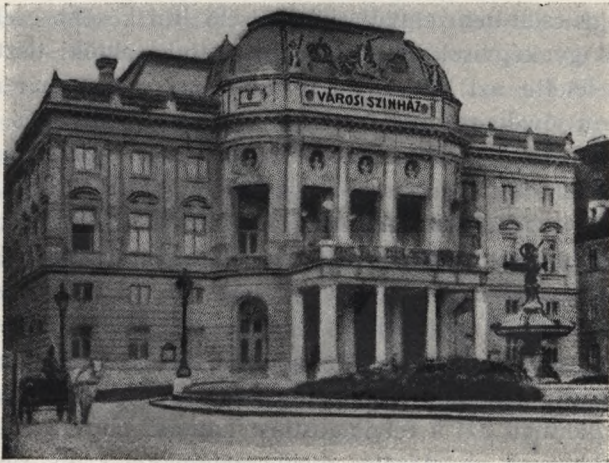
¹⁾ Esti Újság. 1921. VII. 21.

²⁾ Kassai Napló. 1922. XI. 30.

hogy a magyar iskolákkal egyidőben a magyar színészetet is el-sorvasszák.

Egy év után már a csehek tisztán látták, hogy micsoda erő jelent a magyar színészet. Egy magyar dal, tánc vagy ruha, vagy csak egy cserép muskátli is a színpadon, lelkesedésre ragadta a közönséget, melynek soraiban németek és tótok is ültek.

Ezek is siettették azt, hogy még 1919-ben tót nemzeti színházzá tették meg a gyönyörű pozsonyi színházat,¹⁾ amelyet a

Pozsony. Színház.

magyarok nagy ünnepélyek között 1886. évi szeptember hó 22-én nyitottak meg a Bánk bán című opera előadásával.

Mikor a magyar színházat elvették, a pozsonyi magyarság küldöttsége panasszal fordult Micsura szlovenszkói miniszterhez, aki a legártatlanabbul azt ajánlotta erre, hogy hát építsenek egy új színházat a magyarok, ha azt hiszik, hogy szükség van rája.²⁾

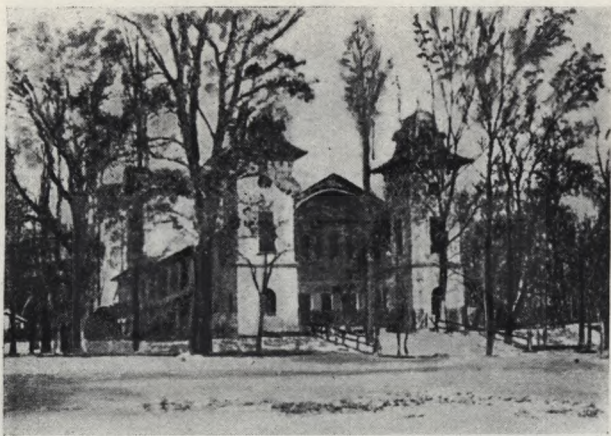
A színház homlokzatán háromnyelvű felírás van. A főhelyen csehül és a világért sem tótul áll: „Mestoke Divadlo“, azután németül s végül magyarul.

¹⁾ Ludvig: Le sort des minorités nationales en Tchéco-Slovaquie. 14. oldal.

²⁾ Magyarság. 1924. VI. 15.

A cseh színészet részére nagy kedvezményeket biztosítottak. A cseh társulat sem fűtésért, sem világításért, sem felügyeletért nem fizetett, hanem még állami támogatásban is részesült, míg a magyarok minden terhet viselni tartoztak. Külön bérházat építettek a cseh színészeknek Pozsonyban, akik itt ingyen laktak. Nagy fizetések persze nem a bevételekből, hanem a szubvenciókból telnek.

A színház vezetőjének egy szakembert, Nedbál Oszkár prágai igazgatót hozták le, aki magyar szerzők darabjait is kulti-

Pozsony. Nyári színház.

válja, mert, amint egy cseh lap vigasztalásul megjegyezte, „ilyenkor legalább megtelik a nézőtér“.

A békeidőkben 5—6 színtársulat működött a Felvidéken, köztük a legszámottevőbb a pozsonyi és kassai volt, ahol 8—8 hónapot játszottak a magyar színészek, sőt Pozsonyban a színháznak Nemzeti színházzá való fejlesztése volt tervbe véve.

Az összeomláskor e két utóbbi színház igazgatója Polgár Károly, illetve Faragó Ödön volt.

Pozsony színészetét 1929-ben úgy rendezték meg az új urak, hogy a magyar, német és tót nemzetiségek kapták meg a színházat kb. 4—4 hónapra. E mellett azonban a magyar társulatot mindenképen zavarták működésében. 1920 március 1-től kezdve a

színházépület feletti rendelkezést a Tót Nemzeti Színház Egyesületnek adták át.

Ekkor kezdődött meg a két számottevő magyar színigazgató egymás ellen való kijátszása, amelynek első lépése az volt, hogy a pozsonyi színházat is a kassai igazgató kapta meg 1920-tól s Polgár a vidékre szorult.

A pozsonyi társulat színikerületébe tartozott tehát még Kassa, ezenfelül Komárom, Léva, Losonc és Rimaszombat is. Po-

Pozsony. Régi színház.

zsonyt és Kassát kivéve mindenütt a legnagyobb akadályok merültek fel, mert egyrészt zenekar, másrészt helyiségek hiánya, a támogatás nélküli nagy utazási költségek stb. válságossá tették a társulat helyzetét. Mikor ebből a nehéz helyzetből menekülnő Igló és Eperjes beosztását is kérte az igazgató, még választ sem kapott.

Pozsonyban pedig a helyzet az volt, hogy a színházat a tótok nem látogatták, mert szerintük az nem tót, hanem cseh. A csehek pedig azért nem jártak oda, mert tótnak tartották s ezeket nem akarták támogatni. Mindennek következménye pedig az lett, hogy a nemzetgyűlési képviselők egy csoportja kénytelen volt Srobár közoktatásügyi minisztertől a tót színház állami támoga-

tásának felemelését kérni! És amíg a cseh-szlovák színtársulat dúslálkodott az állami támogatásban, úgy hogy végül a kormány megsokalva a dolgot, évi 2 millióban állapította meg a cseh színtársulat segélyét, addig a magyar társulatok semmiféle támogatásban nem részesültek, sőt egyik hivatalos személy arra utalt, hogy a segélyezés a Felvidék magyar társadalmának a kötelessége.

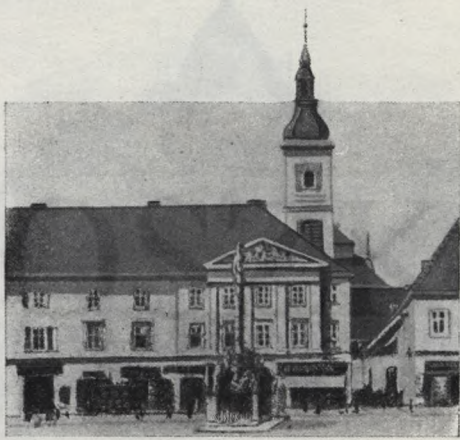
Kassa. Színház.

Kassán a társulat 1922 őszén hatósági akadékoskodások folytán (a magyar állampolgártagok beutazási engedélyeinek késedelmes kiadása!) csak később kezdhetette meg előadásait s ez behozhatatlan anyagi kárt okozott s a rákövetkező rossz rimaszombati idény a tönk szélére juttatta a társulatot. A kassai visszatérés, majd a június—júliusi pozsonyi idény még nagyobb károkat okozott. Ezzel szemben nyolc hónapig a csehszlovák színtársulat a legjobb időben működhetett a 82% -os magyar-német lakosságú Pozsonyban.

Az 1922/23-iki színiidényre azt a követelést állította fel a szlovenszkói minisztérium, hogy csak cseh-szlovák állampolgár-

sággal bíró színészeket alkalmazzon a pozsony—kassai színgazgató. Ez persze nem sikerült, mert csak 34 ilyen színész jelentkezett. Végre sok tárgyalás, fenyegetés után sikerült valamelyes megoldást találni a régi színészek megtartása útján.

Az óriási kiadások mellett a gazdaságilag tönkretett magyarság nem tudott minden erejével a magyar színészet támogatására sietni s így a hiány mindinkább növekedett. Közben Kassán oly eljárásra vetemedtek, hogy 1922 karácsony ünnepén tót műkedvelői előadás céljaira, majd 1923 január havában 17-szer vették el a színházat a küzködő magyar társulattól.

Nagyszombat. Színház.

Ily körülmények között 1923-ban a pozsonyi, színikerület nagy harc után Földes Dezső színész kapta meg s ezzel Faragó Ödön társulata küzdelmes évek után feloszlott.¹⁾

Földes Dezső a cseh kormány bizalmából került a színikerület élére. Sikerült neki — aki a budai színikörnek volt a kommunizmus alatti vezetője — lezüllesztteni a felvidéki színtársulatot s így elriasztani a magyar közönséget. Pénz, jelmez, díszlet nélkül vette át a vezetést s így a társulat tagjai ritkán kaptak csak fizetést. Végre is a társulat tagjai, majd egy kassai bizottság

¹⁾ Dr. Ósz Béla: A magyar színészet pusztulása Felsőmagyarországon. (Kézirat.)

utazott a pozsonyi teljhatalmú miniszterhez, hogy küldjék el Földest, minden jóra fog fordulni. Kísérletük nem vált be, s az igazgató megmaradt. Még Masaryk elnökhöz is távirati panaszszal fordultak. Végre is lemondott az igazgató, mikor helyzete tarthatatlanná vált.¹⁾

1925/26-ban ismét Faragó Ödön lett a felvidéki színház igazgatója, majd 1926 október havától Iván Sándor, míg 1928 ősztől kezdve visszatértek a felvidéki színházhoz.

Igló. Színház.

Így váltakozik a magyar színház története a Felvidéken, küzdelmesen, nagy nehézségekkel.

1928 szeptember 1-e óta három magyar színház játszik, ú. m. a pozsonyi, a kassai és a ruténföldi. Pozsony, Dunaszerdahely, Léva, Érsekújvár, Komárom (ismét Földes Dezső); Kassa, Rozsnyó, Losonc, Rimaszombat (Iván Sándor); Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagymihály állomásokkal.

Olyan helyeken, mint Nyitra, Zsolna, Lőcse, Igló, Bártfa, Pöstyén, Trencsén, Selmechánya, Besztercebánya, Körmöcbánya stb., hol kitűnő talaja volt a magyar színháznak, azon a címen,

¹⁾ Magyarság. 1924. VI. 15.

hogy a lakosságnak csak elenyésző kis része magyar, nem engedik meg a magyar színelőadásokat. Szobránc fürdőn előadást csak úgy engedélyeztek a magyaroknak, ha tótul is tartanak előadást.

Általában, ahol 20%-on alul van a magyarság, ott nem lehet magyar színelőadás. Más nyelveken ellenben — amelyeket nem értenek — tarthatók előadások! Persze a magyarnyelvű előadást a nem-magyarok is megértik s innen a szigorú elbánás!

Lőcse. Színház.

A magyar színészettel szemben alkalmazott rendszabályoknak indoka az volt, hogy a városi lakosság mindenfelé a magyar és német előadásokat látogatta, míg a cseh társulatoktól távol tartotta magát. Ezért például Iglón és Eperjesen, ahol a magyar előadások zsúfoltak voltak, azzal az indokolással tiltották be azokat, hogy ott nincsenek magyarok, tehát az előadások feleslegesek.¹⁾

Különösen Pozsonyban és Kassán a tót közönség inkább a magyar előadásokat látogatja, mint a csehet. Pozsonyban egy cseh

¹⁾ Steier Lajos: *A magyarság jogviszonyai és kulturális élete Csehszlovákiában*. Magyar Szemle. 1928 október.

dráma előadása közben a tót egyetemi hallgatók tót darabokat követelve tüntetést rendeztek.

Annak idején az immár meghalt Zoch, pozsonyi zsupán,

Nyitra. Színház.

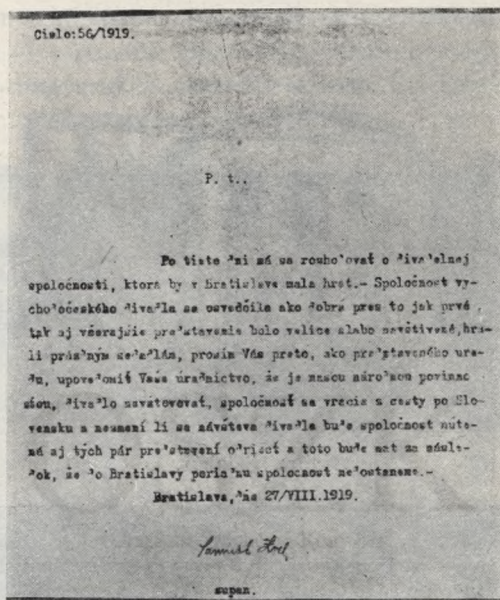

Pöstyén. Színház.

titkos rendeletet is intézett a cseh hivatalokhoz, hogy a cseh színelőadásokat látogassák, miután a cseh színészek üres széksorok előtt játszanak.¹⁾

¹⁾ Steier Lajos: *Ungarns Vergewaltigung*. 28. tábla.

Ezek után érthető az, hogy az 1927. évi cseh költségvetésben a színészet támogatására felvett 5,250.000 cs. koronából — amely tétel az előző évben sokkal nagyobb volt — a magyarság-

Zoch pozsonyi zsupán titkos rendelete.

nak a hivatalos cseh statisztika szerinti (tehát már ezáltal is alaposan alacsony) 5,6%-os arányától eltérőleg, abban az évben a magyar színészet csak 50.000 cs. koronát kapott (ezt is első ízben!), ami nem egészen 1%-nak felel meg.¹⁾

A szerbeknek juttatott területeken működött három magyar színtársulatot még a megszállás idején kiutasították. Pedig a délvidéknek igen fejlett színművészete volt, amennyiben hat magyar színházról lehet beszélni, ú. m. Nagybecskerekén, Zentán, Fehértemplomban, Zomborban és Újvidéken.

¹⁾ Sziklay Ferenc: *Kisebbségi jogfogyatkozás Csehszlovákiában.* (Magyar Szemle. 3/1927.).

A szerbek, mint minden téren, a színészet terén is, minden ellen, ami magyar, a legerőteljesebb ellenállást tanúsítják, aminek következménye, hogy az elmúlt évek alatt a kormány minden szín-

Ungvár. Színház.

Munkács. Színház.

játszási engedély iránt előterjesztett kérést a legridegebben elutasított.

Az 1924. év nyarán átmenetileg történt kormányváltás alkalmával az új kormány a nemzeti kisebbségek kulturális és

politikai jogainak elismerését ígérte. Erre egy szabadkai vállalkozó benyújtotta a magyar színház engedélyezése iránt kérelmet, melyet egy csomó szerb demokrata- és bunyevác-sokácpárti képviselő is pártolt azért, mert a vállalkozó saját költségére a szabadkai színház felépítésére is vállalkozott. A közoktatásügyi miniszter azonban a kérelmet mégis elutasította azzal az indokolással, hogy a Délvidéken sok műkedvelő társaság — köztük magyar is — működik és az állandó magyar színház ezeket a műkedvelő társaságokat létérdekükben támadná meg! ¹⁾

Szabadka. Színház.

Midőn pedig később egy ízben Nádasy magyar igazgató személyesen jelentkezett Pasic miniszterelnöknél játszási engedélyért, Pasic előzékenyen hangsúlyozva, hogy a magyar színművészeti kultúra csakugyan igen magas fokon áll s a magyaroknak joguk van hozzá, hogy élvezzék irodalmuk termékeit, egy rendeletet adott neki, melyben feljogosította, hogy a birodalom egész területén bárhol játszhatik „a helyi hatóságok engedélyével“. Persze a helyi hatóságok sehol sem adták meg az engedélyt.

Ezzel az indokolással szemben látni fogjuk a műkedvelőkkel való bánásmód eseteit is.

Tilos tehát a magyar színjátszást meghonosítani, bár a

¹⁾ Magyarság. 1924. X. 8.

békeszerződés mint kultúrjogot biztosítja a magyar és a többi kisebbségek számára a saját nyelvű színházat fenntartását!

A szerb türelmetlenség azonban válogatatlan eszközökkel és elszántan dolgozik a magyar színház elnyomásán.

Az állandó (hivatásos) színház eltiltása folytán állandó műkedvelő társaságok alakultak, amelyek oly szép eredménye-

Zombor. Régi színház.

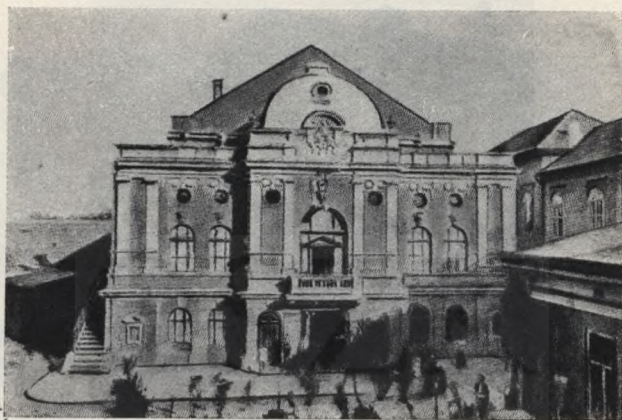
ket értek el, hogy a szerbek is látogatták azokat. Ezt látva, a hatóságok betiltották az állandó műkedvelő társulatokat s azok vendégszereplését úgy, hogy jelenleg a helyi műkedvelők csak a saját községeikben játszhatnak.

Amikor, legalább magyar műkedvelői előadást akartak rendezni, akkor azokban a városokban, ahol szervezethezük és ennél fogva önteltségük a szerbeknek elég nagy, véres és nagy botrányokba fullasztották a lelkes kultúrtörökvéseket. Így történt ez Zomborban, ahol revolverekkel, botokkal, boxerekkel zavar-

ták szét a próbákat, míg Újvidéken bombával való fenyegetéssel hagyatták abba a műkedvelők készülődéseit.¹⁾

Ahol a magyarság nagyobb számban van képviselve, ott a műkedvelői előadások — amatőr színészekkel— sokszor úgy kifejlődnek, hogy magasabbfokú színpadi művészettel szolgálnak és teljes erkölcsi, sőt anyagi sikerrel is járnak.

A szerb színtársulatok, ellenére a tetemes állami és városi támogatásoknak, kudarcot vallottak, bár több helyen, mint pl.

Újvidék. Színház.

Szabadkán, Újvidéken, éppen a magyarság látogatása mentette meg azokat az üres nézőtéről.

Amikor pedig a magyar színészetet szomjúhozó magyarság kérelmeit évek hosszú során át teljesítetlenül hagyják, akkor ne felejtjük el, hogy a „zsarnok“ magyar uralom alatt Nagybecskerekben, Újvidéken és más magyar városokban a legteljesebb biztonságban és a magyar hatóságok jóváhagyásával működhetett rendszeresen a szerb színtársulat.

Jellemző eset az újvidéki, ahol a szerb színtársulat igazgatója, dr. Vojnovics Brana azt kérte, hogy felváltva szerb és magyar színelőadásokat engedélyezzenek, tekintettel a multra, amikor szerb előadások szabadon voltak tarthatók.

¹⁾ Magyarság. 1924. III. 12.

E kérelemre a hivatalos álláspont azután kifejtette, hogy ez időszerűtlen, mert ily engedély esetén Dalmáciában az olaszok hasonló kívánsággal léphetnének fel, a magyarok kedvéért pedig az addigi álláspont nem adható fel, nehogy precedensül szolgálhasson a tengerpart olaszai számára.

1927 szeptemberében azután mégis koncessziót adtak Földesy Sándor volt felvidéki színigazgatónak, ki Zomborban játszott is. Társulatát a Felvidékről hozta, mert szerb állampolgárrá lett magyar színész nem akadt már. Háromszor tűzték ki a megnyitó előadást, de a rosszakarat háromszor akadályozta meg azt. A játszási engedély megvolt, de nem adtak beutazási engedélyt. Mikor ez megvolt, kisütötték, hogy a darabokat Belgrádba kell küldeni cenzurázás végett. Ennek az akadálnak elsimítása után a vámhatóságok a kitűzött darab díszleteit tartották vissza. Végül Földesy idegen állampolgársága volt akadály, ki aztán engedélyét formailag átadta egy belgrádi magyar újságírónak. Végre is Molnár Ferenc *Játék a kastélyban* című darabjával meg lehetett nyitni 1927 november 4-én a magyar színházat, — kilencévi hallgatás után.¹⁾

Megkezdődött azonban mihamarább a szerb sajtó izgatása. A magyar színészek játékát összehasonlították az újvidéki szerb társulat játékával s megállapították, hogy utóbbi a magyarokéhoz képest legfeljebb műkedvelői színvonalat képvisel. Majd továbbmentek s a magyar színészetet irredenta működés vádjával illették. A zombori városi tanács azután a belgrádi kultuszminiszterhez küldött feliratában jelentette, hogy Zomborban zsúfolt házak mellett játszik a magyar színtársulat, s ami a legszomorúbb, a szerbek is tömegesen látogatják, mivel sokkal jobb, mint a szerb színház. Ez ellen kétféle orvoslatozt ajánlottak. Az egyik, hogy a kormány zárassa be a magyar színházat, hogyha azonban a kormány ezt nem akarja tenni, akkor tűrje el, hogy az orionisták szétverhessék ezeket a színelőadásokat. Ezt a városi tanács kérte. A kormány egyiket sem tette meg, hanem azt az arany középutat választotta, hogy megvizsgálta a színművészek honosságának kérdését. Kitűnt, hogy tizenhatan nem jugoszláv honosok, köztük az engedélyt elnyert Földesy is cseh-szlovák állam-

¹⁾ Budapesti Hírlap. 1927. XI. 6.

polgár, tehát rövidesen az *Antonia* c. darab próbája közben kiutasították őket. A kiutasított színészek Szabadkára utaztak, s ott akartak maradni, hátha a Magyar Párt közbelépése folytán visszamaradásuk lehetővé fog válni. Magánlakásokban szálltak meg, ahonnan detektívek előállították s hat óra hosszát tartó kihallgatásnak vetették alá őket. Két színészre ráfogták, hogy magyar rendőrtisztek, négy színésznőre pedig, hogy magyar tanítónők, akik katonai titkokat akarnak kikémlelni. Végre áttették őket a magyar határon.

A kiutasítás utáni napon a diákság Zomborban a színház előtt nagy tüntetést rendezett s egy kávéháztulajdonos fiát, aki a tömeget csitítani akarta, véresre verték. Így még november 20-án táján, háromheti működés után gyászos véget ért a magyar színművészet.¹⁾

Mindezekkel szemben a régi Magyarországon a szerb színiéletnek az volt a helyzete, mint ezt Szkerlics Jovan szerb történet-tudós közli, hogy már 1736-ban Karlócán, 1792-ben Versecen, 1802—11-ben Újvidéken, 1813-ban Pesten, 1815-ben Baján és Szegeden, 1823-ban Temesvárt, 1832-ben Aradon találkoztunk szerb színielőadásokkal. 1838-tól kezdve pedig állandó szerb színtársulat lép fel, amely felváltva játszik Dél-Magyarország szerb-lakta városaiban, de leginkább Újvidéken és Pancsován.²⁾ Újvidéken a főszerepet a szerb Nemzeti Színház vitte.

De a magyar színműirodalmat Szerbiában is másképen becstelték meg a multban ahol az 1870-es évek végén és az 1880-as évek elején Belgrádban nagy sikerrel adták és állandó műsor-darab volt Tóth Ede *Falu rossza* (Deskasew fordításában) és *Kintornás család* című darabjai, valamint Szigligeti *Strike*-ja.³⁾

Románia átcsatolt magyar területein a magyar színiélet alapjait rendszeresen és balkáni szívóssággal ásták alá az egymást követő kormányok.

¹⁾ Berkes József: *A délvidéki magyarság politikai élete és harcai a megszállás alatt.*

²⁾ Pesi Hírlap. 1928. évi almanachja. 417. oldal.

³⁾ Pesti Hírlap. 1927. XI. 27.

Nyíltan nem mindenütt léptek fel másfél évszázados színészetünk ellen, mert nem is voltak társulataik ezek pótlására. E helyett lassan, fokozatosan fojtották belé a magyar szót a nagyváradi, aradi, temesvári, szatmári stb. színházakba.

A magyar színészet nehézségei már kezdettől fogva fennállottak. Azonnal a hatalom átvételekor megtiltották, hogy az erdélyi színészek a budapesti Országos Színészegyesület tagjai lehessenek, s így annak voltak kitéve, hogy hosszú évek során, keserves keresményeikből befizetett nyugdíjjárulékaikat elveszítik. Belátva ennek károosságát, azután megalakították az Erdélyi és Bánnati Magyar Színészek Egyesületét. 1924-ben azonban olyan magyar színigazgatók, akiket ez az egyesület fegyelmi úton kizárt a tagjai közül, feljelentették az egyesületet s annak elnökét, Janovics Jenőt, hogy magyar irredenta célokat szolgál s állandó összeköttetésben áll a magyar kormányval. S miután az egyesület szálka volt a román minisztérium szemében, mert valóságos fenntartója s biztosítója volt az erdélyi magyar színészet létének — az elnököt vizsgálat alá helyezték, az egyesületet feloszlatták, s bár a vizsgálat negatív eredménnyel végződött, az új színigazgatói engedélyeket ahhoz a feltételhez kötötték, hogy minden magyar színésznek be kell lépnie a Bukarestben székelő „Romániai Színészek Szindikátusába“.¹⁾ Ugyanakkor azonban nem történt intézkedés az ott élő nyugdíjas magyar színészeink ügyében. Ezeket továbbra is az Országos Színészegyesület nyugdíjintézete látja el, a nélkül, hogy onnan bármiféle jövedelme lenne. Ez egyik főoka a nyugdíjintézet elsovadásának.

Erdélyben 1923-ban még nyolc magyar színtársulat, egy staggione és két daltársulat működött, amelyek száma 1927-ben hat színtársulatra és két staggionéra esett vissza. 1928 szeptember 1-e óta öt társulat működik: dr. Janovics Jenő Kolozsvár, Nagyvárad; Szendrei Mihály: Arad, Déva; Fehér Imre: Temesvár, Brassó, Nagyszeben, Torda, Zilah; dr. Ferenczy Gyula: Szatmár, Nagybánya; Gáspár Jenő: Beszterce, Szászrégen, Dés, Szamosújvár.

Ezekből az adatokból egyik legsajnálatraméltóbb veszteség derül ki: a közel 100 éves nagyváradi önálló magyar színészetnek

¹⁾ Közművelődés, 6/1924. 287. oldal.

megszüntetése és Kolozsvárhoz való csatolása. Kolozsvár-Nagyváradnak egy színkerületté való egyesítését nem a román körök erőltették, hanem abból az elgondolásból történt, hogy az elszegényedett s számban is meggyérült magyar közönség képtelen minden városban egy-egy külön színtársulatot fenntartani, tehát szükségessé válik több városnak egy kerületbe való tömörítése.

Az engedélyeknél kötelezővé tették a hivatalos szerződési blanketták használatát, előírták 50.000 lei óvadék letételét, ami

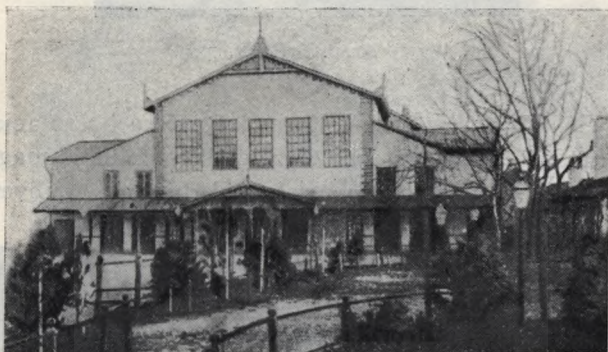
Nagyvárad. A Szigligeti színház, előtte a Szigligeti szobor. (Lásd 275. oldal).

1928-ban már 100.000 leire növekedett, és pedig mind a nagyobb, mind a kis színtársulatoknál egyformán. A színházi törvény, valamint az igazgatók engedélyezési okirata szerint a magyar színtársulatok színészeinek és alkalmazottainak román állampolgároknak kell lenniök, amely rendelkezésnek nyilvánvaló célja az, hogy megakadályozza a mai Magyarország színészeinek átmene-
telét. Idegen állampolgár színészekkel csak a minisztérium előzetes engedélyével köthető vendégszínházra szerződés, különben a színjátszási engedélyt azonnal bevonják. Ugyanez a sors éri azt az igazgatót is, aki az előadott darab szövegével, díszletével vagy jelmezeivel „vagy bármely más eszközzel“ sérti a nemzeti érzést.

Minden igazgató tartozik a következő (1) év működési tervzetét a hatóságnak bemutatni s levelezéseiben a román nyelvet használni.¹⁾

A román színházak 10% adót fizetnek, de ennek ellenében állami és városi pénztámogatást kapnak, a magyarok pedig 26%-ot kötelesek beszedni, viszont támogatást egy fillért sem kapnak. A román társulatok ingyen személy- és teherszállítást élveznek a vasutakon, míg a magyar színészekről 1927 december 1-ével bevonták még a félárú utazásra jogosító igazolványt is.

A magyar színészet életlehetősége fejében azonban az er-

Nagyvárad. Nyári szinkör.

délyi magyar városok polgármestereinek kongresszusán a román színészeti felügyelő kijelentette, hogy a városoknak közös állandó román társulatot kell szervezniök, mely célra egyelőre két millió leit kell biztosítani.

A városok ezt a segínyt megszavazták, folyósítják is, de az állandó román erdélyi színészet nem tud megalakulni, mert nincs közönsége. Több ízben alakultak ad hoc román társulatok (pl. Nagyvárad székhellyel, Teatrul de Vest néven), de mihelyt felvették a városi támogatást, azonnal meg is szüntették működésüket. Legutóbb 1928 augusztusában alakult meg Nagyváradon „Associatiunea Vestul Românesc“ néven egy színházi egyesület Frentiu püspök elnöksége alatt, s megalakította a román szín-

¹⁾ Magyarság. 1925. VII. 2.

társulatot Marcus István és dr. Bánutiú igazgatása alatt. A magyar színházigazgatót szerződésileg kötelezte a város, hogy ennek a tár-

Arad. Színház.

sulatnak előadásaira ingyen kell rendelkezésre bocsátania díszleteket, ruhatárat, műszaki személyzetet, azonfelül a magyar társulat ruhatári bevételeinek felét is oda kell adnia szubvencióként

Temesvár. Színház.

a román színészeknek. Mindezek ellenére nem tudtak közönséget toborozni, mire az igazgatók faképnél hagyták a társulatot, amely folytonos botrányok és veszekedések között tengődve, hetenként 2—3 estére vette el a színházat a magyaroktól. E közben gyak-

ran csak hirdeti előadásait, de nem tartja meg, hogy így a magyarok se tarthassanak előadást.

A megszállás első idejében a románok kíméletlenül bántak el a magyar színtársulatokkal.

Temesvárt a színház leégett még 1920-ban s így a magyar előadások megtartása is lehetetlenné vált.

Aradon a magyar előadásokat egyik napról a másikra eltiltották azon a címen, hogy román színészek jönnek. Más alkalom-

Szatmár. Színház.

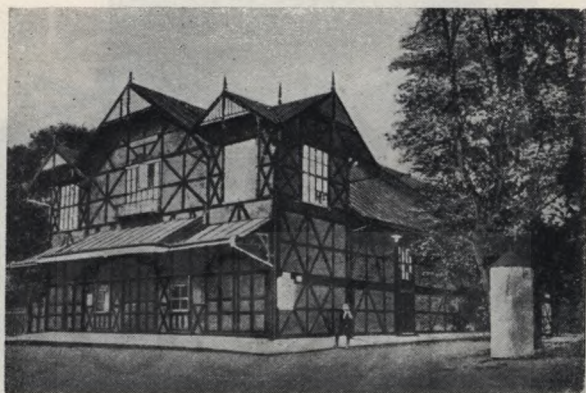
mal a budapesti vendégszereplőket (Hegedüs Gyula, Pór Lili) az előadásról vitték a rendőrségre kihallgatás céljából.

Nagyváradon ugyancsak hasonlóképpen félbe kellett hagyniok a magyaroknak előadásaikat a megérkezett román színészek kedvéért. Egyébként pedig a „Szigligeti Színház“ elnevezést eltiltották s a színházat „Teatrul Regina Maria“ névre keresztelték.

Szatmárnémetiben, Máramarosszigeten és Nagybányán az előadásokat mesterségesen zavarták, katonai cenzorokkal ellenőriztették a próbákat is, s végül az előadásokat egészen betiltották (1921).¹⁾

¹⁾ A romániai magyar kisebbség sérelmei. 52. oldal.

Brassóban az Apolló-mozgófényképszínházat, melyben magyar színelőadásokat is tartottak, Rosner tulajdonostól egyszerűen elvették. Rosner erre beperelte az államot, s bár a per még folyik, ezzel mitsem törődve, az állam odaadta az épületet az „Astra” román kulturális egyesületnek, amely ott mozgófénykép-előadásokat tart. 1927 és 1928 nyarán a kolozsvári magyar színház tartott ebben az épületben előadásokat, s az Astra arra kötelezte a magyar színházvezetőt, hogy minden magyar előadásért

Máramarossziget. Színház.

5000—5000 lei bért fizessen. Ez a magas bér azután az anyagi csőd szélére juttatta a kolozsvári társulatot Brassóban.

1928 december 31-ének utolsó órájában Kolozsvárt magyar színészek kabaré-előadást rendeztek, amelynek megkezdése után a rendőrfőnök az előadást betiltotta azzal az indoklással, hogy — egy táncon kívül — nem volt román műsorszám az előadásnak.¹⁾

Még napjainkban is nehezíti a magyar színház helyzetét az, hogy a színházak ott, ahol állandó román társulat nem játszik, kénytelenek színpadukat hetenként átlag két, sokszor azonban négy-öt napra is kárpótlás nélkül román előadások céljaira átengedni.²⁾

¹⁾ *Hírlap.* (Szabadka.) 1929. január 5.

²⁾ *Pesti Hírlap.* 1927. II. 11.

Sőt igen gyakran elveszik a helyiséget miniszteri rendelettel, s ha a hirdetett román társulat nem érkezik is meg, azért ezen az estén a magyar társulatnak tilos játszania, mert a színház román célokra van lefoglalva.

A román illetékes miniszter által engedélyezett egyik stagione-társulat 1924. évi október hó 15-én akarta előadásait Orsován megkezdeni, azonban a helyi hatóság a játszási engedélyt egy nappal az évad megnyitása előtt megtagadta, azzal az indokolás-

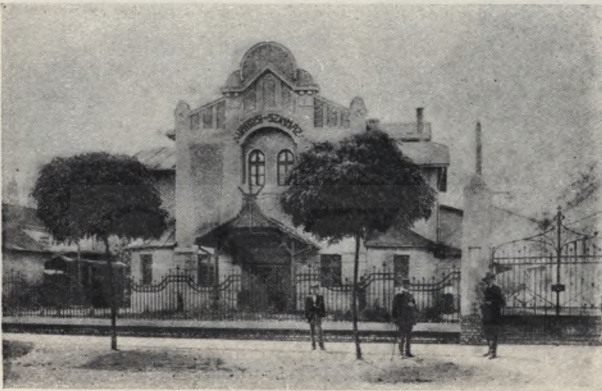
Nagyszeben. Színház.

sal, hogy Orsován nincs igazolhatóan annyi magyar, amennyi indokolttá tehetné a magyarnyelvű előadások engedélyezését. Orsován nyilván joggal tartottak annak a román szempontból kedvezőtlen esetnek megismétlődésétől, ami Nagyszebenben — ahol a magyar uralom alatt magyar színtársulat látogatottság hiánya miatt nem volt képes hónapok során át működni — megtörtént, hogy most hónapokig jól megy a magyar társulatnak, sőt az előadásokon nemcsak a szászok, hanem a románok is megjelennek.

Egyes magyar színművek előadását érthetetlen módon megakadályozza a román kormány, ezzel is bizonyosságot téve arról, mily következetesen zárkózik el mindentől, ami az erdélyi magyar kultúra fenntartását, fejlesztését szolgálhatja. Így például évek óta húzódik Madách Imre *Az ember tragédiájá*-nak előadási ügye. Az engedélyezés érdekében évek előtt tett lépésekre biztató ígéretek kaptak a magyar színigazgatók. Mikor azután már minden

előkészülettel készen voltak, Lepadatu miniszter váratlanul azt közölte, hogy a világhírű színmű Romániában nem kerülhet előadásra.

De nemcsak *Az ember tragédiájá*-t, hanem a megszállás első éveiben a nem-magyar klasszikusok előadásait is megtiltotta a román cenzura: tilos volt évekig játszani Julius Caesart, Coriolanust, Tartuffe-öt. Az első kettőt azzal az indokolással tiltották be, hogy forradalomra izgatnak, Tartuffe-öt pedig azért, mert Loyal úr a lakásából kilakoltatja Orgont, s ezt könnyen a mos-

Nagykároly. Városi Színház.

tani viszonyokra érthetnék, amikor a románok a magyar lakosokat kilakoltatják!

Utóljára hagytuk a legmagasabb színvonalon álló legjobb és legrégebb állandó vidéki magyar színházak sorsáról való megemlékezést, mely színház mind művészi törekvéseiben, mind nemzeti és etikai szellemében, ízlésességében, valamint a közművelődésre való hatásában a fővárosi színházakkal egyenrangú intézmény volt.

A Farkas-utcai színház telkét gyűjtésből szerezték meg, amely 1802—1809 között folyt le. Az adakozók közül ketten — gróf Teleki Lajos és gróf Kemény Sámuel — már akkor kikötötték, hogy „ha valaha azon épület más célra, mint magyar színelőadásokra fordíthatnák, magunknak és maradékainknak is jus-

sunk legyen pénzünket, mint más célra nem fordíthatót, visszavenni“.

Ugyanilyen kikötéssel élt az az öt főúr, akik telket adtak a színház céljaira, midőn az 1830. évi július 13-án aláírt szerződéslevelüknek az országos színházbizottság ülésén való átadása alkalmával jegyzőkönyvben kikötötték, hogy „mihelyt ezen telkekre nem színház építtetnék, vagy fölépülvén, más egyéb célra fordíthatnák, vagy abban a magyar társaság kirekesztésével vagy annak kárára idegen nemzetbeliek játszanának, azonnal jussok

Dés. Nemzeti Színház.

legyen magoknak vagy örökösöknek kezeiket a színházra tenni s magukat törvényesen kielégíttetni“.¹⁾

1821-ben építették fel az első állandó épületet az említett gyűjtésből létesített „Kolozsvári Nemzeti Színház-Alap“-ból.²⁾ Hangsúlyozottan kell kiemelnünk, hogy ez az alap az erdélyi mágnások, köznemesek és polgárok adományaiból, tehát közadakozásból létesült, ami az okiratok tanuságán felül azzal is a leg-

¹⁾ *Keleti Újság*. XII. évf. 105. szám. 14. oldal.

²⁾ 1821. március 12-én nyílt meg a színház, Körner Zrinyi c. szomorújátékával, amelyet műkedvelők, „főbb nemzetségű ifjak és a honi nyelvüket igazán szerető főszületésű honleányok“ adtak elő. A szerződött hivatásos színháztársulat pedig másnap, 13-án, Szentjóni Szabó László *Korvinus Mátyás* c. eredeti drámájával mutatkozott be ünnepélyesen. (*Vasárnapi Újság*. 14/1871. szám és Ferenczi Z.: *A kolozsvári színház és színészet története*.)

világosabban igazolható, hogy a nagyobb adományokat juttató családok ezen hozzájárulásukkal egy-egy páholyt biztosítottak maguknak. Az ily páholyokra azután az illető családok neveit tartalmazó vésett táblákat erősítettek, melyek ma is még ott találhatók. Ebből a színházból indultak nagy sikereik útjára egykoron a magyar színjátszás oly nagyjai, mint Lendvai Márton, Egressy Gábor, Újházi Ede, Déryné Széppataky Róza, Laborfalvy Róza, Prielle Kornélia, Jászai Mari, E. Kovács Gyula, Gyenes László, Szacsvay Imre, Szentgyörgyi István, Hegedüs Gyula.

Dáva. Városi Színház.

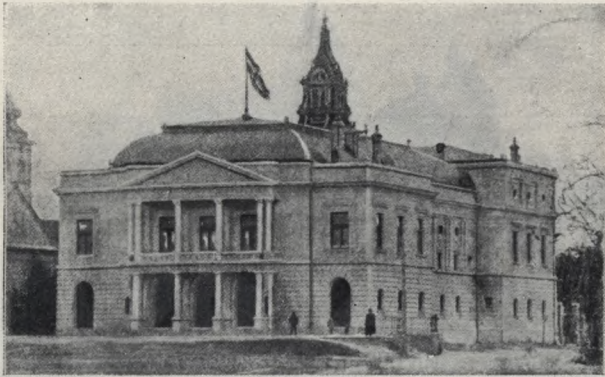
Ez a Farkas-utcai régi színház a románná tett egyetemnek lomtárhelyisége lett. Por és enyészet lett úrrá az erdélyi magyar színjátszás bölcsője felett. Az elhordható, elégethető részeket felhasználták, a színpadnak már a helye sincs meg. Legújabban pedig a román egyetem egyik melléképületévé alakítják át Kincses Kolozsvár büszkeségét, amely mindig műemlék-számba ment.

Utóbb az előregedett épület helyett a Hunyadi-téren az alap új, pompás épületet emeltetett, amelynek kapuit 1905 október havában Herczeg Ferenc *Színházavatás*-ával nyitották meg. A színház építési költségeit, miután az alapnak elegendő pénze nem volt, a régi színház 140.000 koronás eladási árából, valamint a híres vadász és emlékiró Újfalvy Sándor által 1865 március 3-án alkotott végrendeletével létesített színházi alapítványnak tulajdonát tevő kövárvidéki szakaturai birtok és egy Kodru nevű

erdeje eladásából, végül a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál felvett jelzálogkölcsonból fedezték. A jelzálogkölcson évi 38.000 koronát kitevő amortizációját a színház bérlője az évi 40.000 koronás állami szubvencióból fizette.

Már ezekből is a leghatározottabban kitűnik, hogy a kolozsvári Nemzeti Színház nem volt állami színház, mint ezt a románok rábizonyítani szeretnék.

Azonban további bizonyítékául annak, hogy a román álláspont mennyire jogellenes, szolgáljon a színház telkére vonatkozó

Lugos. Új színház.

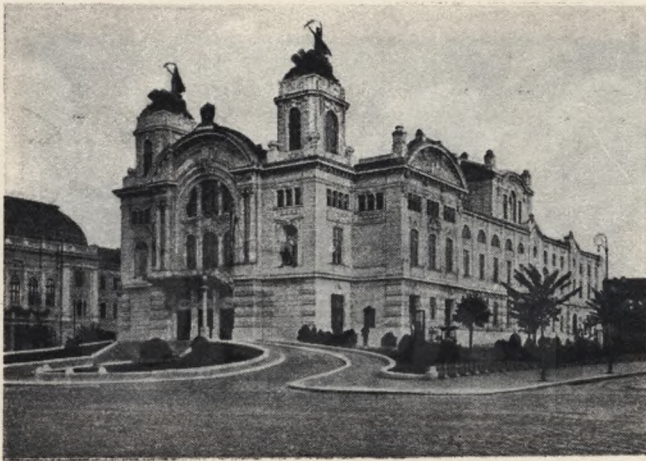
telekkönyv tulajdoni lapján álló következő bejegyzés: „Kolozsvár városa átengedi a színházépület 579 négyszögöl nagyságú terét a Kolozsvári Nemzeti Színház-Alapnak díjtalanul mindaddig, amíg ez a terület tényleg a színházépület elhelyezésére és az épület a magyar színművészet céljaira használtatik fel.“ De a színházat az igazgató nem is a magyar kormánytól, hanem a kolozsvári színügyi bizottságtól bérelte, a vallás- és közoktatásügyi miniszter csak jóváhagyással látta el a szerződést.

Az utolsó szerződést is Janovics Jenő igazgató gróf Eszterházy Kálmánnal, a kolozsvári színügyi választmány elnökével kötötte és azt dr. Jankovich Béla magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter csak jóváhagyással látta el.

A román kormány ennek a vagyonnak — egymagában a fentiekből is világosan bizonyítható — magán-, illetőleg társa-

dalmi jellegét nem ismerte el és a színházat 1919. évi október hó 1-én erőszakkal állami tulajdonba vette át, amely tény által a románok a legszebb, legnagyobb és legmodernebb kultúrpalotához jutottak.

A cél világos: a magyar színészetnek halálos dőfést adni s a lefoglalás után az idegeneknek büszkén mutogatni, azt a hitet keltve fel bennük, hogy ezt a fényes palotát a román bőkezűség és a román kultúra iránti vágy emelte. Más céljuk a románok-

Kolozsvár. Nemzeti Színház.

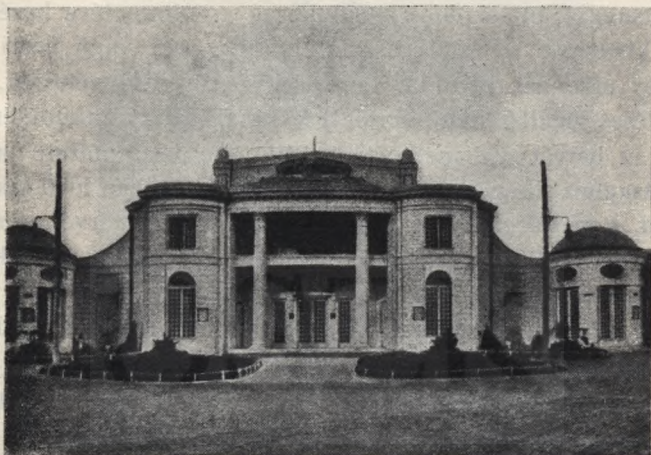
nak nem lehetett, hisz Kolozsvár 60.800 lakosa közül a megszálláskor román mindősze csak 7562 volt s azok is a külvárosok, külterületek lakói.

A kolozsvári Nemzeti Színház — amely 1792-ben az erdélyi társadalom adakozásából létesült, tehát olyan időben, amikor Románia még nem is állott fenn — volt az első állandó magyar színház egész Magyarországon,¹⁾ melyben az 1919. évig ter-

¹⁾ Az Erdélyi Magyar Nemzeti Játzó Társaság Kótsi Patkó János (1763—1842) vezetése alatt 1792 november 11-én *A titkos ellenkezés, vagyis Köleséri* c. eredeti darabbal kezdte meg az előadásokat a gr. Rhédei-féle ház báltermében, amelyet gr. Rhédei Mihályné sz. Bánffy Terézia bocsájtott rendelkezésre (lásd 399. oldalon).

jedő 128 esztendő alatt más, mint magyar szó, sohasem hangzott el!

A színház elvétele úgy történt, hogy 1919 május havában a nagyszebeni kormányzótanács megbízottai megjelentek dr. Janovics Jenő bérlőnél s a színháznak, mint állami tulajdonnak átadását követelték. Janovics kijelentette, hogy ő nem tulajdonosa, hanem csak bérlője a színháznak s a bérleti szerződést a magyar

Kolozsvár. Nyári Színház.

színházi bizottsággal kötötte, így tehát az átadásra nem jogosult. Erre a kiküldött dr. Ghibu Onisifor államtitkár és dr. Hosszú Vazul városi főjegyző a színházat, mint állami tulajdont lefoglalták s a magyar színházi bizottság jogkörét a velük jött másik bizottságra ruházták.

1919 szeptember végén dr. Porutiu Bálint kolozsvári prefektus és dr. Pop Julián kolozsvári polgármester megjelentek a színházban s az erdélyi román kormányzótanács Z. 5088/1919. számú rendelete alapján az állam közvetlen kezelésébe vették át a színházat s az előadások megtartását e naptól kezdve, további intézkedésig, eltiltották. Egyúttal felhívták Janovicsot a hűségeskü letételére azzal, hogy ez esetben a színház művészi vezetésével meg fog bizatni.

Janovics tiltakozott, hogy magánjogi szerződése ily erőszakosan megsértessék, a hűségesküt illetően pedig kijelentette, hogy ő nem állami alkalmazott és egy szerződéses magánfélttől ilyet kívánni teljesen szokatlan. Ami pedig a vezetői állással való megkínálás komolyságát illeti, erre megjegyezte, hogy ezt az állást már betöltötték, hisz drámai vezetőnek Zaharia Barsan, operai vezetőnek pedig Constantin Pavel neveztetett ki.

Miután Janovics a színházat átengedni nem akarta, egy — a bizottsággal jött ezredes lépett hozzá s vállára téve kezét, kérdezte, kívánja-e a testi erőszak alkalmazását, vagy beéri ezzel. Janovics erre azt kívánta, hogy jegyzőkönyvbe vételessék, hogy szerződéses jogairól nem mondott le s csak az erőszaknak engedve hagyja el helyét. Ez megtörtént. Majd kérdést intézett Janovics a bizottsághoz, hogy mi fog a színház helyiségében levő lakásával történni. Porutiu elnök azt felelte, hogy a lakbértörvény értelmében ott hat hónapig nem fogják háborgatni, amely nyilatkozatát szintén jegyzőkönyvbe foglalták. Másnap azonban mégis román katonák jelentek meg Janovics lakásában s Porutiu rendeletére hivatkozással a lakásból a szó szoros értelmében kidobták.

Janovics még azt kérte a bizottságtól, hogy az átvétel erőszakos tényét ők közöljék a színpadon összegyűlt társulati tagokkal. Ezt a bizottság meg is tette, mire a színészek a magyar himnuszt énekelve oszoltak széjjel.

1919. évi szeptember hó 30-án volt a búcsúelőadás, amelyen *Hamletet* adták. A román cenzura össze-vissza húzogatta, szabdalta a darab szövegét, de korlátoltságában úgy intézkedett, hogy ezeknél a szavaknál kellett az előadást befejezni:

Hamlet: . . . Horatio, halott vagyok. Te élsz, Győzd
meg felőlem és igaz ügyemről a kétkedőket.

Mikor Janovics Jenő, aki *Hamletet* adta, ezeket a szavakat elmondotta, a függöny összecsapódott. A nézőtéren, amely olyan zsúfolásig meg volt telve, hogy a zenekar helyén, az előcsarnokban s a folyosókon is szorongtak, megható jelenetek játszódtak le. Sokan hangosan zokogtak, mások kiáltoztak és senki sem akart helyéről elmozdulni. Ez eltartott egy jó negyedóráig, mikor jelen-

tették, hogy román katonaság szállotta meg a színházat. Janovics ekkor a közönség elé lépett s mivel beszédet mondania nem volt szabad, jelekkel és összetett kézzel kérte fel a közönséget távozásra. De senki sem mozdult, csak éljeneztek és zokogtak. Ekkor a katonaság behatolt a nézőtérre és puskatussal verte ki az embereket. Még a színház előtti téren is durván bántalmazták a menekülőket.

Kolozsvár. Farkas-utcai régi színház.

Az akkor hatalmát még csak a megszállás jogán gyakorló kormány kegyelemből megengedte azután, hogy a magyar színészek a város külső részén fekvő nyári színparkban tarthassák előadásukat.

A dr. Janovics Jenő magántulajdonát tevő összes díszleteket és ruhatárakat sem felejtették el lefoglalni, úgy hogy csak sok utánjárással sikerült az igazgatónak esténként egy-egy díszletet vagy jelmezt kölcsönként megkapni, míg később már csak köl-

csöndjéért kaphatott a saját tulajdonát tevő színházi felszerelésből!¹⁾

Egy év múlva a román kultuszminiszter rendeletileg megtiltotta, hogy akár pénzért is a magyar színtársulatnak díszletet vagy bútort kölcsönözhessenek.

Amikor a románná tett színház első operaelőadását tartotta, az akkori közoktatásügyi miniszter, Goga Oktavian nyilatkozatot tett a helybeli lapok tudósítói előtt s többek között a következőket mondotta: „Fontos és nagyszerű dátum ez a mai, a régi nagyságára (!) emelkedett Románia életében. A román színpadi művészet és ezzel együtt a színpadi irodalom számára olyan perspektívák nyíltak meg, hogy azok kellő kitartás mellett — egyetlen évtized alatt a nagy nemzetek kultúrhorizontján tündökölhessenek. Kisebb népek is elérték már ezt, kisebb kultúrával és szegényesebb eszközökkel. Romániában pedig most a friss erővel és lángoló akarásokkal telített nemzeti humusz kedvező alkalmat kapott, hogy megalkossa és felmutassa évszázadok óta lappangó szellemi kincseit. Mi nem nyomjuk el itt a nemzeti kisebbség kultúráját, de a magunkét száz százalékiig kitermeljük.“²⁾

A kolozsvári Nemzeti Színházzal történt ez az elbánás azonban még román részről is elítélő nyilatkozatot váltott ki. A bukaresti Luptatorul 1920 október 2-iki számában dr. Lupu volt miniszter ezeket írta: „Erdélyben nem ismernek törvényt, csak abszolutizmust. A románok megfosztották a magyarokat színházuktól, melynek még a ruhatárát is elvették. És a magyarok mindezt tűrik szokott nagylelkűségükkel“.

Ilyen kezdet után indultak meg az új színházban a román, s a nyári színpadon a magyar előadások.

A régi fabódés nyári színház helyett Janovics Jenő 1922-ben saját költségén cementbetonból újat építtetett, s ez a várossal kötött szerződése értelmében 1942-ig marad tulajdonában. Ezt az épületet is 1927-ben el akarták venni azon a címen, hogy

¹⁾ The grievances of the Hungarian Minority in Roumania. 56—60. oldal.

²⁾ Ezzel szemben, mint láttuk, a magyarok Erdélyben már 136 évvel ezelőtt állandó magyar színtársulattal rendelkeztek, sőt műkedvelői előadások nyomait Kolozsvárt 1752-ben, 1765-ben, Nagyszébenben 1787-ben, Nagyenyeden 1775-ben találjuk, nem is szólva az egyes kollégiumok diákjainak még régebbi időbe visszanyúló előadásairól. (Ferenczi Z.: *A kolozsvári színpad és színház története*. 68—69. oldal.)

a városi telken épült színház tulajdonképen városi épület. Kárpótlás fejében azt ajánlották Janovicsnak, hogy bérelje ki a vármegyeház nagytermét és ott tartson előadásokat. Hosszú alkudozások után kiadták Janovicsnak saját színházát 300.000 lei évi bérért. Ezt kell fizetnie az Astrának, nehogy a magyar színházból román mozgóképszínházat csináljanak.¹⁾

A magyar színházban tartott művészi és stílusos előadások Erdélynek nemcsak magyar, hanem román intelligenciáját is annyira vonzzák, hogy a fenti miniszteri nyilatkozat ellenére, a Kolozsvárott megjelenő Patria című román lapban egy sokatmondó cikk látott napvilágot, mely szerint „az a sok-sok millió, amelyet évente a román állam ráfizet a kolozsvári Román Operára, mind megtakarítható lenne, ha a románság több nemzeti öntudatot, őszintébb lelkesedést és megértést tanusítana. De divatba jött utóbbi időben a román operát állandóan összemérni a magyar színházzal, természetesen az előbbi rovására. Avagy ez a közönség még nem rendelkezik kellő kultúrával, hogy élvezni tudjon egy klasszikus dalművet? Mert a jelek arra vallanak, hogy az összefércelt, ostoba magyar vígjátékok közelebb tudnak férkőzni az ízléséhez. Le kell ezt szögeznünk, bár nem szeretünk vitatkozni mások ízlése fölött, de viszont nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a kolozsvári román nemzeti társadalom lekicsinylő gesztussal kapcsolódik ki kultúrájából és merő hóbortból egy idegen faj kultúráját támogatja.“²⁾

Az 1927—28. színházi évadban a magyar színészet fokozottan nehéz helyzet elé került Kolozsvárt. Oly tetemesen — évi 3—4 millió lei-jel — emelték fel a magyar színpör bérét, hogy nyolc küzdelmes év után ezek az újabb terhek még jobban megnehezítették a kolozsvári magyar színészet helyzetét, amihez járul még, hogy míg a román állam a román színházakat évi 120 millió lei-jel segíyezi, addig a kisebbségi színházak egyetlen fillért sem kapnak.

Ezzel szemben a magyar közönség nagyon megritkult, az úgynevezett lateiner-osztály vagy repatriált, vagy anyagilag teljesen tönkrement, a közönség többi része pedig, kereskedők, ipa-

¹⁾ *Előrs.* 14/1929. szám.

²⁾ Nemzeti Újság. 1927. IV. 17.

rosok és szabadfoglalkozásúak, a megélhetés napi gondjai miatt a legkisebbre csökkentik kulturális kiadásukat.

Mindent megpróbáltak már, hogy a színházi életet biztosítsák, elmentek játszani a drámai együttessel Tordára, Brassóba, Marosvásárhelyre és néhány estére Nagyváradra és Sepsiszentgyörgyre is. Minden kirándulás után jelentékeny erkölcsi sikert könyvelhettek el, de a kiadások és útiköltségek lehetlenné tették a költségvetés számbavehető javulását. Kétségbeesett kísérletezéseik közepett, a színházi évad alkonyán megvalósították, hogy hetenkint négyszer-ötször alacsonyabbra szállították le a helyárakat, mint a mozgószínházak helyárai. A színház így sem hozhatta rendbe számadásait, mert a bevételi lehetőség még zsúfolt ház esetén sem fedezhette a színház napi kiadásainak felét sem.

*

A magyar színészettel szoros kapcsolatban a régi nagy színészek, az első színielőadások s egyéb a színművészettel kapcsolatos események megörökítésére szolgáló emlékekről itt is meg kell emlékeznünk.

Nagyváradon 1898 május 26-án leplezték le a Kossuth Lajos-utca sarkán álló Fekete Sas-szálló falában azt az emléktáblát, amely a színpadon elhangzott első magyar szót — 1798 augusztus 26 — hivatott megörökíteni. Sorsáról nincs tudomásunk. Ugyancsak Nagyváradon Szigligeti Ede színműírónak a színház előtt felállított mellszobrát az új uralom leszereltette és eldugottabb helyen — a Schlauch-tér parkjának „árnyas és magányos csendjében“ állíttatta fel. Helyébe Mária román királyné szobra került.

Nagybányán 1922 március 15-én „ismeretlen tettesek“ Lendvay Márton (1807—1858) nagy színművészünknek Verő László által készített mellszobrát, amelyet 1900 november 11-én lepleztek le, döntöttek le. Ugyanitt a Lendvay szülőházán 1881 május 29-én felszerelt emléktábla sorsa ismeretlen.

Kolozsvárt a Rhédey-házon 1892 november 11-én elhelyezett emléktábla azt hirdette, hogy itt tartották 1792 november 11-én az első magyar színielőadást, de meg azt is, bár nem vésett betűkkel, hogy a gyászos összeomlásig, 128 esztendőn át más,

mint magyar szó, a színházban nem hangzott el. Az emléktábla sorsa ismeretlen.

A magyar színészetnek a nyári színekörbe való kiszorítása alkalmával a Nemzeti Színház előcsarnokából kidobták a magyar színészet nagyjainak, Katona József és Döbrentei Gábor íróknak, valamint Kótsi Patkó Jánosnak, a legelső erdélyi színigazgató-

A Rhédey-ház és emléktábla.

nak és E. Kovács Gyulának, a legnagyobb erdélyi színésznek szobrai, utóbbi erősen meg is sérült. A szobrok azután ideiglenesen egy magánház kertjében kaptak elhelyezést.

A homlokzaton levő magyar címet letörték, s az új igazgató rendeletére a homlokzat emeletmagasságban levő mélyedéseiben elhelyezett két hatalmas szobrot, báró Jósika Miklósét és báró Wesselényi Miklósét — kolozsvári Szeszák Ferenc szobrászművész alkotásait — a kirendelt kőművesek a magasból a Hunyadi-tér kövezetére döntötték, ahol azok darabokra törtek.

Gyulai Ferenc kiváló erdélyi színművésznek a Farkas-utcai régi színház előtt felállított bronzszobrát (Huszár Adolftól) szintén eltávolították.

Az előadottak szintén csak annak bizonyságául szolgálnak, hogy még a magyar szó hirdetőinek emlékezte sem menekülhet a román féktelen gyűlölete elől.

*

Ezekben ismertettük a magyar színészet helyzetét az elszakított területeken, s végezetül nem mulaszthatjuk el még, hogy rá ne mutassunk arra, hogy akkor, amikor a győztes nyugati hatalmak a magyar színészet elnyomását is hangtalanul túrik, Magyarország nemes kultúrfelfogásáról tett tanuságot, amidőn a világháború idején legelső színpadjain, a magyar királyi Operaházban és a Nemzeti Színházban éppúgy, mint minden más magyar színpadon, a külföldi klasszikusok s az ellenséges hatalmak irodalmának képviselői, az olasz és francia zeneszerzők művei csakúgy műsoron voltak mind, mint azelőtt.¹⁾ Így például a m. kir. Operaházban a háború kitörésétől a békeszerződés aláírásáig 252 francia és 308 olasz operaest volt, összesen 837 előadás közül! Ellenségeinknél például ugyanakkor, de még évekkel a háború befejezése után sem lehetett Wagnert előadatni.

Néhány adattal bizonyítsuk most már, hogy a régi Magyarország vajjon miként is viseltetett a román színészettel szemben.

A Lugoson megjelenő Thalia című román közlöny 1928 január 1-i számában újból közli Vasilie Podoaba hosszúaszói esperesnek *Az első erdélyi román vándorszíntársulat* címen 1902-ben megjelent cikkét.

E szerint a kolozsvári róm. kath. főgimnázium román növendékei, Baciú János III. gimnazista (jelenleg nyug. gör. kath. plébános Lugoson) kezdeményezésére, műkedvelői színtársulatot alkottak és több színielőadást tartottak előbb Kolozsvárt, majd a vidéken.

A tanároknak — mint írja — tudomásuk volt a színtársulatról, nem tiltották el annak működését, sőt közülök többen meg is jelentek az előadásokon.

¹⁾ *Magyarország közoktatásügye* 1915—1918-ban. 34. oldal.

Íme, így szól ez a román részről jövő tanuvallomás, mely szerint ez a magyar iskola hozzájárult a román kultúrélet támogatásához, fejlesztéséhez.

A kolozsvári magyar színházban 1870-ben Millo Matei bukaresti színtársulata vendégszerepelt, s ha — írja ugyancsak Podoaba — a színház kétszer oly tágas lett volna, mint amilyen, akkor is megtelt volna. A társulat számos más *magyar* városban is tartott előadásokat.

Ezek hatása alatt Mocsonyi (Mocioni) György országgyűlési képviselő vezetésével bizottság alakult, amely 1870 február 28-án kimondotta az állandó román színház szükségességét. Egyesületet alakítottak Déván, melynek alapszabályait a magyar királyi belügyminiszter 1871-ben 8491. szám alatt jóváhagyta. Célja állandó román nemzeti színház alapítása volt. 1903-ban a cél átalakult román színművészek kiképzésére, román vidékeken színelőadások tartására. 1907-ben az egyesületnek 77 alapító, 106 élethossziglani, 343 rendes és 33 pártoló tagja volt. Vagyona 409.419 korona 91 fillér .

1906-ban 139 helyen rendezett az egyesület román színelőadást.¹⁾

¹⁾ *Magyar kisebbség.* 2/1928. szám. 53—55. oldal és dr. Moldován Gergely: *A magyarországi románok.* 392—3. oldal.

Csönka-Magyarország.

Csehország a világháború előtt.

Csehország a világháború után.

Cseh nemzeti törekvések.

IX.

Magyarország felelőssége. A Nyugat hálája.

*„Ha pedig ezt a békét aláíratták velünk,
akkor elmulik Európa nyugodt álma és nem
lesz Európának nyugodt álma addig, amíg
a jóvátétel be nem következik.“*

(Hugo Viktor a bordeauxi parlamentben, 1871 márc. 1-én.)

„**A** világháború a civilizáció győzelmével végződött!“ — hangoztatták számtalanszor legyőzőink és látjuk, hogy a nyugati nemzetek győztes zászlói alatt ezzel a civilizációval a balkáni szellem jutott diadalra hazánkban.

Ez az a civilizáció, amely „mindennap fölesküszik a szabadságra és demokráciára, de gazdasági létfeltételeink elpusztításával mesterségesen terjeszti nálunk a tüdővést és a gyermekhalált, amely leckét ad nekünk a haladásból, de amellet tervszerűen koldussá teszi a Felvidéket, elpusztítja az erdélyi kultúrintézeteket és újból mocsárrá változtatja a gazdag Délvidéket“.¹⁾

A világháborúban 4 szövetségesünkkel szemben 32 ellenségünk volt, akik a békefeltételek megállapításakor „megfeledeztek arról, hogy nem elég új vonalakat húzni a térképen, nem elég új adminisztratív beosztásokat létesíteni, de hogy mindezt *tartalommal* is kell megtölteni. És most látják, hogy azokat az új határokat megfelelő tartalommal megtölteni, hogy az új határokat és az azokon belül fejlődni hivatott életet az emberiség fejlődési törvényeivel összhangba hozni lehetetlen. Látják, hogy a régi Magyarország, akármennyi kritikának volt tárgya, azt az egész területet, amely az övé volt, tisztességesen tudta kormányozni, magas kul-

¹⁾ Herczeg Ferenc: Serajevo!

túrfokra tudta emelni, és látják, hogy akik helyébe jöttek, ezt az új területet nem képesek sem tisztességesen kormányozni, sem kultúrálag emelni, de még az elért kultúrfokon sem tudják fenntartani. Ezt kezdik belátni, és még jobban be fogják látni, hogy bűnt követtek el, nemcsak hogy igazságtalanul sujtottak le a talán sokszor tévedésbe ejtett, de *becsületes* nemzetre, hanem bűnt követtek el az emberiség haladásának törvényeivel szemben“¹⁾

A békeszerződések következtében beállott helyzet azonban nemcsak hogy a népek nyugalmát és a háború befejezésének tudatát nem hozta meg, hanem éppen ellenkezőleg, azokat a gyűlölet futóárkaival választotta szét s közlekedési, gazdasági és kulturális sorompóival további ellentétek magvát szórva el, ezzel az ellenségeskedések elmélyülését idézte elő.

Hogy a békekonzferencia egyes államai tényleg viseltettek is ily szándékkal, arra mint koronatanut, Nittit²⁾ hívjuk igazolásul. Szerinte *Clémenceau a francia kamara egyik ülésén már kijelentette, hogy a békeszerződés is egyik módja a háború folytatásának!*“³⁾

Franciaországgal szemben mennyire másként viselkedett Magyarország, amikor a magyar parlamentben és több törvényhatóság közgyűlésén 1871-ben Franciaország érdekében és Elzász-Lotharingia elcsatolása ellen több felszólalás hangzott el.

A nagy író és költő François Coppée (1842—1908) pedig ezeket írta:

„1885-ben a budapesti országos kiállítás alkalmából, tündéri utat tettem Magyarországon. Minket, vagy negyven franciát,⁴⁾ vendégül látott a magyar nép s bennünk egész Francia-

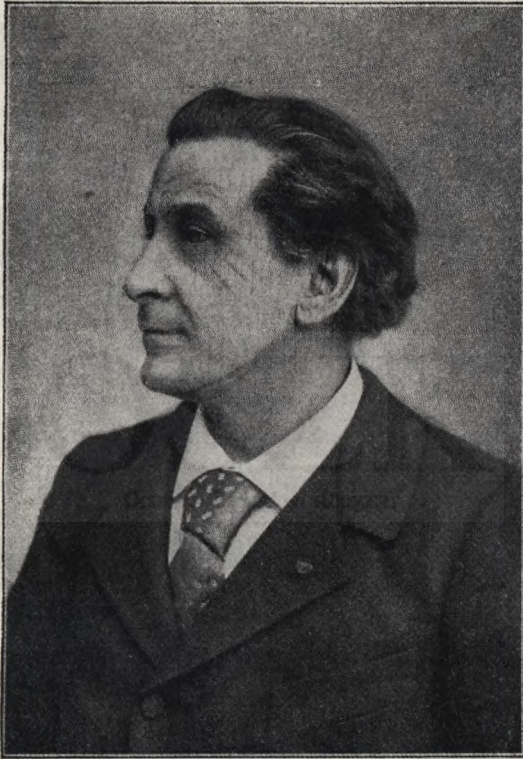
¹⁾ Apponyi Albert gróf: A magyarság kultúrfőlnye és jövőndő hivatása. (Magyar Helikon, 15—16/1921. szám.)

²⁾ Nitti: Nincs béke Európában. 27—28. oldal.

³⁾ A világháború hadviselőinek közvetlen háborús kiadásai 575 milliárd aranymárkára, a háborús pusztítások kárösszege 70 milliárd aranymárkára, — s a háború utáni termelés csökkenése folytán csak az európai államokat — Oroszország nélkül — 1919-től 1927-ig ért kár 850 milliárd aranymárkára becsülhető. (Woytinszki Wladimir: Der Kriegstribut Europas.)

⁴⁾ Köztük (1885 augusztusban) volt *Lesseps Ferdinánd, Gouzieu, Jules Massenot, Léon Delibes*. A Petőfi-szobrot megkiszorúzták s Lesseps tartott lelkes magyarbarát beszédet. Ugyancsak ő Aradon, a 13 vértanu emlékénel tartott beszédében többek között ezeket mondotta: „Minden szent ügynek vértanui vannak. És a szent ügy vértanuinak vére árán jut diadalra. Magyarország is vértanuinak vérével vívta ki függetlenségét. És függetlensége biztosításáért legyen mindig készen a vértanuságra.“

országot éltette és ünnepelte. Számomra ez felejthetetlen emlék. Csak le kell hunynom szememet, hogy újra lássam a kivilágított városokat, a hatalmas termeket, ahol a tokaji borral telt poharakat a mi tiszteletünkre emelték föl s a Marseillaiset és a Rákóczi-indulót a mi tiszteletünkre húzták a cigányok zúgó hege-

François Coppée.

düikön. Magyarország ekkor rendkívül nagylelkűen és nemesen viselkedett: kezét nyújtotta a legyőzötteknek. Bizonyos, hogy vereségünk után is akadtak derék barátaink. De az 1870-es háború után Franciaország ekkor először érezte, hogy egy nemzet, egy egész nemzet nagy rokonszenvvel fordul feléje . . .“

És nem szolgálhat mentésül az a tény, hogy az Egyesült-Államok ezeket a békeszerződéseket nem fogadták el, sőt — vi-

lagra szóló humor! — a Wilson által kitalált Nemzetek Szövetségébe sem léptek be, mert mindezzel szemben magyar testvéreink milliói, ellenséges indulatoktól fűtött idegen uralmak alá kerültek, a természet és történelem remekének nevezett területünket 54·5%-os magyar többségével nem egy, de sok Elzász-Lotharingiára szakították szét és az ezeréves magyar kultúrát alacsonyabb kultúra váltván fel,¹⁾ egy második Balkán létesült Középeurópában, melynek szelleme a nyugati nemzetek beleegyezésével jutott diadalra.²⁾

Mindenekfelett jellemző a békekonferencia felfogására annak megállapítása, hogy „az ezeréves birtoklás, valamely területhez nem ad birtokjogot“, ellenben ugyanakkor az utódállamok létesítésénél „az ezer évvel előbb megszűnt birtoklás közös emléket élesztették fel“. A franciák pedig Elzász-Lotharingiát, amelyet XIV. Lajos szerzett meg, csupán néhány évtizedes uralom után mégis történelmi jogon követelték vissza! ³⁾

Pedig minden körülmény megértő, a nyugati civilizációnak megfelelő békefeltételeket tett megokolttá és minden érző ember ilyet várt is teljes joggal, hisz a győztesek állandóan azt hangoztatták, hogy a világháború a civilizáció győzelmével végződött!

¹⁾ Az Observer 1927. évi július hó 24-iki számában Gordon Childe úti tapasztalatait közölve, többek között: ezeket írja: „Erdély magyar uralom alatt Nyugateurópa része volt, ahol a közszolgálatokat becsületesen látták el s az igazságszolgáltatás részrehajlatlan volt. A mai Erdély Kelethez tartozik, ahol az igazság és tisztesség keleti fogalma uralkodik. A posta megbízhatatlan, a vasút rendetlen, a közegészség összeomlóban; az állammal való minden érintkezés — pedig karja a magánélet minden ágába belenyul — a rosszul fizetett, írástudatlan tisztviselők „kenését“ kívánja, ami mégsem küszöböli ki a bosszantó formalításokat és várakozásokat... Miután az összes vasúti pénztárak és kalauzok megsaltak, miután elkésett és túlzásúfolt, piszkos vonatokban órákig vártam s két órát vesztegettem el a szigurancián annak magyarázatával, hogy apám miért nem szolgált a háborúban s más hasonló releváns kérdésekkel származásomat illetőleg, s miután ilyen faggatásnak voltam minden városban kitéve, felhagytam a reménnyel, hogy tanulmányozzam azokat a régiségeket, amelyeket magyar tudósok gyűjtöttek és helyeztek el magyar pénzen épített pompás múzeumokban s menekültem Magyarországra. A magyar határ átlépése a Nyugatba való visszatérést jelentette...“ s így tovább. (Bedeci András: Románia és a propaganda. Magyar Szemle. 1929. december.)

²⁾ „A legelőnkebb részvétellel nézem ezt a dicsőséges multú, büszke népet, amely most a kisántánt jól felfegyverzett népeinek gyűrűjébe van bezárva; ezeknek a népeknek az önkénye fenyegeti, noha kultúrában alacsonyabb fokon állanak, mint a magyarok“. (Lord Sydenham: My Working Life, 1928.)

³⁾ Márki Sándor: „Trianon“.

Nem mentegetődzünk a népek előtt, amelyek egykori vezetőinek — mint napról-napra inkább látjuk — ezer okuk van *saját* fejükre hinteni a hamut a világháború felidézése miatt.

Fegyvert ragadtunk, mert létfenntartásunk és nemzeti becsületünk parancsolta. Az adott szó, a megkötött és aláírt szerződések tisztelete csak egy utat mutattak: azt, melyen haladtunk!

És nem szégyen, hogy több, mint négy évig állottuk a harcot — *idegen földeken* — s gyávák sem voltunk! A bátor, lovas és méltó ellenfél mindig megfelelő elbánást kívánt és kapott is, a — multban! De most?

Ez a békekonferencia nem vette tudomásul azt, hogy a hadüzenet és a világháború ellen Ausztria-Magyarország illetékes és felelős tényezői közül a sorsdöntő koronatanácson *egyedül* Magyarország tiltakozott gróf Tisza István (1861—1918) magyar királyi miniszterelnök személyében, mint az történelmileg hiteles okmányokból kétségtelen bizonyosságú megállapítást nyert.

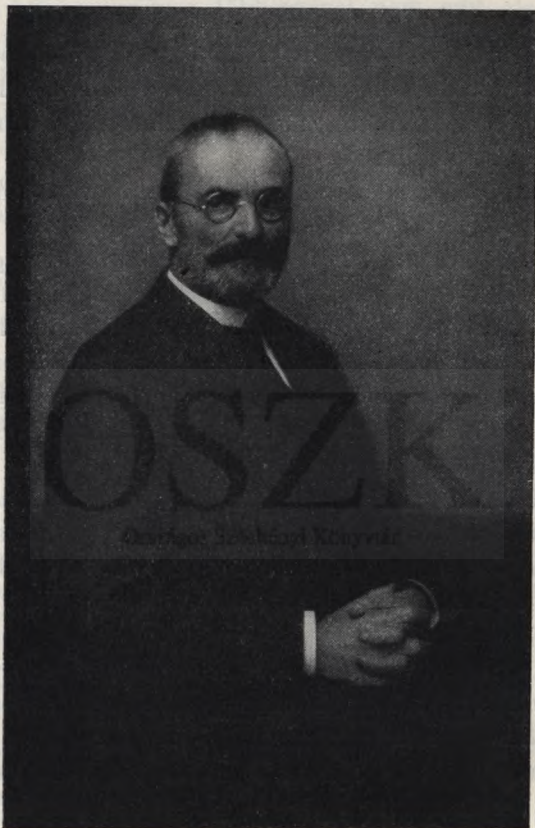
Ugyanis Ferenc Ferdinánd trónörökösnek és feleségének, Hohenberg Zsófia hercegnőnek 1914. évi július hó 28-án történt meggyilkolása után gróf Tisza István már 1914 július 1-én I. Ferenc Józsefhez emlékiratot intézett, amelyben szószerint a következőket mondta: „Csak kihallgatásom után volt alkalmam gróf Berchtolddal beszélnem és tudomást szerezni arról a szándékról, hogy a sarajevói rémtett alkalmát megragadja a Szerbiával való leszámolásra.

Nem tagadtam el gróf Berchtold előtt, hogy ezt végzetes hibának tartanám és semmiesetre sem vállalnám érte a felelősséget . . . Vilmos császárnak küszöbön álló látogatása alkalmából kötelességemnek tartom azzal a legalázatosabb kéréssel fordulni Felsőgedhez, méltóztassék Vilmos császár bécsi időzését legkegyelmesebben felhasználni arra, hogy Ő Felsőge Szerbia iránti elfogultságát a legutóbbi felháborító események kapcsán leküzdeni és a mi balkáni politikánkat tetterősen támogatni hajlandó legyen.“

Július 2-án a közös külügyminiszter Ferenc József császár és király nevében Vilmos császárhoz levelet fogalmazott, melyben Szerbia megfenyítését bejelentette és amelyet véleményezés végett Budapestre is megküldött. Tisza István gróf táviratban kívánt a levélen módosításokat, de ennek megérkezte előtt az ere-

deti levél már a német császár elé került, aki támogatását megígérte.

Ily körülmények között már *csak* a magyar miniszterelnök állott ellent!

Gróf Tisza István.

1914 július 7-én a közös minisztertanácson az elnöklő gróf Berchtold közös külügyminiszter már a két szövetséges uralkodó állásfoglalása alapján javasolta Szerbia megfenyítését. Magyarország miniszterelnöke azonban határozottan kijelentette, hogy „egy előzetes diplomáciai akció nélküli, meglepő támadáshoz Szerbia ellen, amint ezt tervbe vétetni látszik és sajnálatosképen

Hoyos gróf útján Berlinben is megbeszéltetett, sohasem járulnék hozzá“. Nyilatkozatával azonban az összes jelenlevőkkel szemben magára maradt.

Erre gróf Tisza István 1914 július 8-án az uralkodóhoz újabb memorandumot intézett, amelyben tiltakozott a háború könnyelmű felidézése ellen. „Nem voltam abban a helyzetben, — írja gróf Tisza — hogy ezt a tervet teljes egészében helyeseljem“. Majd: „... véleményem szerint meg kell adni Szerbiának azt a lehetőséget, hogy a háborút egy mindenestre nehéz diplomáciai vereség árán elkerülhesse. Megfelelő, de nem fenyegető hangon tartott jegyzéket kellene Szerbiához intézni...“ Végül: „Hódoló mély tisztelettel bátorkodom tehát Felségednek bejelenteni, hogy én — dacára Felséged szolgálatában való odaadásomnak, vagy jobban mondva, éppen ennek következtében, — a kizárólagosan háborús megoldásáért a felelősséget nem viselhetném“.

A hadüzenethez végül is, a kényszerítő körülmények hatása alatt, a július 19-én megtartott közös minisztertanácson csak úgy járult hozzá Tisza a magyar kormány nevében, ha egyhangúlag kimondják, hogy a hadjárat csupán Szerbia megfenyítésére szorítkozik, de nem érinti annak sem állami függetlenségét, sem területi integritását.

Különösen hangsúlyoznunk kell azt a kétségtelenül bebizonyított tény, hogy Magyarország a háború folyamán — még amikor a központi hatalmak mindenütt ellenséges területen állottak is — mindennemű területhódítást ellenzett. Csak a legújabban napvilágot látott bizonyítékra hivatkozunk és pedig hőtendorfi *Conrad* tábornagy, az osztrák-magyar hadsereg vezérkari főnökének báró *Bolfras* vezérezredeshez, I. Ferenc József főhadsegédéhez és a katonai kabinetiroda főnökéhez, a cs. és kir. külügyminisztériumban tartott értekezlet után, Teschenből 1916. évi január hó 11-én intézett levelére, amelyben többek között ezeket írja: „... azt láttam, hogy Stürgkh, Kölber és Krobotin belátják ugyan Szerbia és Montenegró annektálásának szükségességét, *Tisza azonban makacsul ellene van ennek a tervnek* és ami a legrosszabb, a külügyminiszter is befolyásoltatni hagyja magát Tisza véleményétől...“¹⁾

¹⁾ Magyar Újság, 1927. IV. 17.

De hogy milyen „háborús uszító“ volt gróf Tisza István, azt bizonyítja még az is, hogy már 1914 augusztus 30-án Burián István közös külügyminiszterhez intézett levelében hangsúlyozta, hogy „most méltányos békét ajánlhatunk az oroszoknak és franciáknak.“¹⁾

Egyébként Tisza István gróftól még egy igen szép és közvetlen bizonyíték áll rendelkezésünkre, amidőn Budapesten, 1914. évi december hó 22-én a Hadsegítő Bizottságban „A háború hatása a nemzetre“ címen tartott előadása bevezető szavaiban a háborút elítélte s csak ránk kényszerített rossznak minősítette.²⁾

De az első érdemleges lépést a békekötés felé is a magyar miniszterelnök tette, amidőn 1915. őszén Berlinben felkereste Vilmos császárt abból a célból, hogy a béketárgyalások megindítására bírja. Eljárását 1915. december hó 4-i előterjesztésében ismertette a királlyal.³⁾

Nyomatékosan kell még rámutatnunk arra is, hogy ugyancsak gróf Tisza István *hivatalosan* tiltakozott — bár eredménytelenül — a Tirpitz-féle szigorított tengeralattjáró háború ellen is. 1917. január havában ugyanis a központi hatalmak katonái és politikai vezetőit Berlinbe hívták meg fontos tanácskozásra. A monarchiát gróf Tisza István képviselte. A tanácskozáson a német hadvezetőség bemutatta a szigorított tengeralattjáró háborúra vonatkozó tervezetét, mint ami egyetlen módja a világháború befejezésének.

Bethman-Hollweg német kancellár szavai után Tisza állott fel s hatalmas beszédet mondott a terv megvalósítása ellen, amely a helyzetet csak még jobban kiélezi, sőt az Egyesült Államokat is beavatkozásra fogja bírni. A német államférfiak a beszéd hatása alatt Tisza álláspontjára helyezkedtek, mire a német hadvezetőség képviselői kijelentették, hogy visszalépnek s a háború folytatásáért felelősséget nem vállalnak. A tanácskozást felfüggesztették s közben Vilmos császárral folytattak a német államférfiak tanácskozást.

Délután, az újra megnyílt tanácskozáson a német hadvezetőség Vilmos császár nevében a leghatározottabb formában be-

¹⁾ Fraknói: Die ungarische Regierung und die Entstehung des Weltkrieges. 50—54. old.

²⁾ Budapesti Szemle. 1/1915. sz. szám. 1. old.

³⁾ Krisztics S.: A békeszerződések revíziója. 352. old.

jelentette, hogy a császár határozott tudomása szerint az Egyesült-Államok beavatkozása már biztos és a tengeralattjáró-háború nélkül is meg fog történni.

Ezekre az érvekre Tisza feladta álláspontját, de ragaszkodott ahhoz, hogy az okokat, melyek azt előidéztek, jegyzőkönyvbe vegyék.¹⁾

Magyarország békés politikájának ezen ismertetésével kapcsolatban kell arra is rámutatnunk, hogy Magyarország nem kívánta határainak kiterjesztését sem, ami annyival is inkább nagyjelentőségű, mert az egész világháború alatt nem volt olyan hatalom — Ausztriát sem véve ki — amely győzelem esetére ne kívánta volna határait kitolni. A magyar közvélemény volt az egyetlen, hol ilyen irányban semmiféle mozgalom nem állapítható meg. A magyar hírlapirodalomnak 1914 és 1918 közötti egyetlen termékében sem található fel az a fogalom, ami bekebelezés alatt ismeretes! Egyik bizonyíték tehát ez is arra, hogy Magyarország a világháború folyamán *csak védelmi háborút* viselt. A magyarság aránya alig haladta meg az 50%-ot, így tehát nagy politikai könnyelműség és teljes tájékozatlanság lett volna még több idegen nemzetiséget átvenni.²⁾

Mindenesetre igen jellemző, hogy az ántánt kijelentésszerűen és kényszerrel a központi hatalmak s így Magyarország bűnösségét megállapította a világháború előidézésére nézve, bár — s ez igen fontos — ezt kétséget kizáró módon mind mai napig sem tudja bizonyítani.³⁾

Alcide Ebray volt francia miniszterrezidens és főkonzul, publicista „A tisztátlan béke“ (La paix malpropre. 1924.) című munkájában szintén megállapítja a magyar királyi kormánynak a béke fenntartására irányzott törekvését a szerb krízis idején.

Louis Villat, besançoni egyetemi tanár „Pro Hungaria“ című cikkében, amely 1927-ben az *Illustré* folyóiratban jelent meg, kiemeli, hogy a magyar nemzet nem akarta a háborút s azt az államférfiak közül talán leginkább gróf Tisza István miniszterelnök ellenezte.

Mathieu Morhardt francia publicista „A bizonyítékok, A jogrend elleni

¹⁾ 8 órai újság. 1927. IX. 23.

²⁾ Horváth Jenő: Tankönyveink a háború alatt és után. Magyar Pedagógia. 1—3/1926. szám.

³⁾ Vom Volke getötet wurden die beiden, die den Krieg zuerst vermeiden wollten, der Zar und Graf Tisza, dieser weil er sich weigerte zu fliehen; auch Graf Stürgkh, der nicht zu den grossen Hetzern gehörte. (Emil Ludwig: Juli 14. 242. oldal.

bűn, A diplomáciai bűntény". (Les preuves. La crime de droit commun, La crime diplomatique, Paris, 1925.) hármas cím alatt megjelent munkájában már tovább megy s a központi hatalmak bizonyítékainak mellőzésével szerb, francia, angol, orosz, belga, olasz, svájci okmányok alapján igazolja, hogy kik voltak a háború igazi okozói.

De már a háború *alatt* is megállapítást nyert francia oldalról az, hogy nem részünkről történt a háború erőszakolása. Amidőn ugyanis a Nemzetközi Társadalomtudományi Társaság 1916. évi április hó 12-iki ülésén Yves Guyot azt jelentette ki, hogy Tisza akarta a háborút, „mert ebben is alkalmat látott arra, hogy újra s nagyobb erővel biztosíthassa Budapest fennhatóságát Bécs fölött”. Louis Eisenmann — aki pedig nem tartozik a magyarok barátai közé — erre azt felelte Guyot-nak Tisza védelmében: „A diplomáciai okmányokból arra következtethetünk, hogy az utolsó percben Bécs habozott — és Bécs éppen oly mértékben, ha nem elsősorban, Magyarországot jelenti, — de Berlin megszorította a kezét.”¹⁾

Lord Sydenham „My Working Life” cím alatt 1927 nyarán megjelent emlékirataiban ezeket mondja: „Magyarországot akarata ellenére sodorták a világháborúba és nem rajta múlt, hogy abból nem tudott kiszabadulni.”²⁾

Harry Elmer Barnes Egyesült-Államokbeli egyetemi tanár, aki a háborús felelősség kérdésének egyik legalaposabb ismerője és kutatója, egy nyilatkozatában a következőket jelentette ki: „Tanulmányaim és kutatásaim során arra a meggyőződésre jutottam, hogy Ausztria és Magyarország a háború felidézéseért felelősségre nem vonható... Magyarország különválasztva Ausztriától, szerintem *teljesen ártatlan* a világháború kitérésében.” („P. H.” 1926. VIII. 7.)

Carlo Antonio Ferrario „Itália és Magyarország. Magyarország története kapcsolatban Itália történetével” című munkájában (1926) elismeri, hogy gróf Tisza magyar miniszterelnök mindent elkövetett, hogy a háborút megakadályozza, de mikor az nem sikerült, vállalta a magyar sorsra jellemző módon, a hűségéből való tragikus harcot.

Szaszonov orosz külügyminiszter — a világháború kitérésének egyik klasszikus tanuja — emlékirataiban Tiszát felmenti a világháború előidézésének vádjá alól s ez a megállapítás már egymagában kétségtelen bizonyóságot nyújt. „Bécsben — úgymond — rendkívüli gyorsasággal határozták el (Szerbia megtérését) a minisztertanács egyetlen ülésén, amelynek csak egyetlen tagja, Tisza gróf magyar miniszterelnök ellenezte Berchtold tervét...”³⁾

¹⁾ Gesztesi: A magyarság a világsajtóban. 73. old.

²⁾ A berlini „Gesellschaft für Erforschung der Kriegsursachen” — melynek elnöke dr. Marx volt kancellár — 1930 március 14-én tartott ülésén Sidney Brandshaw Fay angol egyetemi tanár „A sajtó, mint a világháború egyik okozója” címen tartott előadásában egyebek közt megállapította, „hogy ha az Ausztria ellen intézett mértéktelen szerb sajtóizgatások nem lettek volna, úgy gróf Tisza nehezen adta volna fel a háborúval szemben elfoglalt ellenállását.” (Berliner Monatshefte. 4/1930.). Vagyis ez az angol szakértő hebizonyítottnak tekinti Tisza háborúellenes álláspontját.

³⁾ Sz. D. Szaszonow: Végzetes évek. 239. oldal.

Egyébként *Mussolini* volt a mai vezető európai államférfiak közül az első, aki nyíltan elismerte Magyarországnak a háborúért való felelőtlenségét, amikor a magyar nemzetgyűlési képviselőknek 1925. évi római látogatása alkalmával ily irányban nyilatkozott.

A háborús felelősségnek hatalmas irodalma támadt a lefolyt évek alatt s nem lekicsinyelendő azoknak a száma, akik a központi hatalmak felelőtlensége mellé állanak. Így pl. George Peabody *Goock* angol történész, aki már ama kézikönyvek megírásában is résztvett, melyekkel az angol külügyi hivatal a háború alatt előkészíteni óhajtotta a béketárgyalásokat s aki jelenleg az angol kormány felszólítására és segítségével oly hivatalos okmányok kiadását vállalta másodmagával, „amelyek azon általános európai helyzetre vonatkoznak, melyből a háború keletkezett“, — a világháború okairól apróbb dolgozataiban és felolvasásaiban többször nyilatkozott. Megállapításai szerint egyik kormány vagy nép sem készítette elő vagy óhajtotta a háborút s Lloyd Georgenak van igaza: Európa úgy botlott bele a háborúba.

Lowes *Dickinson* „A háború okai“ („Cause of International War.“ London, 1923. The Swarthmore Presse Ltd.) című művében a háború igazi okát az államokban uralkodó közvéleményben látja, amely a folytonos terjeszkedést és az illető állam hatalmának erősítését állandó célnak tartja s ennek elérésére úgyszólván minden eszközt jogosultnak vél. Ez az alapvető oka a folytonos surlódásoknak. Utal az újonnan teremtett államokra, amelyek szabadságot követeltek s ma lelkiismereti furdalás nélkül kötik gúzsba a hatalmuk alá került idegen fajokat.¹⁾

De *Wilson* maga is megvilágította a háborús felelősség kérdését, amidőn 1916-ban Cincinnatiban, mint köztársasági elnökjelölt a következő kijelentéseket tette: „Hallotta-e valaha valaki, hogy miből keletkezett a jelenlegi háború? Ha igen, szeretném, ha ezt velem közölné. Mert amennyire én látom, senki sem tudja. Nem egyes körülmény idézte elő a háborút, hanem minden együtt. Európában az államok között kölcsönös gyanu kerekedett felül. Szövetségek és antantok jöttek létre, az intrikák és kémkedések

¹⁾ Budapesti Szemle. 1924. március.

bonyolult össze-visszasága, amely teljesen behálózta az Óceánon túl lakó népcsaládokat.“¹⁾

Igen jellemző a Versaillesben összegyűlt ántánt-értekezletre (mert a vesztesek nem lévén képviselve, csak így lehet nevezni az összejövetelt), hogy a háborús felelősséget miként állapították meg.

1919 január 25-i ülésükön egy 15 tagú albizottságot alakítottak, melynek hivatása az ellenséges államok felelősségének, helyesebben bűnösségének megállapítása volt. A bizottság 1919 március 29-én nyújtotta át azt a jelentését, amely a központi hatalmakat nyilvánította bűnösnek. Az így beigazoltnak jelzett vádra alapították azután azokat a súlyos feltételeket, amelyek a békeszerződésekre olyannyira jellemzőek.²⁾

A békekonferencia arra sem akart emlékezni, hogy mialatt a nyugati civilizáció zászlóvivő hatalmai a háború kitörésekor az internált polgári foglyok ezreivel a legmegalázóbban és kíméletlenül bántak,³⁾ javaikat lefoglalták és elkobozták, ugyanakkor Magyarországon az ellenséges országok polgárai szabadon járhattak s vagyonuk is teljesen érintetlen maradt — és ugyancsak emberies elbánásban részesültek nálunk a hadifoglyok is, míg a mi katonáink hosszú éveken át kazamatákban és drótsövények mögött sínylődtek.⁴⁾

Nem akartak tudomást venni arról, hogy a multban soha egyetlen nép nem ontotta véréit bővebben, sokszor tőle idegen célok érdekében, mint a magyar és hosszú ezer év alatt, amióta a Duna völgyében megtelepedett és a nyugati civilizációhoz csatlakozott: a latin-germán kereszténység határőrségét alkotta és a nyugati kultúrát saját testével védelmezte!⁵⁾

¹⁾ Halmay: A mai Magyarország. 1925. III. 5. oldal.

²⁾ Horváth I.: A háborús felelősség kérdése. (Magyar külpolitika. 24/1927. szám.)

³⁾ Pl. az 1914-ben Franciaországban rekedt gróf Pejacsevich Tivadar m. kir. miniszterrel udvart söpörtettek stb. stb.

⁴⁾ A világháború kitörése Putnik vajdát a szerb hadsereg parancsnokát magyar területen érte. A teljesen jogos hadifogságbevétel helyett különvonatot bocsájtott a hadvezetőség részére s szabad elvonulását biztosította! Az internálható francia, angol, amerikai, olasz stb. honosok szabadon élhettek s kereshettek az egész háború tartama alatt, csak jelentkezési kötelezettségük volt.

⁵⁾ II. Pius pápa (1405—1464.) 1459-ben III. Frigyeshez intézett levelében Magyarországot „a kereszténység pajzsának“ és „a nyugati civilizáció védőjének“ nevezi.

Nem érezte a művelt Nyugat, hogy mi rajtunk törték meg azok a rohamok Kelet felől, amelyeket, ha a magyar vitézek száz-ezrei holttestével fel nem tartottunk volna, Európa ma ugyancsak nem büszkélkedhetnék kultúrájával s azt nem fejleszthette volna oly nyugodtan mai színvonalára.

„Nem jutott eszébe senkinek sem, hogy mikor mi: a török, egy számban nagyobb harcos nép ellen, viaskodtunk életre-halálra, akkor Michelangelo nyugodtan dolgozhatott Mózes szobrán és a Szent Péter-Bazilika kupoláján; Shakespeare háborítatlanul írhatta meg színműveit és Corneille, Racine megalkothatták a francia irodalom remekeit! Pedig mi ezalatt két fronton küzdöttünk: a török és német ellen, a szabadságért, földünkért és zászlónk becsületéért.¹⁾

A győztes Nyugat nem akarta elismerni, hogy amíg a barbarizmussal szemben a magyarság évszázadokon át állig fegyverben, állandó vérvesztés²⁾ és anyagi értékeinek pusztulása közben, majd letiporva és elnyomva, de mégis számottevő ellenfélként lehetővé tette békés fejlődésüket, övék lett a gazdagság, a tudomány és a művészet, övék a dicsőség és hatalom!³⁾ Kitérőlték emlékezetükből bíráink, hogy a magyar vértanúknak egész serege halt meg nemcsak a magyar nemzeti, de az egyetemes emberi szabadságért is és százezrek estek el a szabadságharcokban.⁴⁾

¹⁾ Robert Johnson „A leghiresebb királyságok és területek a világon” című 1616-ban, Londonban megjelent könyvében Magyarországot 12 és fél oldalon tárgyalva, befejezésül megállapítja, „hogy ez az egy királyság többet tett az ottomán ambíciók csökkentésére és az ottomán szerencse megakasztására, mint a többi összes keresztény államok együttvéve... úgyhogy az igazat megvallva, a kereszténységnek nincs más határfala a török ellen, mint a magyar határ...” (Pesti Hírlap. 1927. július 5.)

²⁾ H. Doumergue: „A magyar véret ontotta az emberiségért. Európát Hunyadi János mentette meg a török betöréstől. Ez, és önvédelmi harca a legnemesebb nemzetek közé emeli a magyart”.

³⁾ A XV. század végén, Mátyás király idejében, az adókönyvekből pontosan meg tudjuk állapítani Magyarország népességének számát. Ebből kiderül, hogy ha századokon át nem háborúskodtunk volna, legnagyobb részt a törökkel, úgy ma nem 10, hanem 30 millió magyarnak kellene lenni. Hús millió meg nem született magyarnak köszönheti tehát „Nyugat fejlődését és nyugalmát. (Horváth Jenő: Tankönyveink a háború alatt és után. Magyar Pedagógia 1—3/1926.)

⁴⁾ Michelet (1798—1874.): „A magyar nemzet a hősiesség, a lelki nagyság és méltóság arisztokráciája. Mikor fogjuk adósságunkat az áldott nemzet iránt leróni, mely a Nyugatot megmentette?”

„Vajha a francia történetírás leróhatná már egyszer hálájának adóját a

Ugyanakkor a románok, szerbek ezekben a háborúkban nem vettek részt, hanem a magyarok kipusztulása után, ezek helyét foglalták el. Most pedig e területeket, melyekért a magyarok leölették magukat, jutalmul ők kapták meg.

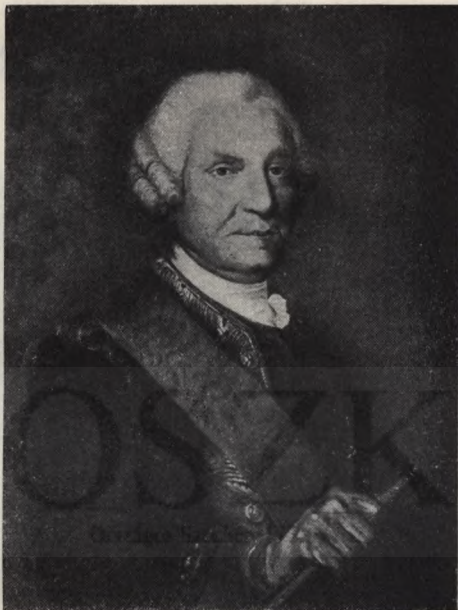
Gróf Berchény László Franciaország marsalljának nyughelye a luzancy-i templomban.

Vajjon tényleg elfelejtették a franciák, hogy II. Rákóczi Ferenc, a nagy szabadsághős az ő udvarukban talált menedéket, hogy a *luzancy-i* templom Mária-kápolnájában nyugvó gróf Berchényi László (1689—1778), — gróf Bercsényi Miklós kuruc fővezér fia — francia tábornagy, majd francia marsall, a francia huszárezredek megteremtője, a Szent Lajos-rend nagykeresz-

magysággal, a nemzetek hőisével szemben. E nemzet hősi példájával fölemel és megnemesít minket. A magyar hősiesség magas erkölcs megnyilatkozása.“

„Európa sohasem hálálhatja meg Magyarországnak azt a szolgálatot, amelyet azzal tett, hogy saját testével védelmezte a török és tatár ellen. Mialatt a magyar gátat emelt a barbár betörés elé, nyugaton a művészetek szabadon virulhattak. A tűzvonalon túl a harci zaj dúlt, ideát Provence édes dalai hangzottak.“

tese volt, s mint ilyent „a francia nemzet egyik dicsőségé”-nek nevezték még 1906-ban is;¹⁾ — az angolok, hogy ők vitték hadihajójukon Kossuth Lajost Birminghamba, ahol a legnagyobb lelkesedéssel ünnepelték;²⁾ — az amerikaiak, akik Kossuthot, mint

Gróf Berchényi László Franciaország marsallja. (1689—1778.)
(A kép eredetije a versaillesi múzeumban.)

¹⁾ Br. *Forster*: gr. Berchényi László Franciaország marsallja.

²⁾ *Paget* (1808—1892.) angol politikus, 1838-ban mondta, hogy „Anglia nemcsak jó vásárlót, de igaz és hűséges szövetségest is találna Magyarorszában”.

G. Herrig angol útirajzíró „Sketches on the Danube in Hungary and Transylvania 1838.” című munkájában megállapítja, hogy „Magyarország gátja volt a török terjeszkedésnek, bölcsője az alkotmányos szabadságnak és a vallási türelemnek”.

Backwill, Rudolf of Varosnay, angol politikai író 1841-ben ezeket írta: „Magyarország foglalja vissza helyét a nemzetek között és legyen az, ami régente volt: Európa legbüszkébb védőbástyája. Magyar zászló lengjen a Kárpátoktól a Balkán gerincéig, az Adria partjaitól egészen addig, ahol a Duna hőmpölyög a Fekete tengerbe”.

Edmond Spenser (1552—1599.) angol költő, ezeket állapította meg. „A bátor 6 milliónyi magyarság két császár és a nemzetiségek ellen védte szabadságát egy időben... Semmiképen sem nevezhetjük a magyarokat forradal-

az emberi népszabadság egyik legnagyobb apostolát, a szenátus ünnepi ülésén szónoklattal fogadták, szabadságharcukban pedig a magyar emigránsok tekintélyes számban küzdöttek?¹⁾

A nyugati civilizáció elfelejtkezett rólunk, nem mérlegelt

Magyarország helye a nap alatt.

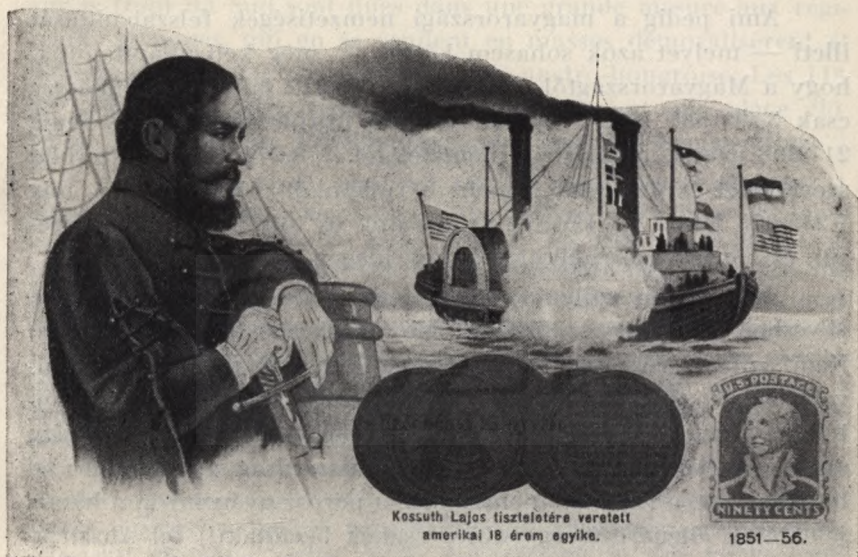
márokknak, még kevésbé szocialistáknak; egy nemes népnek küzdelme volt, hogy megvédje életét, vagyonát rablóhordák ellen, amelyeket Ausztria és Törökország szláv részeiből szabadítottak rá“. (Travels in European Turkey. II. köt. 1851.)

¹⁾ A 110 millió amerikaiból soknak ereiben magyar vér folyik s az Egyesült-Államok megteremtéséhez sok erőt adtunk. Mikor Amerika a legnagyobb válságát — a polgárháborút — élte, 1861-ben 800 magyar állott be hadseregébe, bár az akkori és ottani statisztika csak 3737 amerikai magyarról tud. És a magyarok — ősi hagyományaikhoz képest — úgy harcoltak, hogy 2 altábornagyot, 5 tábornokot, 15 ezredest, 2 alezredest, 13 őrnagyot és 100 egyéb tisztét adták a győztes északi hadseregeknek! (P. H. 1927. XII. 29.)

Th. Roosevelt (1858—1919), az Egyesült-Államok néhai elnöke, 1910. évi április 2-án a magyar képviselőház kupolacsarnokában ezeket mondta: „Az egész civilizált világ adója Magyarországnak az ő multjéért. Amikor Amerika még Európa méhében volt, Magyarország volt az a tényező, amely meggátolta a barbarizmus terjedését és amely a civilizált világ biztonságát őrizte. Az önök ősejé az érdem, hogy azokat a támadásokat visszaverték, amelyek a nyugati kultúra ellen a barbarizmus világából intéztettek, mert az önök őseinek teste állította meg a barbarizmus haladását. Washington népe a nagy nyugati haemisphaera nagy városaiban ma is csodálattal adózik az önök nagy,

semmit sem ¹⁾ s úgy jutalmazott, hogy amikor az emberfeletti verveszteségtől alétan a földön feküdtünk: kicsavarta becsülettel hordott kardunkat, feldarabolt és megcsonkított úgy, hogy erre a világtörténelemben második példa nincsen.

Semmibe sem vették a népek önrendelkező jogát s az abszolút magyar többségű Magyarország helyett három oly országot fejlesztettek nagygyá, amelyek közül Cseh-Szlovákiában 6

Kossuth Lajos tiszteletére veretett
amerikai 18 érem egyike.

1851—56.

Kép Kossuth Lajosnak amerikai tartózkodása idejéből.

bátor, nemes királyai, Erdély, a Duna jobbpartján küzdött dicső harcosai és azon számos győzelmes csata iránt, amelyeket ők megvívta. Nincs illusztrisabb történelem, mint a magyar nemzet történelme. Én ismerem ezt a történelmet és nem tartanám magam művelt embernek, hogyha nem ismerném.

Ch. Andrews, mainei követ, a washingtoni képviselőházban 1852 február 25-én a magyar kérdéstről tartott beszédében ezeket jelentette ki: „A magyar fegyverek ereje és ügyessége nélkül a Korán föléje került volna a Szentírásnak s ma Mohamed hite lenne az egész szárazföldi Európa vallása“. (Baróthy Bálint: Ismeretlen levelek Kossuth amerikai szerepléséről. 9. old.)

¹⁾ E. Sayous (Histoire générale des Hongrois. I. 70): „Pour les Occidentaux ce qui doit dominer, c'est la reconnaissance des services, que la Hongrie a rendus à la civilisation, d'abord en mettant son corps en travers du chemin de la barbarie, et plus tard par son indomptable attachement à la liberté“.

millió csehvel szemben 8 millió, Romániában 10 millió románnal szemben $7\frac{1}{2}$ millió, Jugoszláviában 5 millió szerbvel szemben 8 millió *másfajta* nemzetiség van.¹⁾

Mert az a körülmény, hogy a csehek a cseh-szlovák, s a szerbek a jugoszláv elnevezést vették fel, nem változtat azon a helyzeten, hogy az államok uralkodó nemzetiségei a cseh, szerb, román, elnyomják mind a rokon, mind a többi nemzetiségeket,²⁾ ahogy ezt a szlovákok és horvátok kirívó példája mutatja.³⁾

Ami pedig a magyarországi nemzetiségek felszabadítását illeti — melyet azok sohasem kértek — meg kell állapítanunk, hogy a Magyarországtól elcsatolt 10,660.012 lakosból mindössze csak 3,414.987 lakos egyesült tényleg fajrokonaisával, még pedig 217.308 német az ausztriai németekkel, 378.274 szerb a szerbiai szerbekkel és 2,819.045 román a romániai románokkal, míg 7,245.025 lakos, — köztük a horvátok és tótok — megkérdezzük és népszavazás nélkül kerültek idegen uralom alá.⁴⁾

A javunkra szolgáló tények félredobása mellett azonban a kevésbé válogatós eszközökkel élő népeket vették pártfogásba. Nem szólva a románok szövetségszegő eljárásáról, a csehekre hivatkozunk, akiknek árulását maga Benes ismerte el és dicsőítette a *Revue Internationale Sociologique* 1916. évi 168. lapján, amikor ezeket írta: „.... Mert minden észszerűség, az ellenállás lehetetlensége, a legvadabb elnyomás, a porosz győzelmek, a hamis jelentések ellenére és egyedül a csehek lázadtak(!) fel Ausztriá-

¹⁾ Így pl. az 1921. évi jugoszláv népszámlálás adatai szerint 44·7% a szerbek és 23·6% a horvátok, bunyevácok és sokácok aránya, a magyaroké 4%.

A Magyarországtól elszakított területeken (Horvátországot nem számítva) az arány így alakul: 37·2% szerb és horvát, 27·7% magyar, 23·8% német! (Kovács Alajos dr.: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1926.)

²⁾ *Lukács György* beszéde az 1922. évi bécsi Interparlamentáris Konferencián. (*Külügyi Szemle*, 1923. I—II.)

³⁾ R. *Lansing*, az Egyesült-Államok volt külügyi államtitkára és a párisi konferencia tagja, a versaillesi béketárgyalásokról írt munkájában azt fejtegeti, hogy területi jogigények szabályozásánál sokféle szempontot kell tekintetbe venni: néprajzi, gazdasági, földrajzi, történelmi, stratégiai tekinteteket. Mindezt pedig a békekötésben egyoldalúlag részleahajlóan alkalmazták, vagy tetszés szerint mellőzték. Az önrendelkező jog pusztá frázissá vált. A békeszerződések nem fognak békét hozni, mert az önérdék futóhomokjára vannak építve. (Szádeczky K. Lajos: *A békevizíó kérdése*.)

⁴⁾ A háborús felelősség és a nemzetiségi kérdés.

ban (... les Tchèques seuls en Autriche se sont révoltés ...) ... Az oroszoknak galíciai és a szerbeknek a déli harctéren aratott győzelmei nagy részben azoknak a cseh ezredeknek köszönhetőek, amelyek tömegesen megadva magukat, teljesen demoralizálták és dezorganizálták az osztrák-magyar hadsereget. A 11., 28., 35., 88. és 102. cseh ezredek dicsőséges lapot szereztek maguknak a cseh történelemben, mert lelkiismeretüknek engedelmeskedtek. („Les victoires des Russes en Galicie et des Serbes sur le front du Sud sont dues dans une grande mesure aux régiments tchèques, qui en se rendent en masses démoralisèrent et désorganisèrent complètement l'armée austro-hongroise. Les 11e, 28e, 35e, 88e et 102e régiments Tchèques auront une place glorieuse dans l'histoire Tchèque pour avoir obéi à leur conscience.”)

Knatchbull-Hugessen angol író 1910-ben Londonban megjelent: „A magyar nemzet politikai kialakulása” (The political evolution of the Hungarian Nation) című művében ezeket mondja: „Az 1868. évi XLIV. t.-c. (a nemzetiségi törvény) a nemzetiségek jogos kívánalmait még az uralkodó faj jogainak sérelmére is kielégítette. A törvény legfőbb tévedése volt, hogy védte az idegen nyelveket, de elmulasztotta védeni a magyar állam nyelvének jogát, midőn az államnyelv tudását sem követelte a polgári jogok előfeltételül. Magyarországot, a kereszténység egykori védbástyáját és pajzsát, a magyarok teremelték és senki más, csak a magyarok tarthatják fenn. Európának vagy Angliának nincs haszna Magyarországból, ha az nem magyar.”¹⁾

Popovics Milos „A nemzetiségi kérdés Magyarországon szerb szempontból” című munkájában (1865. évi magyar kiadás 14. lap) így ír: „Magyarország törvényei a bennélő nemzetiségek közt különbséget *nem* ismernek; a magyar alkotmány szerint csupán privilegiátusok és nem kiváltságosak, vagyis nemesség és nép léteznek. Az első kiváltságos osztályban nemcsak maguk a magyarok valának, hanem a nem-magyarok is odajuthatnának, amint valósággal oda is jutottak. Ez állításunkat nem gyöngíti azon körülmény, hogy a kiváltságosak közt majdnem a legtöbb magyar volt, azért lehetett ez, mivel a magyarok számra és szellemileg erősebbek.”²⁾

Rosetti (1816—1885.) a románság egyik legkiválóbb államférfia szerint „... a jobbágyok fölszabadításának dicsősége a magyaroké. — Románia csak tizenöt évvel későbbben és csak vér árán tudta megvalósítani azt, amit a magyar nemesség minden kényszerítés nélkül, tisztán a humanitás és a szabadság fenkölt és nemes eszméitől lelkesítve cselekedett 1848-ban, amikor összes jobbágyait *faj- és valláskülönbség nélkül fölszabadította*.”³⁾

¹⁾ Szádeczky—Kardoss: A békerezivió kérdése.

²⁾ Domanovszky Sándor: A magyar kérdés történeti szempontból tekintve.

³⁾ Kalonday Pál: Válasz a román nemzeti komiténak. I.

Gozsdu Manó (1802—1870.), a magyarországi románok egyik legnagyobb jótévője így nyilatkozott: „A világtörténelem nem mutat fel szebb áldozatot, mint midőn a magyar nemesség életét és vagyonát áldozta fel azon törvények védelmében, melyekben minden kiváltságait megosztotta a haza összes népeivel!“

A békeszerződés „etikai megalapozását abban a feltevésben keresi, hogy őseink itt már régebben meglepedtek és rendezett állami viszonyokban élő nemzeteket ígáltak le, és hogy Nagy-Magyarország nem-magyarajkú polgárai ezeknek a leigázott, szabadságuktól és állami létüktől megfosztott nemzeteknek utódai. Az ezeréves birtoklásra való hivatkozásunkkal szemben az entente főtanácsa a magyar békeküldöttséghez intézett utolsó átiratában egyenesen azt mondja, hogy „igazságtalanság és elnyomás nem válik igazsággá azáltal, hogy ezer esztendeig tart“. Hát az a beállítás történeti tudatlanságon és olyan szláv és román legendákon alapul, amelyeket ama nemzeteknek komoly történetírói is már elejtettek. *Az igazság az, hogy Nagy-Magyarország mai nemzetiségi viszonyainak kialakulásában az őslakóknak megállapítható része nincs. Hogy azok kizárólag, vagy legalább kilenctized részben fokozatos bevándorlás által keletkeztek.* Ha etikai fogalmakkal dolgozunk, úgy ennek perdöntő jelentősége van, mert későbbi bevándorlóktól csakugyan kívánni lehet, hogy annak az államnak rendjéhez alkalmazkodjanak, melyben *saját akaratukból keresnek hajlékot.*“¹⁾

Magyarországot általában nagyon rosszul ismerték a múltban és ismerik a jelenben Európában. Kézikönyvekből és tankönyvekből — amelyek legtöbbször nem jóindulatú vagy nem tárgyilagos forrásokból táplálkoztak — szerezték ismereteiket, amelyek nem felelnek meg a való helyzetnek. Hogy az ily ellenséges indulatú ténymegállapításokat megváltoztathassuk és egyáltalán önálló saját nézetünk és álláspontunk keresztülvitelét biztosíthassuk, ahhoz önálló, vagy legalább is olyan külképviseletre lett volna szükségünk, amelynek ez *elsőrendű* feladatává tétetett volna.

Az osztrák-magyar ú. n. „közös“ intézményekben és hivatalokban a magyarság nem állott abban az arányban alkalmazásban, mint ezt egy reálunióban levő állam igényelheti. De egyéb-

¹⁾ Gróf Apponyi Albert hat előadása „A magyar alkotmányfejlődésről“ (Közművelődés. 7—8/1924.)

ként is ezek a hivatalok sokszor kifejezetten egyoldalú, osztrák szellemben irányítottak.

Így például a háború kitörésekor az uralkodó kabinetirodájában 66 osztrák és 34 magyar, a katonai irodában 21 osztrák és 6 magyar, a közös pénzügyminisztériumban és az idetartozó boszniai közigazgatásban 2595 osztrák és csak 386 magyar, — a közös hadügyminisztériumban 616 osztrák és 23 magyar állam-

A századokon át együvé tartozó osztrák örökös tartományok.
(Galicia, Bukovina és Dalmácia nélkül.)

polgár állott alkalmazásban! ¹⁾ A közös hadseregben, melynek állományát Magyarország 42,6%-ban egészítette ki, a tisztek 30%-a, a vezérkar 28%-a, a tábornoki kar 11%-a volt csak magyar honos. ²⁾ Végül pedig az oly fontos külügyi szolgálatot illetően a központban 137 tisztviselő közül 34, a követségi létszámban 105 közül 27, a konzuli létszámban 210 közül 14 volt magyar honos. ³⁾

„A magyar tragikum nem csekély részben abban a körülményben jut kifejezésre s találja magyarázatát, hogy az összeom-

¹⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet. 12. oldal.

²⁾ Magyar béketárgyalások. I. kötet. 88. oldal.

³⁾ Pesti Hírlap. 1924. X. 26.

lott monarchia *egész* számláját velünk fizettette meg a tájékozatlan s felőlünk ellenséges oldalról informált külföld — *holott Magyarország nem volt a maga külön, önálló akaratának és független elhatározóképeségének szuverén birtokában. Magyar érdekből nem volt mit remélnünk még a győztes háborútól sem, a mi háborús célunk nem lehetett és nem is volt egyéb, mint országunk ezeréves területi integritásának védelme . . .*

Magyarország (mint láttuk) nem állhatta útját a háború kitörésének, áldozata lett a monarchia nagyhatalmi politikájának, mely — akár a végzet, — vesztünk felé sodort bennünket.“¹⁾

¹⁾ Dr. Halmay Elemér: A revíziós gondolat a világpolitikában. 9. és 11. oldal.

„*Toute la vengeance de la vérité c'est d'attendre.*“

(Lamartine. 1790—1869.)

Meg kell állapítanunk az előadottak alapján, azt az elsomorító ténytet, hogy az erre hivatottak részéről az 1928. év végéig még csak komoly kísérlet sem történt a nemzetközi rendelkezések lelkiismeretes és teljes végrehajtására.

Az utódállamok törvényei szemre lehetőleg demokratikusak és liberálisak, hogy a külföld előtt bizonyítékul szolgálhassanak, de a kormányok nem a törvényeken, hanem azoknak a gyakorlatban való alkalmazásukon nyugszanak. Hogy e törvények és azok alkalmazása között mily nagy a különbség, azt a kisebbségi egyezmények sorsa bizonyítja. E nemzetközi szerződéseket mind elvállalták, törvénybe is iktatták, de az ezek után hozott új törvényekből (agrárreform, állampolgárság, stb., stb.), a végrehajtó rendeletekből és ezek gyakorlati alkalmazásából a kisebbségi jogok legnagyobbrészt eltűnnek.

Az utódállamok látván, hogy nincs, aki őket vállalt kötelezettségeiknek megtartására kényszerítse, szuverénitásukat han goztatják s presztizskérdést csinálnak abból, hogy azt tesznek az állami fennhatóságuk alá került területeken, amit akarnak, mert szerintük szuverénitásukat a nemzetközi szerződések nem érint hetik, vagyis azok csak addig voltak jók, amíg új területeiket meg kapták.¹⁾

A románok már kamarájukban is nyíltan hangoztatják e felfogásukat, amennyiben Jorga egyetemi tanár és képviselő, nagy tetszés mellett, a párisi kisebbségi egyezmények jogforrási minőségét is megtagadta, amikor az erre való hivatkozást a román

¹⁾ Sir Villoughby *Dickinson* egy jelentésében juktímot lát az új államok területi juttatása és a kisebbségi szerződések megtartása között. Ha e szerződések alkotását megelőző iratok egyszer köztudomásra fognak jutni, azokból ki fog világlani, hogy Wilson szerint a kisebbségi szerződések előfeltételei voltak az új államok megalakulásának. (Magyar Külpolitika. 7/1927. szám.)

nemzet becsülete megsértésének jelentette ki, sőt a kormány akkori elnöke — Bratianu Jonel — az 1924. évi februári kamara ülések egyikén árulással vádolta meg Vajda-Vojvoda Sándor

Pozsonymegye magyarjaihoz!

A párisi békekonferencia véglegesen megállapította a Csehszlovák állam határait s ezen megállapítás szerint Pozsony megye teljes egészében a Csehszlovák államhoz tartozik.

Pozsony megye magyar nyelvű lakosságának tehát azonos kell az az a tény, hogy a Csehszlovák államnak a tagja - minden lehető el kell követnie, hogy most már behelyezkedjek az új államalakulatba.

Úgy a magam, mint kormányom nevében kijelentem hogy mint eddig, úgy a jövőben is minden lehető elkövetünk, hogy a magyarság az új államban jól érezze magát - A magyar nép nyelv, kulturális és vallási érdekeit - hívem köztársasági elnökünk fenkölt elveibez - nemcsak, hogy nem fogjuk sérteni, de előmozdítani fogjuk Anyanyelve használatában és kifejezésében senkit akadályozni nem akarunk Gondoskodni fogunk a magyar nép számára megfelelő iskolákról

A határok megállapítása azonban természetesen maga után vonja, hogy minden magyar embertől, aki az ország határait belül lakik, az állam polgári-sági hűség esküt megköveteljük A háború után minden államinak szüksége lesz polgárainak odaadó és buzgó munkájára s elvárja államunk a magyarságtól is, hogy új hazájának felelősen minden erejéből dolgozni fog

Kiemelem, hogy megyénk magyar lakosai s mult nehez napokban, tekintvire egyes lelkiismeretlen és félrevezetett egyénekítől, hevesültesen viselkedtek s rendet sehoh nem zavartak meg, a hadsereg ellátására szükséges dolgokat minden ellenkezés nélkül beszolgáltatták, s azt hiszem nem esztokozom, ha ezt állítom, hogy ha arra került volna a sor, még fegyveres erővel is ellenállt volna s több-éviki rablóknak, akikkel egy beállítás magyar sem vállalhat közösséget

A megye magyarságát még csak arra figyelmeztetem, hogy mily nagy hálaival tartozik új hazája hadseregének s kormányának, amely házat és mindent megvédte a pusztítástól. Mily kimondhatatlanul előnyösebb helyzetben van azok felett, akiknek végig kellett szenvedniök a gyilkolás és rombolás uralmát Hiszem, hogy ezt a magyarság soha nem fogja elfelejteni s a szolgálatot odaadással és hűséggel fogja viszonzni

Csehszlovák állampolgárok!

Fogjunk össze a közös munkához, építsük államunkat s törekedjünk arra, hogy államunk mielőbb kiheverje a háború pusztításait. Fogjunk össze s ne törjük el seukinek az aknamunkáját, s ki még most is szítani akarák az elégedetlenséget, s most sem látna be, hogy megyénk magyarságának elsőrendű életérdeke, hogy az új hazának odaadó polgára legyen

Államunk minden polgára számára biztosítja az egyenjogúságot, de csak természetes, hogy a lehető legerélyesebben fog eljárni minden ellenséggel szemben s nem tűri meg azt, hogy határain belül valaki ellene áskálódjék

Éljen a Csehszlovák köztársaság! Éljen Masaryk elnök!

Bratiansa, 1918. június 26-án

Zoch Sámuel,

szepán és kormánybiztos

Cseh ígéretek a magyar népnek.

képviselőt,¹⁾ aki mint miniszterelnök elfogadta és aláírta 1919-ben a kisebbségi szerződést.

Nyomatékkal kell itt rámutatnunk azonban arra a körülményre, hogy amidőn az utódállamoknak idegen területen élő

¹⁾ Verdicus: Les infractions au traité des minorités en Roumanie. 54—5. oldal.

saját nemzetségeiről van szó, akkor mindjárt másképen gondolkoznak.

Erre legjellemzőbb az az 1927. évben Jugoszlávia és Románia között kötött egyezmény, melyet e két állam az egymás román, illetve szerb kisebbségeinek iskolai jogai biztosítására kötött, hogy így azt a surlódási pontot, melyet közöttük kisebbségi sorban élő fajtestvéreik sorsa alkot, a lehetőségig eltüntessék.

Az egyezmény tizennégy szakaszból áll. Kiemelendő határozatként felemlítjük, hogy a szerb, illetve román kisebbségi iskolák nyilvános jellegét elismeri, bizonyítványait az állami iskolakéval egyenértékűnek minősíti. A hittan tanítása a tanuló anyanyelvén kötelező. A tanítók anyanyelve az illető kisebbség nyelve. Az iskolaszékek az illető nemzetiségből alakulnak.

Az egyezmény teljes és tökéletes végrehajtását jelenti a nyelvi egyenjogúságnak, az anyanyelvhez való jognak, — de csak a szerb-román viszonylatban!

Íme, ebben az esetben mennyire megértik, hogy mi is az: kisebbségnek lenni. De, amikor a magyar kisebbségről van szó — mint láttuk — akkor minden jog, igazság, megértés, méltányosság elhomályosul, hogy helyet adjon a gyűlöletnek és az igazságtalanságnak.¹⁾

Jellemzéséül annak, hogy az elfogulatlan semlegesek hogyan vélekednek a „győztesek“ eljárásáról, ízelítőül röviden ismertetjük azt a cikket, amely — Svájcnak a Nemzetek Szövetségébe történt belépése második évfordulóján — a „Züricher Post“ című lap 1924. évi május hó 16-iki számában, az Erdélyben járt *E. Block* hollandi újságíró tollából jelent meg.

Az író tapasztalatai szerint Romániában, a miniszterelnöktől le az utolsó állami tisztviselőig, senki sem tulajdonít komoly jelentőséget a nemzeti kisebbségekre vonatkozó szerződésnek, amelyet a szövetséges és társult hatalmakkal kötöttek.

Bratianu román miniszterelnök a kamarában és szenátusban síkra szállt az ellen, hogy a kisebbségi szerződést felvegyék az alkotmányba; bár azt alaptörvénynek jelentették ki a hatalmak s úgy nyilatkozott, hogy „ezt a privilégiumot nem adhatjuk meg a kisebbségeknek, mert maga a többség sincs birtokában“. Így tehát a szerződésekben meghatározott elemi emberi jogok,

¹⁾Albrecht F.: A jugoszláv-román kisebbségi egyezmény. (Magyar Külpolitika. 5/1928.)

„privilegiumok!“ „Ennél lesújtóbb bírálatot Románia legnagyobb ellensége sem mondhatna a román kamaráról.“ Jorga egyetemi tanár és ellenzéki képviselő a román kamarában a kormánypart tomboló tetszésétől kísérve, szó szerint a következőket jegyezte meg: „Aki ebben az országban az 1919. december 9-iki párisi megállapodásra, mint jogforrásra hivatkozik, az megsérti a román nemzet becsületét és annak számot kell vetnie azzal, hogy a felháborodott román öntudat eltámassza“. Szomorú jele ez annak, hogyan gondolkodnak Romániában az emberi jogokról és a szerződésekről. És vajjon mi volt Európa válasza ezekre az ily hangon tartott nyilatkozatokra? Történt-e csak egyetlen lépés is abban az irányban, hogy megizentessék Romániának, hogy a nemzetközileg garantált szerződések nem papírrongyok, amelyeket egyszerűen szét lehet tépni? Meg kell állapítani, hogy 1919 óta egyetlen komoly lépést sem tettek abban az irányban, hogy ennek a szerződésnek érvényt szerezzenek! A világbéke szempontjából a Nemzetek Szövetségére csak akkor van szükség, ha megérti feladatát, ezt helyes módon tudja betölteni és megvédi a gyöngéket. Fel kell vetni a kérdést: elszánja-e magát Európa arra, hogy véget vet ennek a szerződésszegésnek, amely egyben szégyenfeltja a szerződés összes aláíróinak és a szerződésekért kezességet vállaló Népszövetségnek is? Vagy talán minden emberszeretet, minden igazság- és szégyenérzet kihalt volna az európai politikából? Íme, így látja egy semleges szem a béke örömeit!

Vajjon, hol voltak az *igazság* hangos apostolai, a nemzeti-ségek pártfogói: *Seton-Watson* (Scotus Viator), *Henry Wickham Steed*, *Ernest Denis*, *André Cheradam*, *Louis Leger*, *Louis Eisenmann*, *Pierre Moran*, *Jászi Oszkár* stb., amikor a szülőföldjükről, otthonukból elűzött, hivataluktól, foglalkozásuktól megfosztott, vagyonukból, földjeikből kiforgatott magyarság *százezreit* kergették át új határainkon a nyomorúságba és nélkülözésekbe az utódállamok?

Felemelték szavukat az elnémított harangok, bezárt iskolák, kifosztott és tönkretett közgyűjtemények, lerombolt emlékművek, a megvert, megkínzott, bilincsekbe vert magyarok sorsa ellen?

Beszélhet-e valaki a magyarok elnyomó politikájáról, amikor ismétellen kitört magyar részről az a felkiáltás a román kamarában: „Csak úgy nyomjanak el minket magyarokat, ahogy mi elnyomtuk a románokat“.

Vajjon vertek itt meg valakit, mert tótul, szerbül, románul beszélt?

Vagy lőtték-e itt az emberek közé, mert nem magyar nótákat énekeltek?

Megfosztották-e itt az emberek százezreit állásuktól és kenyertől, mert nem beszéltek magyarul?

Avagy elképzelhető-e a magyar államról az, amit a román kormány tett, hogy a birtokuktól és életlehetőségüktől megfosztott magyar és német anyanyelvű polgároknak a román területről való eltávolítása céljából, a kivándorlási ügynököket támogatta? ¹⁾

Nem!

A magyarság hosszú ezer év alatt nem követett el annyi igazságtalanságot, mint az utódállamok a megszállás egyetlen hetében.

Az utódállamok hivatalos, politikai megnyilvánulásaiban, de főleg a gyűléseken a lefolyt több, mint 10 év alatt a gyűlölet harsogó hangján emlegették az ezeréves magyar elnyomás együgyű meséjét. Ennek egy ellenséges oldalról jövő jellemző cáfolatát kívánjuk csak megemlíteni.

Jorga Miklós, a legkiválóbb élő román történettudós 1927-ben a kolozsvári egyetemen Erdély történetéről előadást tartott. Ez alkalommal ismertette a különböző korszakokat és nagy súlyt fektetett annak igazolására, hogy a románság népi életét sokkal kevésbé befolyásolta a magyar uralom, mint ahogy azt a román iskolákban tanítják.

— El kell tűnnie a román oktatásból — mondotta Jorga professzor — annak a beállításnak, hogy a román nemzet Erdélyben már a régi századok alatt is bozalmas elnyomás alatt nyögött. Nem szabad úgy elképzelnünk a magyar királyokat, mint holmi lovas szörnyetegeket, akik mögött az emberevők egész csapata

¹⁾ Duca külügyminiszter 1925-ben ezeket mondotta a román parlament ülésén: „Ha a kisebbségek egy része nem tud belenyugodni Nagy-Románia létébe, ha ezek az elemek el akarják hagyni az országot azzal a szándékkal, hogy oda soha vissza ne térjenek, ha ki akarnak vándorolni Észak- vagy Dél-Amerikába vagy Ausztráliába, hogy ott gyarmatokat alapítsanak, van ebben nemzeti veszedelem?”

Ezekkel kapcsolatban hivatkozunk a román statisztikai és munkaügyi hivatalnak 1927 második felében megjelent és az 1926. évi kivándorlásról szóló jelentésére. E szerint 17.000 ember vándorolt ki Erdélyből. A legtöbb a Székelyföldről! Az 1927/28-ból származó adatok szerint pedig a magyar kisebbség részére kiadott útlevelek száma abszolúte is többszörösen felülmúlja a román többségi lakosság részére kiállított útlevelek számát. (Pesti Hírlap. 1927. X. 18., Budapesti Hírlap. 1929. XI. 9. és XI. 22.)

tolong s akik kegyetlen indulattal törnek a szegény román nemzet lábbaltiprására. Ha ilyen naiv képzeletekkel találkozva folytonosan állítólagos százados rabszolgáságunkat siratjuk, egyáltalán nem teszünk jó szolgálatot önmagunknak, nem haladunk azon az úton, mely alkalmas volna a nemzeti öntudat s a faji büszkeség kinevelésére. Mert akkor méltán kérdezhetnők, hogy végeredményben miért hagytuk így elnyomni magunkat?

— Az igazság azonban az, hogy ebben az értelemben nem volt itt rab senki, aki nem hagyta magát. Voltak magyar jobbágyok is, de viszont voltak szabad román parasztok is a királyi birtokokon.¹⁾

★

„S'arrêter devant une erreur qu'on peut combattre, est un crime contre la raison. S'arrêter devant l'injustice qu'on peut combattre est un crime contre l'humanité.“

(Turgot. 1727—1781.)

A békekötés idejében, az ötéves világháború után, a világ lelkiállapota még olyan izgatott volt, hogy a magyarság igazságának elismerőiből is hiányzott az erkölcsi bátorság ennek kifejezett bevallására és főleg a megfelelő következtetések levonására.

Most már azonban a legyőzöttek válsága az egész világ válságává kezd átalakulni s az időközben szerzett tapasztalatok mintha némi hatással lennének a győztesek gondolat- és érzélemlvilágára, mintha belátni kezdenék, hogy a politikai igazságtalanságok és a hitük szerint indokolt és jogos bosszúállás,²⁾ az egyoldalú és állandó fegyvercsörtetés mellett, a most már minden

¹⁾ Prágai Magyar Hírlap. 1927. IX. 14.

²⁾ Trianoni Magyarországon minden ötödik gyermek meghal, mielőtt betöltené első évét. Minden második ember kórházban pusztul el. 100 műhely közül 67 segédek nélkül dolgozik, 100 gyártelep közül 61 a fővárosban és közvetlen környékén működik. 5 vasutasra 6 nyugdíjas esik. Magyarországon Szeged Temesvártól 112 km-re esett, amit a vasút 2 óra alatt tutott be, ma a trianoni közlekedési földrajz 206 kilométerre növesztette meg azt a távolságot, amit az elbalkanizált vonalon csak 8 óra alatt lehet megjárni. (Pásztor Mihály: Budapest zsebe).

oldalról óhajtott igazi békéhez nem vezethet.¹⁾ Ennek a belátásnak az ideje lassan közeledik, mert a semlegesek lapjairól nem is szólva, az angol, olasz, sőt francia újságokban és folyóiratokban napvilágot látó cikkeken felül, Európa vezető, hivatalos köreiben is időnként már hangot ad az a vélemény, hogy „az *igazi* béke Közép-Európában *más* gazdasági kialakulást és *más* kultúrát kíván, — amely józan belátásnak magával kell hoznia a békeszerződés igazságos revízióját²⁾” s ezzel szoros kapcsolatban a magyar kérdés megoldását is és az évszázados magyar kultúrának méltó helyére való visszahelyezését.

A sok nyomorúság, megaláztatás után elérkeztünk ahhoz az időponthoz, hogy a kisebbségi szerződéseknek éppoly szigorú kezelését igényeljük, mint a többi nemzetközi szerződését, mert sajnos, eddig az elszakított kisebbségek védelmének terén úgyszólván semmi sem történt.

Az utódállamok ugyanis szuverénitásuk megsértését magyarázzák bele a nemzeti kisebbségek jogos kívánságaiba, pedig ennek a kérdésnek megoldása nemcsak az illető államok nyugalalmát, hanem az emberiség egyetemének érdekét is jelentené!

A trianoni békeparancs 250. cikke például megtiltja az utódállamoknak, hogy magyar állampolgárok vagyonával szemben bizonyos, a békeparancsban közelebbről körülírt rendszabályokat alkalmazzanak.

Ezzel szemben saját törvényeiket állítják az utódállamok s az ugyancsak törvénybeiktatott nemzetközi szerződéseket figyelmen kívül hagyják.

Az erdélyi magyar birtokosoknak, az úgynevezett optánsoknak perében Titulescu, a román külügyminiszter a magyar-román vegyes döntőbírótság, majd a Nemzetek Szövetsége előtt folyó eljárás alatt többek között így is védekezett: „Azt hiszem, hogy Románia, mint minden más állam, szuverén. Ez annyit jelent, hogy Romániát senki sem korlátozhatja abban, hogy olyan

¹⁾ „A békeszerződések ad absurdum valósították meg a régi jelszót: Jaj, a legyőzötteknek! A kimerülés háborúja után a kimerülés békéje következett és Wilson 14 pontjából a kiábrándulás 14 pontja lett. A legnagyobb tragédia ebben az, hogy Amerika segítsége nélkül soha nem jöttek volna létre ilyen szétmargangoló és vészterhes békeszerződések. (I. Garvin: These eventful Years. Bevezetés.)

²⁾ Nitti: Nincs béke Európában.

agrárreformot csináljon, amilyent akar. Mutassák meg nekem azt a szöveget, amely szerint Románia elvesztette szuverénitását! Ilyen rendelkezést a békeszerződés nem tartalmaz.“

Ez a nyilatkozat mindent megmagyaráz, mert egy nemzetközi szerződésnek törvénybeiktatása oly kötelezettség vállalását jelenti, amelyet a szuverénitás elvébe burkolózva eltüntetni nem lehet.

De igen helyesen mutat rá az ily elvek Achilles sarkára Sir John Fisher Williams angol nemzetközi jogász, aki a következőket írja: „A szuverénitás kedvenc szó azoknak az államok vezetőinek szájában, amelyek cselekedeteiket a nemzetközi-jog fórumának ítélőszéke elé bocsájtani nem merik.“¹⁾

„Az erőszak és a sovinizmus nem törölheti el a kisebbségeket és nem hallgattathatja el a technika fejlettségének mai korszakában szerte a világon elhangzó panaszait, amelyek ma jogosabbak, mint bármikor azelőtt.

A nemzeti kisebbségek sem meghalni, sem asszimilálódni nem akarnak és az államoknak el kell ismerni a nemzeti kisebbségi csoportok személyiségét, egyházi, iskolai és egyéb külön kívánságait.“²⁾

Ebben a tekintetben a Nemzetek Szövetségének áll módjában megszüntetni s jóvátenni a lefolyt évek alatt történt súlyos igazságtalanságokat és méltánytalanságokat. Be kell végre látniok a győzteseknek is, hogy elérkezett az idő, hogy az ünnepélyesen adott ígéretek beváltásával a mostani elviselhetetlen helyzet megváltoztassák.³⁾

Mert — mint Magyary Géza néhai budapesti egyetemi tanár egy tanulmányában kifejtette⁴⁾, „nekünk a kisebbségi véde-

¹⁾ Magyar Szemle. 1928. IX. A 250. szakasz kérdése egyébként az 1930. év elején tartott II. hágai konferencián elintézését nyert.

²⁾ Ajtay Gábor beszéde a Tribune Internationale 1925. évi május hó 12-én Párisban tartott ülésén (Magyar Kisebbség. 11/1925. sz.)

³⁾ „... az emberiség érdekében is kívánatos, hogy Európa jelentékeny részében egy nem-árja, noha az árjakkal a folytonos vérkereszteszés folytán közeli viszonylatban álló faj vigye a főszerepet. Az indoeurópai fajok világuralmi elméletével szemben tekintetbe kell venni a magyarok évszázadok folyamán szerzett érdemeit... Szomszédaiak közül melyik merészelné azt állítani, hogy bátorság, értelem és a szabadság égő szeretete tekintetében fölényben van velük szemben. (E. Reclus.)

⁴⁾ A kisebbségek védelme. Magyar Szemle. 1928. I.

lem több, mint más nemzeteknek. Mert míg ezekre nézve ez csak az általános emberiesség kérdése, a nemzetközi jog helyesebb kialakulásának kérdése, addig ránk nézve ennél sokkal többet jelent. Egyfelől a történeti, a legbensőbb vérségi és művelődési hozzátartozás kérdése. Minket az országtól elszakított kisebbségekhez több, mint ezeréves közös mult, szoros vérségi és kulturális kapcsolatok fűznek. Reánk nézve sohasem lesz közömbös, hogy ezeknek az idegen uralom alá került elemeknek minő a sorsa. Másfelől a kisebbségi védelem reánk nézve valóságos létkérdés is. A magyar nemzet fennmaradása nagyrészen attól függ, vajjon az idegen uralom alá hajtott kisebbségeknek sikerül-e jellegüket továbbra is megőrizni.“

De kérelhetetlen következetességgel közeledik az az idő is, amikor a Nemzetek Szövetsége, mint nemzetek fölött álló bíróság: legfőbb hivatását lesz teljesítendő, a békeszerződések revíziójának keresztülvitelét.¹⁾

A Nemzetek Szövetsége alkotmányának 19. §-a ugyanis ki mondja, hogy „a Nemzetek Szövetségének a közgyűlése felhívhatja a Nemzetek Szövetségének tagjait az alkalmazhatatlanná vált szerződéseknek és olyan nemzetközi állapotoknak újabb megvizsgálására, amelyeknek fennmaradása a világbékét veszélyeztetné“.

A népszövetségi alkotmány 19. §-át a hivatalos angol kommentár is úgy értelmezi, hogy az a 10. és 11. §-sal együtt azt igazolja, hogy „a népszövetségi alkotmány nem kívánja az új területi rendezést szentnek és örök időre megváltoztathatatlanak bélyegezni, hanem ellenkezőleg, szervezetről gondoskodik a nemzetközi ügyek haladó rendezésére, megfelelően a jövő követelményeinek.“²⁾ Igaz ugyan, hogy a Nemzetek Szövetségébe való belépés előfeltételeként minden államnak ünnepélyesen ki kell jelentenie, hogy elismeri a szerződéseket, azonban ez az elismerés elméleti jelentőségű, mert a legyőzött nemzeteknek megma-

¹⁾ A londoni *Observer* című lap, mely az angol kormány egyik szócsöve, 1925. évi február 8-i számában azt fejtegeti, hogy Európán nem lehet segíteni másként, mint csupán a békék komoly revíziója által, ami az angol felfogás szerint világkonferencia útján történnék meg.

²⁾ Pollock: *The League of Nations*. (2. ed. London 1922.)

radt nemzeti önérzete nem nyugodhatik bele az igazságtalanságokba s ezek megváltoztatását kell szorgalmazniok.

A békekötésekbe való bele nem nyugvás és az igazságtalanságok elleni küzdelmek tekintetében a multból egyébként két igen érdekes és alkalmazható *francia* esetre hivatkozhatunk.

Torcy marquis¹⁾ — akit Sorel Albert a legbecsületesebb franciának nevez — XIV. Lajos királynak ezekkel a szavakkal tanácsolta a spanyol örökösödési háborút (1701—14) megelőző tárgyalásokon ellenségei követelésének teljesítését: „... a szét-darabolás, amivel fenyegetik, nem fogja rombadönteni Franciaországot; a szövetségesek meg fognak hasonlani. Franciaország talán éppen ekkor fogja elérkezettnek látni az időt arra, hogy megbosszulja magát egy olyan szerződésért, amelynek kötelező ereje előtte nagyon hasonlónak látszott az olyan ígérethez, aminőt az ember a rablóknak tesz, akik őt az erdőszélen meg akarják gyilkolni...“²⁾

Második hivatkozásunk újabb keletű s a mult század utolsó évéből származik.

Anglia a transvaali háborúval volt lekötve, amikor 1899. évi október hó 29-én de Noailles berlini francia nagykövet táviratban közölte Delcassé³⁾ francia külügyminiszterrel, hogy Bülow⁴⁾ német kancellár a francia-német megegyezésre tett ajánlatot.

Delcassé és Waldeck-Rousseau (1846—1904) miniszterelnök erre Loubet (1838—) köztársasági elnökkel az ajánlatra nézve azonnal tanácskozást tartottak, amelynek folyamán Delcassé — tekintettel arra, hogy annak elfogadása egyúttal az 1871. évi frankfurti békének újabb elismerését jelentette volna — többek között ezeket mondotta:

„Egy nemzetre nézve nem megbecstelenítő, ha leverik és ha torkán érezve a kést, szerencsétlen békeszerződést ír alá. De

¹⁾ I.-B. Colbert, marquis de Torcy (1665—1746) államférfiú és diplomata a spanyol örökösödési háborút megelőző tárgyalásokon kiemelkedő részt vett.

²⁾ Sorel Albert: Európa és a francia forradalom. Magyar Tud. Akadémia, 1888. 31. oldal.

³⁾ Théophile Delcassé (1852—1923) államférfiú, több ízben volt francia külügyminiszter.

⁴⁾ Fürst Bernhard von Bülow (1849—1929) német birodalmi kancellár volt 1900-tól 1909-ig.

megbecstelenítő a nemzetre, ha megszűnik tiltakozni és a saját pusztulásához hozzájárulását adja... Nem a jogvesztés a vere-ség, hanem a lemondás!¹⁾

A győzteseknek pedig rá kell eszmélniök és rá is fognak eszmélni arra, hogy az általuk tollbamondott békeparancsok fenntartásával, vagyis ha a bosszúállás gondolatvilága fogja továbbra is eltölteni őket, ez a nyugati civilizációnak is vesztét fogja okozni.²⁾

Különben bekövetkezhetik Lansing-nak, az Egyesült Államok volt külügyi államtitkárának jóslata: „Vizsgáljátok meg a békeszerződéseket és találni fogtok népeket, melyeket akaratok ellenére szolgáltatott ki azoknak, kiket gyűlölnék, mialatt gazdasági erőforrásukat elszakították tőlük, s amazoknak adták. Harag és keserűség, ha nem kétségbeesés az, ami a következmény. Lehetséges, hogy évek kelljenek, míg ezek az elnyomott népek képesek lesznek arra, hogy lerázzák igájukat, de oly biztosan, mint ahogy nap következik az éjre, el fog jönni az az idő, amikor meg fogják kísérelni azt.”³⁾

A párisi békekonferencián és a Grand-Trianon palotában teremtett állapot nem állandósítható, mert nem lehet némán és észrevétlenül elhaladni Magyarország mellett, *amely ország legkevésbé felelős a világháborúért s mégis az összes legyőzöttek között a legsúlyosabban bűnhődött.*

Németország területének csak 13%-át, népességének 9,5%-át⁴⁾ vesztette el, amely veszteség bármily sajnálatos és érzékeny is a németsegre nézve, mégsem oly katasztrófális, mint Magyarország 67,2%-os területi és 58,3%-os népességi vesztesége.

¹⁾ Eredetiben: „Une nation n'est point déshonorée, quand elle est battue ou quand, le couteau sur la gorge, elle signe un traité désastreux. Mais elle est déshonorée quand elle cesse de protester, quand elle donne son assentiment à sa ruine... La déchéance, ce n'est pas la défaite: c'est le renoncement!” (Stéphane Lauzanne: Les hommes que j'ai vus. 9e édition. Paris, 1920. Fayard, 18. oldal.)

²⁾ Még mindig úgy tesznek, mintha csak győzőknek és legyőzötteknek egymáshoz való viszonyáról volna szó... Még mindig nem akarnak tisztában lenni azokkal a szörnyű eseményekkel, melyek ebből Európára háramlanak; még mindig nem akarják látni, hogy egy-két évszázad óta lejátszódó dráma utolsó felvonása következik...“ (G. Ferrero: Az ókori civilizáció bukása.)

³⁾ Lansing: The Peace Negotiations. p. 264.

⁴⁾ Statistische Jahrbuch 1924/25. 14. oldal.

Ausztria helyzetét bár ugyancsak siralmassá tette a békeszerződés, mert „igaz, hogy Ausztria háború előtti területéből (300.005 km²) is csak 78.100 km² maradt meg, 28,571.000 lakosából pedig csak 6,121.000, — embervesztesége tehát területben 74%, lakosságban pedig 78,6%, — de nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Ausztria 1920-ban még kapott is Magyarországból 4104 km²-nyi területet 299,449 lakossal, vesztesége tehát ezzel területben 72,1%-ra, lakosságban 76,7%-ra enyhült, másrészt

Az 1871. évi frankfurti béke és Franciaország.

pedig az is kétségtelen, hogy Ausztria sem földrajzilag, sem gazdaságilag és történelmileg nem volt olyan egységes állam, mint Magyarország. Azoknak a területeknek nagyobb része, amelyek elszakították tőle, mint Galicia, Bukovina, Dalmácia, az utolsó 150 év folyamán kerültek hozzá, még pedig tulajdonképpen a magyar korona régi jogán, sőt Dalmáciát törvényeink legutolsó időkig jogilag Magyarországhoz tartozónak tekintették. A különbség tehát az, hogy amíg Ausztriát kb. eredeti „Ostmark“ területére korlátozta a békeszerződés s csupán azokat a részeket szakították le róla, amelyek idővel szerencsés körülmények összjátéka folytán ragadtak hozzá s melyekkel már csak a lehetetlen földrajzi helyzet miatt sem tudta a nyelvi és érzelmi egység

get létrehozni, addig *Magyarországtól olyan területeket vettek el, amelyek az ezer év előtt történt első honfoglalás óta úgyszólván szakadatlanul hozzátartoztak* s amelyeknek lakosait nyelvi, vérségi és igen szoros gazdasági kötelékek fűzték a magyarsághoz.⁽¹⁾

Bulgária területének (114.423 km²) 9·9%-át, népességének (4.800.000) 8·9%-át veszette el, tehát szintén nem oly súlyos csapás érte, mint bennünket.

Törökország pedig területének (1.900.000 km²) 61·6%-ától, népességének (22.200.000) 39·6%-áról mondott le, de egészen más körülmények között, hisz nagy részét lecsatolt területeinek addig is csak névleg birtokolta.

A központi hatalmak veszteségi mérlege tehát a békeparancsok után így alakul:

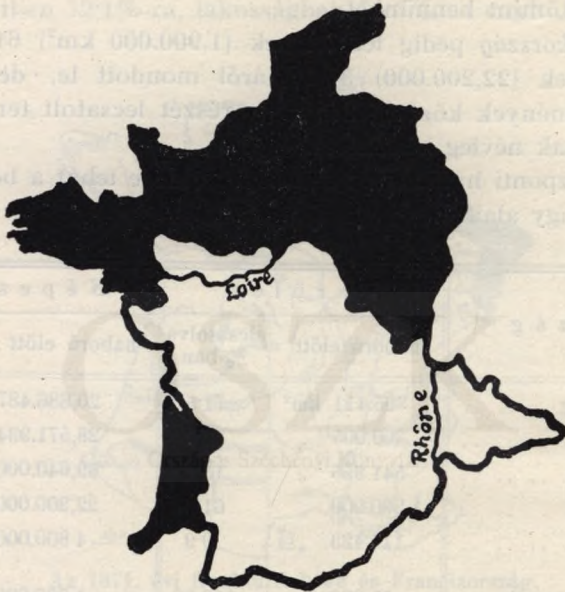
O r s z á g	T e r ü l e t		N é p e s s é g	
	háború előtt	elcsatolva %-ban	háború előtt	elcsatolva %-ban
Magyarország	325.411 km ²	71·5	20,886.487	63·6
Ausztria	300.005 „	72·1	28,571.934	76·7
Németország	541.955 „	13·0	69,640.000	9·5
Törökország	1,900.000 „	61·6	22,200.000	39·6
Bulgária	114.423 „	9·9	4 800.000	8·9
Bosznia-Hercegovina . .	51.200 „	100·00	1,900.000	100·00
Német gyarmatok	2,993.000 „	100·00	11,900.000	100·00

Összehasonlításként itt rámutatunk még arra a tényre, hogy Franciaország a frankfurti békében (1871 május 10-én)²⁾ területének csak 2·6%-át, vagyis 14.509·4 km²-t, lakosságának 4·1%-át, vagyis 1,570.219 főt veszített, mégis több mint 40 éven át mily kitartással, mily elkeseredéssel küzdött veszteségének

¹⁾ *Kovács Alajos*: Magyarország népessége a trianoni béke után. (Statistikai Szemle 1—2/1923. szám.)

²⁾ A békét a Majna melletti Frankfurtban *Bismarck* német kancellár és *Jules Favre* francia külügyminiszter a Gasthof zum Schwan-ban írták alá. Ratifikálták ugyanott május 20-án. (Az előzetes békét Versaillesben 1871 február 26-án kötötték meg.)

visszaszerzése érdekében, pedig *nem* 1000 éven át birtokolt területről volt szó! Magyarország tehát *legalább* ugyanolyan joggal és *legkevesebb* ugyanannyi okkal küzd 100 éves régi területéért! De volt Franciaország történetének a XIV. és XV. századokban is oly időszaka, amikor területének tekintélyes része volt idegen uralom alatt s amikor élet-halálharcot vívott szabadságáért. Az

Franciaország szétdarabolása a troyes-i béke alapján.

1360-i bretigny-i béke, majd az 1420-i troyes-i béke jelentik a franciáknak hozzánk hasonló leigázását az ellenség által.¹⁾ Ebből két következtetést vonhatunk le: először is, hogy a franciák Troyes után pontosan 600 évvel, Frankfurt után félszázaddal nem gondoltak már saját multjukra és szenvedéseikre, amikor Trianonban tönkretették Magyarországot, — másodszer pedig, hogy a legkétségbeesettebb helyzetből is van feltámadás.

Magyarországot tehát előbb vagy utóbb, de észre kell venni és segíteni kell rajta. Meg kell adni területi, politikai kulturális és

¹⁾ Póka-Pivny: Csonka Franciaország két integritása harca.

gazdasági szempontból egyaránt életlehetőségét, amitől a trianoni szerződés — a világtörténelem e legkevésbé indokolható békediktátuma — megfosztotta.¹⁾

Egyébként igen érdekes, hogy cseh részről Palacky Ferdinánd politikustól származik az a mondás, hogy „ha nem léteznék az osztrák császárság már hosszú idő óta, úgy Európa és az emberiség érdekében sietni kellene, hogy azt megteremtsék“. Ezt 1848 április 11-én kelt levelében írta, mikor a frankfurti parlamentbe szóló április 6-i meghívásra válaszolt. (Palacky: Gedenblätter, Auswahl von Denkschriften, Aufsätzen und Briefe. Prag, 1876. 148—55. oldal.) Angol és francia részről ugyanezt hirdették 100 éven át, sőt még a világháború alatt is! Így például Théodore Jordan ezeket írta 1916-ban: „Azoknak a népeknek, amelyek a Duna medrét lakják, közös érdekeik vannak, amelyek őket mindig többé-kevésbé kompakt tömegbe csoportosítják. Ez a közös érdek azelőtt a török veszedelem volt. A török veszedelem helyébe a szláv lépett és ez cementezi össze ezt a heterogén szövetségét egy tucat nemzetiségnek... De eltekintve a jugoszlávok ügyétől, be kell vallanunk, hogy az a csoportosulás, amelyet Bécs és Budapest irányít, egy-egy tagadhatatlan földrajzi egységnek felel meg!... Ne számítsunk tehát oly sietve annak felosztására... Különben jegyezzük meg, hogy csak látszólag dualista állam, mert az osztrák elem észrevétlenül abszorbeálódik, megsemmisül s a magyar elem uralma alá kerül: s a birodalom politikai fővárosa Budapest! „Oui, c'est Buda Pesth qui est la capitale politique de l'empire d'Autriche beaucoup plus que Vienne!“ (Revue Internationale Sociologique. 1916 : 358. Gesztesi: A magyarság a világsajtóban. 73. oldal.) Maurice Paléologue szentpétervári francia nagykövet szintén bizonyosságot szolgáltat emlékirataiban (A cár országa a nagy háborúban. 208. oldal.) arra, hogy a francia hivatalos körök sem kívánták mindig a monarchia feldarabolását, mert 1915 január 1-én szóba hozta az Ausztria-Magyarországgal kötendő különbékét.

Lloyd George angol miniszterelnök pedig még határozottabban nyilatkozott, amikor 1918 január 5-én ezeket állapította meg: „Ausztria-Magyarország felbomlása nem alkotja részét hadicéljainknak.“ (Igazságot Magyarországnak. 60. oldal.)

És itt hangsúlyozottan kell kiemelnünk, hogy a Nemzetek Szövetségének úgynevezett „szanálási akció“-ja, vagy a sokszor emlegetett egy-egy jobb termés ne tévesszen meg senkit.

Mert a pénzügyi szanálás csak korlátolt időtartamra jelenthet némi enyhülést s még ennél is sokkal esetlegesebb és rövidebb tartamú egy jobb termés hatása.

¹⁾ „A békeszerződés a megcsónkított Magyarország népét Európa kéregetőivé változtatja át. Mint a vásárokat járó vak koldusok rázzák csengőiket, hogy belesüvítsék Európa fülébe és emlékeztessék arra a tette, mely bosszúra vár.“ (Attilo Tamaro: Fajok harca a dunamenti Európában.)

A Dunavölgyének államai a világháború előtt.

A Dunavölgyének államai a békekötések után.

Ime, így forgatták fel a békediktátumok a Dunavölgyét népszavazás nélkül és az ottlakó nemzetek többségének akarata ellenére.

Ily körülmények nem alapozhatják meg egy csonka ország állandó új életét, egy új ezer esztendőöt.

Nem adják vissza ősi területünknek elszakított nagyobb részét, nem adják vissza hegyeinket, erdőinket, bányáinkat, tengereinket, folyóinkat, vasutainkat, nem adják vissza évszázados kultúránkkal létesített és fenntartott iskoláinkat, művelődési intézményeinket és testvéreink rabláncra fűzött millióit, — mindazt, amit *ezer év keserves munkája, tengernyi egységgé kovácsolt össze.*

Egy vagy több szanáló akció csak jótékonykodást, pillanatnyi segílyt, alamizsnát jelent, de *nem teszi meg nem törtéنتé egy igen könnyelmű békediktátum szerencsétlen és vészthozó, könyörtelenül és irgalom nélkül végrehajtott rendelkezéseit.*

Az *igazi* szanálási akciónak: a trianoni béke revíziójának ezért más alapon, más felfogással, főleg pedig más szívvel és több megértéssel kell bekövetkeznie.

A trianoni diktátum, mint szerződés, azért nem állja meg a helyét, mert Magyarország úgy aláírásánál, mint ratifikálásánál *kényszerhelyzetben* volt; a győztesek magánjogi ítéletének pedig azért nem fogadható el, mert bűnösségünknek megállapítása a háború felidőzésében csak *önkényes és egyoldalú* megállapítás volt.¹⁾

Ennek bizonyságául idézzük magát Wilsont, aki 1919. évi január 25-én a békekonferencia teljes ülésén a békeszerződések-ről ezeket mondotta: „Tudjuk, hogy a békepontok előbb vagy utóbb revideálandók és korrigálandók“.²⁾

Az előadottakból következik, hogy a népeknek vágya egy tartós, vagy mint ez oly jól hangzik, az *örök béke* után, nem nyerhet *igazi* megoldást abban a Kellog-szerződés néven ismeretes szerződésben, amelyet 1928 nyarán kötöttek a hatalmak.

Bár kétségtelen az, hogy ez a szerződés előhaladást jelent a béke szempontjából, azonban végeredményében mégis csak a világháborúban elért eredmények biztosítását és az ezek meg-

¹⁾ Dr. Cziáky Ferenc: A magyar békeszerződés történeti, jogi és erkölcsi megvilágításban.

²⁾ Baranyai Magyar Nemzeti Szövetség évkönyve 1929-re. 6. oldal.

változtatását célzó esetleges jövőbeli háborúk megakadályozását jelenti. Bizonyítja ezt az, hogy a „béke“-szerződésekben foglalt rendelkezéseket — főleg a határok új megvonása tekintetében — állandósítani kívánja.

Vajjon a békét biztosíthatják-e az ily tervek?

Hans Kuffner, Nás stát a svetovy mir (Praha 1919.) című munkájában közölt térkép a cseh törekvésekről.

Igen találóan fejti ki Moór Gyula egyetemi tanár, hogy amíg a győztesek béke biztosítása a zsákmány vagy konc biztosítását teszi, addig a legyőzöttek részéről a béke biztosítása az erőszakba és igazságtalanságba való belenyugvást s az ennek megváltoztatására a jövőben esetleg kínálkozó lehetőségekről előre való szolgálai lemondást jelenti.

Mielőtt tehát az örök békéről beszélnek, illetve azt hatályosan biztosítani akarják, előbb az igazságtalanságokat kell az útból eltakarítani s nem egyik oldalon állig felfegyverkezve, a másik oldalon teljesen lefegyverzetten kiszolgáltatva, mint győzők és legyőzöttek állani szemben!

Az *igazi* erkölcsi igazságosság alapján álló ilyen békére egyedül Magyarország mutatott rá, amidőn az Egyesült Államok felhívására, ennek kormányát a Kellog-szerződéshez való hozzájárulásáról értesítve,¹⁾ önérzetes jegyzékének végén ezeket mondotta: „A magyar kormány természetesen abban a feltevésben adja meg hozzájárulását az Egyesült Államok kormányának javaslatához, hogy az Egyesült Államok kormánya a többi aláíró állammal együtt keresni fogja a módot arra, hogy a jövőben békés úton lehessen biztosítani az igazságtalanságok orvoslását.”²⁾

Ennek a felfogásnak adott röviden, kifejezően és férfiasan hangot Magyarország kormányzója 1928. évi augusztus hó 15-én az amerikai magyarok tisztelgése alkalmával tartott beszédében, amidőn kijelentette: „First justice, then peace!“ Előbb igazságot, azután jöjjön a béke!³⁾

¹⁾ Közzététetett 1929. október 9-én.

²⁾ „Keressétek *mindenekelőtt* a tiszta erkölcs országát és annak igazságosságát s célotok (t. i. az örök béke áldása) önmagától fog megvalósulni.“ (Kant. 1724—1804.)

³⁾ Vitéz Moór Gyula: A pacifizmus útján. (Társadalomtudomány. 6—8/1928. szám.)

X.

A békerevízió szükségessége. Külföldi hangok. Befejezés.

„A mult elesett hatalmunkból, a jövőnek urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért a hiábavaló reminiscenciákkal, de bírjuk inkább elszánt hazafiságunk s hív egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb virradásra. Sokan azt gondolják: — Magyarország — volt; én azt szeretem hinni — lesz!

(Széchenyi István. 1791—1860.)

Az erkölcsi igazság és a jobb belátás diadalrajutásával kálváriánk tövises útjának végére kell érniünk, hogy szenvedéseinkkel megváltva magunkat, szebb napokra ébredjünk.

Ebben a reményünkben erőteljesen támogatnak hazánk multjának, valamint jelenének és az európai nemzetek között való hivatott létünk, de meg a békeszerződések elhibázott voltak. — elismerői.

A békeszerződéssel teremtett áldatlan helyzetnek a háború befejezése utáni *legelső* felismerői közé az angol lordok házának néhány lelkes tagja: lord Bryce (1838—1922), lord Newton,¹⁾ lord Phillimore (1845—1929), lord Sydenham, lord Montague of Beaulieu, Elliot kapitány stb.,²⁾ valamint az angol és amerikai protestáns és unitárius egyházak tartoztak, akiknek megbízottai több ízben megjelentek Csonkamagyarországon, valamint az elcsatolt területeken, s a helyszínen szerzett megfigyeléseiknek és tapasztalataiknak felszólalásokban, emlékiratokban adtak maradandó kifejezést.

¹⁾ Életnagyságú képét a Magyar Külügyi Társaság ünnepség keretében 1927 április hó elején leplezte le.

²⁾ Petri Pál: Az angol lordok és a magyar béke.

Az egyházak kiküldöttjei és bizottságai által közzétett nagy horderejű és úttörő jelentőségű emlékiratokat már e munka elején felsoroltuk s így most csak az angol lordok felszólalásaira térünk ki.

Az angol lordok házában hangoztatták először, hogy a világháború kitöréséért talán a legkeszevebben mértékben vagyunk felelősek s mégis mi bűnhödtünk a legkeszevebben és a kultúra érdekében kifejtett évszázados működésünk teljes figyelmen kívül hagyásával, nálunk alacsonyabb műveltségű népek igájába hajtották testvéreink tekintélyes számát. (Viscount Bryce, 1919 december.)¹⁾ Magyarországnak a békeszerződésben megállapított határait lehetetlennek minősítették. (Elliot kapitány, 1920 március 5.) Követelték a szabad rendelkezési jog megalkapítását és a népszavazást. (Lord Newton, 1920 március 20, Viscount Bryce.) Felvetették az utódállamok eljárását a magyar kisebbségekkel szemben. (Lord Sydenham, lord Montagu of Beaulieu.) Majd sürgették a már aláírt békeszerződésnek ratifikálását, hogy talpraállást úgy, ahogy megkísérelhesse. (Lord Newton, lord Sydenham.)

A békeszerződésnek Anglia részéről történt ratifikálása után, 1921-ben, lord Curzon külügyi államtitkár a magyarok mellett elhangzott felszólalásokra válaszolva, a békeszerződést s annak alapelveit védelmébe vette, egyúttal reménykeltően szószerint idézte Millerand francia miniszterelnöknek a békeszerződés megkötése alkalmával a magyar kormányhoz intézett kísérőlevelét, amely szerint „ahol a határ úgy, amint az a békeszerződésben megjelöltetett, nem felel meg pontosan a néprajzi vagy gazdasági helyzetnek, ott a határmegállapító-bizottság jelentést tehet a Nemzetek Szövetségének és az utóbbi, felajánlhatja jó szolgálatait“. Válaszában lord Newton kijelentette, hogy némi meglepetéssel hallotta, hogy a békeszerződés nem a harag és a bosszú szellemében készült, mert a tények eléggé jellemzik a békeszerződést. *Lord Bryce* csatlakozott lord Newton felszólalásához, kijelentve, hogy „a békeszerződés fait accompli elé állított bennünket. Már nem változtathattunk rajta semmit sem, pedig azt hiszem, hogyha hazánkban tudták volna, hogy mit csinálnak Párisban, megakadályozhattuk volna, hogy ilyen békefeltételeket szabjanak“.

Ezt a megállapítást mindenben megerősíti Churchill háborús angol kancellár visszaemlékezéseinek 1929 elején megjelent harmadik kötetében, amidőn ezeket mondja: „A magyarok éppen akkor voltak leggyengébbek, amidőn életük legfontosabb kérdéseiben döntöttek. Nemcsak, hogy felszabadultak az idegen nemzetiségek, de több, mint 2 és félmillió magyar idegen uralom alá került. Igazságosabb megoldáshoz angol, francia és amerikai csapatokra lett volna szükség, már pedig a háború utáni kimerültség lehetlenné tette az ilyen terhes vállalkozást.“

¹⁾ Viscount James Bryce történetíró, oxfordi egyetemi tanár, több ízben miniszter, volt washingtoni angol nagykövet, az angol lordok házának tagja. Meghalt Belfast-ban, 1922 január 22-én.

E felszólalások már nyilvánvalóan magukban hordozták a *békerevizio* gondolatát, hiszen még Lloyd George volt angol miniszterelnök is — aki egyébként nem híve a békeszerződések revíziójának — beismerőleg jelentette ki, hogy balkanizálták Európának ezt az egész területét.¹⁾

A lordok házában történt ily felszólalások óta állandóan növekszenek a külföld — főleg a győztes nagyhatalmak — államférfiai részéről, a legkülönbözőbb alkalmakkor és helyeken napvilágot látó nyilatkozatok, felszólalások, amelyeket még nagyobb számban kísérnek az aktív politikától távolálló államférfiak, publicisták és írók megnyilatkozásai.

Francia részről *Briand* miniszterelnök és külügyminiszter a trianoni szerződésnek 1921 június 7-én történt képviselőházi tárgyalás alkalmával kijelentette, hogy „a magyar határ bizonyos fokig önkényesen van megvonva. Elég, ha egy térképet megnézünk s azon követjük a határ vonalát, amely egyébként nem feltétlenül végleges (qui n'est du reste pas absolument définitive) s amely, tudjuk meg mindjárt, nem feltétlenül szentesíti az igazságot... A határ bizonyos érdekeket sért és ezért bizonyos igazításokra lesz szükség.”²⁾

Henderson angol miniszter 1924 február 25-i beszéde szerint nem sikerült igazságos és tartós békét létesíteni.

Asquith volt miniszterelnök a békét következőképpen jellemezte: „Ez a béke nem államférfiai munkája. Sem értelme, sem értéke nincsen. Ez nem a tiszta béke (clean peace), amely a háború befejezésével végét vethetné a további háborúnak.”³⁾

Ugyancsak *Asquith* 1925 nyarán a lordok házában ezeket mondta: „... az utóbbi öt év folyamán többször hangsúlyoztam nyilvánosan, hogy tudniillik, az osztrák-magyar birodalom romjaiból új autonóm államok csoportjának történt felépítése alkalmával *súlyos és végzetes tévedés történt.*”⁴⁾

Baldwin angol miniszterelnök legklasszikusabb kifejezése a következő: „A béke a versaillesi szerződés aláírásának napján szűnt meg.”

Nagy haladást jelent a győztesek *aktív* vezető államférfiainak eddigi óvatos megnyilatkozásai után *Baldwin*-nak 1925 november első napjaiban Aberdeenben tartott beszéde, amelynek során többek között azt mondotta, hogy a fegyverszünet óta a világ egy poklon ment keresztül: nem volt háború, de béke sem, s a Párisban aláírt szerződéseket inkább lehet a győzők által

¹⁾ Lothrop Stoddard cikke a Saturday Evening Post-ban. (Pesti Hírlap 1924, VII. 12.)

²⁾ Krisztics S.: A békeszerződések revíziója. 492. oldal.

³⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország, III., 1925, 7—9 oldal.

⁴⁾ Pesti Hírlap, 1925, VII. 14.

a legyőzöttekre kényszerített diktátumnak, mint népek közötti megállapodásoknak tekinteni.¹⁾

Snowden pénzügyminiszter az angol Béke-Társaság 1925. évi június havában Guildhallban tartott közgyűlésén kifejtette, hogy a világ megint ott tart, ahol 1913-ban tartott, helyesebben a helyzet ma még fenyegetőbb. Ha Európa népei a béke és biztonság garanciáját jegyzőkönyvekben és paktumokban keresik, homokra építenek. Nem lehet az európai békét biztosítani, amíg ezek a paktumok és jegyzőkönyvek csupán az igazságtalan békeszerződések fenntartását célozzák.²⁾

De Chamberlain angol külügyminiszter még tovább is ment, amidőn 1925 nyarán Birminghamban tartott beszédében beismerően jelentette ki, hogy hat évvel a békeszerződések aláírása után, Európában nem a béke, hanem az új háborútól való félelem uralkodik.

Smuts tábornok, délafrikai miniszterelnök 1925 július havában a *Daily News*-ben úgy nyilatkozott, hogy a Nemzetek Szövetsége szabályai módot adnak a jövődő változtatásokra.³⁾

A *Near and Middle East Association* angol tudományos egyesületnek 1925 őszén tartott ülésén a Nemzetközi Dunabizottság volt elnöke, sir *Ernest Troubridge* angol tengernagy előadásában a magyarokról igen kedvezően emlékezett meg. Előadását azzal végezte, hogy nagyon kérdéses, vajjon egy nemzet valaha is belenyugodhatik-e ama területeinek elvesztésébe, amelyek ezer év óta állottak uralma alatt, de nagy kérdés az is, vajjon okos politika volt bécsi angol nagykövet hozzászólva az előadáshoz megállapította, hogy volt-e Magyarországtól egész országrészeket elragadni? Sir *Maurice Bunsen* egy pillantás a térképre, meggyőzhet mindenkit, hogy a természet a Kárpátokat Magyarország határaiul alkotta. Annak kijelentésével, hogy a mai határokat éppoly oktalan, mint igazságtalan és kegyetlen módon állapították meg, azt a meggyőződését fejezte ki, hogy a Nemzetek Szövetsége nem sok idő múlva az igazság követelményeihez mért területi újraszabályozást fog végrehajtani, nehogy ez majd háború útján következze be.

A győztes országokban a legutóbbi időben megjelenő magyarbarát munkák és cikkek közül Európászerte nagy feltűnést keltett a nagyelterjedésű *Daily Mail* 1927. évi június hó 21-iki számában lord *Rothermere*⁴⁾ által „*Hungary's place in the sun: Safety for Central Europe*” címen közzétett cikk a trianoni béke revíziója érdekében.

A cikket heteken át az egész európai sajtó különböző nézőpontokból tárgyalta. *Benes* cseh külügyminiszter július 14-én a szenátus külügyi bizottságának ülésén, kritizálta a *Daily Mail* cikkét. Lord *Rothermere* július 18-án

¹⁾ Nemzeti Ujság, 1925. XI. 7.

²⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország. III. 1925, 9. oldal.

³⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország. III. 1925, 9. oldal.

⁴⁾ Harold Sidney Harmsworth viscount Rothermere of Hemstead (sz. 1868 április 26-án Hemsteadben) angol laptulajdonos, publicista és pénzügyi politikus, volt angol pénzügyi miniszter. Bátyja Lord Northcliffe volt, a világ háború alatt az ellenséges országokban folytatott propaganda irányítója.

kimerítő nyílt levélben felelt Benesnek, melyben sok egyéb között ezeket írta: „a trianoni béke mai formájában egyedül azért jöhetett létre, mert a nagyhatalmak képviselői teljesen tájékozatlanok voltak a területek komplikált nemzetiségi és politikai viszonyai felől“.

Rendelkezései éppen ezért nem tekinthetők véglegeseknek.

Nem azért halt meg egy millió brit katona, hogy haláluk árán a jogtalanságot tegyék úrrá Európa ezen részében.

Ilyen kiáltó igazságtalanságokat nem lehet szóltanul nézni. Magyarországnak vannak barátai, kik nem nyugszanak, míg az egész világ tudomást nem szerez a vele történt igazságtalanságokról, arról, hogy az utódállamok mennyire elnyomják, jogaikból kirekesztik a hozzájuk csatolt magyarokat.

Kérem Excellenciádat, mindig tartsa eszében, *hogy Anglia és Franciaország barátsága és áldozatai nélkül Csehszlovákia nem is léteznék.* A győzelem azonban, amiért Anglia annyit áldozott, *nem szolgálhat igazságtalanság és jogtalanság takarójául...“*

Egyébként a Daily Mail magyar érdekű cikkeinek sorában 1927. július hó 20-án további nagyjelentőségű közleményekre akadunk.

Közli Gordon Ross-nak, a magyar-cseh határ megállapítására kiküldött bizottság egykori főtitkárának levelét, amely megemlíti, hogy Millerand kisé-rőlevelében, amelyet a versaillesi szerződés szövegéhez mellékeltek, megígérték a magyar kormánynek, hogy revízió alá veszik a határvonalat, ha a határmegállapítóbizottság véleménye szerint a határvonal nem kielégítő. Amikor azonban a bizottság megkezdte a határ megállapítását, hamarosan kitűnt, hogy rendeltetése csupán arra szól, hogy a határt pontosan úgy állapítsa meg, mint ahogy a szerződés kijelölte és hogy egyáltalán nem szándékoztak módosítani az eredeti vonalat.

E levéllel kapcsolatban azután a Daily Mail „Tartsd meg szavadat Magyarországgal szemben!“ címmel erőteljes hangú vezércikket közölt.

Az angolok felszólalása és kezdeményezése a népek érdekében — a történelem tanúsága szerint — a mozgalmak sikerére vezetett a múltban. Lord Byron (1788—1824.) a görög szabadságharc, lord Palmerston (1784—1865.) az Italia Unita, Gladstone (1809—1898.) a bolgár felszabadulás érdekében szállottak síkra s nyerték meg az angol közvéleményt az ügyeknek. Remél-nünk kell tehát, hogy az angol részről jövő állásfoglalások nekünk is így eredményt fognak hozni.

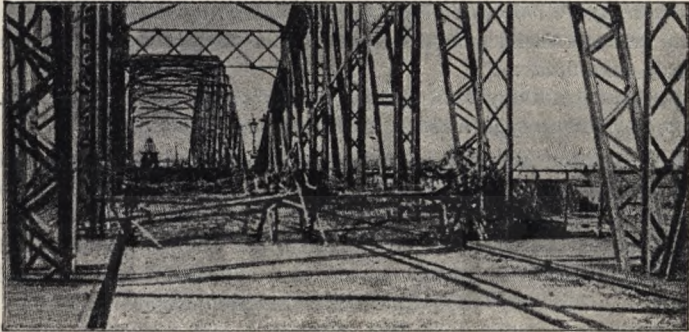
Lord Rothermere állásfoglalása a kezdetben a fölényes utódállamokat is kihozta látszólagos nyugalmukból s rendszabályokat váltott ki belőlük. Nem is szólva a Rothermere ellenes népgyűlésekről és sajtóhadjáratról még a környezetéhez tartozó személyek megfigyelésétől sem riadtak vissza. Így például, amikor a csehek megtudták, hogy a Daily Mail egyik szerkesztője Percival Philips a Felvidékre készül, cseh belügyminiszteri rendelet alapján megfigyeltetése iránt intézkedtek. Ily rendelkezés például a nagyszöllősi főszolgabírói hivatalnak 1928. április 16-án kelt 795. eln. sz. rendelete volt.

Mikor Lord Rothermere 1928 március havában Rómában találkozott Mussolini olasz miniszterelnökkel. A lefolytatott beszélgetésről Rothermere

„*Mussolini — ma*“ címmel a Daily Mail március 27-iki számában cikket írt, amelynek fő jelentősége az, hogy volt ellenséges nagyhatalom *aktív* vezető személyisége részéről hangzott el.

Mussolini nagy meglepéssel említette, hogy Olaszország volt az első nyugateurópai hatalom, amely barátsági szerződés megkötésével baráti jobbot nyújtott Magyarországnak. Továbbá a következőket mondotta:

„Nem áll Európa békéjének érdekében, hogy ilyen nemzetet nyilvánvaló igazságtalanság fenntartásával keserítsenek el. A szerződések szentségét fenn kell tartani, de ez az elv nem akadályozhatja meg a szerződés egyes részleteinek módosítását, ha azt alapos megfontolás kívánatosnak mutatja. *Egy*

Az Esztergom-párkányánai híd forgalmának elzárása.

szerződés nem sírbolt. A világtörténelem sohasem ismert örökké tartó szerződéseket...

Magyarországnak nincsenek földrajzi határai, azonban lehetséges és szükséges volna, hogy néprajzilag megfelelő határokat adjanak neki.“

Mussolini ily szellemű beszédet tartott azután a szenátusban is, amelynek történelmi jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a világ összes nagy lapjai részletesen megtárgyalták és megemlékeztek róla.

Róbert Lansing amerikai külügyi államtitkár, aki a békedelegáció tagja volt, röviddel a béketárgyalások után a következőkben nyilatkozott: „Van immár békeszerződésünk, ám olyan, mely nem a tartós békét hozza, nem, mert az egoizmus homokzátányán épült... a szerződések cselszövények és rablási vágy eredményei, értelmetlenek és keresztülvihetetlenek.“

William Bullit, az amerikai békedelegáció egyik tagja, e tisztétől visszalépve, a következőket írta *Wilson* elnöknek: „Azon milliókhoz tartoztam, kik bizalommal és feltétlenül hittünk Önben, az tartottuk, hogy Ön nem kevesebbet óhajt elérni, mint tartós békét az önzetlen és pártatlan igazságszolgáltatás alapulvételével. Ám a mi kormányunk hozzájárult ahhoz, hogy a szenvedő népek újabb elnyomatásnak, alávetetésnek és szétdarabolásnak tés-

senek ki s hogy a háborúk veszélyének egy új százada idéztessék fel. A béketárgyalásoknak Santungot, Tirolt, Magyarországot, Kelet-Poroszországot, Danzigot és a Saar-területet érintő igazságtalan határozatai, nemkülönben a tengerek szabadsága elvének feladása, kétségkívül újabb nemzetközi konfliktusokat fognak eredményezni.“¹⁾

Harry Elmer *Barnes* volt northamptoni (U. S. A.) egyetemi tanár, ki a háborús felelősség kérdésének egyik legkiválóbb ismerője, egy nyilatkozatában kijelentette, hogy „Amerika teljes tudatában van annak, hogy a béke igazságtalan, amelyet erőszakkal kényszerítettek rá a legyőzött államokra, ezért meg kell teremteni a lehetőséget arra, hogy a békeszerződések revízió alá kerüljenek“.

Esztergom. A Duna-híd felrobbantása a csehek által.

Émile *Doumergue*, a montaubani református teológiai fakultás igazgatója és a francia reformátusok egyik vezére, „Magyarországi dolgok“ (Choses de Hongrie) címen a *Foi et Vie* című folyóirat 1924. április 16-iki számában figyelmeztet a magyarságnak a nyugati civilizációt védő évszázados szerepére, amiről az európai népeknek nem illenek elfelejteni.

Jules *Romains*, a kiváló francia író az *Illustration* című világglap 1927. évi július 2-iki 4400. számának vezetőhelyén, magyarországi utazása után „Impressions de Hongrie“ cím alatt szintén melegen emelt szót Magyarországgal szemben.

Louis *Villat* dr., besançoni egyetemi tanár, a lyoni „Illustré“ című folyóirat 1927. évi júliusi számában „Pro Hungaria!“ cím alatt, hosszú cikkben kelt síkra Magyarországgal szemben.

¹⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország. III. 1925. 7. oldal.

Francesco Nitti volt olasz miniszterelnök és békedelegátus, több könyvén kívül, számtalan nyilatkozatában a leghatározottabban és következetesen a békerevizíós álláspontot képviseli s a legmelegebb részvétet tanúsítja Magyarország igaztalan sorsa iránt. Nézete szerint „Európát nem annyira a háború, mint inkább a békeszerződések sodorták a dekadencia komoly veszedelembe.“

Ugyancsak Nitti egy magyar laptudósító előtt, Genfben, a következő kijelentéseket tette: „Egy országot nem tettek tönkre gonoszabbul, mint Magyarországot... Sem állandó béke, sem lefegyverzés nincsen igazság nél-

Milyen a csehek szerint a hajózható Ronyva-patak, mint országhatár? Fenti képünk a csehek szerint hajózhatónak állított Ronyva patakot ábrázolja a trianoni határral. Maga a kép oly beszédes, hogy teljesen fölösleges ahhoz magyarázatot fűznünk, mert e patak soha sem volt hajózható. Érdekessége pedig az, hogy míg a kutya farka cseh, addig a feje magyar területen van.

kül. *Igazság pedig nincs a békeszerződések revíziója nélkül... Az, amit Magyarországgal csináltak, olyan gyalázatteljes, hogy most már senki sem akarja vállalni érte a felelősséget...¹⁾*

Amadeo Giannini államtanácsos, egyetemi tanár, Rómában tartott egyik 1925. évi előadásában kijelentette, hogy a kisebbségi kérdés megoldására teljesen alkalmas lett volna a magyar békedelegációnak javaslata.

Robert Bencinwenga, olasz tábornok a legelső egyike volt, aki érdeklünkben szót emelt. A „Törhetetlen bástya“ (Barriera infrangibile 1924.) című cikkében Magyarország és Ausztria talpraállítását követelte.

Vittorio Buratti és Mario de Ambrosi olasz képviselők, Attilio Angelo

¹⁾ Pesi Hírlap. 1924. IX. 21.

Pavia nyilatkozataikban és cikkeikben ugyancsak megértéssel és részvétellel fordulnak a magyar ügy fele.

A lengyel Thadeus *Stamirowski* lovag,¹⁾ a norvég Frithjof *Nansen*, szintén meleg nyilatkozatokban állnak igazunk mellé. Nansen egy nyilatkozatában többek között ezeket mondta: „Azok, akik azt mondják, hogy a legújabb békeszerződések megváltoztatásáról szó sem lehet és ezek örök időkre szóló szabályokat képeznek... azok nem ismerik, vagy nem akarják ismerni a történelem eddigi folyását...“²⁾

A hivatalos körök természetszerű és érthető zárkózottságával szemben azonban sokkal több kritikát gyakorolnak az elfogulatlan tudósok és írók mind nagyobb számban megjelenő könyveikben, amelyek közül az első évekből legkiemelkedőbbek a következők:

John Maynerd *Keynes*, a cambridgei egyetem világhírű nemzetgazdaságtani tanárának és a párisi békekonferencia angol pénzügyi szakértőjének, aki a konferenciát otthagya, a „kathagói békéről“ írt két munkája: „A béke gazdasági következményeiről“ (*The economic consequences of the peace*, Cambridge 1919) és „A békeszerződés revíziója“ (*A revision of the treaty*. London, 1922), — Robert *Birkhill* „A háború magvai“ (*Seeds of War*. London (1923), — *Hannay* angol kanonok George A. *Birmingham* írói *álnév* alatt „Vándorúton Magyarországon“ (*A Wayfarer in Hungary*. London 1925) címen megjelent munkája, — I. Garvin, az *Observer* főszerkesztőjének „Ezek az eseményteljes évek“ (*These eventful Years*. London, 1925) című (egyéb-ként a legyőzöttekkel nem rokonszenvező) nagy történelmi munka szerkesztőjének 200 oldalra terjedő bevezetése, mely élesen elítélve a békeszerződéseket, a trianoni szerződésről is megsemmisítő ítéletet mond. — Lord *Sydenham* of Combe, az angol felsőház tagja, volt victorai, majd bombay-i kormányzó, „Munkás életem“ („*My Working Life*“, London 1927) címen megjelent emlékiratában több helyen emlékszik meg rólunk, egyebek között a következő nagyjelentőségű megállapítást téve: „*Ha volt valaha ellenséges állam, amely kíméletet érdemelt, akkor ez Magyarország*“.

Robert *Lansing*, az Egyesült államok volt külügyi államtitkárának és párisi békedelegátusnak „A béketárgyalásokról“ (*The peace negotiations*. London, 1921) írt munkája, — *Whelpley* amerikai publicista „Újjáépítés“ c. munkája, — Francis *Kellor* „Security against war“ című kétkötetes műve, melynek egy külön fejezete a magyar határok megállapítási módjával, a határkiigazítási törekvések sikertelenségével és ezzel kapcsolatban a Nemzetek Szövetségének szerepével foglalkozik.³⁾

Nitti „Nincs béke Európában“ (*L'Europa senza pace*), „Európa hanyatlása és az újjáépítés útjai“ (*La decadenza dell'Europa*), „Európa tragédiája

¹⁾ Szózat. 1925. X. 3.

²⁾ Az Újság. 1925. VII. 12.

³⁾ Dr. Halmay Elemér: A mai Magyarország. 1925. III.

és Amerika“ (La tragedia dell'Europa e America) és „A béke“ (La pace) című művei, amelyekben meleg elismeréssel s a legteljesebb részvétellel hosszasan emlékezik meg Magyarországról. — Guglielmo Ferrero, a híres és népszerű olasz történérfő és publicista „A béke tragédiája Versailles-től Ruhrig“ (1923), Attilio Tamaro „A fajok harca a dunamenti Európában“ (La lotta delle razze nell' Europa Danubiana. 1924), — Alessandro De Stefani „Magyarország király nélkül“ (L'Ungheria senza re). — Carlo Antonio Ferrario, aki 1920-ban Sopronban a Nyugatmagyarország átadására kiküldött szövetségi tábornoki bizottság elnöke volt, „Itália és Magyarország“ („Italia e Ungheria, storia del regno d'Ungheria in relazione con la storia Italiana“ Milano, 1926),¹⁾ — Giorgio Maria Sangiorgi: L'Ungheria. Dalla republica di Károlyi alla reggenza di Horthy. Bologna, 1927. N. Zanichelli, (Magyarország a Károlyi-köztársaságtól Horthy kormányzóságáig) című munkája).²⁾

S. Jean Desthieux „A kis ántánt“ (La Petite Entente) és „Nincs béke“ (La paix n'est pas faite. Paris, 1922). — Charles Tisseyre francia képviselő „Egy diplomáciai tévedés: Csonkamagyarország“ (Une erreur diplomatique: La Hongrie mutilée. Paris, 1923) című munkája, de Monzie szenátor előszavával, Alfred Fabre-Luce, a jóvátételi bizottság tagja „Győzelem“ (La victoire. Paris, 1924), Alcide Ebray volt francia diplomata és publicista „A tisztátlan béke“ (La paix malpropre. Milano, 1924), Regnier, — Marcel le Goff (Anatole France à la Béchellerie. Paris, 1924), André Ott francia publicista, „A pokoli zűrzavar“ (L'inferral désarroi. Paris, 1927. Delpeuch.) Charles Lortsch dr. „Magyarország közgazdasága“ (La Hongrie Économique. Paris, 1927. Giard) című, Georges Blondel, az École des Sciences Politiques hírneves tanárának előszavával ellátott munkái).³⁾

A lengyel Marian Zdziechowski egyetemi tanár „Magyarország tragédiája és a lengyel politika“ (1920), A Dorien „A lengyel—magyar közös határ“ (1921), a svéd Sven Hedín⁴⁾ munkái. Birinyi K. Lajos clelandi (Ohio, U. S. A.) magyar származású ügyvédnek „Magyarország tragédiája. Fellebbezés a világbéke érdekében“ (The Tragedy of Hungary. An Appeal for World Peace.) címen 1925-ben angol nyelven megjelent negyedfélszáz oldalas munkája.

Az alapos műnek mintegy előfutárja volt Birinyinek a magyar származású amerikai polgárok szövetségének megbízásából „Justice for Hungary“ (Igazság Magyarország számára) címen kiadott védőirata (röpirat), amelyet a nagytekintélyű és 1924-ben elnökjelölt La Follette szenator 1923 március 3-án az Unió törvényhozásának nyújtott át beszéd kíséretében. E beszéd hatása alatt a szenátus egyhangúlag elhatározta a védőiratnak, mint szenátusi okmánynak kiadását.

¹⁾ Budapesti Szemle. 1927. március.

²⁾ Magyar Művelődés 3—4/1927. szám.

³⁾ Nemzeti Újság. 1927. V. 8.

⁴⁾ Legutóbb: Von Peking nach Moskau. Leipzig. 1925. Brockhaus. 221. stb. oldal.

A külföldi politikusok, publicisták és íróknak a magyar igazságról szóló munkái felsorolását csak az 1927. év közepéig ismertettük fentiekben. Addig az időpontig ugyanis csak elszórtan és ritkábban, míg azután már minsűrűbben és oly nagy számban léptek fel az igazság barátai, hogy nyilatkozataik, munkáik felsorolása már e munka kereteit meghaladná.

De a magyar igazságot támasztják alá végül azok a — mind gyakrabban felbukkanó — nyilatkozatok és cikkek, amelyek az elszakított területek volt nemzetiségei részéről származnak. *Hlinka András*, *Juriga Nándor*, a szász képviselők stb. stb., akik a régi Magyarország „nemzetiségi elnyomása“ ellen oly sokat küzdöttek, hivatkozni kezdenek a „régii hazára“ is!

Tchecho-Slovákia monstruosa.

Igy például a tót néppárt, Pozsonyban megjelenő „Slovák“ című lapja egyik 1925. évi számában a következőket írta: „Az állami alkalmazásban levő tót ma a legszerencsétlenebb teremtés, — a saját maga hazájában olyan rab-szolga, amilyen még sohasem volt“.

De még többet mondott *Hlinka András* rózsashegyi plébános, prágai nemzetgyűlési képviselő és a tót néppárt vezére, 1925. évi június hó elején, a pozsonyszentgyörgyi hősi emlék leleplezésén. A tót fiúk hősiességét gúnyoló csehekkel szemben valóságos époszt zengett a tótok kötelességteljesítéséről, akiknek halhatatlan emlékét az oszlop akkor is hirdetni fogja, amikor a tót nép szabad lesz és nem fogja az elnyomás igáját hurcolni. Mert hiába minden rágalom, a régi haza többet adott, mint a szívüinktől, lelküinktől idegen cseh köztársaság. „Ezer esztendő alatt fele annyit nem szenvedtünk, mint az elmúlt hat esztendő alatt“. Az ily felszabadításból, amely ezerszer rosszabb az ezeres elnyomásnál, a tót nép nem kért. „Ne akarják legszentebb érzelmeinket sárba taposni. Mert akármit mondanak, ezer esztendőt nem lehet elfelejteni és a régi haza emléke még fenn lobog mindannyiunk lelkében“.

Ugyancsak a „Slovák“-nak az 1927. évi küszöbén a tótok által követelt autonómia kérdését tárgyaló egyik cikke vágyakozva idézi a — már szerintök sem oly rossz — régi magyar uralom idejét s a tótok ideáljául azt az

autonómiát jelöli meg, amit magyar államférfiak, a magyar állam adott a horvátoknak. A cikk többek között ezeket mondja: „A szlovák néppárt ideálja az az autonómia, melyet Deák Ferenc, az idősebb Andrássy Gyula gróf és Eötvös József báró adtak Horvátországnak. A magyar törvényhozás hat évtizeddel ezelőtt oly nagyfokú méltányosságot tanúsított a horvátok irányában, amilyenre ma egyetlen nemzetiségi állam se tudott fölemelkedni. A szlovák nép boldog volna, ha Prága urai az 1868 : XXX-ik törvény mintájára szabályoznák az államhoz való viszonyát és maguk a horvátok is nem egyszer visszasírják azt az időt, mikor Zágrábban még szábor volt és külön horvát kormány⁽¹⁾”

Így azután érthető, hogy 1922—25-ben a Felvidékről 93.958 egyén vándorolt ki, amely számban a „felszabadított“ tótság 85·6%-kal szerepel! Az Erdős-Kárpátokból kivándorlók 51·6%-át a rutének szolgáltatták!⁽²⁾

Szabadkán 1925-ben Stipics Lázár ügyvéd „Igazság a Vajdaság körül“ címen röpiratot adott ki. Bár a szerző délmagyarországi szerb s így kisebbségi elfogultsággal semmikép sem vádolható, mégis többek között a következőket mondja: „Az elmúlt hat esztendő alatt a Vajdaságban olyan fokú hanyagsággal és becstelenséggel folyt a munka, hogy végre egyszer meg kell mondani az igazságot, mert ezt kívánják a nemzet és az állam érdekei“. Áttér a romlottság, korrupció, igazságtalanságok, üldözések jellemzésére és kijelenti, hogy „a közoktatást botozás rendszerével szolgálják és vad erőszak segítségével. Amikor a magyaroktól átvettük a közigazgatást, az állásokba többnyire tapasztalatlan és kvalifikáció nélküli emberek kerültek“.⁽³⁾

¹⁾ A „felszabadítás“ után a csehek egyéb más erőszakosság mellett sok ezer felvidéki őslakost internáltak — köztük sok tót vezérférfiút is, mint pl. Hlinkát, dr. Tiszót, Tomaneket. A tótsággal folytatott eljárás még a csehek nagy barátjának, Scotus Viatornak figyelmét sem kerülte el, aki „Az új Európa“ című munkájában emlékezteti a cseheket azokra az igazságtalanságokra és túlkapásokra, amiket elkövettek.

²⁾ Thirring G.: Az elszakított Felvidék kivándorlási mozgalmi. (Magy. Stat. Szemle, 1927 július.)

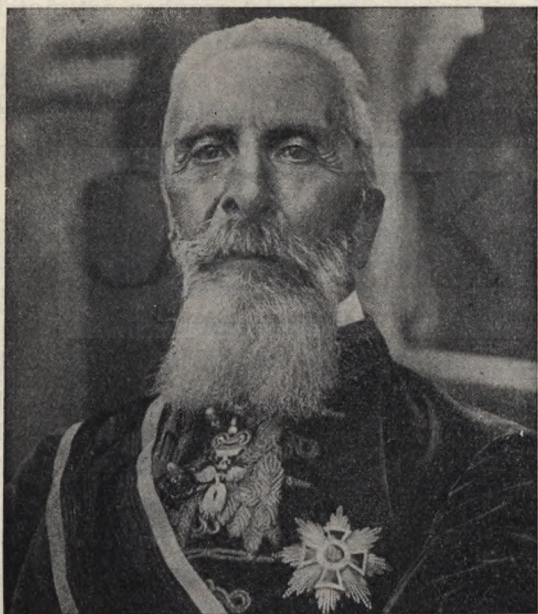
³⁾ Magyar Kisebbség. 15—16/1925.

*

Még jönni kell, még jönni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százerek ajakán.

(Vörösmarty, 1880—1885.)

Világosan láthatjuk tehát e kevés kiragadott esetből és példából, hogy a békerezivó szükségességének kérdése az európai

Gróf Apponyi Albert.

és amerikai közvéleményt lassanként átjárja. Kétségtelen, hogy a revizió — ha lassan is — de útban van!

„Nemcsak mi magyarok, de minden igazságosan érző kultúremler látja már, hogy *jelenleg* a békeszerződés megtartása tulajdonképen *csak a legyőzöttekre* kötelező. És bár a nyugá-

lomra váró emberiség előbb-utóbb be fogja látni, hogy a béke diktátumnak azok a pontjai is megtartandók, melyek véletlenül a magyarságnak is kedvezőek és hogy a természetes fejlődés és az igazi civilizáció törvényeinek ki kell emelni bennünket a mélységekből, ahová jutottunk“,¹⁾ — az utódállamoknak ma mégis meg van a fizikai lehetőségük ahhoz, hogy elnyomó politikájukat folytassák, amelynek legfőbb oka, hogy nincs olyan intézmény, amely a kérdéssel valóban és komolysággal foglalkoznék, s a sérelmek orvoslására *megfelelő módokkal* rendelkeznek.

A békeszerződések értelmében a kisebbségek jogait a Nemzetek Szövetsége biztosítaná, tehát *elméletben* volna mód e jogok védelmére, sajnos „a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a Nemzetek Szövetségének tanácsa általában kitér az elől, hogy a kisebbség ügyeibe beleavatkozzék“ s amikor ily panaszok tárgyalás alá kerülnek, a panasz elbírálásában az érdekelt állam észrevétele játssza a döntő szerepet és így ma az a ferde helyzet, hogy a megvádolt állam dönt a saját ügyében.²⁾

Az eljáró szabályok hézagossága, de meg magának a szervezetnek *célzatos* felépítésének következménye az, hogy a Nemzetek Szövetsége a nemzeti kisebbségek védelme terén, reá váró főhivatását mindeddig a legcsekélyebb mértékben sem teljesíthette. A szerzett tapasztalatok alapján az eljárási szabályok hiányaira magyar részről több ízben hívták fel a Nemzetek Szövetsége figyelmét, különösen az 1928. évi VIII. közgyűlésen, de e törekvések eredménnyel nem jártak. Ez is bizonyítéka annak, amit az elfogulatlan bírálónak fel kell ismernie, — hogy a világháború befejezésével nem az évszázados népszövetségi eszme valósult meg, hanem csak a győztes hatalmak által elért eredmények biztosító szerve kapta ezt a nevet.³⁾

Ha a Nemzetek Szövetsége tényleg az a nagytekintélyű erkölcsi hatalom volna, mint aminőnek Wilson tervezte, úgy

¹⁾ Gróf Apponyi Albert előadása a Bécsi Magyar Egyesületben: „Külügyi helyzetünk kulturális vonatkozásairól“. (Közművelődés. 6/1924.)

²⁾ Dr. Lukács György beszéde az Interparlamentáris Unió berni XXII-ik konferenciáján.

³⁾ Irk Albert: A Nemzetek Szövetsége.

végzéseinek több készséggel engedelmeskednének tagjai, mint egyes esetekben az ellenkezőjét tapasztalhatjuk.¹⁾

Akkor nem volna lehetséges az utódállamokban — ha talán hivatalosan nem is — azzal a gondolattal foglalkozni, hogy a kisebbségi egyezményeket megváltoztassák, mert azok a szerződések a kisebbségek beolvasztását az államalkotó fajba megakadályozzák, mert akadályai az állam egysége és az általános béke szempontjából feltétlenül szükséges asszimilációnak és nacionalizálásnak. Ezt az álláspontot például közvetlenül a Nemzetek Szövetségének VI. közgyűlése előtt a belgrádi „Politika“ című lapban R. P. Rais, volt lausannei egyetemi magántanár fejtette ki, ki a háború befejezése után, mint nagy barátja a szerbeknek, éveken át kiemelkedő és szervező állásokat töltött be az új Jugoszláviában.

Az ugyanis bizonyos, hogy a kisebbségi egyezmények, amelyeket a gyakorlatban nem szoktak betartani, mint törvényes alap sok tekintetben mégis csak fészélyezi az utódállamokat, mert így meg van a mód, hogy a kisebbségek nemzetközi testület elé vihessék panaszukat. Érthető tehát, ha nemcsak a gyakorlatban, de az elméletben is le szeretnének számolni e rendelkezésekkel.

Láthatjuk ezekből, hogy egyelőre még csak a saját erőnkre támaszkodhatunk és a magyar kultúra felsőbbségének gondos megtartására és fejlesztésére kell törekednünk a trianoni határon innen is, túl is, minden csapás, gazdasági válság és csalódás ellenére, mert ezidő szerint ez a legerősebb fegyverünk, — és mert, ha nyugalmi helyzetbe kerülne kultúránk, ez annak temetését jelentené.

De a magyarságnak legelső sorban önmagára kell támaszkodnia azért is, mert *csak* külső segítségre nem szabad jövőnket felépíteni!

Kezünkben kihullott a becsülettel hordott kard, gazdasági erőnket meggyengítették, területeink és testvéreink nagy részét elszakították, de egytől nem foszthat meg senki e világon — ha

¹⁾ Gustave Le Bon, francia szociológus, a Nemzetek Szövetségéről szólva azt mondja, hogy a genfi palota homlokzatára azt kellene felírni: „Álmodozók gyülekezete“. (P. H. 1925. IX. 27.)

kitartunk hűségesen mellette — a magyar szellem és ősi magyar kultúra erejétől.

Az *öntudatos* és a *nemzeti érzés* alapján álló magyar *kultúrával* kell tehát előkészítenünk, megalapoznunk egy szebb, dicsőségesebb kort, a *magyar jövőt!*

Mert a mi igazságunkat gúzsba köthetik, keresztrefeszíthetik, akár sírba is temethetik, de azt, amiért élünk, küzdünk, és ha kell, halunk, megakadályozni nem lehet:

a FELTÁMADÁST!

TARTALOM.

	Oldal
Előszó. Írta gróf <i>Apponyi Albert</i>	5
Előszó az I-ső kiadáshoz. Írta; báró <i>Perényi Zsigmond</i>	9
I. Bevezetés. A trianoni békeszerződés és előzményei	13
II. Az egyházak helyzete	31
III. Közoktatásügy	87
IV. Kulturális alapítványok	203
V. Múzeumok. Könyv- és levéltárak	213
VI. Emlékművek. Művészet	227
VII. Szellemi élet. Tudományos társulatok. Irodalom. Sajtó. Könyv- kiadás és sokszorosítóipar	315
VIII. Színészet	363
IX. Magyarország felelősségének kérdése. A nyugat hálája	403
X. A békerevizió szükségessége. Külföldi hangok. Befejezés	445
XI. Tartalomjegyzék.	461

Dr. Olay Ferenc egyéb munkái:

A magyar kultúra válságos évei 1918—1927.

Báró Perényi Zsigmond előszavával.

Kiadta a Magyar Nemzeti Szövetség. Budapest, 1927. N. 8°, VIII. + 337 lap, 166. kép.

Értekezések.

- I. *Kulturális alapítványaink és Trianon.*
Budapesti Szemle, 1927 június. 598. szám.
- II. *A magyar kultúra kálváriája. (1918—1928).*
Pesti Hírlap 50 éves jubileumi albuma. 1928. 31 képpel.
- III. *A magyar kultúra kálváriája. (1918—1928).*
1929. Különlenyomat, 31 képpel.
- IV. *Horvát-Szlavonországek, Bosznia és Hercegovina magyar iskoláinak sorsa az összeomlás után.*
Nagymagyarország. 1929 január 1.
- V. *A debreceni pokolgépes merénylet*
Nagymagyarország. 1929 február 1.
- VI. *A magyar sajtó és az utódállamok. 1918—1928.*
Nagymagyarország. 1929 április 1—május 1.
- VII. *La Presse hongroise dans les États successeurs 1918—1928.*
Revue de Hongrie, 1929 április 15. XL. kötet.
- VIII. *La Presse hongroise dans les États successeurs 1918—1928.*
1929. Különlenyomat, 18 képpel.
- IX. *Csonkamagyarország ellenséges megszállása és kulturális káraink.*
Budapesti Szemle, 1929 május. 618. szám.
- X. *Csonkamagyarország ellenséges megszállása és kulturális káraink.*
1929. Különlenyomat, 15 képpel.
- XI. *A magyar sajtó és az utódállamok. 1918—1928.*
1929. Különlenyomat, 18 képpel.

- XII. *A magyar színjátszás története az utódállamok területén. 1918—1928.*
Budapesti Szemle. 1929 november. 624. szám.
- XIII. *A magyar színjátszás története az utódállamok területén. 1918—1928*
1929. Különlenyomat.
- XIV. *Le théâtre hongrois dans les États successeurs. 1918—1928.*
Revue de Hongrie. I. 1930 február 15. II. 1930 március 15.
- XV. *Le théâtre hongrois dans les États successeurs de 1918—1928.*
Budapest, 1930. Athenaeum. Különlenyomat.
- XVI. *A magyar emlékművek és magyar művészet sorsa az elszakított terü-
leteken. 1918—1928.*
Budapesti Szemle. 1930 március. 628. szám.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

M. kir.
udvari könyvnyomda
HORNYÁNSZKY VIKTOR RT.
Budapest, Aradi-utca
14.

37.082